

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Románské literatury

PhDr. Jaroslava Marešová

**Ztroskotání při zámořských plavbách:
jejich ztvárnění ve španělských a portugalských písemných
památkách 16. století**

*Overseas Shipwrecks: Depictions in Spanish and Portuguese Sources
from the 16th Century*

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Hedvika Vydrová

2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. října 2015

Jaroslava Marešová

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Hedvice Vydrové za cennou odbornou pomoc, vstřícnost a trpělivost během vedení disertační práce a celého studia. Děkuji také svým rodičům, sestrám a partnerovi za laskavou a trpělivou podporu a ochotu, s níž mi pomáhali.

Abstrakt

Práce se zaměřuje na studium španělských a portugalských vyprávění o ztroskotáních ze 16. století. Tato vyprávění líčící katastrofální ztroskotání na plavbách do Ameriky a Indie se řadí mezi díla, jež vznikala v 16. století v souvislosti se španělskou a portugalskou zámořskou expanzí. Jejich přínos bývá spatřován v tom, že představují určitý protipól k dílům oslavujícím objevování a dobývání nových území. Portugalská vyprávění o ztroskotáních vytvořila silnou tradici a ve své době se těšila velké popularitě u čtenářů. Vyprávění o ztroskotáních představují jedno z velkých témat portugalské literatury 16. a 17. století a portugalská literární kritika jim věnuje velkou pozornost. V této práci je podrobně analyzováno šest vyprávění o ztroskotáních, z nichž pět jich bylo sepsáno samotnými přeživšími. Španělsky psaných vyprávění o ztroskotáních je mnohem méně, nejznámější je dílo Álvara Núñeze Cabezy de Vaca. Dopis Maestra Juana o ztroskotání na mělčinách Serrana, druhé španělsky psané vyprávění, které je v této práci analyzováno, je mnohem méně známé. Přestože španělská a portugalská vyprávění vykazují mnoho společných znaků, bývají jen velmi zřídka porovnávána a studována dohromady. Záměrem této práce je tedy podrobně analyzovat vybraná vyprávění a popsat témata, motivy a prvky, jež jsou jim společné.

V odborných studiích zabývajících se vyprávěními o ztroskotáních se většinou poukazuje na to, že se jedná o díla stojící na pomezí historiografie a výpravné prózy, v nichž je často nemožné odlišit fakta od fikce. Otázkou, na niž tato práce také hledá odpověď, je, jaký je vztah těchto děl k žánrům cestopisu a autobiografie, s nimiž sdílí určité charakteristiky, a čím se naopak přibližují výpravné próze.

Předmětem zkoumání této práce je dále vztah vyprávění o ztroskotáních k *Putování* (*Peregrinação*, 1614) Fernãa Mendese Pinta a k *Útrapám Alonsa Ramíreze* (*Infortunios de Alonso Ramírez*, 1690) Carlose de Sigüenza y Góngora. Tato dvě díla částečně vycházejí z tradice vyprávění o ztroskotáních a mají s nimi mnoho společného, zároveň se však od nich také odlišují. Záměrem této práce tedy také je postihnout podobnosti a rozdíly mezi vyprávěními o ztroskotáních a Pintovým a Sigüenzovým dílem.

Po úvodu a detailním popisu korpusu studovaných vyprávění o ztroskotáních následuje podrobný popis prvků, jež tato vyprávění pojí s cestopisem a autobiografií. Vyprávění o ztroskotáních se z tohoto pohledu jeví především jako specifický druh cestopisů, v nichž se někdy velmi výrazně projevují autobiografické a automytizující prvky. Stěžejní část práce je věnována analýze a interpretaci vybraných vyprávění o ztroskotáních, pozornost je věnována také intertextuálním vztahům mezi jednotlivými vyprávěními, možnému vlivu starších vyprávění na vyprávění pozdější a také porovnání některých příběhů sepsaných přeživšími se zpracováním týchž událostí v kronikách. V závěru této části práce je na základě diskuse s odbornou bibliografií navržena typologie těchto vyprávění a jsou shrnuty jejich nejpodstatnější rysy, které tato vyprávění charakterizují a jsou jim všem společné. Poslední část práce je věnována rozboru Pintova a Sigüenzova díla z pohledu jejich vztahu

k vyprávěním o ztroskotáních, na něž tato dvě díla částečně navazují. *Putování a Útrapy* k příběhům o ztroskotáních pojí kromě principu zdůrazňování dramatického a tragického rozměru líčených událostí také mnoho prvků a motivů. Tato dvě díla však vyprávění o ztroskotáních také významně přesahují a to především v pojetí protagonisty a jeho vztahu k cestě. Jestliže vyprávění o ztroskotáních můžeme označit za cestopisy, v nichž neobvyklá a nezdařená cesta často rodí výjimečného hrdinu, v *Putování a Útrapách* je tomu přesně naopak: jedná se o díla, v jejichž centru stojí protagonista, který se na cestu vydává. Z tohoto pohledu se *Putování a Útrapy* vzdalují cestopisu a jeví se jako díla na *cestě k románu*.

Klíčová slova

vyprávění o ztroskotáních, cestopis, autobiografie, hispanoamerická literatura, španělská literatura, portugalská literatura, 16. století, zámořské plavby

Abstract

This dissertation analyses Spanish and Portuguese shipwreck accounts of the 16th century. These accounts were written mainly by survivors of catastrophic shipwrecks on overseas voyages to America and India and therefore belong to the huge corpus of works written in the 16th century about exploring and conquering new territories. But unlike the most of the written sources of the period, these accounts do not celebrate the overseas enterprise, they bring a new, tragic, perspective and describe the dangers and misery of overseas voyages. Portuguese shipwreck accounts were very popular among the readers of the 16th century and therefore they created a kind of tradition. They are often seen as a specific genre and represent an important topic of the Portuguese literature of the 16th century and are studied by many Portuguese literary scholars. In this dissertation six Portuguese accounts are analysed, five of them written by survivors. There are not as many shipwreck accounts written in Spanish. The best known of them is the account by Álvaro Núñez Cabeza de Vaca. The second shipwreck account written in Spanish and analysed in this dissertation is the letter by Maestre Juan in which he narrates his wreck on the Serrana keys in the Caribbean Sea. This letter still remains almost unknown. Although the Spanish and the Portuguese shipwreck accounts are very similar, they are very rarely compared and studied together. The aim of this dissertation is therefore to compare them and describe which characteristics they have in common.

It has already been shown by literary studies focused on this topic that shipwreck accounts are a specific genre between historiography and literature in which facts and fiction are always mixed. This dissertation is dedicated also to analyse the connection of these accounts to travel writing and autobiography on one side and to literature on the other.

Lastly, in the final part of this dissertation we analyse the relation of shipwreck accounts to the *Travels (Peregrinação, 1614)* by Fernão Mendes Pinto and to the *Misfortunes of Alonso Ramírez (Infortunios de Alonso Ramírez, 1690)* by Carlos de Sigüenza y Góngora. These two narratives are based on the tradition of shipwreck accounts and have many topics and motives in common with them, but they also widely differ from them. The differences and similarities are also described in this dissertation.

The first chapters of the dissertation are introduction and a detailed description of the studied accounts. After them the chapter dedicated to analyse the relation of the accounts to travel writing and autobiography follows. The conclusion is that the shipwreck accounts are a specific kind of travel writing in which the autobiographical elements are often very important. The analysis and interpretation of the studied accounts forms the main part of the dissertation. Special attention is dedicated to the intertextual relations between the different accounts and to the possibility of influence of the older accounts on the later ones. In some cases, the accounts written by survivors are compared to accounts about the same wrecks written by chroniclers. A typology of the shipwreck

accounts is proposed in the final part of the fourth chapter. The last chapter of the dissertation is dedicated to analyse Pinto's and Sigüenza's narratives with special attention to the similarities and differences from the shipwreck accounts. Sigüenza's and Pinto's work have in common many motives and topics with the shipwreck accounts, but they also surpass them. These narratives cannot be seen as travel writings because it is the protagonist, not the voyage, which is central in them. We can conclude that in the shipwreck accounts the unlucky voyage makes a specific hero, in Sigüenza's and Pinto's narrative it is the hero who sets on the voyage because he has some motives for it. From this point of view Sigüenza's and Pinto's work can not be classified as travel writings and therefore become closer to novel.

Key words

shipwreck accounts, travel narrative, autobiography, Spanish American literature, Spanish literature, Portuguese literature, 16th century, overseas voyages

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Korpus textů.....	14
2.1	Portugalská vyprávění o ztroskotáních: Bernardo Gomes de Brito a jeho <i>Tragické námořní příběhy</i>	14
2.2	Korpus studovaných textů	23
2.2.1	Portugalská vyprávění o ztroskotáních	23
2.2.2	Španělská vyprávění o ztroskotáních	26
3	Vyprávění o ztroskotáních: mezi autobiografií a cestopisem	31
3.1	Cestopis a vyprávění o ztroskotáních.....	32
3.2	Cestopisné prvky ve vyprávěních o ztroskotáních.....	39
3.2.1	Cesta jako řadící princip vyprávění.....	39
3.2.2	Popis prostoru	45
3.2.3	Fantastické prvky	48
3.2.4	Vložené epizody.....	54
3.2.5	Očité svědectví a důležitost přinesených informací.....	57
3.3	Autobiografie a vyprávění o ztroskotáních	60
3.4	Autobiografické prvky ve vyprávěních o ztroskotáních	66
3.4.1	Empirické já.....	66
3.4.2	Protagonista	71
3.4.3	Syntézy a výběr informací.....	77
3.4.4	Sled příčin a důsledků	80
3.4.5	Význam vlastního osudu	82
4	Vyprávění o ztroskotáních: interpretace jednotlivých příběhů	85
4.1	<i>Příběh pozoruhodné zkázy velké galeony São João a Ztroskotání lodi São Bento</i>	85
4.1.1	<i>Příběh pozoruhodné zkázy velké galeony São João</i>	86
4.1.2	Manoel de Mesquita Perestrelo: <i>Ztroskotání lodi São Bento</i>	96
4.2	<i>Ztroskotání na cestě, kterou vykonala loď Santa Maria da Barca</i>	114
4.3	Manuel Álvares: <i>Ztroskotání lodi São Paulo na ostrově u Sumatry v roce 1561</i> ...	122
4.4	Afonso Luís (a António de Crasto): <i>Ztroskotání, jež prožil Jorge d'Albuquerque Coelho</i>	129
4.5	Gaspar Afonso a jeho putování Amerikou	139
4.6	Álvar Núñez Cabeza de Vaca: <i>Ztroskotání</i>	149

4.7	Vyprávění Maestra Juana o ztroskotání na mělčinách Serrana	172
4.8	Charakteristika vyprávění o ztroskotáních	182
5	Cesta k románu: Pintovo <i>Putování</i> a Sigüenzovy <i>Útrapy Alonsa Ramíreze</i>	187
5.1	Fernão Mendes Pinto: <i>Putování</i>	187
5.2	Carlos de Sigüenza y Góngora: <i>Útrapy Alonsa Ramíreze</i>	200
6	Závěr	211
7	Bibliografie	217
7.1	Prameny	217
7.2	Sekundární literatura	220

1 Úvod

V souvislosti se zámořskými plavbami došlo v 16. století k něčemu, co bychom mohli nazvat pisatelským *boomem*: vznikalo velké množství zpráv, dopisů soukromého i oficiálního charakteru, cestopisů a kronik. K psaní a publikování svých děl se za daných okolností dostali nejrozumnější lidé, kteří by se velmi pravděpodobně takovou činností nezabývali, tedy mořeplavci, dobyvatelé, vojáci, dále také mniši nebo kněží. I když ke vzniku mnoha z těchto děl vedly nepochybně především praktické pohnutky,¹ promítá se v nich také evropská kulturní a literární tradice, protože všichni tito lidé si na své cesty s sebou vezli kromě mýtů, legend a obrazů také určitý způsob vypravování, zobrazování a popisování.² Navíc cílem některých autorů nebylo jistě pouze informovat, ale také poučit, zaujmout a pobavit, dobová historiografie měla totiž i tento rozměr. Mnohá díla tohoto období tak bývají chápána jako díla na pomezí historiografické a výpravné prózy. Některá z nich se navíc těšila velké popularitě a byla během 16. století mnohokrát vydána a také přeložena do různých evropských jazyků, pisatelský *boom* tedy vedl také ke zvýšené ediční a překladatelské činnosti.³

V souvislosti s díly pojednávajícími o zámořských plavbách a cestách vznikajícími v 16. století se také někdy hovoří o informačním *boomu*. Zatímco ve středověku byla cesta chápána spíše „afirmačně,“ tedy jako potvrzení již ustáleného pohledu na svět, v 16. století se do popředí dostávají nové informace, jež přinášejí protagonisté cest.⁴ Cestopisná díla 16. století se také od těch středověkých odlišují tím, že cestovatel, jeho svědectví a úloha na cestě v nich hrají mnohem větší roli.⁵ Autoři těchto děl se také často k hodnotě očitého svědectví explicitně vyjadřují, například Fernández de Oviedo ve své rozsáhlé kronice varuje před díly autorů, kteří píšou o událostech, jež neprožili, a místech, jež neviděli: „Solamente quiero decir ó dar un aviso al lector contra malicia de algunos historiales, que hablan en Indias sin verlas [...]“⁶ („Chci jen říci a varovat čtenáře před špatností některých historiků, kteří mluví o Indiích, aniž by je viděli [...].“) Role protagonisty v díle a jeho svědectví se tedy významně proměňují. Mnozí autoři jsou si zcela zřejmě vědomi výjimečnosti okamžiku a také výjimečnosti své úlohy, kterou v daných událostech zastávali. Nejznámější je v tomto ohledu

¹ Vydrová, Hedvika. „Hispanoamerická literatura.“ In Hodoušek, Eduard. (dir.). *Slovník spisovatelů Latinské Ameriky*. Praha: Libri: 1996, s. 21.

² Viz Elliott, John H. *The Old World and the New 1492-1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 20 a následující.

³ Tímto fenoménem se zabývá Blanca López de Mariscal, která uvádí počty překladů a vydání například Kolumbových nebo Cortésových dopisů nebo *Dekád* Pedra Mártira. Viz López de Mariscal, Blanca. *Relatos y Relaciones de Viaje al Nuevo Mundo en el siglo XVI*. Madrid: Polifemo, 2004, s. 45-46.

⁴ Viz Petrů, Eduard. „Cesta jako klíčový motiv starších slovanských literatur.“ In *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 1995, s. 69.

⁵ Viz López de Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 28.

⁶ Fernández de Oviedo, Gonzalo. *Historia general y natural de las Indias*. Pérez de Tudela Bueso, J. (ed.). Madrid: Biblioteca de Autores Españoles, 1959, sv. V, kniha L, s. 417.

pravděpodobně úvod Gómarovy kroniky, v němž autor hodnotí jako nejdůležitější historickou událost po stvoření světa právě objevení „Indií“: „Mvy soberano Señor, la mayor cosa despues de la creacion del mundo, sacando la encarnacion, y muerte, del que lo criò, es el descubrimiento de Indias [...]“.⁷ („Svrchovaný pane, největší událostí po stvoření světa, vyjma vtělení a smrti jeho Stvořitele, je objevení Indií [...].“) Gómara tedy chápe jako naprosto výjimečnou danou historickou situaci, někteří autoři se také přímo vyjadřují k úloze vlastní nebo svého národa: „He cousa digna de consideração ver os milhares de annos que a Divina Magestade teve oculta, esta navegação havendo tão curiosos, & grandes Mathematicos, & Cosmographos. E como a reservou Deos para a nação Portuguesa [...]“.⁸ („Je skutečně hodno podivu, kolik tisíc let vznešený Bůh mořeplavbu utajil a přitom bylo tolik zvědavých a velkých matematiků a zeměpisců, a jak ji vyhradil portugalskému národu [...].“) Šestnácté století tedy představuje specifický a výjimečný historický okamžik, v němž za nových událostí vzniklo obrovské množství děl, přičemž do popředí zájmu se dostala díla cestopisná a díla autobiografického charakteru, v nichž autoři interpretují svoji úlohu ve výjimečných událostech.

Vyprávění o ztroskotáních jsou součástí tohoto velkého korpusu děl a jejich přínos bývá spatřován v tom, že nepojednávají o cestách úspěšných, ale naopak se v kontextu děl oslavujících expanzi jeví jako „antiepopěj“ nebo jako díla přinášející demytizující diskurs.⁹ Skutečnost, že příběhy trosečníků byly fascinující už ve své době, dokládá velké množství portugalských vyprávění o ztroskotáních a také některé příběhy trosečníků opakující se v mnoha kronikách. Portugalská vyprávění o ztroskotáních byla velmi populární a dočkala se během 16. a 17. století mnoha vydání. Španělských vyprávění o ztroskotáních je naopak poměrně málo, na druhou stranu však příběhy některých trosečníků (Cabezy de Vaca, Jerónima de Aguilar a Gonzala Guerrera) zpracovalo mnoho kronikářů, je tedy zřejmé, že tyto případy doboví autoři a čtenáři chápali jako významné.

K portugalským vyprávěním o ztroskotáních existuje velmi rozsáhlá bibliografie, neboť tato vyprávění představují jedno z velkých témat portugalské literatury 16. a 17. století. Ze španělsky psaných vyprávění o ztroskotáních je nejvýznamnější dílo Álvara Núneze Cabezy de Vaca, které bývá řazeno ke koloniálnímu období hispanoamerické literatury. K dílu Cabezy de Vaca rovněž existuje celá řada studií zkoumajících jak faktickou,

⁷ López de Gómara, Francisco. *Historia general de las Indias, y todo lo acaescido enellas dende que se ganaron hasta agora y la conquista de Mexico y dela Nueva España*. Anueres: Martin Nuncio, 1554, sv. I, s. 4r. V citacích z děl ve starých vydáních, jež jsou číslované po listech, rubovou stranu označuji vždy písmenem v, lícovou písmenem r. V citacích ze starých tisků nemodernizuji pravopis. Pokud ve starých edicích na některých listech chybí číslo nebo písmeno, uvádím pouze číslo kapitoly.

⁸ Amaral, Melchior Estácio do. *Tratado das batalhas, e dos sucessos do Galeam Santiago com os Olandezes na Ilha da Santa Elena e da Nao Chagas com os Inglezes entre as Ilhas dos Açores: ambas Capitánias da carreyra da India, e da causa, e desastres, porque em vinte annos se perdêrão trinta e oytto Naos della*. Lisboa: Officina de Antonio Alvares, 1604, kap. IV, s. 13.

⁹ Viz Kioko, Koiso. *Mar, medo e morte: aspectos psicológicos dos naufragos na História Trágico-Marítima, nos testemunhos inéditos e noutras fontes*. Cascais: Patrimonia Historica, 2004, s. 38; Pastor, Beatriz. „Desmitificación y crítica en la relación de los Naufragios.“ In *Notas y comentarios sobre Alvar Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 89-118.

tak výpravnou stránku tohoto vyprávění. Další španělsky psaná vyprávění o ztroskotáních jsou poměrně mnohem méně známá. Zajímavé přitom je, že ačkoli španělská a portugalská vyprávění o ztroskotáních se jeví jako díla velmi podobného charakteru, bývají srovnávána a zkoumána dohromady jen velmi zřídka, výjimku představují studie Josého Manuela Herrera a Dominga Ledezmy.¹⁰ Myšlenka podrobně analyzovat španělská a portugalská vyprávění o ztroskotáních v jedné studii se tedy zrodila také z pocitu určité mezery v bibliografii existující k tomuto tématu.

Vyprávění o ztroskotáních tedy pojednávají o nezdařených zámořských plavbách a útrapách, jež trosečníci prožívali během náročných plaveb nebo při putování neznámou krajinou po samotném ztroskotání. Z hlediska obsahu se tedy jedná o příběhy poměrně homogenní. Otázkou, na niž se tato práce snaží hledat odpověď, je, jaké postupy, motivy a prvky jsou v těchto vyprávěních významné, zda jsou jim společné a nakolik se španělská a portugalská vyprávění o ztroskotáních podobají.

Stejně jako na mnohá díla tohoto období i na vyprávění o ztroskotáních bývá nahlíženo jako na díla duálního charakteru, tedy díla, která stojí na pomezí historiografie a výpravné prózy. Prolínání faktálního a fikčního principu v těchto příbězích se ostatně projevuje už v jejich názvu a označení a jejich českém překladu. V názvu většiny analyzovaných děl se totiž objevuje označení „relación, relação,“ které znamená zpráva nebo vyprávění. Tento španělský nebo portugalský termín překládám v názvech příběhů slovem zpráva, protože se toto označení jeví jako historicky správnější. Nicméně, jak už bylo řečeno, některé tyto zprávy se těšily obrovské popularitě u čtenářů, jiné jsou výsledkem postupného přepisování původní zprávy do formy vhodné k publikaci, proto se zdá vhodnější používat pro ně označení vyprávění, které vystihuje i jejich vztah k výpravné próze. Tato práce se tedy zabývá také problematikou vztahu těchto děl k žánrům, jež bývají označovány jako faktální, tedy k cestopisu a autobiografii, zároveň se snaží popsat prvky a postupy, jež je přibližují ke krásné literatuře.

Se vztahem těchto děl k výpravné próze také souvisí otázka ohledně příbuznosti vyprávění o ztroskotáních s *Putováním* (*Peregrinação*, 1614) Fernã Mendese Pinta a *Útrapami* Alonsa Ramíreze (*Infortunios de Alonso Ramírez*, 1690) Carlose de Sigüenza y Góngora. V *Putování* i v *Útrapách* jsou podobně jako ve vyprávěních o ztroskotáních líčeny dlouhé a nezdařené cesty plné útrap, zároveň se však jedná o díla komplexnějšího charakteru. Je tedy zřejmé, že *Putování* i *Útrapy* do určité míry vycházejí z tradice vyprávění o ztroskotáních, ale také se od nich v mnohém odlišují. Rozbor podobností a odlišností vyprávění o ztroskotáních a Pintova a Sigüenzova díla je tedy také předmětem této práce.

V rozbořech jsou všechna díla citována v originále. Většina citovaných děl nebyla přeložena do češtiny, pokud tedy není uvedeno jinak, všechny překlady jsou naše. České

¹⁰ Herrero Massari, José Manuel. *Libros de viajes de los siglos XVI y XVII en España y Portugal: Lectura y lectores*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1999; Ledezma, Domingo. „Los infortunios de Pedro Serrano: huellas historiográficas de un relato de naufragio.“ In *Renacimiento mestizo: Los 400 años de los Comentarios reales*. Mazzotti, J. A. (ed.). Madrid-Frankfurt am Main: Iberoamericana-Vervuert, 2010.

překlady jsou spíše orientativního charakteru, podstatné pro ilustraci zkoumaných jevů jsou citované originály. Ne všechna zkoumaná díla vyšla v moderní kritické edici, v mnoha případech tedy bylo nutno pracovat také s vydáními ze 16. století. V citacích z těchto vydání nemodernizují pravopis.

2 Korpus textů

2.1 Portugalská vyprávění o ztroskotáních: Bernardo Gomes de Brito a jeho *Tragické námořní příběhy*

Vyprávění o ztroskotáních zaujímají velmi významné místo mezi portugalskými díly souvisejícími se zámořskými plavbami. Zatímco španělsky psaná vyprávění jsou spíše texty výjimečné (ať už je posuzujeme v kontextu španělské nebo hispanoamerické literatury), v Portugalsku se po velkém úspěchu zprávy o ztroskotání lodi São João vytvořila silná tradice, k níž se všechny následující zprávy řadí a někdy i explicitně hlásí.

Během 16. a 17. století byly v Portugalsku sepsány desítky zpráv o ztroskotáních. Některé se dočkaly velkého čtenářského úspěchu (např. zpráva o ztroskotání již zmíněné lodi São João byla jen v 16. století vydána třikrát),¹¹ jiné zůstaly v rukopisech až do 20. století.¹² Vyprávění o ztroskotáních v Portugalsku nejdříve vycházela jako tzv. *literatura de cordel* (tedy doslova *provázková literatura*, příběhy totiž knihkupci zavěšovali na provázky),¹³ postupně byla vydávána také knižně.¹⁴

Bernardo Gomes de Brito tradici v 18. století znovu oživil, když roku 1735 a 1736 vydal svou dvousvazkovou sbírku nazvanou *Tragické námořní příběhy* (*História trágico-marítima*),¹⁵ do níž zařadil dvanáct vyprávění. Právě díky Britovi, o němž jinak víme pouze to, že se narodil roku 1688 v Lisabonu a byl zřejmě samouk,¹⁶ se zprávy o ztroskotáních těší velkému zájmu literární vědy. Ve sbírce totiž společně vydal významná vyprávění, která by jinak zůstala samostatně v mnoha různých knihovnách buď v rukopisech, nebo v dřívějších vydáních.¹⁷ *TNP* byly znovu poprvé vydány až roku 1904, během 20. století se pak dočkaly několika dalších vydání. Celá Britova sbírka byla přeložena do španělštiny, do angličtiny

¹¹ Viz Koiso, Kioko. Op. cit., s. 55.

¹² Např. zpráva jezuitu Manuela Álvarese o ztroskotání lodi S. Paulo. Viz Álvares, Manuel. *Naufrágio da nau «S. Paulo» em um ilheu próximo de Sumatra no ano de 1561*. Lisboa: Bertrand, 1948.

¹³ Termín *provázková literatura* je použit v českém překladu předmluvy Charlese Boxera k jeho edici tří příběhů z Britovy sbírky. Viz Boxer, Charles Ralph. „Předmluva.“ In *Tragické námořní příběhy 1589-1622. Vyprávění o ztroskotání portugalských východoplachetníků a putování těch, kteří zkázy lodí přežili, jihovýchodní Afrikou: Diogo do Couto, João Baptista Lavanha a Francisco Vaz d'Almada*. Boxer, Ch. R. (ed.). Přel. Eliška Freiová. Praha: Mladá fronta, 1972, s. 7. V českém překladu Saraiových dějin portugalské literatury je tento druh publikace příběhů o ztroskotáních nazýván jarmarečnickými brožurami. Viz Saraiva, António José; Lopes, Óscar. *Dějiny portugalské literatury*. Přel. Zdeněk Hamp. Praha: Odeon, 1972, s. 172.

¹⁴ Viz Garcia, José Manuel. *Ao Encontro dos Descobrimentos. Temas de História da Expansão*. Lisboa: Presença, 1994, s. 229.

¹⁵ Pokud není uvedeno jinak, používám vždy vydání Neves Águas z roku 1982. Brito, Bernardo Gomes de. *História Trágico-Marítima*. Águas, N. (ed.). Lisboa: Europa-América, 1982, dva svazky. Dále Britovu sbírku označuji pouze zkratkou názvu, tedy *TNP*.

¹⁶ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. *A História Trágico-Marítima: Identidade e Condição Humana*. Lisboa: Colibri, 2001, s. 11-13.

¹⁷ Podrobněji o významu *TNP* viz níže.

přeložil dvě vyprávění z *TNP* a jedno v *TNP* nezahrnuté Charles Ralph Boxer, do češtiny byl zatím z angličtiny přeložen pouze tento Boxerův výběr.¹⁸

Britovy *TNP* mají však jednu nevýhodu, na niž poprvé důrazně upozornil v šedesátých letech 20. století právě Boxer: Brito původní texty upravoval – zcela ve shodě s dobovým chápáním práce kompilátora a editora – a jeho zásahy zdaleka nejsou zanedbatelné. Měnil například názvy vyprávění, vyškrtal věty a celé odstavce, do původních textů přidával části zpráv jiných autorů, některým anonymním dílům přisuzoval těžko ověřitelné autorství apod.¹⁹

Přestože mnoho portugalských vědců, kteří se zabývají tímto tématem, pracuje s texty tak, jak jsou vydané v *TNP*, a tedy neberou v potaz úpravy Bitem provedené,²⁰ tento přístup se pro mou práci jevil jako neobhájitelný. Z tohoto důvodu bylo tedy nutné vyhledat všechny dostupné dřívější edice studovaných děl. Mnoho prvních vydání vyprávění zařazených do *TNP* je dnes ztracených nebo jednoduše nedostupných běžnému čtenáři nebo badateli k nahlédnutí. Během tohoto dlouhého hledání se však postupně objevila i další vyprávění, která v *TNP* zahrnutá nejsou, ale jsou stejného charakteru. S vyprávěními o ztroskotáních v podobě publikovné Bitem jsem nakonec pracovala pouze okrajově, přestože původně měla tato vyprávění tvořit jádro studovaného korpusu textů. Přesto považuji za nutné o *TNP* pojednat, neboť Britův editorský počín představuje jedno z vyvrcholení tradice vyprávění o ztroskotáních.

Ve dvanácti vyprávěních obsažených v *TNP* jsou vyličená ztroskotání, jež se odehrála během padesáti let od roku 1552, kdy u mysu Dobré naděje ztroskotala loď São João, do roku 1602, kdy Holanďané napadli loď Santiago. Právě druhá polovina 16. století byla pro portugalské lodě na námořní cestě do Asie (tzv. *carreria da Índia*)²¹ kritickým obdobím: například v roce 1555 se z pěti lodí potopily dvě, tragický byl rok 1574, během něhož ztroskotalo všech pět lodí, které z Portugalska do Indie vypluly.²²

Do *TNP* Brito zařadil následující zprávy:²³

1. *Zpráva o pozoruhodné zkáze velké galeony S. João (Relação da mui notável perda do galeão grande S. João).*²⁴ Jedná se o vůbec první portugalské vyprávění

¹⁸ Brito, Bernardo Gomes de. *Historia trágico-marítima*. Trad. P. Blanco Suárez. Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1948. Boxer, Charles Ralph. (ed.). *The Tragic History of the Sea. 1589-1622*. New York-Cambridge: Cambridge University Press, 1959. Boxer, Charles Ralph. (ed.). *Tragické námořní příběhy 1589-1622. Vyprávění o ztroskotání portugalských východoplachetníků a putování těch, kteří zkázy lodí přežili, jihovýchodní Afrikou: Diogo do Couto, João Baptista Lavanha a Francisco Vaz d'Almada*. Přel. Eliška Freiová. Praha: Mladá fronta, 1972.

¹⁹ Viz Boxer, Charles Ralph. *An Introduction to the História Trágico-Marítima*. Lisboa: Universidade de Lisboa, 1957, s. 13 a následující; dále také např. Lanciani, Giulia. *Naufragi e peregrinazioni americane di Gaspar Afonso*. Milano: Cisalpino-Goliardica, 1984, s. 4.

²⁰ Například João Soares Carvalho ve své studii pracuje s Britovým vydáním vyprávění o ztroskotání Jorgeho de Albuquerque a mylně podle Brita připisuje autorství Bentu Teixeirovi Pintovi. Viz Soares Carvalho, João. „Viagens e naufrágios.“ In *História da Literatura Portuguesa*. Lyon de Castro, F. (ed.). Lisboa: Publicações Alfa, 2001, s. 591 a následující.

²¹ Viz Binková, Simona. *Čas zámořských objevů*. Praha: Triton, 2008, s. 48.

²² Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 86-87.

²³ Do každého svazku šest zpráv.

o ztroskotání. Anonymní autor v něm podle líčení někoho z přeživších popisuje události z června 1552. Poté, co se loď São João potopila u mysu Dobré naděje, se trosečníci vydali na pouť jihovýchodní Afrikou. Čtenáře 16. století zaujal především tragický osud kapitána Manuela de Sousy Sepúlvedy a jeho ženy Leonor, která odmítla pokračovat dále v cestě poté, co byla okradena o šaty, a nahá se zahrabala do písku, kde zemřela. Právě tato zpráva se stala skutečným bestsellerem, později byla mnohokrát převyprávěna dalšími autory a je všeobecně považována za vyprávění zakládající v Portugalsku tradici zpráv o ztroskotáních. Je tedy logické, že ji Brito do své sbírky zařadil. Poprvé byla tato zpráva vydána pravděpodobně mezi lety 1554 a 1556.²⁵ Tomuto vyprávění je samozřejmě potřeba věnovat náležitou pozornost, protože, jak upozorňují všichni odborníci na vyprávění o ztroskotáních, vliv tohoto příběhu na vyprávění další byl obrovský. Vyprávění o lodi São João se stalo jakýmsi paradigmatem tohoto specifického žánru.²⁶ Pracuji s přepisem rukopisu, který vydala Kioko Koiso ve své rozsáhlé studii,²⁷ a dále s vydáním z roku 1625, neboť přestože se jedná o páté vydání, zřejmě odpovídá původní zprávě více než verze otištěná Bitem.²⁸

2. *Souhrnná zpráva o cestě, kterou podnikl Fernão d'Álvares Cabral (Relação sumária da viagem que fez Fernão d'Álvares Cabral).*²⁹ Manoel de Mesquita Perestrelo,³⁰ který se na lodi São Bento plavil, vypráví o ztroskotání u mysu Dobré naděje v roce 1553 a následném putování Afrikou i službě u domorodých kmenů. Pozoruhodné na této zprávě jsou velmi časté odkazy k vyprávění o ztroskotání galeony São João. Trosečníci nejenže putovali toutéž krajinou, ale nacházeli i věci vyplavené z předchozího ztroskotání a dokonce se setkali s několika přeživšími katastrofy z roku 1552. Zmínky o ztroskotání kapitána Sepúlvedy, jež se objevují hlavně na začátku vyprávění, dávají zprávě rámeček předzvěsti blížící se katastrofy. Toto vyprávění bylo

²⁴ „Relação da mui notável perda do galeão grande *S. João*, em que se contam os grandes trabalhos e lastimosas coisas que aconteceram ao capitão Manuel de Sousa Sepúlveda e o lamentável fim que ele e sua mulher e filhos e toda a mais gente houveram na Terra do Natal [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 25-43.

²⁵ Viz Lanciani, Giulia. *Os relatos de naufrágios na literatura portuguesa dos séculos XVI e XVII*. Venda Nova-Amadora: Instituto de Cultura Portuguesa, 1979, s. 11. Podle Andradeho Monize je první vydání z roku 1554. Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 37.

²⁶ Viz Koiso, Kioko. Op. cit., s. 163.

²⁷ „Perdimento do galeão São João que vinha da Índia para Portugal por Manoel de Sousa de Sepúlveda por capitão.“ In Kioso, Kioko. *Mar, medo e morte: aspectos psicológicos dos naufrágios na História Trágico-Marítima, nos testemunhos inéditos e noutras fontes*. Cascais: Patrimónia Histórica, 2004, s. 515-551.

²⁸ O změnách, které ve vyprávění o ztroskotání lodi São João Brito provedl, pojednává například Boxer. Viz Boxer, Charles Ralph. Op. cit., 1957, s. 10.

²⁹ „Relação sumária da viagem que fez Fernão d'Álvares Cabral, desde que partiu deste Reino por capitão-mor da armada que foi no ano de 1553 às partes da Índia até que se perdeu no cabo da Boa Esperança no ano de 1554 [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 44-109.

³⁰ Příjmení tohoto autora se v různých vydáních vyskytuje v odlišných verzích (Perestrello, Palestrelo), ve vydání z roku 1554 je uváděn jako Palestrelo. Budu však používat tvar Perestrelo, který je nejčastější formou používanou jak v kritických vydáních, tak v sekundární literatuře. Rod Perestrelů byl slavný mořeplavecký rod už v 15. století. Manoel de Mesquita Perestrelo byl z matčiny strany příbuzný první ženy Kryštofa Kolumba. (Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 16.)

vydánou pouze jedinkrát v roce 1564 (s tímto vydáním pracuji), podruhé je vydal až Brito jako součást své sbírky.³¹

3. *Zpráva o ztroskotání lodi Conceição (Relação do naufrágio da nau Conceição).*³² Loď Conceição skončila svou cestu do Indie v roce 1555 nebo 1557³³ u písčného atolu Peros Banhos v Indickém oceáně, kde většina cestujících zemřela hlady a žízní. Několik desítek přeživších se nakonec vydalo na improvizovaném voru přes oceán, na němž se jim podařilo doplout na Maledivy. Panovník těchto ostrovů jim poté pomohl dostat se do Indie. Autorem této zprávy je podle Britovy sbírky i podle většiny odborníků jistý Manoel Rangel,³⁴ který se plavby účastnil i se svým bratrem. Rangellova poměrně rozsáhlá zpráva byla někdy zaměňována s jiným, mnohem kratším vyprávěním o tomtéž ztroskotání, které bylo ale napsáno až kolem roku 1620 portugalským jezuitou neznámého jména.³⁵ Rangellovo vyprávění před Britovou sbírkou buď vůbec nevyšlo a Brito měl přístup k rukopisu, anebo se žádný exemplář prvního vydání nezachoval.³⁶ Není tedy možné porovnat původní vyprávění s verzí otištěnou Britem, proto tuto zprávu ve verzi otištěné Britem do svých analýz zařazují pouze okrajově pro srovnání s jinými vyprávěními.
4. *Zpráva o událostech na cestě lodí Águiy a Garçy (Relação da viagem e sucesso que tiveram as naus Águia e Garça).*³⁷ Toto vyprávění Brito převzal ze *Sedmé dekády* Dioga do Couta.³⁸ Lodě Águia a Garça vypluly z Goy v lednu 1559, ale než mohly dosáhnout mysu Dobré naděje, musely přistát v Mosambiku, neboť je velmi poškodila silná bouře. Asi po šesti měsících se obě vydaly znovu na cestu, do obou však natékala trhlínami voda. Než se Garça potopila, stihli cestující přestoupit na Águiu, která se kvůli špatnému počasí vydala zpět do Mosambiku. Águia pak ztroskotala na pobřeží Afriky, naštěstí se cestující i vrak lodi podařilo dopravit do přístavu. Diogo do Couto měl jako archivář a kronikář města Goy přístup k nejrůznějším dokumentům a ve svých *Dekádách* pokračoval v díle historika João de Barrose. K tomuto vyprávění o ztroskotání Brito přidal popis města Colombo z roku 1614 od jezuity Manuela Barradase.³⁹ Původní Britův název tohoto celku, v němž uvádí pouze Barradasovo jméno, způsobil mnoho omylů. Starší odborná literatura tak mylně připisuje autorství tohoto vyprávění Barradasovi, nikoli Coutovi.

³¹ Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 38.

³² Rangel, Manoel. „Relação do naufrágio da nau *Conceição* de que era capitão Francisco Nobre, a qual se perdeu nos baixos de Pêro dos Banhos aos 22 dias do mês de Agosto de 1555 [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 110-133.

³³ Přestože už v názvu této zprávy autor uvádí datum ztroskotání, podle některých je toto datum nepřesné a ztroskotání se ve skutečnosti událo v roce 1557. Viz např. Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 21.

³⁴ Viz Boxer, Charles Ralph. Op. cit., 1957, s. 12; Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 21 a 39-40.

³⁵ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 39; Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 21-22. Lanciani zřejmě mezi těmito dvěma různými zprávami nerozlišuje.

³⁶ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 40.

³⁷ „Relação da viagem e sucesso que tiveram as naus *Águia* e *Garça* vinda da Índia para este Reino no ano de 1559.“ In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 134-149.

³⁸ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 22.

³⁹ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 27.

5. *Zpráva o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca (Relação do naufrágio da nau Santa Maria da Barca).*⁴⁰ Loď Santa Maria vyplula z Lisabonu roku 1557 s velkým zpožděním a musela přezimovat v Brazílii. Do Indie dorazila následující rok a v lednu 1559 se naložená zbožím vydala na tragickou cestu zpět. Ztroskotala v létě na březích Madagaskaru, kde přeživší strávili několik měsíců, než je odvezla další portugalská loď zpět do Indie. Podobně jako u předchozího vyprávění i tady dal Brito dohromady texty dvou různých autorů: Coutovo vyprávění ze *Sedmé dekády* a anonymní zprávu někoho z přeživších.⁴¹ Giulia Lanciani provedla kritické vydání tří zpráv o tomto ztroskotání:⁴² kromě Coutova vyprávění publikovala i první a vlastně jediné známé vydání této zprávy z roku 1566,⁴³ které napsal nebo diktoval dnes neznámý přeživší, a Britův text, který se od tohoto původního vyprávění velmi liší. Podstatné ovšem je, že anonymní zprávy napsané některým z přeživších byly zřejmě dvě: jednu měl k dispozici Brito, tento text je dnes ztracený a neví se o něm nic bližšího; druhá z nich je ta, jež byla publikována v roce 1566. Do svého korpusu zahrnuji vydání z roku 1566 v kritické edici Giulie Lanciani.
6. *Zpráva o cestě a ztroskotání lodi S. Paulo (Relação da viagem e naufrágio da nau S. Paulo).*⁴⁴ Loď São Paulo vyplula z Lisabonu v roce 1560 a po zastávce v Brazílii se vydala na cestu do Indie. V lednu 1561 ji však u Sumatry zastihla silná bouře a u jednoho z ostrovů před Sumatrou ztroskotala. Podobně jako v jiných případech i tentokrát se trosečníci rozhodli raději si vyrobit loďky a vory a odplout poté, co zjistili, že domorodci nejsou tak přátelští, jak se na první pohled zdálo. Po velkých peripetiích dorazili na jiný ostrov, kde zrovna pobývali Portugalci, ti jim pak pomohli dostat se do Malakky. Henrique Dias, jenž je autorem tohoto vyprávění, na lodi São Paulo směřoval do Goy, kde měl pracovat jako lékárník v tamní nemocnici. Kromě verze otištěné Britem existuje ještě anonymní vyprávění dochované ve vydání z roku 1565, které je ovšem podstatně kratší. Autorem tohoto prvního vyprávění je podle Boxera také Henrique Dias, který zřejmě později své původní vyprávění rozšířil. Delší verze však zůstala pravděpodobně nepublikovaná a otiskl ji až Brito.⁴⁵ K původní Diasově zprávě z roku 1565 se mi bohužel nepodařilo získat přístup. Ve svých analýzách tedy

⁴⁰ „Relação do naufrágio da nau *Santa Maria da Barca* de que era capitão D. Luís Fernandes de Vasconcelos, a qual se perdeu vindo da Índia para Portugal no ano de 1559.“ In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 150-170.

⁴¹ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 15-16.

⁴² *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio.* Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983.

⁴³ Dnes existuje pouze jediný exemplář tohoto prvního vydání v knihovně ve Vile Viçose. Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 13.

⁴⁴ „Relação da viagem e naufrágio da nau *S. Paulo* que foi para a Índia no ano de 1560, de que era capitão Rui Mello da Câmara[...].“ In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 171-235.

⁴⁵ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 12; Boxer, Charles Ralph. Op. cit., 1957, s. 17.

používám vyprávění jezuita Manuela Álvarese, který se na lodi São Paulo plavil také a v roce 1562 napsal o své zkušenosti dopis svým přátelům z řad jezuitů.⁴⁶

7. *Ztroskotání, jež prožil Jorge de Albuquerque Coelho (Naufrágio que passou Jorge de Albuquerque Coelho)*.⁴⁷ Jorgea d'Albuquerqueho a jeho loď São António na cestě z Brazílie do Portugalska v roce 1565⁴⁸ zastihli kromě špatného počasí a bouřek také francouzští korzáři. Když São António přirazila v žalostném stavu k portugalským břehům, zbědovaní námořníci a cestující se stali lisabonskou senzací. Brito ve svém názvu této zprávy připisuje autorství Bentovi Teixeiru Pintovi. Jedná se však o jeden z mnoha Britových omylů a nepřesných údajů. Autorem, nebo možná lépe spoluautorem, této zprávy je Afonso Luís, povoláním kormidelník, který se na lodi São António plavil na pozvání samotného Albuquerqueho a byl pověřen zapisováním událostí. V Portugalsku pak jazyk a styl vyprávění upravil jezuita António de Crasto.⁴⁹ Teixeira Pinto napsal pouze báseň *Prosopopeia* o Albuquerqueových hrdinských činech, která je ke zprávě přiřazená. Kromě verze otištěné Bitem existuje vydání z roku 1601, které zařazují do svého korpusu. Autor sám v předmluvě vysvětluje, že se jedná o vydání druhé, protože první v nákladu tisíc exemplářů se rychle vyprodalo. Toto první vydání je dnes ztracené a není znám ani rok vydání.
8. *Zpráva o ztroskotání lodi Santiago v roce 1585 (Relação do naufrágio da nau Santiago no ano de 1585)*.⁵⁰ Loď Santiago vyplula z Lisabonu v dubnu 1585 a ztroskotala na mělčinách mezi Madagaskarem a africkým pobřežím. Část cestujících se zachránila na člunu, který byl včas spuštěn do moře, další se pak na pobřeží dostali na vorech. Přeživším pomohl dostat se do Mosambiku Portugalec žijící v Quelimane. Vyprávění je psáno ve třetí osobě, předpokládá se tedy, že Manoel Godinho Cardoso se plavby neúčastnil, přestože o tomto autorovi se s úplnou jistotou neví ani tak málo.⁵¹ Poprvé zpráva vyšla v roce 1602 ve slavné tiskárně Pedra Crasbeecka.⁵² Z tohoto ztroskotání existuje ještě vyprávění přeživšího jezuita Pedra Martinse, které se mi bohužel v dostupných knihovnách nepodařilo dohledat.⁵³

⁴⁶ Álvares, Manuel. *Naufrágio da nau «S. Paulo» em um ilheu próximo de Sumatra no ano de 1561*. Vasconcelos, F. (ed.). Lisboa: Bertrand, 1948.

⁴⁷ „Naufrágio que passou Jorge de Albuquerque Coelho vindo do Brasil para este Reino no ano de 1565 [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. II, s. 21-48.

⁴⁸ Události se skutečně staly roku 1565, přestože například ve druhém vydání z roku 1601 autor uvádí rok 1561. Viz Koiso, Kioko. Op. cit., s. 55.

⁴⁹ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 14; Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 24-26. Dodržují podobu Crastova příjmení tak, jak se objevuje ve vydání z roku 1601, přestože například Andrade Moniz příjmení modernizuje na Castro.

⁵⁰ „Relação do naufrágio da nau Santiago no ano de 1585, e itinerário da gente que dele se salvou [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. II, s. 49-93.

⁵¹ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 23-24.

⁵² Pedro Crasbeeck, tiskař vlámského původu, v Lisabonu působil zřejmě od roku 1597 a jeho tiskárna a obchod byly velmi úspěšné. Viz Guibovich Pérez, Pedro M. „The Publication of *La Florida del Inca* and Its Historical Context.“ In *Beyond Books and Borders. Garcilaso de la Vega and La Florida del Inca*. Chang-Rodríguez, R. (ed.). Lewisburg: Bucknell University Press, s. 152.

⁵³ Eva Máchová se také zmiňuje o dalším přeživším, Duartevi Gomesovi de Solis, který měl svůj příběh také sepsat. Dále uvádí, že ztroskotání lodi Santiago také zpracoval João dos Santos ve svém díle *Východní Etiopie*

9. *Zpráva o ztroskotání lodi S. Tomé v Zemi kouřů (Relação do naufrágio da nau S. Tomé na Terra dos Fumos).*⁵⁴ Loď São Tomé odplula z Kóčimu v roce 1589, ale ještě před Madagaskarem do ní začala téct voda a nepomohlo ani její odpumpování. Část cestujících se zachránila na člunu, který dorazil k africkým břehům. Čekal je však podobný úděl jako mnoho trosečníků před nimi: vyčerpávající poutí jihozápadní Afrikou, během níž narazili na trosky lodi Santiago, ztížená mnoha problémy s domorodci. Nakonec se dostali do Sofaly, kde se jich ujali tamní Portugalci. Dom Paulo de Lima zde zemřel, jeho manželka pak nechala jeho ostatky přepravit do Goy. Právě ona měla Dioga do Couta požádat, aby zpracoval Limův život v literární podobě. Vyprávění o ztroskotání lodi São Tomé tak bylo původně jen částí delšího díla nazvaného *Život doma Paula de Limy Perreiry (Vida de dom Paulo de Lima Pereira)*.⁵⁵ Ten Couto zařadil do své dnes ztracené *Jedenácté dekády*.⁵⁶
10. *Zpráva o ztroskotání lodi S. Alberto (Relação do naufrágio da nau S. Alberto).*⁵⁷ Loď São Alberto vyplula z Kóčimu v lednu 1593 a i přes technické obtíže proplula kolem Madagaskaru a dostala se k natským břehům. Zde ovšem začalo do lodi vnikat velké množství vody. Loď se nakonec rozlomila na dvě části, ale většina cestujících se zachránila. Od místa ztroskotání se všichni vydali směrem do Mosambiku. Po třech měsících doputovali do míst, kde pobývali mnozí trosečníci již před nimi, a v zátoce Lourença Marquese zastihli portugalskou loď, která je vzala do Sofaly. Na této pouti zemřelo velmi málo lidí díky velitelským schopnostem kapitána Nuna Velha. Příběh sepsal João Baptista Lavanha, hlavní kosmograf Filipa II., který události znal od někoho z přeživších. Poprvé byla zpráva vydána v roce 1597. Lavanha sepsal mnoho děl týkajících se mořeplavectví a kronik, upravitel a rozšířil také čtvrtý svazek Barrosových *Dekád*.
11. *Zpráva o událostech na cestě lodi S. Francisco (Relação da viagem e sucesso que teve a nau S. Francisco).*⁵⁸ Tuto zprávu sepsal jezuita Gaspar Afonso, který se měl jako misionář dostat až do Japonska. Flotila, s níž roku 1596 vyplul z Portugalska, mířila do Indie, ale špatný stav lodi São Francisco si vynutil zastávku v Brazílii. Tam se měla opravit, ale na cestě z Brazílie se ukázalo, že São Francisco v žádném případě nebude schopna obeplout Afriku. Kapitán tedy raději zavelel ke zpáteční cestě. Bouří,

(*Etiópia Oriental*, 1609) a Manuel de Faria e Sousa ve třetím díle své *Portugalské Asie (Ásia Portuguesa)*, 1675). Viz Máchová, Eva. *Tragické námořní příběhy*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1975. Rigorózní práce, s. 61.

⁵⁴ „Relação do naufrágio da nau S. Tomé na Terra dos Fumos, no ano de 1589, e dos grandes trabalhos que passou D. Paulo de Lima [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. II, s. 94-122. Tuto zprávu zahrnul do svého výběru Charles Boxer, je tedy také přeložena do češtiny.

⁵⁵ Samostatně toto dílo vyšlo například v roce 1765, jak uvádí António Coimbra Martins. Viz Martins, António Coimbra. *Em torno de Diogo do Couto*. Coimbra: Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra, 1985, s. 118.

⁵⁶ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 23; Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 18-20.

⁵⁷ „Relação do naufrágio da nau S. Alberto no Penedo das Fontes no ano de 1593, e itinerário da gente que dele se salvou até chegarem a Moçambique [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. II, s. 123-170. Tuto zprávu zahrnul do svého výběru Charles Boxer, je tedy také přeložena do češtiny.

⁵⁸ „Relação da viagem e sucesso que teve a nau S. Francisco em que ia por capitão Vasco da Fonseca, na Armada que foi para a Índia no ano de 1596 [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. II, s. 171-230.

kteřá loď São Francisco od Azorských ostrovů zanesla do Karibiku, začalo několikaleté Afonsovo putování po Americe: z Portorika se dostal na Santo Domingo, poté přes Cartagenu do Havany a nakonec konečně domů, do Portugalska. Vyprávění tohoto jezuity je jediné ze zpráv v *TNP*, které pojednává o Brazílii a Americe.⁵⁹ Afonsoův příběh se dochoval v několika verzích. Jejich porovnáním Giulia Lanciani došla k názoru, že původní Afonsoův text Brito v některých pasážích poměrně drasticky upravil. Pro svoji studii tedy používám Afonsovo vyprávění ve verzi vydané Giuliou Lanciani.⁶⁰

12. *Pojednání o událostech při bitvách galeony Santiago s Holanďany [...] a lodi Chagas s Angličany (Tratado das batalhas e sucessos do galeão Santiago com os holandeses [...], e da nau Chagas com os ingleses).*⁶¹ Loď Santiago vyplula z Lisabonu do Goy v roce 1601 jako kapitánská loď devítičlenné flotily, jíž velel António de Melo Castro. Gou opustila téhož roku. Kvůli nepříznivým větrům nepřistála v Mosambiku a pokračovala dále kolem mysu Dobré naděje směrem k ostrovu svaté Heleny. Tam měla zakotvit a počkat na další loď flotily, protože osamocená loď by byla snadnou kořistí pro piráty. U ostrova kotvily tři holandské pirátské lodě, které portugalskou loď napadly na širém moři. Cestující se i přes rozkaz kapitána nakonec Holanďanům vzdali. Ti kapitána a jeho syna zajali, loď vyloupili a všechny nechali na ostrově Fernãa Noronhy. Odtamtud se na vypůjčených lodích Portugalcům podařilo dostat do Brazílie a nakonec zpět do Portugalska. Loď Chagas vyplula roku 1593 z Goy a s přestávkou v Mosambiku se dostala kolem mysu Dobré naděje do Atlantiku, zásobila se v Angole a poté zamířila k Azorským ostrovům. Přepadli ji však angličtí piráti, které Portugalci zastráhlili. Loď Chagas však měla smolný osud, protože na ní nedopatřením začalo hořet, a tak se cestující museli vrhnout do vody, kde je piráti pak zabíjeli. Zachránilo se jen velmi málo lidí, které piráti zajali a odvezli do Anglie, odkud byli po roce vykoupeni ze zajetí. Zprávu sepsal Melchior Estácio do Amaral, který se ve funkci soudce Nejvyššího soudu účastnil vyšetřování těchto dvou námořních neštěstí. Zpráva byla poprvé vydána roku 1604 a to hned dvakrát.

Těchto dvanáct zpráv tvoří dva svazky Britových *TNP*. Během 17. století vyšlo minimálně dalších osm zpráv pojednávajících o dalších ztroskotáních, jež se za těchto sto let odehrála. Dohromady se tedy jedná asi o dvacet zpráv, z nichž pak různí neznámí editoři sestavovali během 18. století sbírky, které bývají někdy nazývány apokryfními třetími svazky *TNP*. Jak už ale bylo řečeno, Brito svoji sbírku koncipoval do dvou svazků a všechny ostatní sbírky

⁵⁹ Albuquerqueho ztroskotání, téma sedmé zprávy *TNP*, se sice odehrálo na cestě z Brazílie, ale Afonso Luís ve svém vyprávění o Brazílii vlastně vůbec nemluví.

⁶⁰ Lanciani, Giulia. *Naufrazi e peregrinazioni americane di Gaspar Afonso*. Milano: Cisalpino-Goliardica, 1984. O úpravách, jež v textu Brito provedl, Lanciani hovoří na s. 4.

⁶¹ „Tratado das batalhas e sucessos do galeão *santiago* com os holandeses na ilha de Santa Helena, e da nau *Chagas* com os ingleses entre as ilhas dos Açores [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. II, s. 231-281.

nevykazují s Britovými svazky žádné podobnosti například edičního charakteru, navíc se v některých objevují i zprávy Břitem již publikované.⁶²

Z předchozích odstavců je již možná zřejmé, že jedno z největších úskalí studia portugalských zpráv o ztroskotáních je vůbec počáteční orientace v obrovském množství textů. Příběhy zařazené do *TNP* i další vyprávění často existují v několika různých vydáních, případně i v rukopise, o ztroskotání jedné lodi se někdy zachovala různá vyprávění různých autorů, orientaci neulehčují ani reedice starších tisků z 18. století (tzv. *contrafacções*). Jedná se tedy o skutečný textový labyrint, na němž je pozoruhodné i to, že se vyprávění někdy odkazují jedno na druhé, zvláště často se autoři vrací k první zprávě o lodi São João. Tato nepřehledná situace nicméně dobře ilustruje onen pisatelský a čtenářský *boom* 16. století, o němž již byla řeč (viz s. 10).

Přes všechny výhrady, které bychom mohli k Britově sbírce mít, je nezpochybnitelný její obrovský význam pro portugalskou literaturu a kulturu obecně. Přestože jednotlivé příběhy editor někdy značně poupravil, *TNP* jsou jako celek dílem skutečně jedinečným. *TNP* je právě proto potřeba chápat jako samostatné dílo, které na základě jednotlivých vyprávění o ztroskotáních vytvořil Gomes de Brito.⁶³ Jak už bylo zmíněno výše, Brito svou sbírkou v 18. století oživil tradici portugalských vyprávění o ztroskotáních a dal dohromady texty zachované v různých vydáních a rukopisech v různých knihovnách.

Britovy *TNP* pochopitelně nejsou první takovou sbírkou: jistě je třeba připomenout slavnou Ramusiovu třísvazkovou sbírku cestopisů. Třetí svazek Ramusio věnoval cestám do Nového světa a novým objevům. Mimo jiné v něm ve vlastním překladu otiskuje Cortésovy dopisy nebo zprávu Álara Núñeze Cabezy de Vaca.⁶⁴ Gonzalo Fernández de Oviedo, od roku 1535 oficiální královský kronikář Indií, neváhal přímo ztroskotáním věnovat celou jednu knihu („Kniha ztroskotání“, „Libro de los naufragios“) svých monumentálních *Přírodních a obecných dějin Indií* (*Historia general y natural de las Indias*).⁶⁵ Obě tato díla, Ramusiovo i Oviedovo, jsou však produktem 16. století, vznikla v době bezprostředně po popisovaných událostech za odlišné historické situace. Oviedova „Kniha ztroskotání“ navíc není skutečná sbírka: autor v ní pouze převypravuje příběhy, které znal z doslechu. *TNP* tedy zaujímají v kontextu 18. století místo skutečně unikátní v evropské literatuře. Jak podotýká Blanca López Mariscal, editoři sbírek cestopisů, jako byl například Ramusio, někdy dávali dohromady značně heterogenní texty a do určité míry se vlastně stávali spoluautory, neboť rozšiřovali původní dvojici autora a příjemce textu o další rozměr autora sbírky a její čtenáře. Původní texty, které byly často třeba určené jen

⁶² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 8; Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 31-32; Koiso, Kioko. Op. cit., s. 42-48.

⁶³ Viz Lanciani, Giulia. „Introdução.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio*. Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983, s. 8.

⁶⁴ Ramusio, Giovanni Battista. *Delle Navegationi et viaggi. Volume Terzo*. Venetia: Giunti, 1606.

⁶⁵ Fernández de Oviedo, Gonzalo. „El libro de los naufragios.“ In Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. V, kniha L, s. 306-417. Viz také Koiso, Kioko. *Mar, medo e morte: aspectos psicológicos dos naufragos na História Trágico-Marítima, nos testemunhos inéditos e noutras fontes*. Cascais: Patrimonia Historica, 2004, s. 50.

panovníkovi nebo jeho sekretáři (např. některé Kolumbovy dopisy) tak byly následně čteny zcela jiným publikem v novém kontextu sbírky cestopisů.⁶⁶ Z této perspektivy lze na Britův editorský počín nahlížet jako na první krok v procesu kritického zkoumání portugalských vyprávění jako specifického žánru, protože právě Brito svojí sbírkou podtrhl jednotný charakter vyprávění a souvislosti mezi nimi.

Tomu odpovídá také název sbírky, který bývá často přímo označován za šťastně zvolený. Slovo „história“ („historie“) z originálního znění titulu může mít různé významy, podobně jako v češtině, a může tedy např. odkazovat jak k pravdivým, tak fiktivním skutečnostem. Navíc je použito v singuláru, tedy má určitou sjednocující funkci: dvanáct příběhů představuje dvanáct kapitol jedné jediné námořní tragické historie.⁶⁷ Britova sbírka se tak jeví jako antiepopej, protiklad děl oslavujících portugalskou expanzi.⁶⁸

2.2 Korpus studovaných textů

2.2.1 Portugalská vyprávění o ztroskotáních

Ve své práci jsem se rozhodla studovat pouze ta vyprávění, která jsou dostupná v jiném než v Britově vydání.

Základem pro studium portugalských vyprávění o ztroskotáních je již zmíněná zpráva o plavbě lodi São João, jež se stala inspirací pro mnoho dalších autorů a u čtenářů vzbudila nadšení. Pracuji s přepisem rukopisu, který vydala Kioko Kioso (viz poznámka pod čarou č. 27 na s. 16). Rukopis se nachází v lisabonské knihovně v paláci v Ajudě. Pracuji také s pátým vydáním z roku 1625. S oběma verzemi tohoto vyprávění pracuji z následujících důvodů: rukopis z paláce v Ajudě je nejstarší dochovanou verzí příběhu lodi São João a zřejmě má nejbližší k původnímu ústnímu vyprávění někoho z přeživších, které zaznamenal neznámý autor. Přestože se tato podoba příběhu příliš neliší od prvního vydání i vydáních pozdějších, je zajímavá tím, že příběh takto nikdy otištěn nebyl.⁶⁹ Právě proto je ovšem nutné nahlédnout i do publikované verze vyprávění (v mém případě tedy vydání z roku 1625), protože právě v této podobě se vyprávění rozšířilo a bylo čteno dalšími autory. V publikované verzi jsou navíc prodlouženy některé dramatické scény, které jsou v rukopise stručnější. Zpráva se podle edice z roku 1625 nazývá *Příběh pozoruhodné zkázy velké galeony S. João*

⁶⁶ Viz López de Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 49-53.

⁶⁷ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 28-29. Název Britovy sbírky se do češtiny překládá buď jako *Tragické námořní příběhy*, nebo jako *Historie námořních tragédií*. Viz Boxer, Charles R. Op. cit., 1972, s. 7; Saraiva, António José; Lopes, Óscar. Op. cit., s. 172.

⁶⁸ Viz Kioso, Kioko. Op. cit., s. 38.

⁶⁹ Viz tamtéž, s. 142.

(*História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*).⁷⁰ Neznámý autor se plavby nezúčastnil, zpráva je tedy vyprávěna ve třetí osobě množného čísla.

Dále pracuji s pěti zprávami sepsanými samotnými přeživšími. Chronologicky podle data popisovaného ztroskotání je lze seřadit takto:

1. *Ztroskotání lodi São Bento (Naufragio da Nao Sam Bento)*.⁷¹ Ztroskotání se odehrálo roku 1553. Vyprávění Manoela de Mesquity Perestrelo, z významné mořeplavecké rodiny (viz s. 16), je zahrnuto do *TNP* jako druhé vyprávění. Edice, s níž pracuji, je z roku 1564. Jedná se o jediné vydání této zprávy před *TNP*. Mesquita Perestrelo se pak plavil ještě roku 1562, když byl jmenován kapitánem pevnosti São Jorge da Mina (v dnešní Ghaně).
2. *Ztroskotání na cestě, kterou vykonala loď Santa Maria da Barca (Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca)*.⁷² Páté vyprávění z *TNP* (podrobnosti viz výše), kde je však velmi poupraveno. Pracuji s kritickým vydáním Giulie Lanciani, která přetiskla jediný dochovaný exemplář původního vyprávění z roku 1566.
3. *Ztroskotání lodi São Paulo na ostrově u Sumatry v roce 1561 (Naufrágio da nau «S. Paulo» em um ilheu de Samatra, no ano de 1561)*.⁷³ Manuel Álvares své vyprávění sepsal v roce 1562 v Goy jako dopis jezuitům v Coimbre.⁷⁴ Dopis vydal až v roce 1948 Frazão de Vasconceslos, s jehož edicí pracuji. Eva Máchová zmiňuje také vydání Álvaresových dopisů (dopisu z Brazílie a dopisu z Goy) z roku 1719,⁷⁵ tento údaj se mi však nepodařilo ověřit. O tomto ztroskotání pojednává také šesté vyprávění v *TNP*, jehož autorem je Henrique Dias. Henrique Dias se o otci Álvaresovi ve svém vyprávění zmiňuje a jeho působení na palubě hodnotí velmi kladně.⁷⁶ Diasovo vyprávění tedy velmi dobře doplňuje Álvaresův dopis. Přestože není dostupná Diasova zpráva v původní podobě, tedy před Britovým vydáním v *TNP*, budu Diasovo vyprávění používat pro srovnání s Álvaresovým vyprávěním.

⁷⁰ Název dále pokračuje: *Em que se contão os grandes trabalhos e lastimosas cousas que aconteceram ao Capitão Manoel de Sousa. E o lamentavel fim que elle e sua molher e filhos e toda a mais da gente ouveram. O qual se perdeu o anno de 1552 a 24. De Junho na terra do Natal em trinta e hum graos*. Lisboa: Antonio Alvarez, 1625.

⁷¹ Mesquita Palestrelo, Manoel de. *Naufragio de Nao Sam Bento. Summario da viagem que fez Fernão d'Alvarez Cabral, quem partio pera a India por Capitão moor da armada que foy ho anno de M. D. LIII até que se perdeu na costa do Cabo de Boa esperança, e dos seus trabalhos e morte. E do que mais socedeo aos que da sua cõpanhia escaparão do caminho que fizeram per terra e mar: até chegarem as ditas partes*. Lisboa: 1564.

⁷² „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca deste Reino para a Índia, em que ia por capitão-mor dom Luís Fernandes de Vasconcelos, no ano de MDLVII.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio*. Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983, s. 43-68.

⁷³ Bibliografický údaj viz poznámka pod čarou č. 46 na s. 19.

⁷⁴ Viz Vasconcelos, Frazão de. „Prefácio.“ In Álvares, Manuel. Op cit., s. 11.

⁷⁵ Viz Máchová, Eva. Op. cit., s. 52.

⁷⁶ Dias, Henrique. „Relação da viagem e naufrágio da nau S. Paulo que foi para a Índia no ano de 1560, de que era capitão Rui Melo da Câmara [...]“ In Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 177-178: „Ajudaram muito para a saúde desta gente toda, [...] dous padres da Companhia de Jesus, um português chamado Manuel Álvares, de muitas letras e mui insigne letrado e pregador, que nos serviu de cura, [...] homem de mui santos e honestos costumes [...]“ („Ke zdraví všech lidí velmi přispěli [...] dva otcové z Tovaryšstva Ježíšova, jeden Portugalec jménem Manuel Álvares, velmi vzdělaný a vynikající kazatel, který nám dělal kněze, [...] člověk svatý a poctivý [...]“)

4. *Ztroskotání, jež prožil Jorge d'Albuquerque Coelho (Navfragio que passov Iorge Dalbuquerque Coelho)*.⁷⁷ Autorem této zprávy (v *TNP* je zařazená jako sedmá) je Afonso Luís, který se na lodi São António s Jorgem d'Albuquerquem roku 1561 plavil (podrobnosti viz výše). Jazyk a styl zprávy v Portugalsku upravil António de Crasto. První vydání tohoto vyprávění je dnes ztracené, pracuji s druhým vydáním z roku 1601.
5. Dopis jezuitu Gaspara Afonsa o ztroskotání lodi São Francisco Brito upravil a zařadil jako jedenáctý příběh do své sbírky. Pracuji s vydáním, které pořídila Giulia Lanciani. Jedná se o kratší verzi vyprávění, která vznikla na základě prvního Afonsova dopisu představenému Joãoovi Álvaresovi. Ten autora zřejmě pobídl k tomu, aby své původní vyprávění zpracoval podrobněji.⁷⁸ Tato verze se dochovala v jezuitském archivu v Římě a poprvé ji vydala až Lanciani. Afonsovo vyprávění v této edici nemá žádný název, proto ho cituji pod názvem, který Lanciani dala celé edici.

Těchto pět svědeckých vyprávění a vyprávění o ztroskotání lodi São João tvoří základ korpusu, na němž chci ukázat rozkvět žánru portugalských zpráv o ztroskotáních. Jsou v mnoha ohledech velmi podobné a dají se tedy považovat za projevy jednoho žánru: byly psány očitými svědky v *ich formě* v krátkém časovém odstupu od konce cesty, s popisem dramatických událostí se někdy mísí humorné krátké anekdoty, často jsou vykreslováni hrdinové (např. kapitáni zcela se oddávající pomoci a záchraně posádky a cestujících) a antihrdinové (např. nezodpovědní a nezkušení kormidelníci, cestující prodávající v nouzi potraviny spolucestujícím za vysoké ceny).

Korpus zmíněných šesti zpráv doplňují o další tři zprávy autorů, kteří se plaveb neúčastnili, nejčastěji kronikářů. Z těchto vyprávění cituji především pasáže, v nichž se objevují podobné prvky jako ve vyprávěních psaných očitými svědky. Opět pracuji s edicemi předcházejícími *TNP*:

1. *Zpráva o nešťastném ztroskotání lodi Conceição zvané Nová Algaravia (Relaçam do lastimozo naufragio da nao Conçeicam chamada Algaravia a Nova)*.⁷⁹ Příběh sepsal neznámý jezuita a, jak už bylo řečeno, o tomto ztroskotání z roku 1555 v Indickém oceáně napsal zprávu také Manuel Rangel, která je třetím vyprávěním v *TNP*. Tato anonymní zpráva byla však napsána až kolem roku 1620. Edice, již používám, je zřejmě první edicí tohoto vyprávění, chybí v ní však datum vydání.
2. *Zpráva o ztroskotání lodi Santiago a putování těch, kteří se zachránili (Relaçam do naufragio da nao Santiago, e itinerario da gente que delle se salvou)*.⁸⁰ Jedná se o první vydání zprávy, která je v *TNP* zařazená na osmém místě. Autor Manoel Godinho Cardoso se plavby roku 1585 zřejmě neúčastnil.

⁷⁷ Luís, Afonso. *Navfragio que passov Iorge Dalbuquerque Coelho, Capitão e Governador de Parnambuco*. Lisboa: Antonio Alvarez, 1601.

⁷⁸ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 4-5.

⁷⁹ Titul dále pokračuje: *De que era Capitão Francisco Nobre a qual se perdeu nos Bayxos de Pero dos Banhos em 22. de Agosto de 1555*. Lisboa: Officina de Antonio Alvares, s. a.

⁸⁰ Godinho Cardoso, Manoel. *Relaçam do naufragio da nao Santiago, e itinerario da gente que delle se salvou*. Lisboa: Pedro Crasbeeck, 1602.

3. *Pojednání o událostech při bitvách galeony Santiago s Holanďany u ostrova Svaté Heleny a lodi Chagas s Angličany mezi Azorskými ostrovy (Tratado das batalhas, e dos sucessos da Galeam Santiago com os Olandezes na Ilha da Santa Elena, e da Nao Chagas com os Inglezes entre as Ilhas dos Açores).*⁸¹ Zprávu, zařazenou jako poslední do *TNP*, sepsal Melchior Estácio do Amaral (podrobnosti výše). Vydání, s nímž pracuji, je z roku 1604, kdy zpráva vyšla dvakrát po sobě. Toto vyprávění se u dobových čtenářů těšilo zvláštní oblibě.

Tento korpus devíti – pěti svědeckých a čtyř nesvědeckých – vyprávění vznikl postupně výběrem ze zpráv, u nichž byla dostupná edice před Britovými *TNP*.

Kromě samotných vyprávění o ztroskotáních analyzuji také jejich ohlas v *Putování* (1614) Fernã Mendese Pinta. *Putování* je jedním z vrcholných děl portugalské literatury věnující se zámořským plavbám a snad i portugalské literatury 16. století vůbec.⁸² V tomto velmi rozsáhlém díle Pinto zpracoval nejen své vlastní zážitky z cest po Asii, ale i zkušenosti mnoha jiných lidí. Když se v roce 1558 po jednadvaceti letech vrátil do Portugalska, začal se Pinto zajímat o vše, co bylo o Asii publikováno. Přestože sám o sobě mluví jako o autorovi nesečtělém a nevzdělaném, jeho dílo je produktem zřejmě čtvrt století studia dostupných zdrojů a psaní. Pinto měl nepochybně přístup k některým vyprávěním o ztroskotáních, kterých v Portugalsku v šedesátých a sedmdesátých letech 16. století, tedy v době, kdy své *Putování* psal, kolovalo skutečně mnoho. Vyprávění o ztroskotáních mu tedy posloužila jako jeden z mnoha inspiračních zdrojů⁸³ a *Putování* tak může být v určitém smyslu považováno za vyvrcholení tohoto žánru.

2.2.2 Španělská vyprávění o ztroskotáních

Vyprávění o ztroskotáních ve Španělsku nevytvořila tak silnou tradici jako vyprávění portugalská a ani nejsou tak hojná. Nejznámější dílo, dnes řazené k počátkům hispanoamerické literatury do období kolonie, jsou *Ztroskotání (Naufragios, 1542)* Álvara Núneze Cabezy de Vaca. Často je toto dílo považováno za jediného španělsky psaného reprezentanta tohoto žánru. Núñezovo dílo je skutečně jedinečné svým obsahem i mírou literární stylizace, není však zprávou jedinou. Španělská vyprávění o ztroskotáních

⁸¹ Celý bibliografický údaj viz poznámka pod čarou č. 8 na s. 11.

⁸² Používám kritické vydání z roku 2010. Pinto, Fernão Mendes. *Peregrinação*. Lopes da Costa, E. (ed.). In *Fernão Mendes Pinto and the Peregrinação*. Santos Alves, J. (dir.). Lisbon: Fundação Oriente, INCM, 2010, sv. II.

⁸³ Viz Loureiro, Rui. „Mission Impossible. In search of the sources of Fernão Mendes Pinto's *Peregrinação*.“ In *Fernão Mendes Pinto and the Peregrinação*. Santos Alves, J. (dir.). Lisbon: Fundação Oriente, INCM, 2010, sv. I, s. 246: „From these accounts, Mendes Pinto probably gathered inspiration for some of the most dramatic stories recounted in his book, even if based on true events.“ („Tato vyprávění Pintovi pravděpodobně sloužila jako inspirace pro některé z těch nejdramatičtějších příběhů vyličených v jeho díle, i přesto že se mohly zakládat na skutečných událostech.“) O tomto tématu také viz Margarido, Alfredo. „Os relatos de naufrágios na *Peregrinação* de Fernão Mendes Pinto.“ In *Estudos portugueses. Homenagem a Luciana Stegagno Picchio*. Lisboa: Difel, 1991, s. 994 a následující.

ze 16. století, která mají podobný charakter jako vyprávění portugalské a jsou tedy srovnatelná, jsou dvě: Núñezovo dílo a dopis Maestra Juana.

Álvar Núñez Cabeza de Vaca vyplul roku 1527 ze Španělska jako pokladník a správce majetku ve flotile, která mířila na Floridu a již velel Pánfilo de Narváez.⁸⁴ K Floridě skutečně expedice dorazila, ale ke katastrofě došlo poté, co Narváez výpravu rozdělil a nechal lodě s částí posádky odplout a hledat přístav. Sám se zatím s většinou vojáků vydal po souši. Lodě se však ztratily a po marném čekání na zbytek výpravy odpluly do Mexika. Narváezovi zbylí mužové si v zoufalé situaci vyrobili improvizované loďky a na nich se na podzim roku 1528 pokusili z Floridy odplout. Při tomto pokusu většina mužů zahynula, přeživší byli integrováni do domorodých společenství jako otroci. To byl i Núñezův osud. Cabeza de Vaca potom ve svém vyprávění líčí, jak se postupně vypracoval z otroka na obchodníka, později mu byly svěřeny léčitelské úkoly. Léčitelstvími úspěchy si podle svých slov vydobyl u domorodců respekt a obdiv a mohl se pak se svými třemi druhy volně pohybovat od jednoho kmene ke druhému doprovázen zástupy indiánů, které obracel ke křesťanství.

Když se v roce 1536 objevil na území místokrálovství, způsobilo to rozruch a téměř ihned začal Álvar Núñez s vypracováním zprávy, která měla autority Nového Španělska informovat o osudu Narváezovy výpravy. Tuto zprávu měl Cabeza de Vaca předat místokráli Antoniovovi de Mendozovi.⁸⁵ Další zprávu, na níž se měli podílet také Núñezovi druzi Alonso del Castillo a Andrés Dorantes, pak zaslal z Havany k soudu v Santo Domingu. Tuto druhou zprávu měl k dispozici Gonzalo Fernández de Oviedo, který ji reprodukuje a komentuje ve svých *Přírodních a obecných dějinách Indií* (*Historia general y natural de las Indias*).⁸⁶ Třetí vyprávění sepsal Cabeza de Vaca po svém návratu do Španělska, to je dnes uchováno v Indickém archivu v Seville.⁸⁷ Núñezovým *Ztroskotáním* tedy předcházely tři zprávy, z nichž jedna měla být do určité míry i dílem dalších dvou přeživších. Mezi léty 1537 a 1540 před svým odjezdem do Paraguaye Cabeza de Vaca napsal jinou verzi svého příběhu, právě tu dnes známe jako *Ztroskotání*. Poprvé byla vydána v Zaragoze roku 1542 pod názvem *Zpráva, kterou podal Álvar Núñez Cabeza de Vaca o tom, co se stalo v Indiích na výpravě, již velel Pánfilo de Narváez* (*La relación que dio Álvar Núñez Cabeza de Vaca de lo acaecido en las Indias en la armada donde iba por gobernador Pánfilo de Narváez*).⁸⁸ Podruhé bylo toto vyprávění vydáno ve Valladolidu v roce 1555 spolu se zprávou z Núñezovy druhé cesty. Toto druhé vydání se jmenuje *Zpráva a komentáře guvernéra Álvara Núñeze Cabezy de Vaca o tom, co se stalo na dvou výpravách, jež podnikl do Indií* (*Relación y comentarios del gobernador Álvar Núñez Cabeza de Vaca, de lo acaecido en las dos jornadas que hizo a las*

⁸⁴ Jedná se o téhož Narváeze, který byl o několik let předtím pověřen úkolem přivést z Mexika zpět Hernána Cortése. Tato Narváezova výprava však skončila také nezdarem: většina jeho vojáků přešla na Cortésovu stranu.

⁸⁵ Viz Pupo-Walker, Enrique. „Sección introductoria.“ In Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. *Naufragios*. Pupo-Walker, E. (ed.) Madrid: Castalia, 1992, s. 67-70.

⁸⁶ Viz Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, s. 287-318.

⁸⁷ Viz Barrera, Trinidad. „Álvar Núñez Cabeza de Vaca, *Naufragios*.“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, s. 181.

⁸⁸ Název dále pokračuje: *desde el año veinte y siete hasta el año de treinta y seis que volvió a Sevilla con tres de su compañía*.

Indias). Většina moderních edic *Ztroskotání* přetiskuje valladolidskou edici, protože poprvé zpráva vyšla zřejmě bez Núñezovy revize.⁸⁹ V druhém vydání se také poprvé objevuje slovo „ztroskotání“ („naufragios“) a to jako nadpis v záhlaví stránek.

Rozsahem mnohem kratší zpráva autora známého jen pod označením Maestre Juan zůstala velmi dlouho nepublikována. Pracuji s vydáním ze sbírky *Historické zprávy o Americe* (*Relaciones históricas de América*, 1916), v níž vyšla pod názvem *Zpráva o ztroskotání a strastech, jež prožil během osmi let, které strávil na ostrově Serrana* (*Relación de su naufragio y de los trabajos que pasó en los ocho años que estuvo en la isla de la Serrana*).⁹⁰ Vyprávění bylo napsáno jako dopis Karlu V., název je tedy zřejmě dílem Manuela Serrana y Sanze, který tuto sbírku sestavil a vydal.

Maestre Juan ztroskotal roku 1528 na mělčinách Serrana v západním Karibiku⁹¹ při cestě z Hispanioly na ostrov Margarita. Z místa potopení lodi se jemu a několika dalším podařilo doplavat na malý písečný ostrov. Tam většina trosečníků postupně zemřela, nakonec zůstal jen Juan se čtrnáctiletým chlapcem. Spolu na ostrově strávili několik let, později se k nim přidali další dva trosečníci z nedalekého ostrůvku. Jeden z nich se však s mladým chlapcem rozhodl odplout na voru. Juan a druhý trosečník pak na osamělém ostrově přežili ještě další tři roky, než je roku 1536 náhodou zachránila loď směřující do Havany. Juan se pak dostal do Španělska, kde napsal svůj dopis, v němž mimo jiné varuje před nebezpečnými mělčinami v západním Karibiku.

Před vydáním z roku 1916, které používám, byl tento dopis vydán několikrát během 19. století, poprvé Fernándezem de Navarrete v roce 1851 v jeho sbírce *Španělská námořní knihovna* (*Biblioteca marítima española*).⁹² Toto zajímavé vyprávění poměrně dlouho zůstávalo stranou zájmu historiků a literárních vědců. V roce 1929 se o něm ve svém článku zmínil Lesley Byrd Simpson, který ho také přeložil do angličtiny.⁹³ Dále se o něm zmiňuje Juan Francisco Maura ve studii o *Ztroskotáních* z roku 1988.⁹⁴ Teprve v roce 2010 však Domigno Ledezma publikoval podrobný článek, v němž je toto vyprávění analyzováno jako možný inspirační zdroj Inka Garcilasa pro jeho příběh o Pedru Serranovi.⁹⁵

Kromě těchto dvou zpráv dále existuje vyprávění ve verších Juana Márquese de la Borda, který byl očitým svědkem zkázy velitelské lodi flotily Miguela de la Bordy. Flotilu zastihla silná bouře na cestě ze Santo Dominga do Španělska roku 1557 a kapitánská loď se potopila.

⁸⁹ Viz Pupo-Walker, Enrique. Op. cit., 1992, s. 71. Vydání z roku 2007, které používám, také přetiskuje edici z roku 1555. Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. *Naufragios*. Maura, J. F. (ed.). Madrid: Cátedra, 2007.

⁹⁰ Maestre Juan. „Relación de su naufragio y de los trabajos que pasó en los ocho años que estuvo en la isla de la Serrana.“ In *Relaciones históricas de América. Primera mitad del siglo XVI*. Serrano y Sanz, M. (ed.). Madrid: Sociedad de Bibliófilos Españoles, 1916, s. 16-25.

⁹¹ Mělčiny Serrana jsou součástí souostroví San Andrés, Providencia a Santa Catalina náležejícího dnes Kolumbii.

⁹² Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 34-35.

⁹³ Viz Simpson, Lesley Byrd. „The Spanish Crusoe: An Account by Maese Joan of Eight Years Spent as a Castaway on the Serrana Keys in the Caribbean Sea, 1528 – 1536.“ *The Hispanic American Historical Review*, roč. 9, 1929, č. 3, s. 368-376.

⁹⁴ Viz Maura, Juan Francisco. *Los Naufragios de Álvar Núñez Cabeza de Vaca: o el arte de la automitificación*. México: Frente de afirmación hispanista, 1988, s. 130.

⁹⁵ Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 34 a následující.

Při neštěstí zahynuli významní občané Sevilly, o kterých Juan Márques ve své básni píše. Báseň je nazvaná *Sloky, v nichž se podává zpráva o tom, jak se potopila loď Miguela de la Borda* (*Coplas en que se da relación como la nao de Miguel de la Borda se hundió*)⁹⁶ a byla pravděpodobně vydána v Seville téhož roku.

Další španělské zprávy o ztroskotáních, které jsem měla možnost číst, pocházejí až ze 17. a 18. století. Jedná se například o vyprávění kormidelníka Sebastián Cresa o bouři, která se stala osudnou královské flotile v září 1672.⁹⁷ Z 18. století jsou v Národní knihovně v Madridu dostupná tři krátká vyprávění v rukopisech pojednávající o ztroskotáních mezi lety 1750 a 1790.⁹⁸

Španělsky psaných zpráv o ztroskotáních je tedy mnohem méně než portugalských, přesto se zprávy o ztroskotáních a příběhy trosečníků často objevují u španělských kronikářů. Již zmíněný Gonzalo Fernández de Oviedo věnoval ztroskotáním poslední, padesátou knihu svých *Přírodních a obecných dějin Indií*.⁹⁹ Obzvláště se proslavil příběh Gonzala Guerrera a Jerónima de Aguilar. Ti ztroskotali na Yucatánu roku 1511 a mezi mayskými indiány strávili osm let, než je kontaktoval Hernán Cortés mířící do Mexika. Jejich příběh vypráví například Francisco López de Gómara, Bartolomé de Las Casas a Bernal Díaz del Castillo.¹⁰⁰ Inca Garcilaso de la Vega ve svých *Pravdivých komentářích* (*Comentarios reales*, 1609) zpracovává příběh Pedra Serrana, který strávil sám několik let na opuštěném ostrově.¹⁰¹ Případ ztroskotání Álvara Núñeze komentuje Fernández de Oviedo ve svých dějinách a také Inca Garcilaso v díle *Florida* (*La Florida*, 1605).¹⁰²

Jestliže portugalská vyprávění o ztroskotáních vrcholí Pintovým zpracováním vlastních životních peripetií, španělská vyprávění mají svůj vrchol v díle *Útrapy Alonsa Ramíreze* (1690) Carlose de Sigüenzy y Góngory.¹⁰³ Sigüenza y Góngora převyprávěl příběh skutečného Alonsa Ramíreze, který v roce 1675 opustil rodné Portoriko a vydal se, podobně

⁹⁶ Borda, Juan Márques de la. *Coplas en que se da relación como la nao de Miguel de la Borda se hundió viniendo por capitán de la Flotila que vino de Sancto Domingo que es la isla Española. A veinte y siete de Junio de MDLVII años*. s. l., s. a. V Národní knihovně v Madridu je dostupný jeden výtisk tohoto díla pod signaturou R/12175/12, v němž není uvedeno ani místo ani datum vydání. Podle informací některých knihovních katalogů bylo dílo vydáno zřejmě v Seville v roce 1557.

⁹⁷ Crespo, Sebastián. *Relación de la tormenta que padeció la Capitana Real, en que me hallé, como Piloto, al tiempo que pasó el mismo infortunio lo restante de las Naos de la Real Armada*. Cádiz: Juan Vejarano, s.a.

⁹⁸ Tato tři vyprávění jsou obsažena ve sbírce rukopisů: Armero y Perea, Juan. *Papeles varios*, s. 64-67. Biblioteca Nacional de Madrid, signatura MSS/6952.

⁹⁹ Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. V, kniha L, s. 306-417.

¹⁰⁰ Viz López de Gómara, Francisco. Op. cit., sv. II, s. 18 r-21v; Díaz del Castillo, Bernal. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. Madrid: Espasa-Calpe, 1982, kap. XVII, s. 65-68; Las Casas, Bartolomé de. *Historia de las Indias*. México: CFE, 1986, sv. III, kap. CXVII, s. 229-232.

¹⁰¹ Viz Vega, El Inca Garcilaso de. *Comentarios reales*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1991, sv. I, kniha I, kap. VII a VIII, s. 20-26.

¹⁰² Viz Vega, El Inca Garcilaso de la. *La Florida*. Mora, C. de. (ed.). Madrid: Alianza, 1988, kniha V, kap. II, s. 463-465.

¹⁰³ Sigüenza y Góngora, Carlos. *Infortunios de Alonso Ramírez*. Pérez Blanco, L. (ed.) Madrid: Historia 16, 1988. Český překlad názvu díla přebírám ze *Slovníku spisovatelů Latinské Ameriky*, Op. cit. Viz heslo k autorovi na s. 496. Alexandra Berendová název překládá jako *Nehody Alonsa Ramíreze*. Viz Berendová, Alexandra. *Španělský Zlatý věk v Novém světě*. Praha: Filozofická fakulta, 2007, s. 43.

jako hrdinové pikareskních románů,¹⁰⁴ na pout' za lepším živobytím. Ta ho nakonec zavedla přes Filipíny až na palubu anglické pirátské lodi a potom zpět do Mexika. Sigüenzův příběh zcela zřejmě navazuje na tradici vyprávění o ztroskotáních a bývá často pochopitelně srovnáván s dílem Núñezovým.¹⁰⁵ Núñezova *Ztroskotání* navíc Sigüenza y Góngora znal.¹⁰⁶ Vyprávění o Ramírezově putování bývá někdy označováno za první hispanoamerický román.¹⁰⁷ Tradice započatá v 16. století tak vrcholí vydáním tohoto díla v roce 1690: původně autobiografická vyprávění trosečníků a komentáře těchto příběhů v kronikách vykryštovaly v dílo, jež někteří považují za první román napsaný na půdě španělsky mluvící Ameriky.

¹⁰⁴ K tomuto tématu se v následujících kapitolách vrátím. Viz např. Chang-Rodríguez, Raquel. *Violencia y subversión en la prosa colonial hispanoamericana, siglos XVI y XVII*. Madrid: Porrúa, 1982.

¹⁰⁵ Viz např. Invernizzi Santa Cruz, Lucía. „*Nafragios e Infortunios*: Discurso que transforma fracasos en triunfos.“ *Revista Chilena de Literatura*, 1987, č. 29, s. 7-22.

¹⁰⁶ Viz Sigüenza y Góngora, Carlos. „Descripción que de la Bahía de Santa María de Galve [...] hizo don Carlos de Sigüenza y Góngora.“ In *Documentos inéditos de don Carlos de Sigüenza y Góngora*. Leonard, I. A. (ed.). México: Fournier, 1963, s. 65. Zkracuji titul.

¹⁰⁷ Viz Pérez Blanco, Lucrecio. „Introducción.“ In Sigüenza y Góngora, Carlos. *Infortunios de Alonso Ramírez*. Pérez Blanco, L. (ed.). Madrid: Historia 16, 1988, s. 7-63. Pérez Blanco mluví o Sigüenzově díle jako o prvním románu na s. 19.

3 Vyprávění o ztroskotáních: mezi autobiografií a cestopisem

Vyprávění o ztroskotáních jsou útwarem, který vznikl a vyvíjel se za specifických historických podmínek a jehož největší rozkvět spadá do 16. století. Za žánr bývají označována pouze vyprávění portugalská, jež skutečně vytvořila velmi silnou tradici. Portugalská vyprávění se často odkazují k vyprávění prvním, již zmíněnému vyprávění o ztroskotání galeony São João, a jsou si velmi podobná například rozsahem nebo prostorem, který je věnován protagonistovi, a mají mnoho společných témat.

Na vyprávění o ztroskotáních je nejčastěji nahlíženo jako na specifický druh cestopisu.¹⁰⁸ Španělsky psaná vyprávění také bývají často řazena ke koloniálním kronikám, tedy k počátkům hispanoamerické literatury.

Cestopis, v němž protagonistou je sice prostor, ale ten je v textu vystaven skrze *já*, jež vypráví o viděném a prožitém, spadá do kategorie autobiografického psaní.¹⁰⁹ Přestože všichni autoři se ve svých zprávách věnují pouze časovému úseku cesty a nikdy nepopisují celý svůj život,¹¹⁰ jejich vyprávění v první osobě o životě v neobvyklých podmínkách a o vlastní roli na výjimečných cestách, patří i do kategorie autobiografického psaní. Podle Rainera Goetze jsou cestopis a autobiografie paralelními žánry, které vykazují mnoho společných znaků, jako jsou použití empirického *já* v textu, které sjednocuje identitu autora, vypravěče a protagonisty.¹¹¹

Cestopis a autobiografie dostaly s novými cestami, které Portugalci započali již v 15. století, nový impuls. Události konce 15. a počátku 16. století umocnily význam těchto žánrů: bylo třeba nejen informovat o cestách a navštívených nebo dobytých územích, ale mnozí jednotlivci také pocítili potřebu popsat své činy a poukázat na své zásluhy.

Oba tyto žánry, cestopis a autobiografie, mají společných několik charakteristik: oba prostupují celou historií lidského písemnictví, u obou čtenář očekává velkou míru faktuality a posuzuje je tedy z hlediska pravděpodobnosti a pravdivosti, přesto jsou oba žánry smíšenými, duálními, v nichž jsou faktuální a fikční složka neoddělitelné. Tyto charakteristiky spíše než aby určovaly hranice těchto žánrů, odkazují k problematičnosti jejich stanovení: autobiografii i cestopis lze stopovat přes různé epochy a kultury až k úplně prvním písemným odkazům, hledat hranici mezi faktuální a fikční složkou v konkrétním díle

¹⁰⁸ Viz např. López de Mariscal, Blanca. Op. cit., passim; Rodríguez, Jimena N. *Conexiones transatlánticas: viajes medievales y crónicas de la conquista de América*. México: El Colegio de México, 2010.

¹⁰⁹ Viz např. Peñate Rivero, Julio. „Camino del viaje hacia la literatura.“ In *Relato de viaje y literaturas hispánicas*. Peñate Rivero, J. (ed.). Madrid: Visor Libros, 2004, s. 13-29.

¹¹⁰ Jestliže autoři vyprávění o ztroskotáních se skutečně omezují jen na svou cestu u děl, která považují za vrcholy této tradice, tomu tak není: Carlos Sigüenza y Góngora mluví o mládí a původu svého hrdiny, Fernão Mendes Pinto na začátku svého *Putování* také vysvětluje svůj původ i rozhodnutí odplout do Indie.

¹¹¹ Viz Goetz, Rainer H. *Spanish Golden Age Autobiography in Its Context*. New York: Peter Lang, 1994, s. 34-35.

představuje, pokud budeme sledovat návrhy Paula de Mana, zkoumat základní vlastnost jazyka, zobrazování.¹¹²

Na začátku je tedy nutné tyto dva pojmy vymezit a popsat jejich vztah k vyprávěním o ztroskotáních. Autobiografické a cestopisné psaní se v nich totiž prolínají, v některých vyprávěch spíše tíhne k popisu a rekonstrukci viděného prostoru (např. Gaspar Afonso), jiná vyprávění jsou naopak soustředěná na *já*, na protagonistovy (a zároveň vypravěčovy) činy a zásluhy (např. *Ztroskotání* Cabezy de Vaca nebo vyprávění Manuela Álvarese). Ve všech zkoumaných dílech se oba principy mísí a otázkou je, zda lze v míšení těchto dvou žánrů nalézt nějaká specifika, která by vyprávění o ztroskotáních charakterizovala.

3.1 Cestopis a vyprávění o ztroskotáních

V rozsáhlé bibliografii o cestopise se zdůrazňuje, že potřeba cesty stejně jako potřeba o cestě vyprávět je bytostně lidská a cestopisný charakter mají tedy často vůbec první písemné památky. Tradice cestopisu na Iberském poloostrově, stejně jako mnoho dalších tamních literárních i kulturních projevů, vyrůstá z písemných památek arabské (např. africký itinerář Abu Mohameda Alabderita), židovské (např. cestopis Benjamína de Tudely) a křesťanské kultury.¹¹³ Nejznámějšími středověkými španělsky psanými cestopisy jsou *Kniha poznání* (*El libro del conocimiento*, napsáno kolem roku 1385) neznámého františkánského mnicha, *Poselství k Tamerlánovi* (*La embajada a Tamorlán*,¹¹⁴ 1406) Ruye Gonzáleze Clavija a *Putování a cesty Pera Tafura po rozličných částech světa* (*Andanças e viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos*, 1454) Pera Tafura, z portugalsky psaných cestopisů je významný například *Deník z cesty hraběte z Ouremu na koncil v Basileji* (*Diario da jornada do conde de Ourem ao concilio de Basilea*). První ze čtyř zmíněných cestopisů však popisuje podobně jako slavné Mandevillovo dílo cestu smyšlenou. Přestože tyto cestopisy nebudou předmětem méj analýzy, je důležité je alespoň zmínit, protože díla související se zámořskými plavbami 16. století, mezi nimi i vyprávění o ztroskotáních, vycházejí z tradice středověkých cestopisů. Podle Jimeny Rodríguez měly největší vliv na tzv. kroniky Indií („crónicas de Indias“) kromě výše zmíněných děl Pera Tafura a Gonzáleze Clavija také Polův a Mandevillův cestopis.¹¹⁵ Často jsou z této perspektivy analyzovány např. Kolumbovy dopisy, v nichž se autor mnohokrát vědomě i nevědomě k Polovu *Milionu* (1298) odkazuje.¹¹⁶ Podle Giulie Lanciani lze za nejbližší předchůdce vyprávění o ztroskotáních považovat především středověké fantastické cestopisy psané latinsky

¹¹² Viz De Man, Paul. „Autobiography as De-facement.“ *Modern Language Notes*, 1979, č. 94, s. 919-930.

¹¹³ Viz Fick, Bárbara. *El libro de viajes en la España medieval*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria, 1976, s. 19-26.

¹¹⁴ Toto dílo bývá také někdy uváděno pod názvem *Historie Velkého Tamerlána* (*Historia del Gran Tamorlán*).

¹¹⁵ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 92.

¹¹⁶ Viz Rubio Tovar, Juan. „Introducción.“ In *Viajes medievales*. Rubio Tovar, J. (ed.). Madrid: Fundación José Antonio de Castro, 2008, sv. I, s. XXXVII a následující.

a přeložené do portugalštiny nebo španělštiny, jako byl např. cestopis *Plavba svatého Brendana* (*Navigatio Sancti Brendani*).¹¹⁷

Středověké cestopisy ovšem také navazují na antická díla Pliniova nebo Strabónova. Právě v nich se objevily např. některé fantastické prvky, které se budou opakovat ve středověkých i renesančních cestopisech.¹¹⁸ Antická cestopisná, geografická a historiografická díla tedy sloužila jednak jako přímý zdroj informací a inspirace, ale také se díky nim vytvořila určitá škála popisných prvků a postupů, kterou středověké cestopisy přebraly. Z této tradice pak vychází popisy Nového světa z pera dobyvatelů, které nepopisují ani tak Nový svět, jako spíše reprodukují středověké představy o vzdálených regionech: „Interpretace skutečnosti, kterou dobyvatelé viděli, ve velké míře odpovídá evropským středověkým obrazům, výsledkem je Nový svět plný kouzelných měst, fantastických ostrovů, amazonek a obrů.“¹¹⁹

Přenášení představ a obrazů ze starého světa do Nového, jejich hledání tváří v tvář nové skutečnosti a upravování viděných věcí tak, aby co nejvíce odpovídaly zažitým představám a hledanému, jsou rysy typické pro první texty koloniálního období. Ve svých studiích je komentují např. John H. Elliot nebo Stephen Greenblatt. Elliot pro tyto předem vytvořené představy používá označení „mentální zavazadla“ („mental baggage“) a podotýká, že „Evropané 16. století [...] příliš často viděli to, co vidět očekávali.“¹²⁰ Greenblatt jde v úvahách ještě dále a konstatuje, že texty 16. století nám těžko mohou říci, jak skutečně vypadal Nový svět, dozvědět se z nich můžeme jediné něco o evropském způsobu popisování a zobrazování.¹²¹ S tím souvisí také fenomén hledání slov: autoři prvních cestopisů tohoto období si často stěžují na to, že běžnými slovy nejsou schopni postihnout novou a nečekanou skutečnost. S tímto rysem se lze setkat také v některých vyprávěních o ztroskotáních.

Prvním problémem, který vyvstává při studiu rozsáhlé bibliografie o cestopisu, je problém terminologický: ve španělsky psaných studiích se v různém smyslu používají termíny „literatura de viajes“ (doslova „literatura o cestách“, tento termín se do češtiny překládá právě jako cestopis), „libro de viajes“ (doslova „kniha o cestách“), „literatura de viajeros“ (doslova „literatura cestovatelů“), „relato de viaje“ (doslova „vyprávění o cestě“) a „relación de viaje“ (doslova „zpráva o cestě“). Portugalská terminologie nabízí označení „narrativa de viagens“ (doslova „vyprávění o cestách“) nebo „literatura de viagens“ (doslova „literatura o cestách“).

V české terminologii se nejběžněji používá jednoduše termín cestopis. Rozčlenění cestopisné literatury do různých typologických linií najdeme např. u Eduarda Petru, který rozlišuje ryze naukový cestopis, cestopis humanistický, který kombinuje věcné

¹¹⁷ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 48. Nejstarší známý rukopis tohoto díla pochází z 10. nebo 11. století.

¹¹⁸ Viz López de Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 33-34.

¹¹⁹ Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 115: „La interpretación de la realidad observada por los conquistadores responde en gran medida a un imaginario europeo medieval y ello da por resultado un Nuevo Mundo también poblado de ciudades encantadas, islas fantásticas, Amazonas y gigantes.“

¹²⁰ Elliott, John H. Op. cit., s. 21: „sixteenth-century Europeans [...] all too often saw what they expected to see.“

¹²¹ Viz Greenblatt, Stephen. *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*. Přel. Lucie Johnová. Praha: Karolinum, 2004, s. 18.

informace a příběhy a anekdoty z cest, a cestopisnou reportáž, pro niž je typický důraz na osobní zkušenost autora. Dále také v souvislosti s českým překladem Vespucciho dopisu hovoří o cestopisné zprávě.¹²² Vyprávění o ztroskotání by se v této typologii dala zařadit k cestopisné reportáži (důraz na osobní zkušenost ve vyprávění Manuela Álvarese), nebo k humanistickému cestopisu (anekdoty ve vyprávění Gaspara Afonsa), případně k cestopisné zprávě (strohý styl anonymního vyprávění o lodi Santa Maria da Barca). Dále se také někdy rozlišuje cestopis narativní s převládající epickou složkou a cestopis deskriptivní vyznačující se věcností a naučností.¹²³

V portugalských odborných studiích bývají vyprávění o ztroskotáních většinou označena termínem „relações de naufrágios.“ Dále jsou pak tato vyprávění řazena k již zmíněným kategoriím „narrativa de viagens“¹²⁴ a „literatura de viagens.“¹²⁵ Použití těchto dvou termínů, které bychom do češtiny nejspíše přeložili jako cestopis, může být různé a různí autoři pomocí těchto pojmů označují různé skupiny děl.

Například Maria Alzira Seixo poetiku cesty rozděluje do tří velkých skupin: cesty imaginární, kam řadí všechny mytologické, alegorické texty a také legendy; další skupinou je cestopis („literatura de viagens“), do níž spadají všechna díla popisující nějakou skutečnou cestu a tedy i vyprávění o ztroskotáních; poslední skupinu nazývá cesta v literatuře („a viagem na literatura“).¹²⁶ Jenže právě tato poslední kategorie je poněkud nepřesně vymezena: podle Marie Seixo v dílech spadajících pod toto označení cesta představuje téma, což by se ovšem dalo uplatnit i na dvě předchozí skupiny; navíc autorka tuto kategorii chápe také jako určitou nadskupinu, která vlastně zahrnuje i samotné cestopisy.¹²⁷ Na tomto příkladu je vidět, že problém vymezení cestopisu spočívá mimo jiné v tom, že pokud je jeho definice příliš široká, bude také velmi nepřesná, protože do kategorie cestopisu bude patřit mnoho velmi odlišných děl.

V každém případě portugalské studie nejčastěji prostě používají označení vyprávění o ztroskotání („relações de naufrágios“) a tato díla pak řadí do kategorie cestopisu („literatura de viagens“). Zajímavé je, že většina odborníků zabývajících se vyprávěními o ztroskotáních tuto zvláštní skupinu děl nijak dále příliš nespecifikuje. Nejčastěji pracují s charakteristikami tohoto žánru, které vymezila Giulia Lanciani ve svých studiích. Zdá se tedy, jako by vyprávění obsažená v Britových *TNP* a vyprávění jim podobná vytvářela kategorii natolik ucelenou a jasně danou, že ji není třeba příliš dále vymezovat.

Ve španělsky psaných studiích k cestopisu se terminologický problém projevuje velmi silně. Zvláště problematické je označení „literatura de viajes“ (tedy cestopis). Sofia Carrizo

¹²² Viz např. Petrů, Eduard. *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 243-245.

¹²³ Viz Mocná, Dagmar; Peterka, Josef a kol. (eds.). *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2004, s. 76.

¹²⁴ Viz Cardoso Bernardes, José Augusto. „A viagem no Renascimento português: Experiência, História e Criação Literária. Introdução.“ In *História crítica da literatura portuguesa*. Reis, C. (dir.). Lisboa: Verbo, 1999, sv. II, s. 297.

¹²⁵ Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 24.

¹²⁶ Viz Seixo, Maria Alzira. *Poética da viagem na literatura*. Lisboa: Cosmos, 1998, s. 17.

¹²⁷ Viz tamtéž, s. 21.

Rueda do této kategorie řadí díla fikčního charakteru, v nichž je cesta podřízena existenci hlavní postavy (např. Homérova *Odysea*),¹²⁸ také Eugenia Popeanga tento termín používá pro fikční díla s námětem cesty,¹²⁹ ale např. Jimena Rodríguez jím označuje určitý teoretický model cestopisu, každý konkrétní projev odpovídající tomuto modelu potom označuje termínem „vyprávění o cestě“ („relato de viajes“).¹³⁰ Právě označení „vyprávění o cestě“ je ve španělsky psaných studiích nejčastějším termínem označujícím středověké i novověké cestopisy. V tomto smyslu toto označení používá např. Sofia Carrizo Rueda i Blanca López Mariscal.

Blanca López Mariscal v již citované studii také dále zavádí termín „literatura de viajeros“ (tedy doslova „literatura cestovatelů“). Tímto termínem označuje širší kategorii textů psaných protagonisty cest, mezi něž lze zařadit dobovatelské nebo misionářské kroniky, lodní a palubní deníky, zprávy o objevení nějakého území, nebo vyprávění přeživších námořních katastrof.¹³¹ Označení „literatura cestovatelů“ považují za poměrně šťastné, protože odkazuje k přímé zkušenosti autorů děl a na rozdíl od termínu cestopis („literatura de viajes“) není jinými kritiky používán k označování fikčních děl s námětem cesty. Toto označení tedy není zatíženo rozsáhlou polemikou o tom, zda do této kategorie mají být řazeny také cestopisy vyprávějící cestu smyšlenou. Dále také označení „literatura cestovatelů“ lépe vystihuje různorodost děl než označení „kroniky Indií“ („crónicas de Indias“), jež bývá někdy používáno v podobném smyslu.

V různých definicích cestopisu se opakují tři charakteristiky, které můžeme považovat za skutečně základní pro vymezení tohoto žánru: 1. cesta není v cestopisu pouze tématem (na rozdíl od mnoha fikčních děl), ale hlavně principem, který určuje posloupnost vyprávění a jeho strukturu; 2. zcela zásadním prvkem cestopisů jsou popisy a konečně 3. pro cestopis je charakteristické vyprávění v první osobě.

Na prvním z těchto tří rysů postavila svou definici ne cestopisu, ale přímo vyprávění o ztroskotáních Giulia Lanciani. Hlavní charakteristikou příběhů obsažených v Britových *TNP* jsou tzv. dějové jednotky („unidades de conteúdo“), které jsou všem vyprávěním společné. Vyprávění začínají jednotkou úvodu a příprav na cestu („antecedentes“), v níž se vysvětlují okolnosti cesty, pokračují vyplutím („partida“), do této dějové jednotky Lanciani počítá i popisy podmínek na lodi, nákladu apod. Centrální části vyprávění pak představují jednotky bouře („tempestade“), ztroskotání („naufrágio“), po nichž následuje příplutí k pobřeží („arribada“), nejčastěji africkému, a putování („peregrinação“) neznámou divočinou. Vyprávění se uzavírají jednotkou návratu („retorno“) buď do Portugalska,

¹²⁸ Carrizo Rueda, Sofia M. „Construcción y recepción de fragmentos de mundo.“ In *Escrituras del viaje. Construcción y recepción de “fragmentos de mundo.”* Carrizo, Rueda, S. M. (ed.). Buenos Aires: Biblos, 2008, s. 10-11.

¹²⁹ Viz Popeanga, Eugenia. „Lectura e investigación de los libros de viajes medievales.“ *Revista de filología románica*, Anejo I, 1991, s. 16. Eugenia Popeanga používá pro cestopisy vyprávějící skutečnou cestu termín „libros de viajes“ (doslova „knihy o cestách“), na rozdíl od Blanky López Mariscal nebo Sofie Carrizo Rueda, které tyto texty označují jako „relatos de viajes“ (doslova „vyprávění o cestách“).

¹³⁰ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 40.

¹³¹ Viz López Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 30-31.

anebo alespoň do Portugalci obývané Sofaly nebo někdy i zpět do Indie. V některých vyprávěních se objevují také další jednotky např. útok korzárů („ataque corsário“).¹³² Dějová posloupnost vyprávění o ztroskotáních tedy sleduje itinerář vykonané cesty, což je pro cestopis charakteristické.

Tato charakteristika by ale sama o sobě nestačila k popsání podstaty vyprávění o ztroskotáních: dějové jednotky logicky vyplývají z popisovaných událostí. Jak upozorňuje José Manuel Garcia, podobnost situací, jež autoři prožívali, také vedla k tomu, že jejich díla mají podobné narativní schéma.¹³³ Na druhou stranu je ovšem nutné uznat, že mnozí autoři vyprávění o ztroskotáních znali dřívější vyprávění, mohli se tedy přímo inspirovat díly svých předchůdců. Lanciani navíc dodává, že mezi jednotlivé dějové jednotky autoři vkládají popisné pasáže, různé drobné anekdoty a také někdy fantastické prvky.¹³⁴ Dějové jednotky tedy nejsou jediným prvkem, který by vystihl poetiku těchto příběhů.

Velmi přesnou definici cestopisu nabízí práce argentinské literární vědkyně Sofii Carrizo Rueda.¹³⁵ Carrizo Rueda se ve své první práci sice zaměřila na cestopisy středověké a v druhé studii pracovala i s cestopisy 19. a 20. století, ale její závěry pak použila Marcela Pezzuto ve své analýze *Ztroskotání Cabezy de Vaca*.¹³⁶

Ve své definici Sofia Carrizo Rueda klade důraz hlavně na druhý z výše jmenovaných prvků, tedy na přítomnost popisů. Podle této autorky je cestopis „narativně-deskriptivní diskurs, v němž převažuje popisná funkce,“ protože hlavním cílem cestopisu není směřovat k rozuzlení příběhu, ale představit viděný svět.¹³⁷ V cestopisech by tedy měla vždy převažovat popisná složka. Na druhou stranu se však i v cestopisech objevují zápletky a anekdoty, pro něž Carrizo Rueda používá označení „situace narativního napětí.“¹³⁸ Tyto anekdoty se však nikdy plně nerozvinou ve skutečný příběh, nikdy čtenáři nenaznačují zakončení celého vyprávění a vlastně spíše slouží jako ilustrace určitého aspektu cesty nebo viděného území. Popisy v cestopisech mají podle autorky různé funkce: a) mohou vykreslovat navštívené cizí společnosti a sloužit k vysvětlení jejich zvláštních rysů, b) mohou ukazovat ke zvláštním skutečnostem, nad nimiž má čtenář žasnout (ve středověkých cestopisech se jedná o kategorii *mirabilií*, tedy podivuhodných věcí), c) mají přinášet nové informace z různých oblastí lidského vědění nebo mají poskytovat i morální a praktická poučení pro případné další cestovatele.¹³⁹

¹³² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 55-58. Také viz Lanciani, Giulia. *Tempeste e naufragi sulla via delle Indie*. Roma: Bulzoni, 1991, s. 72-74.

¹³³ Viz Garcia, José Manuel. Op. cit., s. 230.

¹³⁴ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 58.

¹³⁵ Viz Carrizo Rueda, Sofia M. *Poética del relato de viajes*. Kassel: Reichenberger, 1997. Carrizo Rueda, Sofia M. Op. cit., 2008, s. 9-33.

¹³⁶ Pezzuto, Marcela. „Una lectura de *Naufragios* de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca a la luz de un modelo de relato de viajes.” In *Escrituras del viaje. Construcción y recepción de “fragmentos de mundo.”* Carrizo Rueda, S. M. (ed.). Buenos Aires: Biblos, 2008, s. 35-50.

¹³⁷ Viz Carrizo Rueda, S. M. Op. cit., 1997, s. 28: „Se trata de un discurso narrativo-descriptivo en el que predomina la función descriptiva [...]“

¹³⁸ Tamtéz, s. 27: „situaciones de riesgo narrativo.“

¹³⁹ Tamtéz, s. 12.

Jak později uvidíme, tato definice cestopisu založená hlavně na jeho popisné funkci se dá dobře uplatnit na většinu vyprávění o ztroskotáních, přestože u některých (např. u *Ztroskotání Cabezy de Vaca*) by tomuto vymezení odpovídala jen určitá část díla. Ve vyprávěních o ztroskotáních také lze najít popisné pasáže ve všech třech výše zmíněných funkcích.

Blanca López Mariscal se ve své studii, kterou jsem již citovala, zabývá cestopisy 16. století, které pojednávají o Novém světě, a analyzuje díla obsažená ve slavné Ramusiově sbírce. Oproti argentinské kritičce López Mariscal u cestopisů, jež analyzuje, vidí hlavní charakteristiku ve vyprávění v první osobě a v důrazu, jež vypravěč sám klade na osobní zkušenost.¹⁴⁰ Její definice tohoto žánru je tedy založena na poslední z výše zmíněných tří základních charakteristik cestopisu. Podobně také Jimena Rodríguez ve své definici klade důraz na vyprávění v první osobě. Vypravěč cestopisu se představuje jako „ten, kdo na cestě prožil příkoří a nebezpečí,“¹⁴¹ a jako očitý svědek všeho, o čem vypráví. Také Eugenia Popeanga upozorňuje na to, že už ve středověkých cestopisech se vypravěč snaží přesvědčit čtenáře o pravdivosti vyprávěného a neustále mu tuto skutečnost připomíná.¹⁴² Jimena Rodríguez pak rozeznává postupy, které vypravěči běžně používají, aby svému dílu dodali věrohodnost. Jedná se o výčty a podrobné popisy, používání prezentu historického, oslovování čtenáře, přepisování přímých řečí a projevů některých postav a přirovnávání neznámých skutečností ke známým.¹⁴³ Ve vyprávěních o ztroskotáních lze najít zejména přepisy často velmi emotivních projevů např. kapitánů, kteří dodávají odvahu posádce a cestujícím na potápějící se lodi, dále se vypravěči často obracejí ke čtenáři a vyzývají ho, aby si všechny strasti a útrapy cest domyslel sám, častá jsou také přirovnání neobvyklých přírodních jevů k jevům známým.

Podle Jimeny Rodríguez je cestopis charakteristický také tím, že v něm jasně převládají údaje o prostoru nad údaji časovými, protože „text díla se organizuje hlavně podle popisů navštívených území.“¹⁴⁴ Tento postřeh přináší také již zmíněná studie Marcely Pezzuto o *Ztroskotáních Cabezy de Vaca*, podle níž charakteristikám cestopisu odpovídají pouze kapitoly 16 až 31 tohoto díla. Právě v těchto kapitolách jasně převažuje popisný prvek, příběh se nevyvíjí kupředu a vypravěč se soustředí na popisy, pomocí nichž rekonstruuje poznanou „část světa.“¹⁴⁵ Časové údaje ustupují a zcela zmizí v kapitolách 24 až 30. V podobném smyslu také charakterizuje cestopis obecně a vyprávění o ztroskotáních z Britových *TNP* Maria Alzira Seixo: o co jsou vyprávění chudší v časových údajích, o to bohatší jsou v popisech prostoru.¹⁴⁶

Cestopis skutečně musí být popisný, aby byl cestopisem. Pokud by v díle více prostoru než popisy území dostal protagonista, nejednalo by se již o cestopis, nýbrž o autobiografii:

¹⁴⁰ Viz López de Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 28.

¹⁴¹ Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 49: „el que ha sufrido fatigas y peligros.“

¹⁴² Viz Popeanga, Eugenia. Op. cit., s. 24.

¹⁴³ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 51-51.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 111: „son los lugares los que organizan el texto.“

¹⁴⁵ Pezzuto, Marcela. Op. cit., s. 42: „fragmento del mundo.“

¹⁴⁶ Viz Seixo, Maria Alzira. Op. cit., 1998, s. 19.

„pokud se vyprávění o vykonané cestě soustřeďuje na vnitřní prožitek, stává se dílo autobiografií, protože popisuje vývoj v životě.“¹⁴⁷ Tento Beltránův poznatek výborně vystihuje míšení cestopisného a autobiografického principu ve vyprávěních o ztroskotáních. Některá vyprávění, o nichž je řeč, nejsou čistým cestopisem, nebo charakteristikám cestopisu často odpovídají jen některé jejich části.

Na jedné straně sice lze s jistotou tvrdit, že raně novověké cestopisy vycházejí z dlouhé tradice středověkých cestopisů (navazujících na ty antické), na druhou stranu je zřejmé, že se díla např. 14. století v mnohém liší od děl o dvě stě let mladších. Podle Blanky López Mariscal zásadní odlišnost spočívá právě v tom, že v cestopisech 16. století je kladen větší důraz na osobní zkušenost. Autoři 16. století sami velmi často opakují, že vše, o čem píší, sami zažili a více než např. středověcí velvyslanci zdůrazňují vlastní úlohu na cestách a vlastní prožitek. V cestopisech 16. století se tak nepochybně odráží renesanční proměna chápání postavení člověka ve světě.

Podle Jimeny Rodríguez se v dílech 16. století kromě cestopisné tradice také odráží styl právních dokumentů, neboť autoři museli velmi často svoje činy legitimizovat.¹⁴⁸ Již byla řeč o tom, že Cabeza de Vaca před *Ztroskotáními* napsal tři různé oficiální zprávy o své cestě pro různé instituce (viz s. 27). Strohý a oficiální styl těchto zpráv pak autor zčásti zachoval i v některých pasážích *Ztroskotání*, právě proto aby jeho vyprávění působilo věrohodně a bylo chápáno i jako služba králi.¹⁴⁹ I tento rys je pro cestopisy 16. století charakteristický, informovat krále a královské instituce bylo totiž povinné, zároveň autoři mohli tyto zprávy využít ke svému prospěchu, mnohá díla tohoto období tak vznikala z různých popudů.¹⁵⁰

Další rozdíly mezi středověkými a raně novověkými cestopisy se týkají popisných prvků. V cestopisech 16. století podle Blanky López Mariscal ustupují středověká *mirabilia*. Fantastický rozměr popisů z nich však nemizí úplně, protože ve skutečnosti se středověká tradice *mirabilií* transformuje v popisech nečekaných skutečností Nového světa. V 16. století se tedy „spojuje středověká cestopisná tradice s novým poznáním světa netušených míst.“¹⁵¹

Středověcí cestovatelé navíc navštívená území pouze popisují, dobyvatelé je ve svých popisech i hodnotí a přemýšlí o možnostech jejich praktického využití po dobytí.¹⁵² Paralelu k tomuto zajímavému postřehu Jimeny Rodríguez lze najít i ve vyprávěních o ztroskotáních: zatímco v díle Cabezy de Vaca jsou úvahy o budoucím využití území kolem Mexického

¹⁴⁷ Beltrán, Rafael. „Los libros de viajes medievales castellanos. Introducción al panorama crítico actual: ¿cuántos libros de viajes medievales castellanos?“ *Revista de filología románica*, Anejo I, 1991, s. 137: „cuando el relato de un viaje autobiográfico se hace verdaderamente íntimo, la narración pasa a ser autobiografía, porque describe un proceso vital.“

¹⁴⁸ Jako příklad můžeme uvést Cortésovu vzpouru proti Diegu Velázquezovi, již potom ve svém prvním dopise obrací ve svůj prospěch. Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 76.

¹⁴⁹ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 80.

¹⁵⁰ Viz Vydrová, Hedvika. Op. cit., s. 19-21.

¹⁵¹ López Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 29: „se conjuntan, por un lado, la tradición medieval del relato de viaje, y por el otro, el nuevo conocimiento del mundo de los lugares insospechados [...]“

¹⁵² Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 122.

zálivu poměrně běžné,¹⁵³ ve vyprávěních o ztroskotáních napsaných Portugalci se s nimi téměř nesetkáme. Cabeza de Vaca skutečně jel dobýt Floridu, autoři portugalských vyprávění byli spíše obchodníci, duchovní nebo prostě lidé určitého povolání na cestě za prací (jako lékárník Henrique Dias). V obecnější rovině to pochopitelně vyplývá z odlišného charakteru španělské a portugalské expanze.

Ze všeho výše uvedeného lze pro vyprávění o ztroskotáních vyvodit následující rysy, jež mají společné s cestopisem: 1. vyprávění sleduje posloupnost cesty, cesta tedy není jen tématem, ale také řadícím principem textu nebo alespoň jeho části (tato charakteristika platí zvláště pro portugalská vyprávění o ztroskotáních); 2. ve vyprávěních (nebo v některých jejich částech) jsou důležité popisy navštívených oblastí; 3. stejně jako ve středověkých cestopisech i ve vyprávěních o ztroskotáních se vyskytují fantastické prvky; 4. autoři mezi popisy vkládají také krátké epizodní příběhy; 5. kladou důraz na vlastní zkušenost a očité svědectví a také na užitečnost svého vlastního vyprávění, které může sloužit dalším cestovatelům.

3.2 Cestopisné prvky ve vyprávěních o ztroskotáních

Z výše zmíněných prvků vyplývá, že vyprávění o ztroskotáních jsou alespoň do určité míry cestopisného charakteru. V následujících pasážích tyto cestopisné prvky doložím na konkrétních úryvcích. Ne ve všech vyprávěních o ztroskotáních se však tyto prvky vyskytují všechny, proto bude nutné ukázat i případy, které se vymezeným charakteristikám vymykají.

3.2.1 Cesta jako řadící princip vyprávění

Pokud jde o lineární postup vyprávění, které sleduje vývoj cesty, portugalská vyprávění jsou skutečně nejlepší příklad, protože jsou velmi jednotná. Všech pět portugalských příběhů, které sepsali přeživší Mesquita Perestrelo, Afonso Luís, Manuel Álvares, Gaspar Afonso a anonymní autor příběhu lodi Santa Maria da Barca, se drží popisu cesty tak, jak se skutečně vyvíjela. Výjimku tvoří závěrečná epizoda ve vyprávění Afonsa Luíse. Španělsky psaná vyprávění Maestre Juana a Cabezy de Vaca se liší např. rozsahem, kromě toho cesty, o nichž dila pojednávají, jsou dost odlišného charakteru a trvání, nejedná se tedy o díla tak jednotná. I přes tyto rozdíly však lze tvrdit, že zprávy obou autorů z větší části sledují lineární postup cesty podobně jako vyprávění portugalská. Výjimku představuje závěr dopisu Maestre Juana a také poslední kapitola *Ztroskotání*.

¹⁵³ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XIX, s. 149: „Por toda la tierra hay muy grandes y hermosas dehesas, y de muy buenos pastos para ganados; y pareceme que sería tierra muy fructífera.“ („V celé této zemi se nachází velké a krásné pastviny velmi vhodné pro dobytek; zdá se mi, že by to byla velmi plodná země.“)

Ke sledování lineárního rozvoje vyprávění můžeme použít již zmiňovaný model Giulie Lanciani (viz s. 35). Podle něj by vyprávění měla obsahovat tyto dějové jednotky, a to nejčastěji v následujícím sledu: úvod a přípravy na cestu, vyplutí, bouře, ztroskotání, příplutí přeživších k pobřeží, putování a návrat. V závislosti na konkrétním díle a popisovaných okolnostech dané cesty mohou pochopitelně některé jednotky chybět, nebo se mohou objevit v jiném pořadí.

Dějová jednotka úvodu a příprav na cestu je ve většině případů stručná. Například jezuita Manuel Álvares ve svém dopise na začátku stručně shrnuje útrapy cesty z Portugalska ke guinejskému pobřeží a dále do Brazílie. Zbytek jeho vyprávění popisuje cestu do Indie a ztroskotání u Sumatry. Tento stručný popis tak představuje úvod před líčením hlavní cesty a klíčových událostí. Podobně Maestre Juan ve svém dopise nejdříve popisuje první část plavby z Hispanioly na ostrov Aruba (západně od Curaçaa), teprve poté přechází k samotné nešťastné plavbě zpět a ztroskotání na mělčinách Serrana. V díle Afonse Luíse jako uvedení do kontextu cesty slouží ne příliš rozsáhlé pojednání o pětiletém působení Jorgeho d'Albuquerquea v brazilském Pernambuku. Tematicky podobné je uvedení do kontextu ve vyprávění Manuela Mesquity Perestrela, v němž autor popisuje jednotlivé lodě flotily a jejich kapitány, dále uvádí také jméno místokrále v Indii apod.

Stručný je také úvod v cestopise jezuity Gaspara Afonse, který je však výjimečný přirovnáním vlastní cesty k Odyseovým dobrodružstvím: „tantos anos errando, e usando tantos mares e terras quantos nunca Ulisses imaginou [...]“ („tolik let bloudění a putování po tolika mořích a pevninách, jež si ani Odyseus nemohl představit [...].“) Zajímavé je také rétorické shrnutí celé cesty do jedné věty: „E assi quero eu contar os desta tão trabalhosa peregrinação [...], começada para um Oriente e prosseguida por tantos Ocidentes [...]“ („Chci Vám vyprávět o svém náročném putování [...], které mířilo do orientu, ale pokračovalo přes mnoho západních zemí [...].“) ¹⁵⁴ Autor zde dělá narážku na to, že se jako misionář měl původně dostat do Indie a poté do Japonska, osud výpravy ho však zanesl do Ameriky, odkud se po třech letech putování vrátil do Portugalska, kde již zůstal.

Rozsáhlejší úvod má např. anonymní vyprávění o lodi Santa Maria da Barca, v němž autor detailně popisuje cestu do Indie, než přejde k samotnému jádru vyprávění, jímž je cesta zpáteční. Tento podrobný úvod má svoje opodstatnění, neboť autor sám naznačuje, že bouře a nebezpečí na cestě do Indie byly předzvěstí zkázy na cestě z Goy zpět: „parece que ali ganhou ela [nau] a doença de que depois morreu.“ ¹⁵⁵ („zdá se, že tam [lod'] onemocněla chorobou, na niž potom zemřela.“) Lanciani tuto pasáž příběhu interpretuje také v tomto smyslu: slouží jako „kód k dešifrování událostí, které následují.“ ¹⁵⁶

Jako podrobnější dějovou jednotku úvodu lze chápat také první kapitolu *Ztroskotání*, v níž Cabeza de Vaca líčí cestu na Kubu a také bouři, která tam výpravu zastihla. Autor

¹⁵⁴ Obě citace v Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 29-30.

¹⁵⁵ *Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca*. Op. cit., s. 49.

¹⁵⁶ Lanciani, Giulia. „Introdução.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio*. Op. cit., s. 19: „O amplo antecedente é portanto, num certo sentido, uma chave de decifração dos factos que se seguirão.“

ve svém popisu dává této bouři až nadpřirozený charakter: „oímos toda la noche, especialmente desde el medio de ella, mucho estruendo grande y ruido de voces, y gran sonido de cascabeles y de flautas [...].“¹⁵⁷ („slyšeli jsme celou noc, ale především od půlnoci, mnoho hluku a hlasů a také zvuk rolniček a fléten [...].“) Podobně jako v předchozím případě i tato bouře by se dala interpretovat jako předzvěst nešťastného osudu výpravy, přestože to vypravěč sám výslovně neuvádí.

Rozsah popisu vyplutí a plavby až k samotnému ztroskotání závisí na okolnostech cesty. Ve vyprávění jezuity Afonse je tato jednotka velmi stručná, protože už u mysu Dobré naděje se loď potýkala s takovými technickými problémy, že byla nucena změnit směr a hledat pomoc v Brazílii. Podobně je tomu např. ve vyprávěních Maestre Juana nebo jezuity Manuela Álvarese. Naopak v díle Cabezy de Vaca by se do této dějové jednotky daly zahrnout kapitoly dva až deset, v níž dojde ke skutečnému ztroskotání a rozpadu výpravy.

Zajímavou dějovou jednotkou je bouře. Bouři jako bezprostřední příčinu ztroskotání uvádí např. jezuita Manuel Álvares, Maestre Juan nebo Mesquita Perestrelo. V popisech bouře autoři často zdůrazňují výjimečnost prožitého a tak se v nich opakují výrazy jako *neuvěřitelný*, *dosud neviděný* apod. Mesquita Perestrelo bouři popisuje takto: „A furia do vento fosse de increyvel braueza.“¹⁵⁸ („Větr zuřil neuvěřitelně silně.“) Manuel Álvares vypravuje, že všichni námořníci tvrdili, že „nunqua taes tempos uirão nem tão espantosos mares.“¹⁵⁹ („nikdy neviděli tak strašné počasí ani tak děsivé vlnobití.“)

V popisech bouře se tak projevuje jedna z běžných figur v cestopisných dílech tohoto období, o níž mluví Jimena Rodríguez, totiž hyperbola.¹⁶⁰ Hyperbola jako figura, která umožňuje přehánět, může sloužit k tomu, aby ve čtenáři popis vzbudil úžas. V některých dílech může být navíc také motivována praktickým záměrem, protože může být využita, aby přesvědčila adresáta o nutnosti odměny za příkoří, jež autor prožil. Fernando Aínsa tvrdí, že styl prvních amerických cestopisů je „vědomě přehnaný, hyperbolický a orientovaný na efekt.“¹⁶¹ U vyprávění o ztroskotáních, alespoň u některých, je tato orientace také zcela zřejmá. Popisy bouře jsou tak ve vyprávěních o ztroskotáních do určité míry schematické a zcela zřejmě sledují stejný model, a to i přesto, že alespoň do určité míry vycházejí z osobní zkušenosti autorů. To ukazuje i krátká studie Věry Chmelíkové a Heleny Chýlové na případech českých renesančních cestopisů: vliv určitého modelu nebo tradice se i přes osobní zkušenost v takových popisech často projevuje velmi jasně.¹⁶² Popis bouře je ve vyprávěních o ztroskotáních zásadní a nezřídka se v něm objevují i fantastické prvky,

¹⁵⁷ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. I, s. 80.

¹⁵⁸ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 9.

¹⁵⁹ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 18.

¹⁶⁰ Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 159-160.

¹⁶¹ Aínsa, Fernando. „El viaje como trasgresión y descubrimiento. De la Edad de Oro a la vivencia de América.“ In *Relatos de viaje y literaturas hispánicas*. Peñate Rivero, J. (ed.). Madrid: Visor, 2004, s. 68: „El estilo de esta primera literatura de viajes americana – la Crónica de Indias – es conscientemente exagerado, hiperbólico, efectista.“

¹⁶² Viz Chmelíková, Věra; Chýlová, Helena. „Motiv bouře v českých cestopisech 15. a 16. století.“ In *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 1995, s. 88.

protože právě bouře ztroskotání předchází, a jak ukazuje Alfredo Margarido, popis bouře v podstatě ztroskotání vyžaduje,¹⁶³ jednotlivé sekvence vyprávění jsou tak logicky propojeny.

Po této dějové jednotce tedy následuje popis samotného ztroskotání a dosažení pevniny. Běžným motivem v této části portugalských vyprávění je společná modlitba, zpověď a loučení se s blízkými:

Cada hũ começou de a ter com sua consciencia confessandose sumariamente a algũs clerigos que ahi hiã. [...] E com isto acabado abraçadonos cada hum de seus parentes ou amigos [...].¹⁶⁴

(Každý začal zpytovat svědomí a stručně se vyzpovídal duchovním, kteří byli přítomní. [...] Když jsme skončili, každý se objal se svými příbuznými nebo přáteli [...].)

Stejný motiv najdeme např. ve vyprávění jezuitu Manuela Álvarese, ovšem z pohledu zpovědníka.¹⁶⁵

Pevnina, k níž se podařilo doplout bývá zpravidla popisována jako podivná: „nos vimos perto das ingremes serras & bravas peendias, daquella tam estranha & barbara terra.“¹⁶⁶ („blízko jsme viděli prudké svahy a strmé srázy té podivné a barbarské země.“) Podobně také jezuita Manuel Álvares popisuje pochybnosti, jež přeživší měli, o tom, zda bude možné se uživit „em Ilhas perdidas e estranhas terras.“¹⁶⁷ („na těch ztracených ostrovech a v podivných zemích.“) Tyto tři dějové jednotky – bouře, ztroskotání a příplutí k pevnině – se někdy spojují v jeden jediný stručný segment, jak je tomu např. v dopise Maestra Juana.

Nejobsáhlejší dějovou jednotkou je zpravidla putování. V této části příběhů se objevuje nejvíce popisů, obvykle také ustupují časové údaje a převažují údaje o prostoru. Tyto popisnější pasáže tak odpovídají definicím cestopisu Jimeny Rodríguez nebo Sofie Carrizo Rueda. Například v díle Cabezy de Vaca se tato charakteristika týká především kapitol 16 až 31 (viz s. 37). Vypravěč v nich popisuje hlavně způsob života a obživy, jemuž se musel u domorodých kmenů přizpůsobit. Časové údaje, které tu vypravěč dává, vyjadřují hlavně dobu strávenou u různých kmenů nebo na různých místech: „Yo hube de quedar con estos mismos indios de la isla más de un año.“¹⁶⁸ („U těchto indiánů z ostrova jsem musel zůstat víc než rok.“) Také Manoel de Mesquita Perestrelo v závěru svého příběhu popisuje život u afrických domorodců, jimž Portugalci sloužili. Vypravěč opět využívá časové údaje jen, aby stanovil čas strávený tímto způsobem života: „E desta sorte & cõ estas miserias & faltas morrendo hũs, & esperando os outros, pello mesmo cada dia, passamos cinco meses.“¹⁶⁹ („Takto jsme v bídě a strádání strávili pět měsíců, někteří zemřeli, jiní ten samý osud očekávali každým dnem.“)

¹⁶³ Viz Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 998.

¹⁶⁴ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 11.

¹⁶⁵ Viz Álvares, Manuel. Op. cit., s. 19.

¹⁶⁶ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 12.

¹⁶⁷ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 22.

¹⁶⁸ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XVI, s. 132.

¹⁶⁹ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 70.

K přesnému časovému údaji se vypravěči vrací, až když se příběh posouvá po dějové linii dále do chvíle, kde podle charakteristiky Giulie Lanciani začíná dějová jednotka návratu:

Estando eu a quem a sorte coube de viuer em hũa aldea [...] hũ dia q erão *tres de Novembro* assaz descuydado de tanto bem metido em hũa choupana, fazendo conta com ho fim de minha vida que esperaua ser sedo [...] chegou hũ Cafre a mim, dizendo que vinha ho navio.¹⁷⁰

(Mým osudem bylo žít v jedné vesnici [...], jednoho dne, a bylo to třetího listopadu, jsem seděl uvnitř chatrče a nevěnoval ničemu pozornost, myslel jsem na konec svého života, který jsem očekával brzy [...], když ke mně přišel jeden Kafr a řekl, že připlouvá loď.)

Vypravěč dává přesný časový údaj a jasně tak odlišuje počátek zpáteční cesty. Také Maestre Juan přesně uvádí den svého zachránění z pustého ostrova mělčín Serrana: „permittio Dios que su misericordia nos socorriese, y un dia, bispera del señor San Mateo, a ora de medio dia, vimos venir una nao a la vela.“¹⁷¹ („dal Bůh a jeho milosrdenství nám pomohlo a v den před svátkem svatého Matěje v poledne jsme viděli připlouvat loď.“) Ve *Ztroskotání Cabezy de Vaca* sice nenajdeme přesné časové určení setkání protagonisty se Španěly, ale vypravěč sám zdůrazňuje důležitost tohoto okamžiku v čase: „y pedí que me diesen por testimonio *el año y el mes y día* que allí había llegado.“¹⁷² („požádal jsem, aby zapsali rok, měsíc a den mého příchodu.“) Přesné časové údaje vyplutí z míst, jimiž trosečníci putovali, a konečného dosažení území obývaného Portugalci najdeme také např. v příběhu ztroskotání lodi Santa Maria da Barca: „*A sete d'Agosto* fez o capitão-mor sair primeiro o galeam [...]. *A três de Setembro* chegámos a Batecala, por nam poderemos tomar Goa.“¹⁷³ („Sedmého srpna nechal kapitán vyplout nejdříve galeonu [...]. Třetího září jsme dorazili do Batkalu, protože v Goy jsme nemohli zakotvit.“) Vypravěči tedy příběhy uzavírají informacemi o návratu buď do vlasti, nebo alespoň do kolonizovaných území a vždy uvádějí přesné časové údaje.

Ve všech sedmi zkoumaných příbězích lze zřetelně sledovat lineární rozvoj dějové linie po dějových jednotkách tak, jak je popisuje Lanciani. Existují ovšem i výjimky: mimo lineární postup vyprávění stojí závěrečné epizody děl Afonse Luíse a Maestre Juana a poslední kapitola *Ztroskotání Cabezy de Vaca*.

Afonso Luís svůj příběh zakončuje líčením senzace, kterou mezi obyvateli Lisabonu způsobila poškozená loď ukotvená u města. Cesta je tedy u konce, přeživší se vrátili domů. Následuje vysvětlení motivace k sepsání zprávy a poté seznam lidí, kteří při náročné cestě přišli o život. Za tento závěr však autor řadí ještě krátkou anekdotu o pouti do kostela, kterou přeživší vykonali. Afonso Luís vysvětluje, že tato příhoda dobře ilustruje utrpení

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 70. Kursiva je naše zde i v následujících citacích.

¹⁷¹ Maestre Juan. Op. cit., s. 22.

¹⁷² Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXXIII, s. 203.

¹⁷³ *Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca*. Op. cit., s. 67-68.

prožitá přeživšími: „Hua cousa só quero contar, pera se poder ver o muyto trabalho que sofremos, & a que estado nos chegou este Naufragio [...].“¹⁷⁴ („Jenom jednu věc chci ještě vyprávět, aby bylo zřejmé, jak jsme trpěli a jak nás ztroskotání změnilo [...].“) Vrcholem této anekdoty je setkání kapitána Alburquerqueho s příbuznými, kteří ho vyšli hledat a nepoznali ho, přestože hovořili přímo s ním – natolik byli přeživší dlouhými strastmi změnění. Autor sice nedává žádné přesné časové údaje, jisté však je, že se vrací v čase zpět a tato epizoda stojí mimo lineární postup vyprávění. Touto anekdotou sice vyprávění vybočuje z lineárnosti typické pro cestopis, na druhou stranu tato epizoda ukazuje to, o čem hovoří Sofia Carrizo Rueda: cestopis obsahuje zápletky a anekdoty, ale ty jsou vždy podřízeny popisné funkci. Jak autor sám vysvětluje, epizodu uvádí proto, aby ilustroval (a používá zde přímo sloves „poder ver“) utrpení přeživších a jejich stav po návratu.

Podobnou přidanou epizodu na závěr najdeme také ve vyprávění Maestre Juana. Autor v samém závěru svého dopisu doplňuje informace, na něž podle vlastních slov zapomněl. Nejdříve popisuje, jaké problémy jemu a druhému trosečníkovi působili krabi, ale vzápětí změnil téma a vypravuje o tom, jak se mu na ostrově zjevil ďábel. Tato epizoda ilustruje utrpení trosečníků: „y estando cansados de la sed, que avia tres dias que no abiamos bebido, y a esta causa no nos hablauamos uno a otro, sino cada uno por su parte rezando.“¹⁷⁵ („byli jsme unavení žízní, protože jsme už tři dny nepili, proto jsme spolu nemluvili, jen jsme se každý sám modlil.“) Zároveň je i poučením, protože ďábel se vypravěči zjevil poté, co se rouhal:

estandome quexando de Nuestro Señor, diciendo que avia hocho años que estava desnudo y descalço en aquel desierto [...], e que bien fuese servido de me sacar deste mundo a tierra de xristianos, y con aquella pasión dixe: pues que Dios no me quiere sacar, saqueme el diablo, y así acabare mi vida.¹⁷⁶

(Stěžoval jsem si na našeho Pána, protože už jsem byl osm let nahý a bosý v té pustině [...], a říkal jsem, aby mě už konečně odtamtud vysvobodil a dovedl ke křesťanům, a v hněvu jsem křikl: jestli mne nechce zachránit Bůh, ať mne zachrání ďábel, aspoň tak skoncuji se životem.)

Tato anekdota, podobně jako v předchozím případě, také stojí mimo lineární postup vyprávění. Lze ji interpretovat opět jako ilustraci, která navíc je svým způsobem i varováním, zároveň ji můžeme zahrnout do kategorie fantastických prvků, které v novověkých cestopisech zastupují středověká *mirabilia*.

Tyto dva příklady epizod vložených na závěr vyprávění na jednu stranu sice ukazují, že v lineárním rozvoji děje se mohou objevit výjimky, na druhou stranu se však jedná pouze

¹⁷⁴ Luís, Afonso. Op. cit., kap. XIII, s. E 2v. Některé listy tohoto vydání Luísova vyprávění nejsou očíslovány. Pokud zcela chybí číslo stránky, uvádím pouze číslo kapitoly.

¹⁷⁵ Maestre Juan. Op. cit., s. 23.

¹⁷⁶ Tamtéž.

o dílčí epizody, ne o celé dějové jednotky. Posloupnost dějových jednotek tak, jak ji popsala Giulia Lanciani, je i v těchto dílech vlastně zachována.

Jiná je ovšem situace ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca. Toto vyprávění se od lineárního rozvoje děje odchyluje nejvíce, ne však hned od začátku. I ve *Ztroskotáních* na sebe navazují dějové jednotky lineárně, ovšem poslední kapitola díla tuto lineárnost vlastně ruší. V této slavné a často komentované pasáži se vypravěč vrací téměř na začátek cesty, aby vylíčil, jak se podařilo doplout do Nového Španělska těm členům expedice, kteří zůstali na lodích a nezúčastnili se výpravy po vylodění. Tento návrat na začátek by sám o sobě však nebyl tak překvapivý, jenže vypravěč zde uvádí rozhovor mezi jednou ženou na palubě a Pánfilem de Narváezem, v němž žena kapitána varuje před tragickým osudem výpravy na základě věštby, kterou ještě ve Španělsku pronesla jistá maurská žena z Hornachos. Vypravěč se navíc přiznává, že o věštbě věděl a že se věštba vyplnila: „lo cual antes que partiésemos de Castilla nos lo había a nosotros dicho, y nos había sucedido todo el viaje de la misma manera que ella nos había dicho.“¹⁷⁷ („ještě než jsme vyrazili z Kastilie to řekla nám a celou cestu se pak vše odehrálo přesně tak, jak nám to vyprávěla.“) Na samém konci svého vyprávění tak vypravěč dosahuje zajímavého efektu: nejen že ruší lineárnost vyprávění, ale téměř by se dalo říci, že ruší význam svého vyprávění jako celku, protože to se, jak se zdá, vlastně shoduje s již dávno pronesenou věštbou. Dílo Cabezy de Vaca je v mnoha směrech výjimečné a převládají v něm spíše prvky autobiografické a automytizující,¹⁷⁸ o nichž bude ještě řeč. Za cestopisné se dají považovat pouze centrální kapitoly díla, jak jsme viděli.

Přestože se tato charakteristika vyprávění o ztroskotáních založená na sledu dějových jednotek může jevit jako příliš popisná a tedy nedostačující k jejich celkové charakteristice, zdá se přínosné, že díky rozčlenění vyprávění do menších narativních segmentů lze jasně sledovat lineární rozvoj děje, jehož se většina vyprávění skutečně drží tak, jak je to typické pro cestopis.

3.2.2 Popis prostoru

Ve všech vyprávěních o ztroskotáních se pochopitelně objevují popisy, které mají čtenáři zprostředkovat pohled na navštívená území a vystavět před ním „kousek světa“ („fragmento de mundo“),¹⁷⁹ který cestovatel poznal. Jak už bylo řečeno, popisy v cestopisech mají sloužit k představení cizích zemí a společností a jejich zvyků, mají být zdrojem poučení a informací pro další cestovatele a mají také v čtenářích vzbuzovat úžas. Ve vyprávěních o ztroskotáních lze nalézt fantastické prvky, které mají přímo tento účinek, ale zdrojem údivu mají být i popisy krajiny, počasí nebo různých zvyků, protože vypravěč ke čtenáři promlouvá z pozice toho, kdo nabízí nové a neviděné věci. Podle Jimeny Rodríguez tento rétorický postoj,

¹⁷⁷ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXXVIII, s. 220.

¹⁷⁸ Španělský termín „automitificador“ přejímám ze studie Juana Franciska Maury a do češtiny ho překládám jako automytizující. Viz Maura, Juan Francisco. Op. cit., passim.

¹⁷⁹ Viz Carrizo Rueda, Sofia M. Op. cit., 2008, s. 20.

který zároveň často slouží k ospravedlnění vzniku díla, přejímají cestopisy 16. století od středověkých itinerářů.¹⁸⁰

Podle charakteristiky Sofie Carrizo Rueda jsou cestopisy literárně dokumentárními díly,¹⁸¹ v nichž se snoubí výpravný a popisný princip. Přesto by v cestopisech popisný prvek měl převažovat, aby dílo skutečně bylo cestopisem. Právě proto cestopisy nabízejí více prostorových údajů než časových: vyprávění nepostupuje dále, ale zastavuje se v čase a nabízí čtenáři obraz navštívených území.

Přestože všechna analyzovaná vyprávění o *ztroskotáních* nabízejí popisy, ne ve všech je popisný prvek stejně silný a ne vždy je zachována rovnováha mezi výpravným a popisným principem.

Již citovaná studie Marcely Pezzuto dokazuje, že ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca charakteristice cestopisu nejvíce odpovídají jen určité kapitoly díla. Cabeza de Vaca popisy území a zvyků domorodců soustředí hlavně do kapitol 16 až 31 (např. v kapitole 25 vyprávěč pojednává o válečných a bojových zvycích domorodců, následující kapitolu 26 věnuje podrobnému popisu jmen jednotlivých indiánských kmenů a jejich jazykům). V celé této části *Ztroskotání* nalezneme pouze takové časové údaje, které souvisí s krajinou a se zvyky domorodců: „[...] era menester que yo me detuviese con ellos seis meses, que era tiempo en que aquellos indios iban a otra tierra a comer tunas.“¹⁸² („bylo třeba, abych se u nich zdržel šest měsíců, protože to byla doba, kdy tito indiáni odcházeli jinam za plody opuncie.“) Cabeza de Vaca v popisech přírody využívá přirovnání k jevům a věcem z jeho rodné země: „Hay por aquella tierra pinos chicos, y las piñas de ellos son como huevos pequeños, mas los piñones son mejores que los de Castilla.“¹⁸³ („V té zemi rostou nízké borovice, jejich šišky vypadají jako malá vejce, ale semínka jsou lepší než ta z Kastílie.“) Přirovnání ke známým věcem představuje jednu z několika možností, jak pojmenovat a popsat novou a neznámou skutečnost. Jimena Rodríguez dokládá, že středověcí cestovatelé a po nich dobyvatelé, mořeplavci a vojáci 16. století využívali pro popis nových skutečností kromě přirovnání k něčemu známému také domorodá pojmenování, nebo naopak vymýšleli názvy nové a v případech, kdy nová skutečnost byla příliš odlišná, se uchýlovali k dlouhému podrobnému popisu.¹⁸⁴ Podrobný popis nového jevu musel Cabeza de Vaca použít při popisu vačice oposum. Jak už bylo řečeno, Cabeza de Vaca také při svých popisech pomýšlel na budoucí možné využití navštívených území, tedy vystupoval z pozice toho, kdo panovníkovi přináší zprávu o praktickém potenciálu navštívených krajin.

Přestože v těchto ústředních kapitolách *Ztroskotání* se vyskytuje nesporně mnoho popisů a časové údaje se podřizují popisnému principu, domnívám se, že ani zde nelze opominout velmi silný automytizující prvek příznačný pro toto dílo, který ani v těchto pasážích

¹⁸⁰ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 151-152.

¹⁸¹ Viz Carrizo Rueda, Sofia M. Op. cit., 2008, s. 28.

¹⁸² Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. XVII, s. 138.

¹⁸³ Tamtéž, kap. XXIX, s. 182.

¹⁸⁴ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 161-164.

neustupuje zcela do pozadí. Vypravěč sice věnuje mnoho prostoru popisům, ale také velmi často líčí své počínání mezi domorodci a své zásluhy o jejich uzdravování nebo obracení ke křesťanství. Popisy v těchto kapitolách tedy odpovídají popisnému principu cestopisu, ale silný automytizující prvek zároveň dílo odvádí od zařazení k cestopisu směrem k autobiografickému vyprávění s prvky románu.

Podobné míšení automytizujícího a popisného principu nalezneme ve vyprávění jezuitu Manuela Álvarese. Přestože v tomto vyprávění nemá protagonista, který je zároveň vypravěčem, tolik prostoru jako ve *Ztroskotáních*, také toto vyprávění obsahuje mnoho pasáží věnovaných popisu vlastních zásluh, jimž se však budu věnovat později.

Také Manuel Álvares ve svých popisech používá přirovnání k věcem známým ze svojí domoviny: „[...] achamos hũ limueiro como de Portugal [...], avia tâtas e tão grandes e altas arvores q era cousa espãtosa de uer [...].“¹⁸⁵ („našli jsme citroník jako v Portugalsku [...], rostlo tam tolik obrovských a vysokých stromů, že to až děsilo [...].“) Tento popis stromů na ostrově u Sumatry, kde Álvares ztroskotal, nemá čtenáře ani tak informovat, jako spíš vzbudit úžas.

Nejbohatší na popisy je ovšem vyprávění jezuitu Gaspara Afonsa. Afonso popisuje přírodu a zvláště plodiny a zvířata navštívených zemí skutečně velmi podrobně a téměř encyklopedicky:¹⁸⁶ v některých pasážích vypravěč podává seznamy a podrobné popisy např. ovoce, jež je v dané oblasti běžné.¹⁸⁷ Zajímavý je vypravěčův komentář téměř na začátku dopisu, v němž naznačuje, že Brazílii nebude příliš podrobně popisovat, protože je jeho čtenáři z jiných vyprávění již známá.¹⁸⁸ Vypravěč zde vyjadřuje touhu popisovat skutečnosti ještě nikým nelíčené. Chce tedy mluvit z pozice toho, kdo přináší novinky, a chápe to jako skutečnost, která ho ospravedlňuje svůj příběh vyprávět. Vypravěč však přesto podává mnoho informací o brazilské přírodě, protože v ní nalézá takové skutečnosti, které umocněné vhodným popisem vyvolají v čtenáři úžas: „Deixo as cobras que tragam un veado, que se não foram tão dobradiças, podiam servir ou de mastarêus nas naus, ou de traves nas casas [...].“¹⁸⁹ („Nechávám stranou hady, kteří mohou spolknout srnce; kdyby nebyli tak měkčí, mohli by posloužit jako stěžně lodí nebo trámy v domech [...].“) Stejně jako Cabeza de Vaca nebo Manuel Álvares také Gaspar Afonso přirovnává neznámé skutečnosti ke známým, ale na rozdíl od předchozích dvou autorů také často používá domorodá slova k označení nových věcí: „Ũa delas [frutas] chamam mameis: são como maracotões, amarelos por fora mas muito mais por dentro [...].“¹⁹⁰ („Jeden z těch plodů nazývají *mameis*: vypadají jako broskve, zvenku jsou žluté a uvnitř ještě více [...].“) V tomto popise tedy vypravěč využívá jak přirovnání ke známé skutečnosti, tak domorodého označení.

¹⁸⁵ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 25.

¹⁸⁶ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 23.

¹⁸⁷ Velmi dlouhá pasáž s popisy různých druhů ovoce je např. na s. 53-59.

¹⁸⁸ Afonso, Gaspar Op. cit., s. 31-32.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 36.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 54.

Pro vyprávění Manuela de Mesquity Perestrela jsou typické popisy krajiny, které ilustrují náročné putování trosečníků jihozápadní Afrikou směrem do Sofaly: „[...] quanto descobriamos com os olhos era cercado de vales tam bayxos & serras tam altas que hũs confinavam com os abysmos & outros com as estrelas [...]“¹⁹¹ („kam oči dohlédly, všude se rozprostírala hluboká údolí a vysoké hory, jedna se podobala propastem, druhé se málem dotýkaly hvězd [...].“)

Příliš mnoho popisů nenabízí stručné anonymní vyprávění o lodi Santa Maria da Barca. Vypravěč se soustředí hlavně na líčení putování kolektivu přeživších a k delším popisům se uchyluje jen zřídka. Jediný rozsáhlejší popis se týká území kolem přístavu Aro na severovýchodě Madagaskaru. Jako jeden z mála portugalských vypravěčů anonymní vypravěč a autor tohoto vyprávění zmiňuje užitek, který by se dal z těchto území získat: „Tem a terra mostras de proveito: muito gengibre, algum ambre, pouca prata.“¹⁹² („V té zemi se nacházejí věci k užítu: hodně zázvoru, nějaký jantar, něco málo stříbra.“)

Příliš mnoho popisů nenajdeme ani ve vyprávění Afonsa Luíse, protože hlavní část vyprávění se týká plavby po moři, boje s francouzskými korzary a ztroskotání u portugalských břehů. Afonso Luís hlavně popisuje zbraně a vybavení francouzských korzarů, které ostře kontrastuje se špatným vybavením a zabezpečením lodi São António: „[...] vinha a mais bem petrechada nao da guerra que podia ser [...]“¹⁹³ („připlouvala k nám snad ta nejlépe vybavená válečná loď [...].“) Ubohost zbraní a válečného vybavení portugalských lodí oproti lodím pirátským je jedním z častých témat ve vyprávěních obsažených v Britových *TNP*, autoři o tomto problému často mluví jako o jedné z hlavních příčin neúspěšnosti portugalských lodí na cestě do Indie.

Ze sedmi vyprávění o ztroskotáních se jako nejpopisnější jeví vyprávění jezuita Gaspara Afonsa a některé kapitoly *Ztroskotání Cabezy de Vaca*. Toto zjištění však celkem logicky odpovídá charakteru jejich cest a putování: oba dva autoři prošli nebo navštívili rozsáhlé území a také, na rozdíl od mnoha portugalských autorů, prožili většinu svého dobrodružství sami nebo v doprovodu malého počtu lidí, sdělují tedy hlavně své vlastní zážitky a pozorování, zatímco někteří portugalské autoři jako např. Manuel de Mesquita Perestrelo se soustředí na líčení putování celého kolektivu přeživších.

3.2.3 Fantastické prvky

Ve všech vyprávěních o ztroskotáních se vyskytují fantastické prvky a v některých dokonce poměrně často.

Jak už bylo řečeno výše, fantastické prvky v cestopisech 16. století zastupují místo středověkých *mirabilií* (viz s. 38). I tento prvek středověkých cestopisů však vychází z popisů v antických historiografických dílech a zeměpisných pojednáních. *Mirabilia* totiž najdeme

¹⁹¹ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 22.

¹⁹² „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 66.

¹⁹³ Luís, Afonso. Op. cit., kap. III, s. bez čísla.

v Herodotovi i Pliniovi. Jak uvádí Joaquín Rubio Tovar, přítomnost fantastických prvků nezpochybňovala pravdivost děl, naopak – autoři i čtenáři fantastično chápali jako rys charakterizující vzdálené a neznámé regiony a jejich obyvatele. „Zázraky jsou skutečností druhého,“ shrnuje použití fantastických prvků v antických i středověkých dílech Rubio Tovar.¹⁹⁴ Jestliže je fantastično již od antiky spojováno s charakteristikou vzdálených území a jejich obyvatel, kteří jsou *jini*, *odlišní*, jsou *ti druzí*, pak je vlastně samozřejmé, že v cestopisech 16. století takové prvky nalézáme, protože právě 16. století je dobou intenzivního setkávání se s *jiny*mi. Představy a obrazy o vzdálených krajích, které si s sebou Evropané vozili, se nutně musely objevit v jejich dílech – zázračné a podivuhodné věci na nových územích skutečně viděli a našli, protože „věděli, že tam musejí být.“¹⁹⁵ Není tedy divu, že cestovatelé 16. století někdy popisují fantastická zvířata a vzápětí nato zvířata skutečná, jež byla do té doby v Evropě neznámá. Skutečnost především Nového světa a fantastické prvky pocházející z antické a středověké tradice tak v novověkých textech stojí na stejné úrovni.¹⁹⁶

Fantastické prvky ve vyprávění o ztroskotáních lze rozdělit do tří kategorií: fantastické rysy se objevují v některých popisech přírody, zvířat a různých přírodních jevů, dále autoři líčí zázraky v křesťanském smyslu a konečně se poměrně často ve vyprávěních objevují démoni a ďáblové, kteří mají více či méně lidskou podobu.

Ve vyprávění jezuity Gaspara Afonsa se například setkáme s popisem zvířete, které se z motýla mění v ptáka, s nímž se autor setkal v Brazílii:

Vimos uns passarinhos, que depois de se enfadarem de ser borboletas e de viver em tão baixo e imperfeito estado, se passam a outro mais alto e mais perfeito, fazendo-se passarinhos muito lindos e de cores mui louças [...].¹⁹⁷

(Viděli jsme ptáčky, kteří, když je unavilo být motýly a žít v tak nedokonalém stavu, přešli do stavu vyššího a dokonalejšího a stali se ptáčky nádherných barev [...].)

Podle Lanciani tento popis jasně vychází z klasické tradice *mirabili*.¹⁹⁸ Gaspar Afonso však před popis tohoto fantastického tvora zařazuje popis skutečných zvířat, totiž pásovce a lenochoda. Pomocí popisů skutečných i fantastických tvorů, kteří reprezentují realitu vzdálené země, tak vypravěč čtenáři představuje brazilskou přírodu. Autor si vybírá ty jevy, u nichž očekává, že budou pro čtenáře překvapivé, nebo o nichž ví, že jsou pro čtenáře málo známé nebo nové: „Ali vimos o animal preguiça – de cuja preguiça será pouco tudo o que V. R. poderá cá ter ouvido [...].“¹⁹⁹ („Viděli jsme tam lenochoda, o jehož lenosti jste zde [v Portugalsku] mohl slyšet jen málo [...].“)

¹⁹⁴ Rubio Tovar, Joaquín. Op. cit., sv. I, s. 31: „La maravilla es lo real de «lo otro».“

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 32: „Su imaginación estaba llena de maravillas que encontraron porque estas debían estar allí.“ („Jejich představivost byla plná divů, které našli, protože věděli, že tam musejí být.“)

¹⁹⁶ Viz také Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 211.

¹⁹⁷ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 35.

¹⁹⁸ Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, poznámka pod čarou č. 32 na s. 35.

¹⁹⁹ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 35.

Ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca najdeme v kapitole sedm ve výčtu zvířat obývajících Floridu podrobný popis vačice oposum.²⁰⁰ Popis vačice rozšiřuje vypravěčův seznam zvířat běžných i v Evropě o podivuhodný prvek. Realita Nového světa tu nastupuje na místo středověkých *mirabilii*.

Poněkud odlišného charakteru jsou zázraky v křesťanském smyslu. Ty se zdají být specifikem vyprávění o ztroskotáních. O zázracích, jež se odehrály za bouří na moři nebo po rozpadu lodí vyprávějí především portugalští autoři. Ve vyprávění Afonsa Luíse se námořníkům podaří po silné bouři vytáhnout z moře kapitánův zlatý kříž přivázaný na provaze, který se za bouře zázračně z provazu neutrhnul. Vypravěč příhodu interpretuje jako znamení, že výprava bude zachráněna: „Vendo todos este milagre, ficarão espantados, [...] parece que nos queria mostrar que nos auia de liurar milagrosamente do tamanho Naufragio [...]“.²⁰¹ („Všichni užasli nad tímto zázrakem [...], zdálo se, že nám [Bůh] chtěl ukázat, že nás z tohoto ztroskotání zázračně zachrání [...].“) Afonso Luís navíc v této pasáži vystupuje jako protagonista, protože to byl on, kdo kříž z moře vytáhnul. Těsně před doplutím k portugalským břehům se odehraje další zázrak: zbědovaná posádka prosí o pomoc kolem proplouvající portugalskou loď, která však jejich prosby nevyslyší. Námořníci potom na kolenou volají o pomoc a jejich volání se donese k jiné menší lodi. Vypravěč vysvětluje, že se jednalo o zázrak, protože hlasy zbídačených mužů by za normálních okolností nemohly být slyšet tak daleko.²⁰²

Jezuita Gaspar Afonso převypravuje zázrak, jehož sice nebyl svědkem, ale o němž se v Brazílii doslechl. Francouzští korzáři uloupili v portugalské faktorii na ostrově Arguinu (u pobřeží dnešní Mauritánie) sochu svatého Antonína a na lodi se s ní bavili tak, že dali světcovi do ruky štít a se zbraněmi v ruce na sochu útočili, poté ji hodili do moře. Gaspar Afonso popisuje, že socha zázračně za každou utrženou ránu nechala v podpalubí puknout jeden vak s vodou. Korzáři tak přišli o vodu i o další zásoby a museli se nakonec sami v Brazílii vzdát. Socha sama doplula k brazilským břehům a podle Afonsových slov je uložena v jednom kostele, kde ji sám viděl.²⁰³ Přestože vypravěč nebyl svědkem zázraku i tady je nakonec důležitý rétorický princip očitého svědectví: vypravěči ve svých příbězích nabízejí podivuhodné věci, které mají „potěšit“,²⁰⁴ a za jejich pravdivost ručí, protože je viděli sami, nebo je slyšeli z důvěryhodných zdrojů.

Manoel de Mesquita Perestrelo vypráví o zázraku na moři před samotným ztroskotáním: jeden den voda v lodi, do níž hodně zatékalo, klesla natolik, že ji ani nemuseli pumpovat.

²⁰⁰ Viz Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. VII, s. 97-98.

²⁰¹ Luís, Afonso. Op. cit., kap. VIII, s. C 4r.

²⁰² Tamtéž, kap. XII, s. bez čísla.

²⁰³ Viz Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 39-40.

²⁰⁴ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 39: „Igual gosto pode dar um milagre do bem-aventurado Santo António [...]“ („Stejně tak může potěšit jeden zázrak blahoslaveného svatého Antonína [...].“)

Podle vypravěče se jednalo o „zřejmý zázrak“,“²⁰⁵ který námořníkům dodal odvahu a sílu pokračovat v cestě dále.

Zde je potřeba alespoň zmínit *Knihu ztroskotání* Gonzala Fernándeze de Oviedo. V *Knize ztroskotání* Fernández de Oviedo převypravuje mnoho námořních katastrof, které se odehrály především v Karibiku. Gonzalo Fernández de Oviedo, oficiální kronikář „Indií“ působící na Santo Domingu, měl přístup k mnoha informacím a vyprávěním od přeživších. Jeho *Kniha ztroskotání* je zajímavá tím, že působí velmi programně: téměř ve všech příbězích se odehraje zázrak způsobený silnou vírou trosečníků, díky němuž se zachrání. Oviedovy příběhy ztroskotání mají tedy sloužit především jako příklady správného chování v křesťanském smyslu:

Pasemos adelante, e no nos faltará en aquestas lecciones de qué temer ni con qué desacordarnos de los innumerables peligros [...], para que roguemos a aquel que sólo puede excusarnos de ellos [...].²⁰⁶

(Pokračujme dále, v těchto příbězích nám nebudou chybět hrůzy, jichž bychom se děsili, ani příhody, které nám budou připomínat nespočetná nebezpečí [...], tak prosme toho, jenž jediný nás od nich může vysvobodit [...].)

Oviedova vyprávění o ztroskotáních tak končí morálním ponaučením, že člověka může zachránit jeho silná víra. Celá *Kniha ztroskotání* je tak spíše knihou zázraků.

Andrade Moniz zázraky popisované ve vyprávěních o ztroskotáních interpretuje jako odraz skutečných zážitků autorů, kteří se uchýlovali k víře v Boží zázraky, když se během svých cest dostali do extrémních situací.²⁰⁷ Je však také možné uvažovat o očekávání čtenářů, jež mohlo autory k takovým anekdotám motivovat: člověku, který přežil ztroskotání, musela být udělena milost vyšší mocí. Čtenáři zázraky v takovém vyprávění mohli očekávat stejně, jako očekávali, že v popisech vzdálených a exotických krajů budou figurovat podivuhodná zvířata. José Manuel Herrero Massari ukazuje, že úspěch především portugalských vyprávění u čtenářů byl způsoben právě tím, že tato vyprávění odpovídala očekávání čtenářů.²⁰⁸

Třetím druhem fantastických prvků, jež se ve vyprávěních o ztroskotáních vyskytuje, jsou postavy démonů a d'áblů. Mesquita Perestrelo vypráví o d'áblech plujících na moři před obrovskou vlnou za bouře, jež z paluby lodi viděl jistý námořník: „[...] via vir hũa grande folia de vultos negros que não podiam ser senão diabos.“²⁰⁹ („viděl blížít se rej černých postav, které musely být jediné d'áblové.“) Dále vypravěč popisuje, jak přeživší

²⁰⁵ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 7: „[...] com o qual evidente milagre nos esforçamos tanto [...] tornando a cobrar cõfiça de passar a este reyno, nos fizemos na volta do Cabo de boa esperança.“ („[...] tento zřejmý zázrak nás posílil [...] a znovu jsme začali věřit, že se dostaneme zpět, a tak jsme vypluli k mysu Dobré naděje.“)

²⁰⁶ Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. V, kniha L, kap. XXII, s. 370.

²⁰⁷ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 406.

²⁰⁸ Viz Herrero Massari, José Manuel. „Leitura e leitores da literatura de viagens portuguesa dos séculos XVI e XVII. Uma aproximação.“ In *Literatura de Viagem. Narrativa, história, mito*. Falcão, A. M. et alii. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1997, s. 646.

²⁰⁹ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 8.

v úkrytech na pevnině slyšeli několik nocí po sobě záhadné hlasy nesoucí se z moře poté, co loď São Bento ztroskotala:

Ouuiamos claramente brados altos [...] dizendo A bombordo, a estibordo, arriba [...]. O que isto fosse nunca se pode saber em certo: somente sospeytamos que ou a nos se representaua aquillo nos ouuidos [...], Oû erão algûs spiritos malignos que festejauão o que d'algûs poderião alcançar: Cousa que nosso Senhor por sua piedade não permiteria.²¹⁰

(Jasně jsme slyšeli hlasité výkřiky [...], bylo slyšet: na levobok, na pravobok, nahoru [...]. Co to bylo, jsme se nikdy s jistotou nedozvěděli. Pouze jsme tušili, že se nám to buď zdálo, [...] anebo to byli zlí duchové, kteří se bavili s tím, co zbylo z některých lidí. Ale to by náš Pán nikdy nedopustil.)

Vypravěč nechává na čtenáři, aby si domyslel, co se ve skutečnosti odehrálo. Důležitý je opět princip očitého svědectví: vypravěč dokládá, že hlasy slyšeli skutečně všichni.

S podivnými hlasy se také setkáme v anonymním příběhu lodi Santa Maria da Barca, i zde vypravěč nechává otevřenou interpretaci této události, protože podle jeho slov ne všichni přítomní se ve svých výpovědích shodli: „Dizem [a]lguns homens do mar que viram e ouviram cousas que não podem ser se não do demónio: o capitão-mor e alguns homens que estavam presentes neste trabalho, não dam disso fê.“²¹¹ („Někteří námořníci říkají, že viděli a slyšeli věci, které musely pocházet jediné od ďábla, ale hlavní kapitán a další muži, kteří u toho byli, to nedosvědčují.“)

Afonso Luís vypravuje, jak pod vlivem hladu, který je ďáblovým nástrojem, námořníci žádali kapitána, aby jim dovolil jíst mrtvé, kteří měli být hozeni do moře. Když jim to Jorge d'Albuquerque rozmluvil, námořníci se pod ďáblovým vlivem rozhodli urychlit svůj konec a chtěli z lodi vytrhávat prkna, aby se rychleji potopila. Jak vypravěč uvádí, nedošlo k tomu, neboť Bůh skrz kapitána opět zasáhl: „Quis nosso Senhor por quem he, que se descobrissem estas danadas determinações, & conselhos diabolicos a Iorgue Dalbuquerque, pera poder impedir sua execução, como fez.“²¹² („Náš Pán ale chtěl, aby takový špatný záměr a ďábelská rada byly odhaleny Jorgemu d'Albuquerque, aby jim mohl zabránit, jak udělal.“) Démonický prvek ve vyprávění Afonsa Luíse také podtrhuje hrdinství kapitána, který je skutečným protagonistou příběhu.

Poněkud odlišného charakteru jsou ďábelské postavy, které se vyskytují ve vyprávěních Gaspara Afonsa, Maestre Juana a Cabezy de Vaca. Jedná se o detailněji popsané postavy, které vypravěčům slouží k formulování nějakého poučného nebo moralizujícího závěru. Gaspar Afonso opět převypravuje událost, již nebyl svědkem, ale která pro něj byla

²¹⁰ Tamtéž, kap. II, s. 18.

²¹¹ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 53.

²¹² Luís, Afonso. Op. cit., s. D 4r.

„nová, když tam o ní slyšel, a bude tedy nová pro ostatní.“²¹³ Své vyprávění staví z optiky novosti a opět jako v případě zázraku se sochou svatého Antonína (viz výše) věrohodnost vyprávěného podtrhuje tím, že viděl alespoň obraz, na němž je událost vyobrazena: „sua fea pintura, que nos mostraram, faz pavor a quem a oulha.“ („jeho ošklivé vyobrazení, které nám ukázali, děsí každého, kdo ho spatří.“) Dvěma jezuitům a jejich pomocníkům se na pláži zjevila „figura de homem negra“ („černá postava muže“), která se poté, co s ní jezuité promluvili, otočila a odešla do moře, odkud „saíram alguns negrinhos e indiozinhos a o receber, e ferrados dele o foram metendo até desaparecer.“²¹⁴ („vyšly postavičky černochů a indiánů, aby ho přijaly, a pevně ho chytily a potápěly ho, až zmizel.“) Zajímavá je interpretace této události, kterou vypravěč nabízí: černá postava má být duchem zemřelého vůdce portugalských výprav na lov indiánských otroků. Přestože se jezuité snažili tyto výpravy Portugalcům rozmlouvat, nebylo to nic platné. Zesnulý vůdce byl ovšem takto potrestán a jezuité odměněni tím, že za nimi indiáni sami přišli, aby se lovcům vyhnuli.²¹⁵ Vypravěč se tedy pomocí této epizody staví proti zotročování indiánů a také vykresluje zásluhy jezuitů.

O d'áblovi, kterého popisuje Maestre Juan, bylo již pojednáno výše v souvislosti s tím, že tato anekdota zařazená na závěr dopisu stojí mimo lineární postup vyprávění (viz s. 44). Juanův d'ábel je přízrak, který se zjevil, protože se vypravěč podle vlastních slov rouhal. Dábel však zmizel, když Juan a jeho druh obešli celý ostrov s křížem v ruce. Tuto epizodu tedy můžeme interpretovat jako varování proti hříchu rouhání se.

Ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca najdeme ve dvacáté druhé kapitole postavu nazvanou Mala Cosa (doslova „špatná věc“). Podle vyprávění indiánů, které vypravěč reprodukuje, se jedná o postavu malého vousatého muže, který se ovšem může zjevit i v ženské podobě. Mala Cosa měl indiánům pomocí ostrého kamene zasazovat do těla hluboké rány a pak je rukama zase zcelit. Přestože se indiáni tohoto přízraku báli, vlastně je podle jejich slov léčil. Vypravěč sice nebyl svědkem takového zjevení, ale tvrdí, že viděl domorodce, který mu ukázal staré rány. Vypravěč se tedy opět odvolává na očitě svědeckví, aby události dodal věrohodnost. Příběh slouží jako ukázka moci, kterou protagonista nad indiány má, protože je dokáže přesvědčit, že pokud budou věřit v křesťanského Boha, nemusí se tohoto přízraku bát: „De esto se holgaron ellos mucho y perdieron mucha parte del temor que tenían.“²¹⁶ („Z toho měli velkou radost a přestali se tak skoro úplně bát.“) Zajímavou interpretaci této epizody nabízí studie Margo Glantz, která poukazuje na fakt, že přízrak má vousy, a tvrdí, že postava Mala Cosa by mohla reprezentovat pohled domorodců na Evropany a zároveň pohled autora

²¹³ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 38: „Antes de contar um caso dos tempos que aí estivemos, tocarei outro mais antigo alguns anos, porque para mim foi também novo quando o lá ouvi, e assi o será para outros.“ („Předtím než budu vyprávět případ, který se odehrál za našeho pobytu, vrátím se k jinému staršímu několik let, protože byl pro mne nový, když jsem ho tam slyšel, bude také nový pro ostatní.“)

²¹⁴ Všechny tři citace tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž, s. 39.

²¹⁶ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXII, s. 160.

na sebe samého v indiánské společnosti.²¹⁷ Podobně tuto epizodu interpretuje také Beatriz Pastor: vyprávění o přízraku zastupuje svět indiánské mytologie, zatímco zázraky, které se později odehrají, představují svět křesťanský. V příběhu zjevení zvaného Mala Cosa se tedy odráží střet dvou světů a kultur.²¹⁸

V šesti ze sedmi zkoumaných vyprávění o ztroskotáních je alespoň jeden fantastický prvek. Fantastické prvky zcela chybí ve vyprávění jezuita Manuela Álvarese. V ostatních vyprávěních se fantastické prvky vyskytují, v některých najdeme více fantastických prvků různého druhu (např. v dílech Cabezy de Vaca a Gaspara Afonsa) a asi vůbec nejhojněji se fantastické prvky objevují ve vyprávění Gaspara Afonsa. Domnívám se, že to dokazuje sílu tradice fantastických prvků ve středověkých cestopisech, na něž vyprávění o ztroskotáních navázala.

3.2.4 Vložené epizody

Jak už bylo řečeno výše (viz s. 36), struktura cestopisu, založená především na popisech a lineárním rozvoji děje, který odpovídá itineráři vykonané cesty, může být obohacena o vložené epizodní příběhy. Sofia Carrizo Rueda sice cestopis definuje jako žánr převážně popisný, zároveň však dodává, že v cestopisech se často vyskytují „menší narativní zápletky.“²¹⁹ Ty se ovšem nikdy plně nerozvinou a zůstávají pouze „narativními embryi,“²²⁰ protože popisná složka má v cestopise vždy převahu. Vložené epizody často fungují vlastně jen jako rozsáhlejší popisy uvedené do pohybu nějakou zápletkou, které ilustrují určitý aspekt cesty nebo navštíveného území. Vložených epizod, jež fungují jako ilustrace, je ve vyprávěních o ztroskotáních mnoho. Takto můžeme chápat např. epizodu vloženou na závěr vyprávění Afonsa Luíse, v níž vypravěč líčí, jak kapitána Albuquerqueho nepozná vlastní rodina. Tato epizoda tak vlastně ilustruje zbědovaný stav námořníků po návratu do vlasti (viz s. 43). Jako ilustraci těžkého života na pustém ostrově lze také chápat epizodu vloženou na závěr vyprávění Maestra Juana, v níž vypravěč líčí, jak se na ostrově zjevil d'ábel (viz s. 44).

V pojetí cestopisu podle Sofie Carrizo mají vložené epizody tedy spíše ilustrativní funkci, na rozdíl od ní Giulia Lanciani vloženým epizodám přikládá větší význam a chápe je jako významné části vyprávění, v nichž se nejvíce mohla projevit originalita jednotlivých vyprávění a invence jejich autorů. Struktura portugalských vyprávění o ztroskotáních je totiž velmi homogenní a do velké míry odpovídá modelu, který vznikl s prvním vyprávěním (o zkáze lodi São João).²²¹ Ve vložených epizodách by se tedy měla ukázat originalita jednotlivých vyprávění, protože se v nich autoři mohli od zavedeného a očekávaného modelu,

²¹⁷ Viz Glantz, Margo. „El cuerpo inscrito y el texto escrito o La desnudez como naufragio.“ In *Notas y comentarios sobre Alvar Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 425.

²¹⁸ Viz Pastor, Beatriz. Op. cit., 1993, s. 113.

²¹⁹ Carrizo Rueda, Sofia M. Op. cit., 2008, s. 25: „tenues tramas narrativas.“

²²⁰ Tamtéž, s. 26: „Se quedan en embriones de narración [...]“

²²¹ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 129.

v němž po sobě následují jednotlivé dějové jednotky, odklonit a vnést do svého příběhu nové prvky. Proto poměrně často vložené epizody do hlavního vyprávění přinášejí humor a ironii, nebo jsou to také mnohdy sekvence velmi dramatické a emotivní.

Vedlejší příběhy a anekdoty, které přerušují hlavní děj cestopisu, hodnotí Maria Alzira Seixo jako velice významné, protože právě tyto prvky přibližují cestopis k románu. Jako příklad uvádí různá odbočení od hlavního vyprávění v Pintově *Putování*.²²² Narativní struktura *Putování*, o němž bude ještě podrobněji řeč, je složitá a je v ní mnoho vedlejších příběhů, epizod a postav. Vyprávění o ztroskotáních byla zcela jistě jedním z Pintových inspiračních zdrojů, lze je tedy považovat za předchůdce *Putování* a to i v tomto ohledu. V žádném portugalském ani španělském vyprávění sice vložené epizody nenarušují hlavní děj tolik, jako je tomu v *Putování*, protože vložené epizody v nich nejsou příliš rozsáhlé a ani se nevyskytují tak často, přesto se jedná o jeden z rysů, který vyprávění o ztroskotáních charakterizuje. Navíc se jedná o rys klíčový, pokud se v něm skutečně výrazně projevuje originalita jednotlivých příběhů a jejich částečné směřování k narativní struktuře románu.

Jak už bylo řečeno výše, některé vložené epizody lze chápat jako ilustrace k určitým aspektům cesty nebo území. Kromě výše zmíněných epizod ve vyprávěních Afonsa Luíse a Maestra Juana lze takto chápat také například epizodu ve vyprávění Gaspara Afonsa, jejíž pomocí vypravěč ilustruje, jak zchudlo kdysi bohaté Portoriko: „Aí nos mostraram um homem, [...], a quem vimos algũas vezes com sapatos sem meias, [...]: e não era menos que filho de homem que tivera ali quinhentos escravos seus, que ocupava em tirar ouro [...].“²²³ („Ukázali nám tam muže, [...], kterého jsme někdy viděli v botách bez ponožek [...]: a nebyl to nikdy jiný, než syn jednoho pána, který míval pět set svých otroků, kteří těžili zlato [...].“) V příběhu Manuela Álvarese je mnoho vložených epizod, které vypravěč používá, aby vyličil krutost a lstivost domorodců na ostrovech u Sumatry. Vypravěč v nich staví proti sobě důvěřivé chování některých cestujících a členů posádky a lstivé úskoky domorodců. V jeho vyprávění dále také najdeme pasáž, v níž jsou vyličeny osudy různých cestujících, kteří zemřeli na Sumatře v noci, kdy výpravu přepadli domorodci. Jak vypravěč sám udává během oné noci došlo k „casos miserues.“²²⁴ („bídnyh událostem“)

Vložené epizody, v nichž vypravěči líčí osudy cestujících nebo trosečníků, kteří během cesty přišli o život, jsou téměř ve všech vyprávěních časté, ale ne vždy jako v předchozím případě mají ilustrativní charakter. Jak už bylo řečeno, často se také jedná o humorné anekdoty nebo naopak o epizody s velkým dramatickým nábojem.

Cabeza de Vaca v 17. kapitole vypravuje osud dalších trosečníků, kteří se po rozpadu výpravy dostali do jiných míst než Cabeza de Vaca a o jejichž osudu se autor doslechl z vyprávění. V příběhu jistého kapitána Pantojy nechybí humor:

²²² Viz Seixo, Maria Alzira. Op. cit., 1998, s. 33-34.

²²³ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 45-46.

²²⁴ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 46.

Pantoja, [...], les hacía mal tratamiento, y no lo pudiendo sufrir Sotomayor [...], se revolvió con él y le dio un palo, de que Pantoja quedó muerto, y así se fueron acabando; y los que morían, los otros los hacían tasajos, y comiendo de él se mantuvo hasta primero de marzo [...].²²⁵

(Pantoja [...] se k nim špatně choval, Sotomayor už to nemohl vydržet [...] a tak se s ním popral a dal mu ránu, kterou ho zabil, tak jich ubývalo; z mrtvých si ostatní nasušili maso, užídal tedy z něj a tak vydržel až do prvního března [...].)

Popisy kanibalismu jsou ve vyprávěních o ztroskotáních časté, jak uvidíme. Núñezovo vyprávění je nicméně originální v tom, že právě tyto epizody vnáší do vyprávění humor.

Naopak dramatického charakteru je vložená epizoda v Mesquitově vyprávění, v níž je vyličená smrt vypravěčova bratra. Vypravěč ji uvádí prosbou, v níž prosí Boha, aby mu pomohl tuto smutnou epizodu napsat, protože „pera verdadeira continuação deste processo me he necessario escrever a intepestiua & lastimosa morte de Antonio Sobrinho da Misquita meu irmão.“²²⁶ („abych pravdivě pokračoval ve vyprávění, musím nyní napsat o strašné a politováníhodné smrti mého bratra, Antonia Sobrinhy da Misquita.“) Vypravěč tedy chápe tuto epizodu jako nutnou, aby zachoval pravdivost svého vyprávění, zároveň ale nechce na dlouho zabřednout do vyprávění týkajícího se jeho vlastní osoby a opustit tak líčení osudu celého kolektivu vyprávění. Mesquitovo vyprávění charakterizuje právě kolektivní protagonista, tedy výprava jako celek, a odlišuje jej od vyprávění zaměřených na protagonistu, který je zároveň vypravěčem, jako jsou např. *Ztroskotání Cabezy de Vaca* nebo vyprávění Manuela Álvarese. Zatímco tyto dva vypravěči ve větší části vyprávění líčí vlastní osudy a ve vložených epizodách vypráví o osudech dalších členů výpravy, v Mesquitově vyprávění je tomu naopak: hlavní příběh je příběhem výpravy jako celku, vlastním osudům vypravěče jsou věnovány jen některé vložené epizody.

Vyprávění Mesquity Perestrela je charakteristické také tím, že je v něm hodně zmínek o ztroskotání lodi São João. Mnoho vložených epizod v tomto příběhu se proto také týká přeživších, kteří v jihozápadní Africe zůstali z tragické Sepúlvedovy výpravy.

Ve vyprávění o ztroskotáních bychom našli ještě mnoho dalších vložených epizod, jak už bylo řečeno, většina se jich týká osudů lidí, kteří se účastnili výpravy spolu s vypravěči příběhů, anebo osudů těch, s nimiž se vypravěči na cestě potkali (např. ve vyprávění Gaspara Afonse najdeme výčet portorických hříšníků a líčení jejich prohřešků).²²⁷ Díky vloženým epizodám se tak do hlavního příběhu dostávají vedlejší postavy, jakkoli krátké tyto epizody jsou. Hlavní příběh může líčit převážně osudy kolektivního protagonisty (jako v případě vyprávění Mesquity Perestrela), nebo může být věnován protagonistovi-vypravěči, který sám líčí svůj vlastní osud (jako u Cabezy de Vacy, Manuela Álvarese nebo Maestre Juana), v některých vyprávěních se tyto dva principy mísí (např. ve vyprávění Gaspara Afonsa).

²²⁵ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. XVII, s. 141.

²²⁶ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 45.

²²⁷ Viz Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 75-76.

Přínos vložených epizod tak podle mého názoru spočívá hlavně v tom, že právě v nich je prostor pro vedlejší postavy a jejich příběhy. Pokud obohacení hlavní dějové linie o vedlejší postavy a zápletky skutečně ukazuje na směřování cestopisných děl k románové výpravnosti, jak tvrdí již citovaná studie Marie Alziry Seixo, vložené epizody ve vyprávěních o ztroskotáních se dají považovat za jeden z prvků, který by je k románu přibližoval. Není to ovšem zdaleka jediný takový prvek: za prostředky, které příběhy o ztroskotáních posouvají blíže k románovému vyprávění, se dá také považovat automytizace protagonistů-vypravěčů, která je v některých příbězích zřejmá (např. *Ztroskotání* Cabezy de Vaca nebo vyprávění Manuela Álvarese) nebo vytváření dvojic hrdinů a antihrdinů (např. ve vyprávění Afonse Luíse).

3.2.5 Očité svědectví a důležitost přinesených informací

Blanca López Mariscal novověké cestopisy definuje hlavně pomocí dvou charakteristik: 1. *mirabilia* v nich nezaujímají stejné místo jako ve středověkých cestopisech, ustupují poněkud do pozadí a zčásti jsou nahrazena popisy neočekávaných přírodních jevů; 2. na rozdíl od středověkých cestopisů je kladen větší důraz na osobní zkušenost cestovatele, který je zároveň vypravěčem.²²⁸ Autoři cestopisů 16. století nabízejí čtenářům věci nové a nezvyklé, tento obrat a rétorický postoj vypravěči přebírají ze středověkých cestopisů a průvodců,²²⁹ ale přece jen se zdá, že oproti středověkým cestopisům, které psali např. velvyslanci, je osobní zkušenost v novověkých cestopisech mnohem důležitější.

Jistě s tím souvisí výjimečnost událostí 16. století, již si mnozí autoři velmi dobře uvědomovali. V úvodu práce jsem citovala slavnou pasáž Gómarovy kroniky, v níž autor hodnotí objevení Ameriky jako událost historicky nejdůležitější hned po stvoření světa a zrození Krista na zemi (viz s. 11). Snad právě díky vědomí vlastní účasti na výjimečných událostech autoři cestopisů a kronik 16. století tak vysoko hodnotí vlastní zkušenost a očité svědectví událostí, o nichž píší. Gonzalo Fernández de Oviedo v závěru *Knihy ztroskotání* jasně komentuje svůj postoj k autorům, kteří o Novém světě píší, aniž by ho navštívili: „cuentan muchas cosas al revés de como son, é otras que nunca fueron, é hartas dellas ques imposible que sean.“²³⁰ („vypráví mnoho věcí úplně naopak a další, které se nikdy nestaly, a spoustu dalších, které jsou nemožné.“) Ve Oviedově podání nemohou být pravdivá díla těch, kteří nevstoupili na území, o němž pojednávají. Pravdivost vyprávěného je jedním z klíčových záměrů cestopisných děl a právě pravdivost sdělovaných informací pro mnoho autorů 16. století souvisí s očitým svědectvím, jež hodnotí výše než informace získané jinak.²³¹

²²⁸ Viz López Mariscal, Blanca. Op. cit., s. 28.

²²⁹ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 151-152.

²³⁰ Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. V, kniha L, kap. XXX, 417.

²³¹ Viz Gasquet, Axel. „Bajo el cielo protector.“ *Hacia una sociología de la literatura de viajes.* In *Diez estudios sobre literatura de viajes*. Lucena Giraldo, M.; Pimentel, J. (eds.). Madrid: CSIC, 2006, s. 61.

Autoři novověkých cestopisných děl tedy často využívají najednou dva rétorické principy převzaté ze středověké tradice:²³² vystupují v pozici toho, kdo nabízí pojednání o neobvyklých a nových jevech, a zároveň si pravdivost vyprávěného zaručují očitým svědectvím. Cabeza de Vaca si v úvodu k druhému vydání svých *Ztroskotání* explicitně pojišťuje pravdivost svého příběhu: „Lo cual yo escribí con tanta certinidad, que aunque en ella se lean algunas cosas muy nuevas, y para algunos muy difíciles de creer, pueden sin duda creerlas [...].“²³³ („Napsal jsem to zcela pravdivě, přestože se v něm [v díle] dozví nové a pro mnohé těžko uvěřitelné věci, mohou jim věřit bez pochyb [...].“)

Afonso Luís podle svých slov svůj příběh sepsal hlavně proto, aby „soubesse toda a gente os trabalhos que nas nauegações se passam [...].“ („všichni lidé věděli o strastech, které se při plavbách zažívají [...].“) Jeho příběh má sloužit jako „espelho, & aviso, & consolação.“²³⁴ („zrcadlo, varování a útěcha“) Zpráva je tedy zároveň varováním před nebezpečími, která na plavbách mohou nastat, ale i návodem a útěchou pro všechny, kdo by se v podobné situaci ocitli. Tento úryvek z vyprávění Afonsa Luíse dobře vypovídá o dvojici protikladů, kolem nichž se podle Andradeho Monize konstruuji všechna díla vypovídající o zámořské expanzi, totiž o její velkoleposti a bídě.²³⁵ K očitému svědectví se vyprávěč vyjadřuje ještě jednou na konci svého vyprávění: „A tudo isto fuy testemunha de vista, por isso o contey.“²³⁶ („Byl jsem očitým svědkem všeho, proto jsem to vyprávěl.“) Očité svědectví zde tedy nejen zaručuje pravdivost vyprávění, ale zároveň je vyprávěč chápe jako podmínku pro jeho vznik.

S principem očitého svědectví také souvisí motiv užitečnosti přinesených informací, jehož časté opakování je pro vyprávění o ztroskotáních typické. S tímto motivem se opět setkáme již u středověkých cestopisů a průvodců, které často měly skutečně přinášet praktické rady pro další poutníky především do Svaté země nebo např. pro středověké obchodníky na cestě do Číny.²³⁷ Ve vyprávěních o ztroskotáních se však tento motiv dostává do nové optiky: nabízené informace jsou vnímány jako jediný užitek vzešlý z nezdařené cesty, jejich důležitost a hodnota je tedy autory velmi často zdůrazňována. Ať už se vydávali na cestu s cílem obchodovat, vykonávat v cizí zemi nějaké povolání (jako lékárník Henrique Dias) nebo misijní činnost (Manuel Álvares, Gaspar Afonso) nebo dobývat (Cabeza de Vaca), ztroskotání záměr cesty buď úplně zmařilo (cesta Cabezy de Vaca, Gaspara Afonsa), nebo přeživší připravilo o majetek a výnosy z cesty (např. Mesquita Perestrelo) a v důsledku je tak uvrhlo do postavení závislého na dobrodiní panovníka nebo nějakého vysoce postaveného šlechtice (např. Maestre Juan). Vlastní vyprávění a informace v něm podané

²³² Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 151 a následujících.

²³³ Núñez Cabeza de Vaca, Álgvar. Op. cit., Proemio, s. 76.

²³⁴ Obě citace Luís, Afonso. Op. cit., kap. XII, s. Er-Ev.

²³⁵ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 86.

²³⁶ Luís, Afonso. Op. cit., Cap. XIII, s. bez čísla.

²³⁷ Např. florentský obchodník 14. století Francesco Balducci Pegolotti ve svém průvodci na obchodní cesty do Číny doporučoval nejlepší postup a dopravní prostředky pro snadnou cestu od Černého moře do Peking. Viz Cummins, John. „Introduction.“ In *The voyage of Christopher Columbus*. Cummins, J. (ed.). New York: St. Martin's Press, 1992, s. 14.

představují v rétorice autorů často to jediné, co mohou nabídnout. Vyprávění je tedy autory nabízeno jako služba a za ni je prošeno o odměnu.

To platí především pro *Ztroskotání Cabezy de Vaca* a vyprávění Maestre Juana. Cabeza de Vaca v předmluvě podotýká, že jeho záměrem bylo, aby za něj mluvily jeho činy, jelikož se však cesta nezdařila,

no me quedó lugar para hacer más servicio de éste, que es traer a Vuestra Majestad relación de lo que en diez años que por muchas y muy extrañas tierras anduve perdido y en cueros, pudiese haber y ver.²³⁸

(nezbylo mi nic jiného, než vykonat tuto službu, tedy přinést Vaší Milosti zprávu o tom, co jsem viděl a zažil během deseti let, kdy jsem chodil ztracený a nahý po mnoha zvláštních zemích.)

Jediná služba, kterou autor může prokázat, je tedy podat o své cestě vyprávění. Ve *Ztroskotáních* najdeme poměrně často zmínky o užitečnosti informací, které autor podává, například v závěru kapitoly 25, kterou věnuje popisu bojových zvyků indiánů a jejich zbraní: „Esto he querido contar porque [...] los que algunas veces se vinieren a ver con ellos estén avisados de sus costumbres [...].“²³⁹ („Chtěl jsem toto popsat, aby [...] ti, kdo by sem přišli, byli poučeni o jejich zvycích [...].“)

Podobně také Maestre Juan zdůrazňuje užitečnost své zkušenosti a nabytých informací hlavně v souvislosti s nebezpečnými mělčinami v západním Karibiku: „desto e yo dado aviso en Sevilla al piloto mayor de Su Magestad, porque es muy necesario para la guarda de las naos, e a Francisco Gutierrez, que hace las cartas de marear [...].“²⁴⁰ („dal jsem o nich v Seville zprávu hlavnímu kormidelníkovi Vaší Milosti, protože je to velmi nutné pro bezpečí lodí, a také Franciskovi Gutierrezovi, který dělá plavební mapy [...].“)

Specifickým způsobem se užitečnost informací projevuje ve vyprávění o ztroskotání lodi São Bento, v němž Mesquita Perestrelo často zmiňuje, jak trosečníci nakládali s fakty, jež znali z příběhu ztroskotání lodi São João. Vypravěč například porovnává situaci, v níž se ocitli na pobřeží, s vyloděním přeživších z lodi São João, kteří na rozdíl od Mesquity a jeho druhů měli čas ve člunech zachránit například nějaké zásoby.²⁴¹ Informace z předcházejícího ztroskotání vypravěč hodnotí jako skutečně relevantní a rozhodující: „A concrusam & remate, de tudo foy que nos aparelhassemos pera tomar ho caminho que Manoel de Sousa leuara, a ver se poderíamos chegar a Çofala.“²⁴² („Závěr z toho

²³⁸ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., Proemio, s. 75-76.

²³⁹ Tamtéž, kap. XXV, s. 170.

²⁴⁰ Maestre Juan. Op. cit., s. 21.

²⁴¹ Mesquita Perestrelo, Manoel. Op. cit., kap. II, s. 12: „E tiueram tempo pera deytarem o batel fora, em que alem dos corpos saluaram muytos mantimentos & armas com que se podiam remediar em algũas necessidades que lhe sobreuiessem, & defender da gente da terra [...]. Os quaes remedios todos [...] nos faltauam [...].“ („Měli čas vyhodit z lodi člun, na němž kromě sebe zachránili také mnoho potravin a zbraní, ty jim pak přinesly úlevu v některých situacích a pomocí zbraní se bránili proti domorodcům [...]. Všechny tyto prostředky nám ale scházely [...].“)

²⁴² Tamtéž, kap. II, s. 20.

[z diskuse] byl ten, abychom se připravili na cestu, kterou putoval Manuel de Sousa, abychom tak snad došli do Sofaly.“) Ve svém příběhu tak Mesquita Perestrelo potvrzuje užitečnost informací, které přinášela vyprávění o ztroskotáních. Mesquitův příběh navíc velmi dobře dokládá to, jak se zprávy, kroniky a vyprávění často odkazují jedno na druhé.²⁴³ Tato intertextuální hra je pro díla tohoto období typická.

Princip očitého svědectví a motiv užitečnosti přinesených informací je tedy dalším z rysů, jež vyprávění o ztroskotáních váží k tradici středověkých cestopisů. Na druhou stranu velký důraz na osobní zkušenost je specifikem cestopisů 16. století. Za rys charakteristický pro vyprávění o ztroskotáních můžeme považovat motiv užitečnosti vyprávění a informací v něm obsažených.

3.3 Autobiografie a vyprávění o ztroskotáních

Odborná literatura o autobiografii se podobně jako v případě cestopisu většinou soustředí na problematiku jejího vymezení. Díla autobiografická nebo díla s autobiografickou tematikou se vyskytují ve všech literaturách a snad ve všech historických obdobích. Některé teorie tak autobiografii vymezují příliš široce, jiné ji zase pojímají velmi úzce na základě určitého korpusu textů právě proto, aby se vyhnuly přílišnému zobecnění. Oba tyto přístupy kritizuje Rainer Goetz a poukazuje na nutnost vyhnout se oběma extrémům a nepojímat autobiografii ani příliš restriktivně, ani příliš obecně.²⁴⁴ Problémem je, že z mnoha definic autobiografie by nutně vypadla cestopisná díla, protože nezobrazují celý život autora-vypravěče, ale pouze tu část života, kdy trvala cesta. Takovou klasickou definici autobiografie představuje např. Lejeunovo pojetí, podle něhož by se dala považovat za autobiografická pouze taková díla, jež jsou napsána v první osobě a v próze a jež zároveň retrospektivně pojednávají o životě jedince, který je autorem, vypravěčem i protagonistou díla.²⁴⁵ V tomto pojetí bychom nemohli za autobiografická považovat žádná cestopisná díla a s nimi ani vyprávění o ztroskotáních. Vyprávění o ztroskotáních však splňují všechny Lejeunovy požadavky až na jeden jediný: pojednávají pouze o životě jedince na jeho cestě.

Nicméně se nezdá zcela správné z kategorie autobiografického psaní cestopisná díla zcela vynechat. Jak poznamenává Rainer Goetz, autobiografie a cestopis jsou žánry paralelní.²⁴⁶ Navíc jak bylo řečeno výše, pro cestopisná díla 16. století se zdá být charakteristický větší důraz na osobní zkušenost autora-vypravěče a na rétorický princip očitého svědectví, právě tyto dva rysy v nich umocňují autobiografickou stránku. Mnohá díla cestopisného charakteru

²⁴³ Mesquitovo vyprávění pochopitelně není jediné, v němž jsou takové odkazy časté. Mnoho zmínek o předchozích ztroskotáních najdeme také například v příběhu lodi São Alberto od hlavního kosmografa João Baptisty Lavanhy, který často zmiňuje ztroskotání lodi São João a také lodi São Tomé, o němž v jedné ze svých *Dekád* pojednal Diogo do Couto. Lavanhovo vyprávění je zařazeno jako desáté vyprávění Britových *TNP*.

²⁴⁴ Viz Goetz, Rainer H. Op. cit., s. 5-6.

²⁴⁵ Viz Lejeune, Philippe. *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil, 1975, s. 14.

²⁴⁶ Viz Goetz, Rainer H. Op. cit., s. 34-35.

16. století se totiž zabývají spíše vlastní úlohou autora na cestě než cestou samotnou (např. dopisy Hernána Cortése). To platí i pro některá vyprávění o ztroskotáních, jako jsou např. díla Cabezy de Vaca nebo Manuela Álvarese, v nichž je věnována přinejmenším stejná pozornost samotné cestě a popisu prostoru jako zkušenostem a zážitkům autora a jeho výjimečným činům. Z tohoto důvodu se jeví správné do autobiografie zahrnout alespoň ta cestopisná díla, v nichž popis prostoru, pro cestopis zásadní, ustupuje do pozadí před líčením autorových činů. Tuto možnost naznačuje také již zmiňovaná studie Rafaela Beltrána, který podotýká, že cestopis přestává být cestopisem ve chvíli, kdy v něm nabývá na významu vnitřní prožitek autora-vypravěče (viz s. 38).²⁴⁷ Můžeme ovšem upřesnit, že ani v takovém případě dané dílo zcela neopouští kategorii cestopisu: dle mého názoru totiž nelze striktně oddělit kategorii cestopisného a autobiografického psaní od sebe. Oba principy se ve většině cestopisných děl skutečně mísí a prolínají. Jak poznamenává Guzmán Rubio, cestopis skutečně „je autobiografie ohraničená trváním cesty.“²⁴⁸ Autobiografie a cestopis se navíc mohou mísit různými způsoby: mohou zcela splývat, cestopis může být obsažen jako menší celek v autobiografickém díle, anebo může být život vyprávěn na zkušenosti jedné dlouhé cesty (to by byl případ Pintova *Putování*).

Jean Molino autobiografii definuje jako retrospektivní diskurs, jež nějaká skutečná osoba píše o části své existence.²⁴⁹ Molino explicitně upravuje Lejeunovu definici tak, aby se do kategorie autobiografie dala zahrnout také cestopisná díla. Takové vymezení autobiografie by tedy umožnilo chápat jako autobiografická také vyprávění o ztroskotáních napsaná přeživšími. Molino dále podtrhuje historický kontext, který na počátku novověku zcela zřejmě dal autobiografickým dílům nový impuls: sláva, úspěch a bohatství, kterých někteří dosáhli ve válečných a dobovatelských výpravách nebo díky obchodu poukázaly na jedinečnost a výjimečnost individuálního lidského osudu.²⁵⁰ Podobně také Goetz upozorňuje na to, že jedním z předchůdců novověkých autobiografických děl byly ve Španělsku rodinné obchodní a účetní knihy, v nichž si členové obchodnických rodů zapisovali nejen účty, ale i příběhy osobního charakteru. Přestože ve Španělsku měly tyto knihy menší tradici než například v Itálii nebo v Německu, objevují se zde díla dona Juana Manuela nebo Fernána Alvareze de Albornoz s autobiografickými prvky, která přímo předchází těm novověkým.²⁵¹ V portugalské literatuře bychom mohli jistou paralelu ke španělským obchodním knihám vidět v rodových knihách, které kromě genealogických

²⁴⁷ Beltrán, Rafael. Op. cit., s. 137.

²⁴⁸ Guzmán Rubio, Federico. „Tipología del relato de viajes en la literatura hispanoamericana: definiciones y desarrollo.“ *Revista de Literatura*, roč. 73, 2011, č. 145, s. 115: „el relato de viajes es una autobiografía limitada al periodo de duración de un periplo.“

²⁴⁹ Viz Molino, Jean. „Strategies de l'autobiographie au Siècle d'Or.“ In *L'autobiographie dans le monde hispanique. Actes du Colloque International de la Baume-lès-Aix*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 1980, s. 115.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 118.

²⁵¹ Viz Goetz, Rainer H. Op. cit., s. 20-24.

údajů šlechtických rodů obsahovaly mnohdy texty nejružnějšího charakteru a jež často sloužily rodinám a jednotlivcům k sebe prezentaci.²⁵²

Jak už bylo řečeno výše, jedním ze společných znaků autobiografie a cestopisu je to, že u čtenářů vzbuzují očekávání větší míry faktuality. Právě vztah autobiografického textu s mimoliterární skutečností je druhým problémem, jímž se zabývá většina odborných studií o autobiografii. Na tuto problematiku upozorňuje např. Goetz, když poukazuje na rozdíl mezi lyrickým *já* používaným ve středověkých textech a *já* empirickým autobiografií Zlatého věku.²⁵³ Empirické *já* v textu naznačuje, že záměrem autora-vypravěče, který je zároveň protagonistou díla, je sdělit čtenáři informace, jež považuje za pravdivé, autor-vypravěč tedy sám čtenáře vybízí, aby dílo četl v tomto smyslu. Autor může pochopitelně lhát, ale jak podotýká Lejeune, lež spadá do kategorie autobiografie, ne do fikce.²⁵⁴

Jenže *já*, které nalezneme ve skutečné autobiografii, a *já* v díle, jež se pouze jako autobiografie tváří, nelze od sebe rozeznat, jak uvádí Jean Starobinski.²⁵⁵ Rozdíl mezi autobiografickým dílem a románem, jenž je psán v první osobě jako autobiografické vyprávění, je tedy podle Genetta v tom, že autor autobiografie „na sebe bere zodpovědnost za svá narativní tvrzení a vlastně nám naléhavě naznačuje, že vypravěče coby nadbytečnou instanci můžeme eliminovat.“²⁵⁶ Ve vyprávěních o ztroskotáních je zcela zřejmé, že hlas autora se plně identifikuje s hlasem vypravěče, vypravěč nemá v textu žádnou zvláštní úlohu (na rozdíl od *Útrap* Sigüenzy y Góngory, jak uvidíme později). Právě proto, že vyprávění o ztroskotáních byla čtena z této perspektivy, tedy jako vyprávění odkazující na mimoliterární svět, mohl např. Fernández de Oviedo pochybovat o některých skutečnostech, jež vypráví Cabeza de Vaca,²⁵⁷ nebo naopak někteří jezuité 18. století Cabezu de Vaca mohli považovat téměř za svatého právě díky tomu, že jeho vyprávění považovali za přímé zobrazení prožitých skutečností.²⁵⁸

Problém spočívá ovšem v tom, že nemůžeme jednoduše klást rovnítko mezi diskurs sestavený ze slov a skutečný život. Slovy Georgese Gusdorfa, „je zřejmé, že vyprávění o životě nemůže být pouhým otiskem daného života.“²⁵⁹ Paul de Man tvrdí, že většinou předpokládáme, že autobiografie má přímější vztah s realitou než fikce, že v autobiografických dílech je jednoduše zobrazena skutečnost. Jenže autobiografické dílo

²⁵² Viz D'Assunção Barros, José. „Os livros de linhagens na Idade Média portuguesa. A constituição de um gênero entre a genealogia e a narrativa.“ *Convergência Lusíada*, 2011, č. 25, s. 87.

²⁵³ Viz Goetz, Rainer H. Op. cit., s. 25-30.

²⁵⁴ Viz Lejeune, Philippe. Op. cit., s. 30.

²⁵⁵ Viz Starobinski, Jean. „The Style of Autobiography.“ In *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Olney, J. (ed.). Princeton: Princeton University Press, 1980, s. 75.

²⁵⁶ Genette, Gérard. *Fikce a vyprávění*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007, přel. Eva Brechtová, s. 60-61. Nebo viz originální znění Genette, Gérard. „Récit fictionnel, récit factuel.“ In *Fiction et diction*. Paris: Seuil, 1991, s. 80.

²⁵⁷ Viz např. Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, kap. VII, s. 318.

²⁵⁸ Viz Lafaye, Jacques. „Los milagros de Álvar Núñez Cabeza de Vaca (1527-1536).“ In *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 28.

²⁵⁹ Gusdorf, Georges. „Conditions and Limits of Autobiography.“ In *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Olney, J. (ed.). Princeton: Princeton University Press, 1980, s. 40: „it is obvious that the narrative of a life cannot be simply the image-double of that life.“

je stejně jako všechny jiné diskursy složeno z tropů a figur, z nichž do mimoliterární skutečnosti není možno uniknout. Zatímco Gérard Genette tento rozpor řeší tím, že navrhuje princip odpovědnosti autora za svá tvrzení v díle, který odlišuje autobiografické dílo od díla fikčního, Paul de Man jde v úvahách mnohem dále a dochází k závěru, že autobiografie není žánr, ale spíš „způsob čtení nebo chápání textů, který alespoň do určité míry může proběhnout u všech děl.“²⁶⁰ Podobně také Stephen Greenblatt v již citované studii tvrdí, že z novověkých cestopisných děl nemůžeme usoudit nic o skutečnosti Nového světa, můžeme z nich pouze zjistit něco o evropském způsobu zobrazování.²⁶¹ Carlos Piña, stejně jako Jean Starobinski, poukazuje na to, že jakýkoli autobiografický diskurs je vždy především interpretativní a není v něm možné odlišit interpretativní složku od složky popisné.²⁶²

Právě a pouze v tomto smyslu jsou také cestopisná díla popisná: popisy v nich vždy představují interpretaci skutečnosti. Stejně jako popisy rajske přírody v prvních Kolumbových dopisech musíme chápat jako interpretaci skutečnosti, která navíc využívá dlouhou literární tradici, i na popisy běsnícího moře a nepřátelské divočiny, jež přinášejí mnohá vyprávění o ztroskotáních, musíme nahlížet v tomto smyslu. Jak mytizující, tak demytizující diskurs, jak o nich mluví Beatriz Pastor, jsou vždy interpretací.²⁶³ Ani ve vyprávěních o ztroskotáních, stejně jako v žádném jiném autobiografickém textu, nelze od sebe oddělit „skutečná fakta a fakta fiktivní,“ jež vytváří jednotu textu.²⁶⁴

S interpretativní povahou autobiografického diskursu úzce souvisí jeden z rysů autobiografie, který Carlos Piña uvádí jako typický: životní příběh vyprávěný v autobiografickém díle má vždy nějaký smysl, kterým ho autor obdaří, a je vyprávěn jako sled událostí, jež mají nějakou příčinu a důsledek. Autobiografické *já* je tedy vždy reprezentováno postavou, která uskutečňuje životní cestu, jež má nějaký smysl a cíl. Smysl životní cesty a pravda o ní vypovídající, jež se má v autobiografickém textu zjevit, jsou rétorickou konstrukcí, neboť „z přítomnosti se minulým dějům dodává perspektiva, jejíž pomocí se z nich vytváří koherentní celek, a která spojuje do souvislostí elementy, mezi nimiž žádný vztah původně nebyl.“²⁶⁵ Podle Spadacciniho a Talense se tak děje proto, aby fakta, o nichž se v díle pojednává, byla koherentní a uvěřitelná. Podobně také Randolph

²⁶⁰ De Man, Paul. Op. cit., s. 921.

²⁶¹ Viz Greenblatt, Stephen. Op. cit., s. 18.

²⁶² Viz Piña, Carlos. „Verdad y objetividad en el relato autobiográfico.“ In *La invención de la memoria*. Narváez, J. (ed.). Santiago de Chile: Pehuén, 1988, s. 31-33. A viz Starobinski, Jean. Op. cit., s. 74: „Every autobiography – even when it limits itself to pure narrative – is a self-interpretation.“ („Každá autobiografie – i když se omezuje na čisté vyprávění – je vždy autorovou interpretací sebe samého.“)

²⁶³ Viz Pastor, Beatriz. *Discurso narrativo de la conquista de América*. La Habana: Casa de las Américas, 1983, passim.

²⁶⁴ Zurbach, Christine. „História e ficção nos relatos de naufrágios. O caso da «Relação da muy notavel perda do Galeão Grande São João».“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 215: „os factos reais e ficcionais constroem dialecticamente uma realidade textual única.“ („skutečná a fikční fakta vytvářejí jedinou textuální skutečnost.“)

²⁶⁵ Spadaccini, Nicholas; Talens, Jenaro. „Introduction: The Construction of the Self. Notes on Autobiography in Early Modern Spain.“ In *Autobiography in Early Modern Spain*. Spadaccini, N.; Talens, J. (eds.). Minneapolis: The Prisma Institute, 1988, s. 16: „In effect, the perspective that the present adds to the past, constructing it as a coherent whole, establishes relationships between elements where they never existed.“

Pope vysvětluje, že je to právě výběr faktů a perspektiva vypravěče, který o nich mluví, jež dávají autobiografickému dílu jednotu.²⁶⁶ Podle Starobinského autoři autobiografií čtenáři nabízejí takovou interpretaci vlastního *já*, v níž je současné *já* jiné než *já* dřívější.²⁶⁷ Pro autobiografii je totiž zásadní změna, již autor prošel a již považuje za natolik významnou a exemplární, aby o tom ve svém díle pojednal. Tento prvek lze v některých vyprávěních o ztroskotáních také najít, neboť autoři někdy explicitně hovoří o tom, že jejich příběh může být příkladem pro další trosečníky a jedince vydávající se na plavbu.

Přestože ze všeho výše zmíněného je jasné, že nelze prostě klást rovnítko mezi mimoliterární skutečností a jejich zobrazení v autobiografickém díle, přestože autobiografická díla je potřeba chápat především jako interpretace, jisté je, že v autobiografických dílech „existuje zvláštní druh identity mezi skutečným autorem, vypravěčem a autorem-protagonistou.“²⁶⁸ Pope uvádí, že pouze v autobiografických dílech plně fungují určité mechanismy jako např. nárazky a mlčení, jež autor může použít a jež obvykle vzbudí čtenářovu zvědavost a mohou ho přimět, aby o faktech, o nichž autor mluví, hledal informace v jiných zdrojích apod.²⁶⁹ Je ovšem nesporné, že podobný efekt by měly také fiktivní biografie nebo např. historické romány. Nicméně je zřejmé, že v autobiografických dílech čtenář podléhá iluzi identity skutečného autora a vypravěče-protagonisty, jenž je v díle zobrazen, a toto východisko pak ovlivňuje jeho vztah s daným dílem. Vztah skutečného autora s vypravěčem-protagonistou v díle je přímo závislý na způsobu, jakým je dílo čteno, a na interpretaci čtenáře.²⁷⁰ Princip interpretace tedy v autobiografických dílech funguje, zdá se, na dvou úrovních: autor sám vytváří interpretaci skutečnosti a svého života, o němž píše, a tuto interpretaci, zahalenou do rétoriky principu pravdivosti, představuje čtenáři; čtenář sám pak dílo interpretuje tím, že buď skutečného autora ztotožní s vypravěčem-protagonistou, nebo o tomto vztahu bude pochybovat, nebo ho zcela odmítne.

V této souvislosti je také potřeba zmínit skutečnost, že podoba autobiografických děl se mohla měnit a vyvíjet v procesu psaní a publikování. Na procesu přepisování některých děl lze dobře pozorovat, jak autor postupně měnil interpretaci vlastního osudu. Některá autobiografická díla totiž nejprve vznikala jako dokument, jež vyžadovala např. nějaká instituce. Autor mohl později chtít dílo vydat a za tímto účelem jej přepsat. Matías Barchino v článku o autobiografii Diega Galána, který strávil přes deset let v tureckém zajetí, ukazuje,

²⁶⁶ Viz Pope, Randolph D. *La autobiografía española hasta Torres Villarroel*. Frankfurt am Mein: Peter Lang, 1974, s. 3.

²⁶⁷ Viz Starobinski, Jean. Op. cit., s. 78.

²⁶⁸ Marešová, Jaroslava; Sánchez, Juan A. „La cuestión autobiográfica.“ In *La cuestión autobiográfica en el Siglo de Oro*. Marešová, J.; Sánchez, J. A. (eds.). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 19.

²⁶⁹ Viz Pope, Randolph. Op. cit., s. 5.

²⁷⁰ Viz Marešová, Jaroslava; Sánchez, Juan A. Op. cit., s. 19.

jak autor po napsání první verze svého příběhu přehodnotil svůj záměr a dílo za účelem vydání přepsal a pokusil se mu dodat na literárnosti a čtivosti.²⁷¹

Příkladem takového procesu přepisování jsou u vyprávění o ztroskotáních *Ztroskotání Cabezy de Vaca*. Jak jsem již uvedla v druhé kapitole (viz s. 27), před tím, než napsal *Ztroskotání*, Cabeza de Vaca sepsal tři zprávy pro různé instituce koloniální správy, z nichž v pořadí zpráva druhá měla být částečně i dílem jeho druhů Andrése Dorantese a Alonsa del Castillo. Právě tuto druhou zprávu měl k dispozici Gonzalo Fernández de Oviedo a reprodukoval ji, ovšem doplněnou o své komentáře, v třicáté třetí knize čtvrtého svazku svých *Všeobecných a přírodních dějin Indií*.²⁷² Porovnáním *Ztroskotání* a kapitol, které Cabezovi de Vaca věnuje Fernández de Oviedo, se budu podrobněji zabývat v následující kapitole. Přesto však zde lze poznamenat, že zpráva, jejímiž autory byli zřejmě všichni tři přeživší, je mnohem více vyrovnaná, co se týče úloh tří hlavních postav.²⁷³ Velmi cenná je také Oviedova sedmá kapitola třicáté třetí knihy, v níž komentuje rozdíly mezi první zprávou, již měl možnost číst, a dílem, které Cabeza de Vaca později ve Španělsku vydal. Fernández de Oviedo si zde neodpustil několik poznámek, v nichž autora kritizuje, že ve svém díle uvádí některé informace, jež v předchozí zprávě zamlčel. Toto postupné přepisování jednoho textu do konečné podoby určené pro publikaci dobře dokládá několik skutečností: totiž že některé autobiografické texty tohoto období vznikaly v několika fázích, kdy se postupně z poměrně strohému textu oficiálního charakteru stala díla, jež se přibližují románovému vyprávění; dále to ilustruje, jak autor díla postupně měnil interpretaci svých zkušeností a svého osudu, aby mu dodal celistvost a jednotný smysl. Cabeza de Vaca tedy, podobně jako Diego Galán, svůj příběh přepsal do podoby, jež podle jeho soudu byla vhodná pro publikaci. Obohatil ji o mnoho prvků a hlavně v ní výrazně nechal ustoupit postavy svých druhů do pozadí, takže jeho dílo má skutečně velmi automytizující ráz.

Přidělování významu životu a zkušenostem zaznamenaným v literárních dílech se navíc v 16. století neodehrávalo – a to především ve španělsky psaných dílech – jen na úrovni autobiografických děl, ale i v obecnější rovině: nezvyklé osudy trosečníků se vymykaly celkovému pojetí dobývání Nového světa jako heroického období, pro něž bylo Španělsko vybráno Boží prozřetelností. Kronikáři tedy někdy hledali způsob, jak v takovém kontextu interpretovat osudy trosečníků, které do takové interpretace nezapadaly. Běžně tak hovořili o užitečnosti znalostí lidí, kteří strávili nějakou dobu mezi domorodci a kteří se mohli do dobývání znovu zapojit jako tlumočníci.

Tato tendence interpretovat osudy trosečníků tak, aby zapadaly do kontextu conquisty je zřejmá např. v díle Francisca Lópeze de Gómary. Gómara ve druhé části svých *Dějin* komentuje záchránění Jerónima de Aguilara Cortésovou výpravou:

²⁷¹ Viz Barchino, Matías. „Reescritura y usos literarios en escritos autobiográficos hispánicos de los siglos XVI y XVII.“ In *El retrato literario: tempestades y naufragios, escritura y reelaboración. Actas del XII Simposio de la Sociedad Española de Literatura general y comparada*. Márquez, M. et alii. (ed.). Huelva: Universidad de Huelva, 2000, s. 467-469.

²⁷² Viz Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, s. 287-318.

²⁷³ Viz také Pupo-Walker, Enrique. Op. cit., 1992, s. 68.

y certissimo les parecio milagro auer hecho agua la nao de Alvarado, para que cõ aquella necesidad tornasen a la isla, [...], fuessen constreñidos a estar hasta que este Aguilar viniesse. Que sin duda el fue la lëgua y medio para hablar, entëder, y tener cierta noticia de la tierra por do entro, y fue Fernando Cortes [...].²⁷⁴

(připadalo jim, že byl jistě zázrak, že do Alvaradovy lodi natekla voda, takže se museli vrátit na ostrov [...] a zůstat tam až do Aguilarova příchodu. On se totiž bezpochyby stal tlumočnickem a prostředníkem pro mluvení a dorozumívání se a díky tomu se získaly nějaké vědomosti o území, kam se vydal Hernán Cortés [...].)

Gómara mluví o zázraku, díky němuž se Cortésovi muži mohli setkat s Jerónimem de Aguilar, jehož Cortés využíval jako tlumočnicka. Zázrak v podobě zdržení lodi, do níž zatékalo, na nijak zvlášť významném ostrově umožnil Aguilara „sacarlo de entre infieles, y hombres infernales, y ponerle entre Christianos, y hõbres de su naciõ.“²⁷⁵ („vysvobodit ho od pohanů a pekelných lidí a přivést ho mezi křesťany a jeho krajany.“) Aguilarův osud a Alvaradova zpožděná loď zde nabývají smyslu a jako dva další kamínky zapadají do celkové mozaiky conquisty.

Kromě principu přisuzování významu vlastnímu osudu jsou popsány i další mechanismy, jež jsou typické pro uspořádávání autobiografických děl. Podle Piñy je to hlavně výběr, kauzalita, negace, uspořádání do sekvencí, opozice, syntézy, motivy a projekty.²⁷⁶ O uspořádávání do sekvencí již byla řeč v předchozí kapitole v souvislosti s dějovými jednotkami, jež za charakteristické pro vyprávění o ztroskotáních považuje Giulia Lanciani. Ve vyprávěních o ztroskotáních se z prvků, které Piña zmiňuje, můžeme setkat hlavně s častým sledem příčin a důsledků, s prováděním syntéz a výběrem informací a s opozicí, v níž se objevuje nejčastěji protagonista vůči antihrdinovi, a často také s přisuzováním významu vlastnímu osudu.

3.4 Autobiografické prvky ve vyprávěních o ztroskotáních

Ze sedmi vyprávění o ztroskotáních se jako díla nejvýrazněji autobiografická jeví *Ztroskotání Cabezy de Vaca* a vyprávění Manuela Álvarese. I v ostatních pěti dílech však najdeme některé rysy typické pro texty autobiografického charakteru, o nichž mluví Piña.

3.4.1 Empirické já

Jak už bylo řečeno výše, empirické *já* v autobiografických textech je rétorickou figurou, jejímž prostřednictvím autor čtenáři sděluje, že jeho dílo má být čteno jako faktuální

²⁷⁴ López de Gómara, Francisco. Op. cit., sv. II, s. 20 v.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 19 v.

²⁷⁶ Viz Piña, Carlos. Op. cit., s. 33 a 36.

vyprávění. Jediným vodítkem jak toto *já* rozeznat od *já* ve fikčních dílech psaných v první osobě je podle Genetta odpovědnost, kterou na sebe autor za svá tvrzení bere, a to, že v autobiografických dílech autor chápe hlas vypravěče jako instanci, která nemá žádnou autonomii.

Podle Goetze se ve středověkých didaktických dílech objevilo *já*, které však nemělo empirický, nýbrž lyrický charakter, a které čtenáři s empirickým *já* mohli jen těžko zaměnit, pokud byl obsah díla jasně fikční nebo alegorický.²⁷⁷ Pokud však mělo dílo faktuální rámec, mohlo docházet k mylným interpretacím lyrického *já*, které mohlo být chápáno jako odkaz do mimoliterárního světa a k životu autora. Goetz uvažuje o tom, že k posílení empirické interpretace lyrického *já* mohlo docházet, pokud bylo dílo skutečně čteno a nebylo někým předčítáno. Jak už bylo řečeno výše, s empirickým *já* se ve španělsky psaných dílech setkáme např. u dona Juana Manuela nebo Fernána Alvareze de Albornoz.

Přestože Goetz je jako příklad neuvádí, v cestopisných dílech se i ve středověku muselo objevovat empirické *já*. Goetz dokládá, že cestopisné a autobiografické psaní jsou do velké míry paralelní. V tomto smyslu můžeme nahlížet na používání empirického *já* a na princip očitého svědectví, o němž byla řeč v souvislosti s cestopisnými prvky ve vyprávěních o ztroskotáních. Princip očitého svědectví se vlastně dá chápat jako podoba empirického *já* v cestopisných dílech: autor-vypravěč čtenáři totiž sděluje, že jeho vyprávění má být čteno s odkazem na mimoliterární svět právě proto, že byl očitým svědkem toho, o čem píše. Autor-vypravěč cestopisného díla na sebe bere odpovědnost za svá tvrzení a právě proto, že jeho tvrzení jsou založena na očitém svědectví, mají být považována za pravdivá. Jak jsme viděli u Fernándeze de Ovieda, někteří autoři coby očití svědkové vyzývali k nedůvěře k dílům těch, kdo z takové pozice psát nemohli (viz citace na s. 10).

Goetz upozorňuje na to, že lyrické *já* ve středověkých textech bylo někdy mylně interpretováno jako *já* empirické. Toto ovšem není jediný možný druh omylu, který může nastat, pokud se v díle nějaké *já* objeví. Možná je zde na místě udělat krátké zamyšlení nad slavným Mandevillovým cestopisem. Tzv. Mandevillův cestopis byl napsán francouzsky v druhé polovině 14. století a velmi rychle se v překladech šířil po Evropě (např. do češtiny ho z němčiny přeložil Vavřinec z Březové kolem roku 1400), jeho autorem byl zřejmě Jean de Bourgoigne.²⁷⁸ U Mandevillova cestopisu se zpravidla podtrhuje velký dopad, který měl na dobové čtenáře, a jeho obrovská popularita. Joaquín Rubio Tovar zmiňuje, že Mandevilla četli např. Leonardo da Vinci, Fernando de Rojas, Isabela Kastilská, Kryštof Kolumbus, Thomas More nebo Walter Raleigh.²⁷⁹ Z hlediska autobiografického a cestopisného psaní je zajímavé především to, že *já*, které se v textu objevuje jako empirické, je falešné. Autor tohoto díla dal dohromady informace z mnoha cestopisných, geografických a encyklopedických děl a zaštitil je principem očitého svědectví a vyprávěním v první osobě: „A kakž koli pravie, by ta koruna byla z hlohu nebo z trnie, však toho nenie [...]. A já sem ji

²⁷⁷ Viz Goetz, Rainer H. Op. cit., s. 16.

²⁷⁸ Viz Petrů, Eduard. Op. cit., 1996, s. 235.

²⁷⁹ Viz Rubio Tovar, Joaquín. Op. cit., sv. I, s. 45.

velmi pilně opatřil, tu v Konstantinopoli i onu v Paříži [...].“²⁸⁰ Z tohoto úryvku, v němž vypravěč hovoří o Kristově trnové koruně, rozpletené na dvě části a uložené na dvou různých místech, jasně vyplývá, že *já*, které vypráví, má čtenář chápat jako empirické. Empirické *já* v Mandevillovi však neodkazuje na mimoliterární svět – víme, že autor pravděpodobně nikdy necestoval, rozhodně alespoň nepodnikl cestu, o níž mluví. Z tohoto hlediska je dílo tedy podvrh. Přesto ho ani nelze jednoduše nazvat fikcí, zbývá snad jediné označit ho za lživý cestopis a Lejeunovými slovy uzavřít, že i lež spadá do kategorie autobiografie.

Právě na případu díla, jako je to Mandevillovo, je nejvýrazněji vidět problematika diskursu, který skrze *já* v textu odkazuje mimo něj. Mandevillův cestopis byl celá staletí čten jako autentický, empirické *já* a princip očitého svědectví ho činily dostatečně věrohodným, přitom ono *já* v textu je pouze dokonalou konstrukcí, která neodkazuje ke skutečnému autorovi ani ke skutečně vykonané cestě. Zdá se tedy, že jakékoli dílo psané v první osobě, ať už je *já* použito se záměrem lyrickým, nebo empirickým, bude vždy vyvolávat otázky, jak je chápat ve vztahu se skutečnostmi mimo text. Taková díla budou tedy více než kterákoli jiná vždy poukazovat na problematiku vztahu diskursu a mimoliterární skutečnosti. Podle Almut Finck by měla být autobiografie chápána jako „paradigma psaní vůbec,“ protože „jako žádný jiný literární druh ozřejmuje zásadní problematičnost jakéhokoli druhu reference.“²⁸¹

Další možností, jak chápat nebo označit díla autobiografického nebo cestopisného charakteru je kategorie používaná ve studiích o moderní literatuře, tzv. „nefikční román“ („non-fiction novel“). Nefikční román je podle Zavarzadeha „vyprávění o extrémních situacích, v němž jsou fakta a fikce smíšena a tradiční pojetí reality přestává platit.“²⁸² Taková definice nefikčního románu velmi dobře vystihuje hlavní charakteristiky mnoha autobiografických děl a jistě zejména vyprávění o ztroskotáních, neboť ta skutečně pojednávají o extrémních zkušenostech a prvky fikce a faktálního vyprávění se v nich mísí. Přestože autor citované studie termín používá výhradně pro určitý druh románu 20. století a jeho vznik vysvětluje konkrétními společenskými a literárními podmínkami, zmiňuje také některá anglická díla 16. století, která spatřuje jako předchůdce moderního nefikčního románu. Použití tohoto nebo nějakého podobného označení pro některá autobiografická díla by bylo jistě nutné velmi důkladně promyslet. Zmiňuji ho nicméně proto, že se mi jeví jako poměrně výstižné a inspirativní pro přístup k těmto dílům, v souvislosti se *Ztroskotáními* Cabezy de Vaca tento termín používá také například Lee Dowling ve svém článku.²⁸³ Jestliže bychom vyprávění o ztroskotáních možná nemohli přímo nazvat nefikčními romány, protože se svými

²⁸⁰ Šimek, František (ed.). *Cestopis tzv. Mandevilla*. Praha: SNKLU, 1963, s. 27.

²⁸¹ Finck, Almut. „Pojem subjektu a autorství: K teorii a dějinám autobiografie“ In *Úvod do literární vědy*. Pechlivanos, M.; Rieger, S.; Struck, W.; Weitz, M. (eds.). Praha: Herrmann & synové, 1999, s. 285.

²⁸² Zavarzadeh, Mas'ud. *The Mythopoeic Reality*. Urbana: University of Illinois, 1976, s. 69: „the narrative of extreme situations in which fact and fiction are fused and the conventional segmentations of reality are rendered invalid.“

²⁸³ Viz Dowling, Lee W. „Story vs. Discourse in the chronicle of the Indies: Alvar Núñez Cabeza de Vaca's *Relación*.“ *Hispanic Journal*, 1984, č. 2, s. 97.

charakteristikami přece jen podobají více cestopisům, mohli bychom o tomto pojmenování uvažovat pro díla, jako jsou Pintovo *Putování* a Sigüenzovy *Útrapy*, jež z tradice vyprávění o ztroskotáních vyrůstají, ale zároveň se od nich také významně odlišují, jak uvidíme.

Vraťme se však k charakteristikám autobiografického díla: zdá se zřejmé, že empirické *já* v cestopisech úzce souvisí s principem očitého svědectví. Protože jsem již v podkapitole o očitém svědectví uvedla příklady, v nichž se autoři staví do pozice očitých svědků, budu zde uvádět jiné příklady, v nichž se ukazuje, že autor chce, aby jeho dílo bylo čteno jako faktuální.

Většina autorů se k tomu, jak má být jejich dílo chápáno, vyjadřuje hned na začátku vyprávění nebo se k tomu později vrací na jeho úplném konci. Celá slavná předmluva *Ztroskotání* Cabezy de Vaca, z níž jsem již citovala, je vlastně představením díla jako cenné služby králi a apelací na čtenáře, aby dílo chápal jako svědeckou výpověď: „[...] el cuidado, y diligencia siempre fue muy grande de tener particular memoria de todo, para que [...] pudiese dar testigo de mi voluntad, y servir a Vuestra Majestad.“²⁸⁴ („[...] vždy jsem se velmi pečlivě snažil si vše zapamatovat, abych [...] mohl podat svědectví o mém záměru a sloužit Vaší Milosti.“) V této pasáži autor hned několik klíčových výrazů: během svého života u domorodců se úmyslně snažil si co nejvíce *zapamatovat* (čtenář tedy nemůže namítat nic proti tomu, že vyprávění sepsal s poměrně velkým časovým odstupem), svým vyprávěním chce podat *svědectví* a *sloužit* králi.

Maestre Juan se k funkci svého díla vyjadřuje v prvním, úvodním odstavci: „Por hazer lo que buestra merced me mando me dispuse a darle quenta de mi perdicion, y si acaso no fuere tan bueno el estilo como mi voluntad para servir a buestra merced, esta supla, y la falta que tengo de leer y escribir.“²⁸⁵ („Abych splnil, co mi Vaše Milost přikázala, začal jsem vyprávět své ztroskotání, a pokud styl nebude příliš dobrý, je dobrý alespoň záměr sloužit Vaší Milosti a tak snad vynahradí to, že nejsem zvyklý číst a psát.“) Zdá se, že Maestre Juan svým vyprávěním plní rozkaz, jak se sám vyjadřuje. Je docela pravděpodobné, že svůj příběh skutečně musel sepsat stejně jako Cabeza de Vaca po svém návratu ze Španěly neobývaných míst. V každém případě vypráví o *svém* ztroskotání a prokazuje tak vůli *sloužit* králi. Ani Maestre Juan tedy nenechává čtenáře na pochybách, že jeho vyprávění má být svědectvím. Na konci svého příběhu se autor k takovým úvahám ještě vrací a dodává: „Como vuestra merced vee no va tan por ystenso como quisiera, porque la memoria de todo era ynposible tenella otra que sin escribillo [...]“²⁸⁶ („Jak Vaše Milost vidí, není to tak dlouhé, jak bych chtěl, protože nebylo možné si vše zapamatovat, když jsem nemohl psát [...].“) Tento úryvek je zajímavý zvláště v porovnání s citovanou pasáží Cabezy de Vaca. Zatímco Cabeza de Vaca uvádí, jak se snažil úmyslně si vše zapamatovat, Maestre Juan naopak přiznává, že si z osmi let na pustém ostrově mohl zapamatovat jen velmi málo, protože si nemohl nic zapsat. Výroky autorů korespondují s celkovým stylem jejich děl: zatímco *Ztroskotání* Cabezy de Vaca jsou dílem silně automytizujícím a možná právě

²⁸⁴ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., Proemio, s. 76.

²⁸⁵ Maestre Juan. Op. cit., s. 16.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 23.

proto si autor hned v předmluvě poznámkou o paměti zajišťuje věrohodnost, ve vyprávění Maestre Juana není automytizující tendence příliš silná.

V anonymním vyprávění o lodi Santa Maria da Barca sa Autor ke svému dílu vyjadřuje až na jeho konci: „Nam trato aqui de muitas particularidades, riscos, perigos outros muitos, porque seria largo processo [...]“²⁸⁷ („Nepojednávám o mnoha věcech a nebezpečích, protože by to bylo dlouhé [...].“) Autor takto omlouvá rozsah a jednoduchý ráz svého vyprávění. Na začátku této anonymní zprávy se několikrát střídá třetí osoba množného čísla s první osobou jednotného nebo množného čísla. Je to dáno zřejmě tím, že zprávu pravděpodobně neznámý přeživší diktoval (viz s. 18). Přesto však nemůže být pochyb o tom, že *já* (nebo častěji *my*), které se v příběhu vyskytuje, je empirické povahy.

Podobně také první kapitola Luísova vyprávění je psána ve třetí osobě množného čísla. Zde se také vysvětluje, že dílo sepsal sice Afonso Luís, ale v Portugalsku ho pak nechal opravit Antóniem de Crasto (viz s. 19). Od druhé kapitoly pak vyprávění pokračuje v první osobě množného čísla, ve vyprávění se někdy objevuje i *já*. Na konci příběhu autor zdůvodňuje, že dílo sepsal právě proto, že byl očitým svědkem všech událostí (viz citace na s. 58).

U těchto dvou portugalských vyprávění je vztah autora a díla o něco složitější než u ostatních, protože do jejich vzniku zasáhla další osoba. Přestože se v počáteční kapitole nebo odstavci objevuje vyprávění ve třetí osobě, celý zbytek díla je v obou případech psán ze svědecké pozice, která má jasně empirický ráz.

Manoel de Mesquita Perestrelo povahu svého díla čtenáři osvětluje na konci krátké první kapitoly:

E Fernão Daluares cabral, varou em terra [...]: cuja viagem naufragio & desterro posto, que soo com ho nuu stillo na sperie[n]cia de meus trabalhos (assaz impropio a tal sogeyto) sem acrescentar nem demenuyr a verdade me offereço a contar.²⁸⁸

(A Fernão d'Álvares Cabral narazil na břeh [...]: o jeho cestě, ztroskotání a putování chci ze zkušenosti svých útrap pravdivě vyprávět svým strohým stylem (nevhodným pro takový záměr), aniž bych přeháněl nebo zamlčoval.)

Autor se nabízí podat pravdivé vyprávění z pozice toho, kdo náročnou cestu zažil a v souladu s rétorickou tradicí se omlouvá za špatný styl svého vyprávění. Autor tedy vystupuje v roli očitého svědka a jeho vyprávění má být čteno jako svědectví.

Podobně také ve vyprávěních jezuitů Gaspara Afonsa a Manuela Álvarese se empirické *já* objevuje hned od počátku. Například Manuel Álvares ve svém dopise určeném jezuitům v Portugalsku uvádí: „[...] sei quanto folgare[i]s com as nouas dos uossos Irmãos e mais destas partes e de uiagem tão estranha [...]“²⁸⁹ („[...] vím, jak vás potěší zprávy o vašich

²⁸⁷ *Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca*. Op. cit., s. 68.

²⁸⁸ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. I, s. 5.

²⁸⁹ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 16.

bratrech a o těchto zemích a tak podivné cestě [...].“²⁹⁰) Autor tedy podává zprávu o vzdálených krajích a zvláštní cestě, jeho dopis je svědeckou výpovědí.

Z těchto úryvků vyplývá, že ve všech vyprávěních je *já* empirické povahy. Ukazují také, že u mnohých vyprávění hrála důležitou roli při psaní povinnost informovat, která se mísí, např. u Manuela Álvarese nebo Gaspara Afonsa s potěšením z vyprávění a se snahou bavit a poučit čtenáře. Je jisté, že některá vyprávění (Cabezy de Vaca, Manuela Álvarese a Gaspara Afonsa) vznikala v několika fázích postupným přepisováním původních zpráv nebo starších verzí dopisů. Jak jsme viděli výše, proces postupného přepisování původní strohé zprávy do verze čtenářsky atraktivnější se zdá být do jisté míry typický pro novověká autobiografická díla.

3.4.2 Protagonista

Já, které se v autobiografii objevuje, je podle Piñy představováno „jako koherentní produkt,“ jako protagonista, který uskutečňuje životní cestu nebo misi, která má konečný smysl a cíl.²⁹⁰ Protagonista autobiografie je tedy produktem pohledu, který má autor sám na sebe. Je to literární postava, kterou autor obdařuje nějakými postoji, názory a jednáním a chce ji v této podobě představit čtenářům. Kromě toho může být pro autobiografické dílo také podstatná změna, která se s autorem během jeho života odehrála a na niž chce autor poukázat. Charakteristické také je, že protagonista autobiografie, který se v textu zjevuje skrze ono empirické *já*, se často nachází v opozici k nějakému *on*, nebo *oni*. I ve vyprávěních o ztroskotáních vystupují antihrdinové v opozici k protagonistům a právě v této opozici se protagonista výrazně definuje.

Již dříve jsem uvedla, že ze sedmi vyprávění o ztroskotáních mají nejvíce autobiografických prvků vyprávění Cabezy de Vaca a Manuela Álvarese. V těchto dvou příbězích protagonista vystupuje nejvýrazněji a vyprávění jeho činů je věnován přinejmenším stejný prostor jako popisu cesty nebo přírody.

Přestože o Cabezovi de Vaca jako protagonistovi bude ještě podrobně řeč v následující kapitole, uvedu zde některé příklady toho, jak se v textu objevuje. Cabeza de Vaca se už v prvních kapitolách svého díla v mnoha situacích staví do opozice vůči Pánfilovi de Narváez, který výpravu vedl. Například ve čtvrté kapitole Narváeze žádá, aby v žádném případě neopouštěl loď a nedělil mužstvo na dvě části.²⁹¹ V desáté kapitole se výprava rozpadne a Narváez se zřekne dalšího vedení: „Él me respondió que ya no era tiempo de mandar unos a otros; que cada uno hiciese lo que mejor le pareciese que era para salvar la vida [...].“²⁹² („Odpověděl mi, že už není doba na to, aby jedni přikazovali druhým, ať tedy každý udělá, co se mu bude zdát nejlepší pro záchranu života [...].“) Od tohoto okamžiku se skutečným protagonistou stává Cabeza de Vaca. Podle Jorgeho Zepedy vypravěč svojí

²⁹⁰ Piña, Carlos. Op. cit., s. 33: „el yo mismo surge en el relato como un producto coherente [...].“

²⁹¹ Viz Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. IV, s. 89.

²⁹² Tamtéž, kap. X, s. 114.

opozicí k špatným Narváezovým rozhodnutím ospravedlňuje ústřední postavení své postavy v příběhu.²⁹³ V následujících kapitolách právě protagonista přebírá iniciativu a činí důležitá rozhodnutí například ohledně útěku od indiánů: „Yo dije a los otros compañeros que yo lo esperaría en las tunas hasta que la Luna fuese llena [...]; y avisélos que si en este tiempo no viniesen al concierto, yo me iría solo y los dejaría.“²⁹⁴ („Řekl jsem svým druhům, že na ně počkám v době zrání plodů opuncie do úplňku [...]; upozornil jsem je, že pokud se v té době nedostaví, odejdu sám a opustím je.“) I v léčitelských anekdotách postupně nabírá protagonista ústřední roli, přestože na začátku indiány léčil více Alonso del Castillo. Ve dvacáté druhé kapitole právě Cabezu de Vaca domorodci požádají, aby léčil muže, který zřejmě již byl mrtvý: „Los indios me dijeron que yo fuese a curarlos, porque ellos me querían bien [...].“²⁹⁵ („Indiáni mi řekli, abych je šel léčit, protože mě mají rádi [...].“) Mrtvého muže protagonista vzkřísí, čímž si zajistí mezi domorodci věhlas. Vypravěč-protagonista svoje léčitelské umění hodnotí takto: „[...] venimos todos a ser médicos, aunque en atrevimiento y osar acometer cualquier cura era yo más señalado entre ellos [...].“²⁹⁶ („[...] všichni jsme se stali lékaři, ale já jsem mezi všemi nejvíce vynikal, protože jsem se odvážil k jakékoli léčbě [...].“) Vypravěč si tedy přisuzuje ústřední postavení mezi svými druhy. Nakonec je to také Cabeza de Vaca, kdo v třicáté třetí kapitole konečně dožene skupinu španělských vojáků a jako první s nimi hovoří. Cabeza de Vaca se jako protagonista v příběhu nejprve prosazuje postupně tím, že se staví proti Narváezovým špatným rozhodnutím, jeho ústřední postavení je pak čím dál zřejmější s postupujícími léčitelskými úspěchy. Ve *Ztroskotáních* tedy autobiografické prvky nabývají silně automytizujícího rozměru. Podle Juana Franciska Maury Cabeza de Vaca o sobě napsal epopej.²⁹⁷

V kapitole o cestopisných prvcích jsem uvedla, že kapitoly 16 až 31 *Ztroskotání* jsou převážně popisné (viz s. 46). Popisy prostředí a indiánských zvyků skutečně v těchto kapitolách převažují, ale pokud se v nich objevuje nějaká anekdota nebo se děj posouvá dále, protagonistou nebo iniciátorem je vždy Cabeza de Vaca.

Přestože je jistě zajímavé uvažovat o *Ztroskotáních* jako o díle, jež může podat svědectví např. o procesu hluboké akulturace, jak o tom hovoří Pupo-Walker,²⁹⁸ *Ztroskotání* jsou především dílem, v němž autor sám sebe prezentuje čtenářům. Autor ve svém díle možná nevědomky hovoří o zkušenostech, které souvisejí s procesem akulturace, ale jeho dílo je nutné chápat především jako jeho vlastní vědomý výtvor, který je literární diskursivní konstrukcí a vlastní interpretací prožitých zkušeností.

²⁹³ Viz Zepeda, Jorge. „La metarreflexión en los *Naufragios* de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca.“ In *Narración y reflexión. Las crónicas de Indias y la teoría historiográfica*. Kohut K. (ed.). México: El Colegio de México, 2007, s. 111.

²⁹⁴ Núñez Cabeza de Vaca, Álvaro. Op. cit., kap. XIX, s. 149.

²⁹⁵ Tamtéž, kap. XXII, s. 157.

²⁹⁶ Tamtéž, kap. XXII, s. 158-159.

²⁹⁷ Viz Maura, Juan Francisco. Op. cit., s. 109.

²⁹⁸ Viz Pupo-Walker, Enrique. Op. cit., 1992, s. 108.

Ve vyprávění Manuela Álvarese je ústřední postavení protagonisty v některých pasážích také velmi zřejmé. Poprvé se protagonista zřetelně projevuje jako zpovědník za bouře ještě před ztroskotáním: „E erão tãtas as confissões q[ue] não pudia acodir a tãtos porq[ue] hũs me chamauão de hũa parte e outros de outra [...]“²⁹⁹ („Zpovědi bylo tolik, že jsem se nemohl dostat ke všem, protože jedni mě volali odtud a další odjinud [...].“) Podobně jako Cabeza de Vaca i Manuel Álvares často popisuje svá rozhodnutí v kritických chvílích. Nápadné je také vystupování protagonisty jako prostředníka při rozepřích mezi námořníky: „[...] ueo o capitão Ruy de Mello a mÿ e acordandome me leuo day p^a falar me e me disse q[ue] elle sabia q[ue] o mestre se queria acolher cõ algũs [...]“³⁰⁰ („[...] přišel za mnou kapitán Ruy de Mello, vzbudil mne a odvedl stranou, aby mi řekl, že ví, že loďmistr chce s ostatními utéci [...].“) Protagonistovi se spor podaří urovnat a poté, co pronese ke všem řeč, „todos a hũa uoz responderão q[ue] lhes pareçia muito bem [...]“³⁰¹ („všichni jedním hlasem odpověděli, že souhlasí [...].“) Protagonista také kromě toho, že byl na výpravě zpovědníkem, byl za nešťastných okolností na cestě požádán o to, aby se ujal některých důležitých funkcí (například starosti o zbývající potraviny), jež by zřejmě za normálního průběhu cestu nevykonával. Manuel Álvares se tak vykresluje jako člověk, který se u všech členů výpravy těšil takové důvěře, že mu trosečníci svěřili do péče dělení potravin. Přítomnost a činy protagonisty převažují nad popisy ostrova a života na něm v té části příběhu, kde se výprava chystá odplout na loďkách z ostrova, na němž ztroskotala. Ke konci cesty, když už je výprava v bezpečí na Sumatře, právě protagonistovi jistý Gonzalo Vaz, jenž výpravě na Sumatře pomohl, prokáže speciální dobrodinní:

[...] elle mesmo ueo ã busqua de mim [...] e tomandome pola mão cõ mostras de muita alegria me leou a sua nao aonde recebi tãta charidade e gasalhado q[ue] me pareçia estar eu ãtre os Irmãos da cõp^a [...].³⁰²

([...] sám mne vyhledal [...] a s velkou radostí mne vzal za ruku a odvedl na svou loď, kde jsem se dočkal velkého dobrodiní a kde mi poskytl útočiště, takže mi připadalo, že jsem mezi svými bratry z Tovaryšstva [...].)

Manuel Álvares-protagonista tedy v příběhu vystupuje jako znamenitý jezuita, který vykonává všechny své povinnosti, staví se vždy na správnou stranu a za své zásluhy je nakonec odměněn.

Důležité také je uvědomit si, komu je příběh alespoň formálně adresován. Cabeza de Vaca své dílo bezpochyby sepsal s úmyslem je publikovat, ale formálně je adresuje králi. Vypravěč-protagonista často zdůrazňuje, že vždy zachovával králi věrnost, a i v situacích, kdy se stavěl proti kapitánovi, měl na mysli pouze šťastný osud výpravy a naplnění jejích cílů určených králem. Álvaresovo dílo je dopis adresovaný jezuitům v Portugalsku a Álvares-

²⁹⁹ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 19.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 23.

³⁰¹ Tamtéž, s. 24.

³⁰² Tamtéž, s. 50.

protagonista představuje model dobrého jezuitu, který navíc ve svém díle nešetří chválou na své bratry, jimž ho adresuje. Záměr autorů i adresáti děl tak jistě měli velký vliv na podobu protagonistů.

V žádném ze zbývajících pěti vyprávění už není ústřední postavení protagonisty tak výrazné. Ve třech z nich se prostor vymezený protagonistovi omezuje spíše na anekdotické historky, jinak se protagonista spíše skrývá za hlasem vypravěče, ale v příběhu nevystupuje příliš často (vyprávění Maestra Juana, Mesquity Perestrela a Gaspara Afonsa). Ve zbývajících dvou vyprávěních (Luísovo vyprávění a příběh lodi Santa Maria) se vypravěč omezuje na vyličení příběhu výpravy jako celku nebo činů jiné postavy a protagonista vystupuje do popředí jen zcela výjimečně, nebo vyprávění o skutečích protagonisty chybí úplně.

V krátkém příběhu Maestra Juana převažují pasáže popisující ostrov a způsob života a obživy na něm. Přesto vypravěč uvádí několik anekdot, v nichž ústřední roli zaujímá protagonista. Na ostrově u pobřeží Venezuely, kde chtěla výprava nabrat vodu ještě před tím, než došlo ke ztroskotání, zastřelil Maestre Juan několik nebezpečných domorodců: „[...] e yo tome un arcabuz y le henchí de pedernales e tireles un tiro, [...], y maté al principal de los yndios [...].“³⁰³ („[...] a vzal jsem svoji arkebuzu a naplnil ji kamínky a vystřelil jsem na ně, [...] a zabil jsem indiánského vůdce [...].“) Během samotného ztroskotání se protagonistovi také podařilo zachránit z potápějící se lodi spolucestující: „[...] torné al navio a ver si podía mi socorro aprovechar a alguno [...], tome los cabos que halle de las amarras, y atados uno en otro hize un cabo largo, y con el me vine a tierra, y por el dicho cabo binieron todos a tierra [...].“³⁰⁴ („[...] vrátil jsem se na loď, abych se podíval, zda mohu někomu pomoci [...], vzal jsem kotevní lana, svázal je dohromady v jeden dlouhý provaz, pomocí něhož jsem doplaval na břeh, po tomto laně se pak dostali na břeh všichni [...].“) V těchto pasážích vypravěč-protagonista zaujímá ústřední roli a líčí se jako člověk, jehož činy a pomoc přinesly užitek pro celou výpravu. V těchto krátkých anekdotách se v příběhu Maestre Juana nejzřetelněji projevuje autobiografický prvek.

Také ve vyprávění Manuela Mesquity Perestrela se protagonista objevuje v některých epizodách, ale jinak se vypravěč spíše soustředí na výpravu jako celek. Kolektivní hrdina, v textu představovaný první osobou množného čísla, který reprezentuje celou výpravu, se objevuje v mnoha portugalských vyprávěních. Poprvé se objevuje ve vůbec prvním portugalském vyprávění o ztroskotání, v příběhu lodi São João, jež sepsal anonymní autor, který se výpravy nezúčastnil a příběh vyprávěl podle informací, které měl od někoho z přeživších. Tento první příběh, jehož vliv na další autory byl nesmírný, zřejmě oním kolektivním *oni*, jímž reprezentoval celou výpravu, ustanovil určitý model, jež pak sledovalo mnoho dalších autorů i těch píšících z pozice přeživších v první osobě množného čísla.

³⁰³ Maestre Juan. Op. cit., s. 17.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 18-19.

Mesquita Perestrelo se jako protagonista objevuje např. v jedné epizodě ve druhé kapitole vyprávění. Po první noci po ztroskotání Mesquitu kapitán výpravy pověří průzkumem okolí a získáním nějakých informací: „Isto acabado parecia bẽ ao capitão mandar descobrir aquella terra [...] & disto me roguo tomasse carrego [...]“³⁰⁵ („Když to bylo hotovo, uznal kapitán za vhodné prozkoumat ono území [...] a požádal mne, abych se toho ujal [...].“) Po této krátké epizodě se vypravěč na dlouho vrací ke kolektivnímu *my*. Mesquita-protagonista se pak zřetelně objevuje až ve čtvrté kapitole v již citované epizodě, v níž vypravuje o smrti svého bratra (viz s. 56). V této pasáži vypravěč reprodukuje rozhovory se svým bratrem, kterého se snažil povzbudit k cestě dále: „[...] lhe roguey se leuãtasse [...] se esforçase pera andar por diante ho mays que podesse [...]“³⁰⁶ („[...] žádal jsem ho, aby vstal a snažil se dojít, co nejdále bude moci [...].“) Po vyličení bratrovy smrti se vypravěč opět vrací ke kolektivnímu *my*. Jako protagonista se Mesquita v příběhu znovu objeví až na jeho samém konci, když od domorodého krále, u něhož trosečníci přebývali, získá povolení s několika dalšími přeživšími odejít na malý ostrov, kde má být lepší živobytí. To se mu skutečně podaří a přivede tak další trosečníky k tomu, aby od domorodého vládce odešli jinam: „[...] tanto que tiuerão nouas de mi [...], começarão quando hũs & quando outros auer licença. De modo que em espaço de hũ mes não ficarão com el Rey mays que ho capitão & outros quatro homens [...]“³⁰⁷ („[...] jakmile ode mne měli zprávy [...], dostali nejdříve jedni pak další povolení. Takže během měsíce zůstal u krále už jen kapitán a další čtyři muži [...].“) Podobně jako ve *Ztroskotáních Cabezy de Vaca*, kde protagonista jako první z přeživších promluví se Španěly, také v tomto příběhu je to právě vypravěč-protagonista, který první zahlédne loď, jež trosečníky zachrání, a zprávu potom oznámí ostatním:

E porque tam bõa noua não carecesse de comunicação [...], pereceome bẽ leuala aos da terra firme: [...] passey onde el Rey & ho nosso capitão estauão, & contandolhes o que vira, dalli ho soberão logo todos os nossos [...].³⁰⁸

(A protože tak dobrá zpráva neměla zůstat nesdělená [...], uznal jsem za vhodné donést ji všem na pevnině: [...] přeplul jsem ke králi a k našemu kapitánovi, vyprávěl jsem jim o tom, co jsem viděl, a tak se to dozvěděli všichni naši [...].)

Převážná část Mesquitova příběhu je věnovaná vyprávění o osudu výpravy jako kolektivu. Celá výprava jako kolektiv je skutečným protagonistou díla, dokonce ani kapitán Álvares Cabral v Mesquitově vyprávění nenabývá hrdinských rozměrů, jak je tomu v případě vyprávění Afonsa Luíse. Vypravěč opouští vyprávění v množném čísle skutečně jen ve výše zmíněných anekdotách a na své zásluhy nebo přednosti upozorňuje jen velmi nenápadně. Mesquitův příběh se od dvou předchozích v tomto smyslu tedy podstatně odlišuje.

³⁰⁵ Mesquita Perestrelo, Manoel. Op. cit., kap. II, s. 17.

³⁰⁶ Tamtéž, kap. IV, s. 46-47.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 69.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 70.

Příběh Gaspara Afonsa je charakteristický tím, že si vypravěč libuje v popisech přírody, zejména různých plodin a zvířat. Přestože popisná složka ve vyprávění dominuje, také zde lze najít autobiografický prvek v některých epizodách. Většina příběhu je vyprávěna podobně jako Mesquitovo vyprávění v první osobě množného čísla. V Afonsově příběhu se *my* někdy týká celé výpravy, jindy však vypravěč mluví pouze o jezuitě, kteří se cesty účastnili. V pasáži o Portoriku například popisuje, kolik práce on a další jezuité na ostrově během pobytu odvedli:

Enquanto aqui estivemos, nos ocupámos em pregar, confessar e fazer doutrinas [...]. Fez-se muito serviço a Nosso Senhor [...] com particular cuidado e proveito espiritual dos escravos, que os senhores ali não fazem mais que comprar da manada dos nossos navios [...], e lançar nos engenhos e fazendas, alguns sem bautismo, e todos sem catecismo.³⁰⁹

(Po dobu, kterou jsme tam strávili, jsme se věnovali kázání, zpovídání a vyučování [...]. Prokázala se tak velká služba našemu Pánu [...], zvláštní duchovní prospěch z toho měli otroci, které tamní páni kupují ve velkém z našich lodí [...], a pouze je vypustí na své statky, některé nepokřtěné a všechny bez katechismu.)

Vypravěč často kritizuje špatné zacházení s otroky a domorodci a někdy tak staví do opozice příkladné chování své a ostatních jezuitů a chování encomenderů a kolonistů. Tyto pasáže využívá, aby zdůraznil úlohu jezuitů, kteří na zanedbávání tělesného i duchovního stavu otroků ze strany kolonistů upozorňovali: „nós demos assaz de avisos.“³¹⁰ („upozorňovali jsme mnohokrát.“) Někdy se také zmiňuje o úspěších, jichž jako duchovní dosáhli, když například v Santo Domingu o půstu kázali ve věznicích: „E estava ali um sentenciado a morte, e com estar à véspera, se não queria confessar: trabalhámos com ele até se render.“³¹¹ („Byl tam jeden odsouzený na smrt, a i když to bylo v předvečer popravy, nechtěl se vyzpovídat, ale tak dlouho jsme s ním byli, až se podrobil.“) V některých pasážích pak mluví přímo o sobě: „Porém como não no navio outrem, me houve eu de esforçar [...] e confessando assi à porta do meu camarote a uns, e animando a outros e fazendo pedir misericórdia a todos.“³¹² („Protože na lodi nebyl nikdo jiný, musel jsem se snažit [...], a tak jsem u dveří své kajuty jedny zpovídal, další povzbuzoval a všechny měl k tomu, aby prosili o milost.“) V Afonsově vyprávění, stejně jako ve vyprávění Mesquity Perestrela, se vypravěč stává protagonistou jen v několika dílčích epizodách, jinak se hlas vypravěče soustředí na příběh celé výpravy nebo na osudy jejích členů z řad jezuitů.

Ve zbývajících dvou příbězích se protagonista objevuje ještě v menší míře. V příběhu Afonse Luíse se vypravěč soustředí na líčení činů kapitána Jorgeho d'Albuquerque, jímž Luís-protagonista mnohdy asistuje a komentuje je. V tomto případě však označení

³⁰⁹ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 46.

³¹⁰ Tamtéž, s. 47.

³¹¹ Tamtéž, s. 74.

³¹² Tamtéž, s. 50.

protagonista pro Luísovu postavu není na místě, protože skutečným hrdinou tohoto příběhu je kapitán Albuquerque.

V anonymním příběhu o lodi Santa Maria da Barca se vypravěč nikdy nezmiňuje o vlastních činech, vždy hovoří o rozhodnutích a osudech celé výpravy nebo některého jejího člena. V tomto příběhu se nejvíce projevuje kolektivní protagonista – výprava jako celek –, jemuž propůjčuje hlas anonymní vypravěč.

Bez povšimnutí nesmí zůstat fakt, že právě u těchto dvou posledně jmenovaných příběhů, v nichž autobiografický vypravěč-protagonista chybí, není jasný přesný proces jejich vzniku. Víme, že příběh Afonsa Luíse v Lisabonu stylisticky upravil António de Crasto,³¹³ u příběhu lodi Santa Maria se předpokládá, že neznámý autor dílo diktoval.³¹⁴ Přestože by bylo zapotřebí více informací upřesňujících, jak tato díla vznikala, nezdá se pouze náhodné, že v dílech, na jejichž vzniku se zřejmě podílela další osoba, úplně chybí byť i anekdotické ústřední postavení vypravěče-protagonisty. Jedno z vyprávění předcházejících *Ztroskotáním*, které sepsal Cabeza de Vaca se svými druhy v Mexiku, vykazuje podobné rysy: na tvorbě zprávy se podílelo více osob a autobiografická složka, která by zdůrazňovala činy a osudy jednoho protagonisty, je v něm silně omezena. Ta se dostává do popředí až v díle, které Cabeza de Vaca sepsal sám. Lze se tedy domnívat, že okolnosti vzniku dvou zmíněných portugalských vyprávění měly velký vliv na jejich podobu a obsah a právě proto je v nich autobiografický prvek nejslabší ze všech.

3.4.3 Syntézy a výběr informací

Ve vyprávěních o ztroskotáních, stejně jako v každém autobiografickém díle, se setkáme s principem výběru informací a s prováděním zkratk a syntéz. Ponechme stranou otázky problematiky lidské paměti, nebo i praktické otázky nemožnosti vedení si zápisků, o nichž někteří autoři vyprávění o ztroskotáních hovoří. Prvky syntézy a výběru především ukazují na podstatu autobiografických děl, tedy na to, že se jedná o díla interpretativní povahy: už pouhý výběr informací je vlastně interpretace vlastní zkušenosti, již autor provádí.

Ve vyprávění Maestre Juana se setkáme hlavně s výběrem a s časovými zkratkami. Pokud vypravěč vyloženě nepopisuje ostrov, na němž strávil osm let, pak se zaměřuje na okamžiky děje a často mezi jedním a druhým takovým bodem přeskakuje celá dlouhá časová období:

en una ysla muy pequeña [...], qu' estaban dos onbres de otro navio que se avia perdido, los quales viendo las lumbres se vinieron en una balsa a donde yo estava, los quales estuvieron conmigo cinco años; en este tiempo acordamos de hazer un barco [...].³¹⁵

³¹³ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 14; nebo Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 24-25.

³¹⁴ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 21.

³¹⁵ Maestre Juan. Op. cit., s. 20.

(na jednom malém ostrově [...] byli dva muži z jiné lodi, která se potopila; ti, když viděli [naše] ohně, připluli ke mně na voru a strávili se mnou pět let; v té době jsme se rozhodli postavit si loď [...].)

Podobné zkratky a výběry informací provádí také Cabeza de Vaca, například když shrnuje dlouhých šest let, které strávil jako obchodník: „Fueron casi seis años el tiempo que yo estuve en esta tierra solo entre ellos y desnudo, como todos andaban.“³¹⁶ („Skoro šest let jsem strávil na tom území sám mezi nimi a nahý, jako chodili všichni.“) V kapitole 19 shrnuje rok života před útekem s ostatními přeživšími: „[...] en ninguna manera nos pudimos juntar hasta otro año. En este tiempo ya pasé muy mala vida, así por la mucha hambre como por el mal tratamiento [...].“³¹⁷ („[...] vůbec jsme se nemohli sejít až do následujícího roku. V té době se mi dařilo velmi špatně kvůli hladu a špatnému zacházení [...].“) Vypravěč vždy tyto dlouhé časové úseky, které shrnuje, také zároveň nějak, především negativně, charakterizuje. V několika málo větách tak provádí interpretaci někdy i několika dlouhých let zkušeností.

Častou zkratkou, kterou autoři ve svých příbězích používají, je obrat, v němž čtenáři sdělují, že nemohou vyprávět veškerá prožitá utrpení, protože by příběh byl příliš dlouhý. Tento obrat většinou slouží jako přechod k jinému tématu nebo dějové jednotce. „Não poso cõtar todas as particularidades deste Ilha E dos trabalhos necessidades q[ue] aqui se teuerão por q[ue] seria hũa infinidade [...]. Chegado ya finalmente o tẽpo de nosa partida [...].“³¹⁸ („Nemůžu vyprávět o podrobnostech tohoto ostrova a o strastech, které nás tam potkaly, protože by to bylo nekonečné [...]. Když nakonec přišel čas vyplutí [...].“) Manuel Álvares v této pasáži pomocí zmíněné zkratky přechází od popisu ostrova, u něhož výprava ztroskotala, k odplutí pryč na třech loďkách. Tento prostředek je běžný ve všech vyprávěních o ztroskotáních.

V několika portugalských vyprávěních se na konci příběhů setkáme se syntézou, která shrnuje celou cestu. Jedná se o krátké epilogy, v nichž autoři v několika větách opakují nejdůležitější události cesty a nejzávažnější překonaná nebezpečí. V anonymním vyprávění o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca má tato syntéza také prvek právě komentované zkratky: „Nam trato aqui de muitas particularidades, riscos, perigos outros muitos, porque seria largo processo; nem trato das muitas virtudes, boa condição, sofrimento e esforço do capitão-mor [...].“³¹⁹ („Nepojednávám zde o mnoha věcech a nebezpečích, protože by to bylo dlouhé; nevyprávím ani o mnoha ctnostech, dobrých vlastnostech, utrpení a úsilí kapitána [...].“)

Manoel Mesquita zkušenost přeživších shrnuje na posledních stránkách příběhu poté, co vyličí, jak se dostali 2. dubna 1552 do Mosambiku, kde trosečníci ihned šli do kostela a z vděčnosti nechali sloužit mši:

³¹⁶ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XVI, s. 134.

³¹⁷ Tamtéž, kap. XIX, s. 148.

³¹⁸ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 33.

³¹⁹ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 68.

por sua immêsa misericordia nos escolher dantre tãtos & trazer aquella sancta casa, depouys de auer hũ anno que partiramos donde nos perdemos & termos andado tãta parte da estranha, esteril & quasi não conhecida costa da Aethiopia atrauessando cõ tã pouca fraca & mal apercebida gente, por antre tantas barbaras nações [...].³²⁰

(díky jeho [Boha] milosrdenství jsme byli vybráni mezi tolika lidmi a dorazili jsme do tohoto svatého domu rok poté, co jsme vyšli z místa ztroskotání, a po tom, co jsme putovali tolika divnými, pustými a téměř neznámými zeměmi pobřeží Etiopie, kudy jsme procházeli v tak malém počtu, slabí a špatně vybavení mezi tolika barbarskými národy [...].)

V této krátké ukázce si lze všimnout hned několika zajímavých prvků z hlediska autobiografického i cestopisného psaní: někteří trosečníci cestu přežili, protože jim byla projevena zvláštní Boží milost (život jedněch a smrt jiných v interpretacích autorů vyprávění často nabývá smyslu, jak uvidíme); oblasti, kterými výprava prošla, a jejich obyvatelé jsou popsáni velmi negativními slovy, takový popis má však svůj účel – podtrhuje totiž prožité strasti.

Podobné je také shrnutí ke konci příběhu Afonse Luíse, v jehož podání byla přeživším také projevena zvláštní milost: „[...] a grande Misericordia que Deos usou cõ nosco, [...] por nos trazer a saluamento em hũ pedaço de Nao, estãdo afastados de terra duzentas & cuarenta legoas, sem termos nem leme, nem velas, nem mastos [...].“³²¹ („[...] Bůh nám projevil velké milosrdenství [...] a zachránil nás na zničené lodi, když jsme byli od země vzdáleni dvě stě čtyřicet mil a neměli jsme kormidlo, ani plachty ani stěžně [...].“) Podobně jako u předchozí ukázky z Mesquitova příběhu i v této pasáži vypravěč uvádí největší překážky, které výprava na cestě zažila.

Také Gaspar Afonso na poslední straně svého příběhu celé své dobrodružství shrnuje:

Seja pois epílogo de tudo três anos de peregrinação, gastados em cinco naus pelo mar, e cinco hopitais pela terra; três naufrágios, três arribadas, três enfermidades, e pudera eu acrescentar também três mortes [...].³²²

(Budiž tedy epilodem všech tří let putování, strávených na pěti lodích na moři a pěti ubytovnách na zemi; tři ztroskotání, tři příplutí, tři nemoci a dokonce bych mohl dodat také tři smrti [...].)

Tento krásný epilog je velmi podobný známému shrnutí, které najdeme na konci i na začátku Pintova *Putování*. Hned v první kapitole vypravěč vysvětluje:

esta rude & tosca escritura, que por erança deixo a meus filhos [...] paraque elles vejão nella estes meus trabalhos, & perigos da vida que passei no discurso de vinte & hum annos em que fuy treze vezes catiuo, & dezasete vendido [...].³²³

³²⁰ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. IV, s. 73.

³²¹ Luís, Afonso. Op. cit., kap. XII, s. E.

³²² Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 90.

(toto hrubé a nezdařené dílo, které jako dědictví nechávám svým dětem [...], aby v něm poznaly mé strasti a nebezpečí, která jsem prožil během jednadvaceti let, kdy jsem byl třináctkrát zajat a sedmnáctkrát prodán [...].)

Závěrečná shrnutí v Afonsově a Mesquitově příběhu můžeme chápat jako jeden ze styčných bodů, které ukazují příbuznost Pintova díla s vyprávěními o ztroskotáních.

3.4.4 Sled příčin a důsledků

Jak už bylo řečeno výše, život jedince tak, jak bývá prezentován v autobiografii, vypadá jako „sled etap definovaných srozumitelnými motivy a příčinami.“³²⁴ Gusdorf mluví o prvotním hříchu autobiografie, který spočívá v tom, že život člověka je v ní obdařen logickou koherencí.³²⁵ A Spadaccini a Talens dodávají, že právě proto, aby bylo vyprávění uvěřitelné a koherentní, autor stanovuje vztahy mezi fakty a událostmi, které ve skutečnosti v žádném jasném vztahu nebyly (viz s. 63). Stejně tak Robert E. Lewis v článku o *Ztroskotáních* zdůrazňuje, že autor musel „koherentně sestavit a uspořádat významné vzpomínky, dojmy a anekdoty z deseti let zkušeností.“³²⁶ Dodat jednotu a smysl jednotlivým událostem Lewis považuje za hlavní cíl autobiografického díla.

I ve vyprávěních o ztroskotáních se objevují pasáže, v nichž autoři zdůrazňují příčiny dalšího vývoje událostí a spojují tak jednotlivé etapy cesty do jednoho celku. Ve vyprávěních o ztroskotáních se pochopitelně velmi často setkáme se zdůvodňováním samotného ztroskotání lodi a nezdaru výpravy.

Mesquita Perestrelo např. ke konci příběhu vypravuje, jak se výprava zázrakem zachránila z močálů, z nichž nemohla najít cestu ven:

E como esta afflicção cada dia fosse em crecimento, [...] determinamos socorrernos a diuina. Pello que pondonos todos em giolhos & oraça, pedimos a nossa senhora [...] nos alcançase do seu glorioso filho outro nouo milagre [...]. [...] naquelle mesmo dia cometemos ho brejo [...], com sua guia q[ue] achamos maneyra cõ q[ue] atrauessamos a outra banda.³²⁷

(A protože naše utrpení bylo každým dnem horší, [...] rozhodli jsme se uchýlit se k Boží pomoci. Proto jsme všichni poklekli a modlili se a prosili naši Paní [...], aby nám u svého slavného Syna vymohla další zázrak [...]. [...] Toho samého dne jsme vyšli z bažin [...], díky tomu, že nás vedla, jsme našli způsob jak přejít na druhou stranu.)

³²³ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., s. 29.

³²⁴ Piña, Carlos. Op. cit., s. 33: „la sucesión de etapas articuladas por motivos y causas inteligibles.“

³²⁵ Viz Gusdorf, George. Op. cit., s. 41.

³²⁶ Viz Lewis, Robert E. „Los Naufragios de Alvar Núñez: historia y ficción,“ *Revista Iberoamericana*, 1982, č. 120-121, s. 686: „organizar de una manera coherente los recuerdos, impresiones y anécdotas significativos de diez años de experiencias.“

³²⁷ Mesquita Perestrelo, Manoel. Op. cit., kap. IV, s. 54.

Vypravěč řadí za sebou události do jednoho sledu, kde na počátku je hlad, který výpravu dožene k zoufalství, to trosečníky pohne k tomu, aby se všichni společně modlili za záchranu, načež jsou skutečně zázračně zachráněni, když najdou cestu z močálů ven.

Ztroskotání je v příbězích často interpretováno jako trest za hříchy členů výpravy. V Mesquitově vyprávění se s tímto prvkem setkáme několikrát, v závěru příběhu vypravěč Boží trest chápe jako příčinu dalších neštěstí, která měla trosečníky ještě potkat: „E como nossos peccados ainda merecessem a nosso Senhor mays castigo [...], se ajuntou outro muyto mayor [...], Gaspar ho lingoa que leuamos: [...] se veo a entregar ao diabo [...].“³²⁸ („A protože si naše hříchy zasloužily ještě další Boží trest [...], seslal na nás jeden ještě horší [...], Gaspar, tlumočník, kterého jsme vzali s sebou, [...] se odevzdal ďáblu.“) Z autorovy interpretace vyplývá, že ani samotné ztroskotání členy výpravy nepotrestalo dostatečně, čekalo je tedy další neštěstí v podobě proradného tlumočníka. Ztroskotání má tak v Mesquitově příběhu jasnou příčinu, již představují hříchy posádky a cestujících. Důsledkem hříchů je ztroskotání, jež je viděno jako trest, a další útrapy během putování po souši. Samotné ztroskotání tak nabývá hlubšího významu: není pouhou nešťastnou nehodou, nýbrž zařazuje se do plánu Boží prozřetelnosti. Taková interpretace ztroskotání byla velmi běžná, jak uvidíme také v následující podkapitole.

Ve svém krátkém vyprávění Maestre Juan spojuje do jednoho souvislého sledu události a děje, které mohly být i značně časové vzdálené a nemusely spolu bezprostředně souviset. Po ztroskotání na pustém ostrově, část trosečníků odpluje na voru a Juan na ostrově zůstane sám s mladým chlapcem: „Yo, viendo que los compañeros eran partidos, y el otro muerto, y que solo el mochacho me quedaba por compañero, acorde de buscar algun remedio como pudiese sustentarme [...].“³²⁹ („Když jsem viděl, že ostatní odpluli a další muž, že zemřel, a že mi jako společník zůstal jen ten chlapec, rozhodl jsem se najít nějaký způsob obživy [...].“) Autor pak uvádí, jak ho tento fakt vedl k tomu, aby hledal vodu a zásobil se jí a jak se naučil rozdělat oheň apod. Jakmile měl oheň, začal zapalovat hranice, aby na sebe upozornil, což vedlo k tomu, že se k těmto dvěma trosečníkům přidali další dva z nedalekého ostrova. S nimi se pak protagonista rozhodl pokusit se o výrobu voru. Přitom podle vypravěčových slov okamžik ztroskotání a odplutí dvou trosečníků z ostrova na voru od sebe dělí více než pět let. Tato pasáž dobře ilustruje to, že spojováním jednotlivých událostí do vztahů příčin a důsledků nabývá příběh na koherenci.

Podobně také ve *Ztroskotáních* Cabeza de Vaca spojuje do jedné sekvence události několika let, když líčí, jak od jedněch domorodců utekl, protože u nich byl příliš krušný život: „Y por esto yo puse en obra de pasarme a los otros, y con ellos me sucedió algo mejor.“³³⁰ („Proto jsem se rozhodl odejít k jiným, a s nimi jsem se měl lépe.“) Autor dále líčí, že coby obchodník nabízející zboží v různých oblastech hledal cesty, jak jít dále, ovšem také uvádí, že tímto způsobem života strávil šest let. Příčinou zdržení měl být jiný Španěl,

³²⁸ Tamtéž, kap. IV, s. 67.

³²⁹ Maestre Juan. Op. cit., s. 19.

³³⁰ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XVI, s. 133.

který cestu odkládal: „Por sacarlo de allí yo pasaba a la isla cada año y le rogaba que nos fuésemos [...], y cada año me detenía diciendo que el otro siguiente nos iríamos.“³³¹ („Abych ho odtamtud odvedl, jezdil jsem na ten ostrov každý rok a prosil jsem ho, abychom odešli [...], a pokaždé mne zdržel s tím, že odejdeme až následující rok.“) Autor tak spojuje do přímého vztahu příčiny a důsledku útěk od jednoho kmene, lepší způsob života u jiného a následný další odchod, ke kterému ovšem došlo až po dlouhých šesti letech.

3.4.5 Význam vlastního osudu

Nejčastěji se ve vyprávěních o ztroskotáních setkáme s přisuzováním smyslu samotnému ztroskotání a s interpretací jeho příčin. Manoel Mesquita Perestrelo, jak jsem uvedla v předchozí podkapitole, interpretuje ztroskotání jako Boží trest za hříchy členů výpravy. Stejný význam ztroskotání přisuzuje i jezuita Manuel Álvares: „Mas o Sõr como pay misericordioso e justo q[ue] não deixa os males sem castigo quis nos aqui nesta castigar por seus segredos porq[ue] na uerdade na nao se lhe auião feitas muytas ofensas.“³³² („Náš Pán jako milosrdný a spravedlivý otec, jenž nenechává žádné špatnosti nepotrestány, nás chtěl takto potrestat, protože skutečně na lodi se mu dostalo mnoha urážek.“) Samotná katastrofa díky této interpretaci nabývá příčiny a smyslu a nejeví se tedy jako pouhá nešťastná nehoda, která by byla náhodná a nespravedlivá. Ztroskotání je v optice těchto příběhů chápáno jako zasloužený spravedlivý trest.

Také ve vyprávění Gaspara Afonsa najdeme pasáž interpretující příčiny ztroskotání: „Nosso Senhor não quis que servissem [tormentas] mais que de avisos para purificação de consciências [...], como nos quis mostrar no favor que deu a uns, e negou a outros [...].“³³³ („Náš Pán chtěl, aby bouře byly pouze výzvou k očistění svědomí [...], jak také ukázal tím, že jedněm projevil milost a jiným ji nedopřál [...].“) Mořské bouře jsou zde interpretovány jako nástroj Boží prozřetelnosti, které mají sloužit jako varování a výzva k očistě duše. Vypravěč dále pokračuje interpretací smrti některých cestujících:

Os nocentes, com saberem bem nadar, se afogaram sem lhe podermos ser bons [...].
Os inocentes se salvaram, com um deles ser tamanino, que escassamente começava [a] andar, mas como não tinha peso interior de culpas [...], não tinha quem puxasse por ele para baixo [...].³³⁴

(Vinní se utopili, přestože uměli dobře plavat a nic jsme s tím nezmohli [...]. Nevinní se zachránili a jeden z nich byl tak maličký, že teprve začínal chodit, ale protože neměl vnitřní zátěž hříchů [...], nic ho netáhlo dolů [...].)

Díky této interpretaci i osudy jednotlivých lidí, kteří za bouří buď zahynuli, nebo se zachránili, nabývají smyslu v rámci jasného systému dělení na vinné a nevinné,

³³¹ Tamtéž, s. 134.

³³² Álvares, Manuel. Op. cit., s. 21.

³³³ Afonso, Gaspar. Op. cit, s. 87.

³³⁴ Tamtéž.

ježž autor popisuje. Bouře, ztroskotání ani smrt jednotlivců nejsou náhodné, ale naopak odpovídají přesnému a jasnému systému Boží prozřetelnosti.

Ztroskotání je tedy často představeno skutečně jako trest za hříchy nebo činy pro jednotlivce nebo i celé výpravy, ale jak ukazuje João Almeida Flor, vyprávění zároveň přinášejí naději v Boží milosrdenství pro ty, kteří se kají nebo vroucně modlí, protože ti mohou být zachráněni.³³⁵ Toto poučení přinášejí v podstatě všechna vyprávění a díky této perspektivě ztroskotání nabývají smyslu jak v životě jednotlivců, tak v dějinách lidstva, jež jsou v optice těchto příběhů řízeny Boží prozřetelností.

Někteří autoři kromě příčin ztroskotání také interpretují svoji vlastní úlohu na výpravě. Většinou se líčí jako vyvolení, jimž byla projevna nějaká zvláštní milost. S tímto prvkem se setkáme nejvíce ve vyprávěních Cabezy de Vaca a Manuela Álvarese, která mají nejvíce autobiografických a také automytizujících prvků. V menší míře se tento prvek vyskytuje ve vyprávění Gaspara Afonsa. Autor uvádí, že s sebou na cestě vozil relikviář, který mohl zabránit ztroskotání lodi: „[...] por se não perder cousa de tanto preço, sofreria Nosso Senhor minhas culpas e não quereria que nós nos perdéssemos: como com efeito sucedera aqui [...]“³³⁶ („[...] aby se neztratila tak cenná věc, snese Náš Pán mé hříchy a nedopustí, abychom všichni zemřeli, jak se také skutečně stalo [...]“). Z tohoto úryvku vyplývá, že protagonistův relikviář, který upevňoval přímo na palubu lodi, pomohl loď ochránit. Vypravěč-protagonista tak podtrhuje vlastní zásluhu, již na záchraně lodi měl.

Manuel Álvares po vylíčení samotného ztroskotání popisuje těžkou a vyčerpávající situaci na ostrově, kterou mohl zvládnout jen s Boží pomocí: „Nosso sōr por sua bondade me daua disposição p.^a todo este trabalho cō auer todos os encõueniētes como tenho dito [...]“³³⁷ („Náš Pán mi ve své dobrotě dával sílu pro všechny strasti a nepřízně, o nichž jsem vyprávěl [...]“). Vypravěči-protagonistovi tedy Bůh projevil zvláštní milost a obdařil ho schopností a silou se s těžkou situací vyrovnat a přežít. Autor tak sám sebe v příběhu zobrazuje jako člověka vyvoleného nejen přežít, ale i pomoci ostatním a vést je k záchraně.

Nejvýrazněji se tento prvek přisuzování významu vlastnímu osudu projevuje ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca. V poslední kapitole díla, kterou jsem již citovala (viz s. 45), se vypravěč vrací na začátek výpravy a popisuje, co se stalo s těmi, kteří zůstali na lodích. Jistá žena na palubě měla Narváeze varovat, aby se na pevninu nevydával a neopouštěl loď, protože jí to sdělila věštkyně ještě před vyplutím ze Španělska: „Esta le dijo, cuando entraba por tierra, que no entrase, porque ella creía que él ni ninguno de los que con él iban no saldrían de la tierra; y que si alguno saliese, que haría Dios por él grandes milagros [...]“³³⁸ („Ta mu řekla, když se vydával na pevninu, aby to nedělal, protože si myslí, že on ani nikdo z těch, kdo s ním půjdou, se z této země nevrátí; a pokud přece jen se někdo

³³⁵ Viz Almeida Flor, João. „Introdução: Viagem, Naufrágio, Desterro e Fim.“ In *O naufrágio de Sepúlveda*. Almeida Flor, J. (ed.). Lisboa: Centro de Estudos Anglisticos da Universidade de Lisboa, 2008, s. 26.

³³⁶ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 50.

³³⁷ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 32.

³³⁸ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXXVIII, s. 219.

zachrání, Bůh pro něho vykoná velké zázraky [...].“) Vypravěč pracuje s prvkem předpovědi a čtenáři nepřímou naznačuje, že právě on je tím vyvoleným, skrze něhož Bůh vykoná zázraky. Jistě tak naráží na epizody, v nichž líčil léčení domorodců a dokonce vzkříšení mrtvého muže. V této poslední kapitole tím, že se vrací na začátek výpravy a odhaluje předpověď Maurky z Hornachos, která se vyplnila, vypravěč dodává celému příběhu i své vlastní postavě v něm jednotný smysl: výprava se vydařit ani nemohla, ale projeví se na ní zázraky díky protagonistovi, který byl vybrán, aby přežil. Jak uvidíme v následujících kapitolách, *Ztroskotání* nejsou jediným dílem, v nichž se tento prvek objevuje, i když zde ho autor použil nejrafinovaněji. Předpověď špatného konce výpravy najdeme také v příběhu Gaspara Afonsa, v anonymním vyprávění o lodi Santa Maria da Barca nebo ve vyprávění Afonse Luíse.

Závěrem lze shrnout, že cestopisný a autobiografický princip psaní se jeví skutečně do určité míry jako paralelní a ve vybraných vyprávěních se tyto dva principy různou měrou mísí a doplňují. Vyprávění o ztroskotáních můžeme označit za zvláštní skupinu novověkých cestopisů, v nichž se často, ale ne nutně vždy, specifickým způsobem objevují i prvky autobiografické.

4 Vyprávění o ztroskotáních: interpretace jednotlivých příběhů

Jak jsem ukázala v předchozí kapitole, vyprávění o ztroskotáních nesporně patří k cestopisu a částečně také do kategorie autobiografického psaní. Tyto dvě kategorie nicméně nestačí k popsání celé poetiky těchto příběhů, neboť je důležité vyzdvihnout, čím se tyto příběhy liší od jiných cestopisů a autobiografií a co mají všechny společného. Jak uvádí João Almeida Flor, vyprávění o ztroskotáních můžeme interpretovat ve třech rovinách: v první z nich můžeme hledat ztvárnění skutečných historických událostí, druhá představuje autorské narativní strategie a fikční prvky, třetí rovinou je rovina symbolická a alegorická, v níž se ztroskotání zjevuje jako kulturní a náboženský symbol.³³⁹

V interpretaci jednotlivých příběhů budu postupovat chronologicky a stejně jako ve druhé kapitole, tedy od pěti portugalských vyprávění ke dvěma vyprávěním španělským (viz s. 23-29). Vyprávění o ztroskotáních mají mnoho společných prvků a obzvláště vyprávění portugalská lze považovat za projevy jednoho žánru. Na druhé straně každé vyprávění má i originální charakteristiky a prvky, jimiž se od ostatních odlišuje. Je tedy třeba zabývat se jak jejich vzájemnou provázaností, tak jejich odlišnostmi a originální invencí autorů.

Vyprávění o ztroskotáních byla také často převypravována a komentována kronikáři, např. Diogo do Couto vyprávěl příběh lodi Santa Maria de Barca nebo Gonzalo Fernández de Oviedo do své kroniky zařadil vyprávění Cabezy de Vaca. U některých příběhů se tak nabízí srovnání původního příběhu s verzí, již sepsali kronikáři často se zajímavými komentáři. V některých vyprávěních o ztroskotáních jsou vyliční francouzští korzáři nebo angličtí piráti, obraz kacířských korzárů a pirátů je zajímavé porovnat s obrazem katolických dobyvatelů, který přináší např. cestopis Waltera Raleigha. Materiálů pro porovnání se nabízí velmi mnoho, neboť, jak už bylo řečeno dříve, s objevením Ameriky a se zámořskými plavbami nastal skutečný pisatelský *boom* a jednou ze základních charakteristik textů tohoto období je jejich velká provázanost, díky níž tato díla vytvářejí fascinující intertextuální síť.

4.1 Příběh pozoruhodné zkázy velké galeony São João a Ztroskotání lodi São Bento

Ve vyprávění o ztroskotání lodi São Bento, jež napsal Manoel Mesquita Perestrelo, nalezneme všechny cestopisné prvky, o nichž byla řeč v předchozí kapitole. Méně výrazně v něm vystupuje vypravěč-protagonista, který často propůjčuje svůj hlas kolektivnímu hrdinovi, jímž je celá výprava trosečníků. Tento rys je pro Mesquitovo vyprávění charakteristický a odlišuje ho od ostatních čtyř vyprávění, z nichž pouze příběh lodi

³³⁹ Viz Almeida Flor, João. Op. cit., s. 25.

Santa Maria da Barca je psán z pohledu kolektivního hrdiny. Na rozdíl od vyprávění Mesquitova to však u tohoto anonymního vyprávění může být dáno spoluprací druhé osoby na vzniku textu (viz s. 18). V případě Mesquitova vyprávění se zdá, že tento rys může souviset s vlivem anonymního vyprávění o lodi São João, jež autor sám mnohokrát cituje a v němž je sice výraznou postavou kapitán výpravy Manuel de Sousa Sepúlveda, ale příběh líčí strasti všech trosečníků a je vyprávěn z perspektivy třetí osoby množného čísla. Toto *oni* použité anonymním autorem, který se Sepúlvedovy výpravy neúčastnil, se právě jeví jako inspirace a paralela k Mesquitovu *my*.

Před samotnou interpretací Mesquitova díla je tedy potřeba zaměřit se na vůbec první portugalsky psané vyprávění o ztroskotání, anonymní příběh lodi São João, protože právě na ně Mesquita Perestrelo navázal.

4.1.1 Příběh pozoruhodné zkázy velké galeony São João

Toto dílo mělo obrovský vliv na portugalskou literaturu a kulturu obecně a je zdrojem inspirace v podstatě dodnes, jak ukazuje Maria Luísa Leal na příkladu románu Vaska Graçy Moury z roku 1988, který je Sepúlvedovým příběhem a vyprávěním ze 16. století inspirován.³⁴⁰

Podle Almeidy Flora se příběh galeony São João, která ztroskotala roku 1552, nejprve předával ústně, než poprvé vyšel mezi lety 1554 a 1556.³⁴¹ Během 16. a 17. století se dočkal dalších vydání v letech 1564, 1592, 1614, 1625 a 1633.³⁴² Navíc se postupně z příběhu určeného širokému publiku stal námět literárních děl vysoké úrovně a velkého kulturního vlivu: Camões příběh zpracovává v pátém zpěvu *Lusovců* (*Os Lusíadas*, 1572), Luís Pereira Brandão Sepúlvedově příběhu věnuje šestý zpěv *Elegické básně* (*Elegiada*, 1588), v roce 1594 bylo, již posmrtně, vydáno básnické zpracování Sepúlvedova osudu Jerónima Corte Real, jež bylo navíc na začátku 17. století přeloženo do španělštiny. Dále tento námět zpracovali ve svých hrách Lope de Vega a Tirso de Molina. Sepúlvedovo ztroskotání bylo také pochopitelně převyprávěno mnoha portugalskými historiky a kronikáři, mezi jinými např. Diogem do Couto nebo Manuelem de Faria e Sousa.³⁴³ Vyprávění o ztroskotáních ve své době představovala skutečné bestsellery a podněcovala také lidovou tvorbu. Jak tvrdí Soares Carvalho vyprávění o ztroskotáních dala vzniknout novému lidovému žánru, tzv. narativní baladě nebo námořnické romanci, nejznámějším příkladem tohoto žánru je romance o lodi Catrineta („Nau Catrineta“), která má být inspirována příběhy obsaženými v Britových *TNP*.³⁴⁴

³⁴⁰ Viz Leal, Maria Luísa. „O naufrágio Sepúlveda: variantes e invariantes de uma matéria narrativa.“ In *Literatura de Viagem. Narrativa, história, mito*. Falcão, A. M. et alii. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1997, s. 629; viz také Garcia, José Manuel. Op. cit., s. 233.

³⁴¹ Viz Almeida Flor, João. Op. cit., s. 17.

³⁴² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 11.

³⁴³ Viz Almeida Flor, João. Op. cit., s. 18-19.

³⁴⁴ Viz Soares Carvalho, João. Op. cit., s. 599-600.

Právě opakovaná vydání Sepúlvedova ztroskotání a díla tímto příběhem inspirovaná ilustrují to, že se z původní skutečné historické události postupně stal mýtus. Podle Marie Luísy Leal tomu napomohl také fakt, že původní vyprávění je anonymní a bylo samozřejmě velmi dobře přijato dobovými čtenáři.³⁴⁵ Ty zřejmě nejvíce dojímal příběh Sepúlvedovy manželky, která podle vyprávění anonymního autora poté, co přišla o šaty, odmítla pokračovat v cestě a na místě zemřela. Kioko Koiso ovšem zdůrazňuje, že k oblibě příběhu mohlo také přispět nevyjasněné pozadí sňatku Manuela de Sousy a Leonor de Sá. Leonor se měla podle přání svého otce vdát za Luíse Falcão, guvernéra města Diu (ležícího na stejnojmenném ostrově u severozápadního pobřeží Indie). Falcão byl ovšem nalezen mrtvý a Leonor si vzala Manuela de Sousu.³⁴⁶ Přestože tyto skutečnosti nejsou zmíněny v anonymním vyprávění, ve svých verzích příběhu o nich hovoří Pereira Brandão nebo Corte Real, kteří interpretují ztroskotání jako trest za Falcãovu vraždu.³⁴⁷

Jak už jsem uvedla v úvodu své práce, pracuji se dvěma verzemi tohoto vyprávění: s rukopisem, který vydala Kioko Koiso, a s pátým vydáním z roku 1625 (viz s. 16 a 23), protože k prvnímu vydání se mi bohužel nepodařilo získat přístup. Mezi prvním a pátým vydáním tohoto vyprávění existují jisté rozdíly, ale jde především o poněkud odlišné členění do kapitol a některá vynechaná slova. Kioko Koiso ve své studii mimo jiné podrobně analyzuje rozdíly mezi rukopisnou verzí a prvním vydáním.³⁴⁸ Rukopisná verze vyprávění je nejstarší zapsanou verzí příběhu a zřejmě má nejbližší k původnímu svědeckému vyprávění podanému ústně.³⁴⁹ První vydání mohlo vycházet z tohoto rukopisu, ale podle závěrů, k nimž došla Koiso, to nelze stanovit s jistotou.³⁵⁰

Rozdíly mezi rukopisnou a publikovanou verzí Sepúlvedova ztroskotání (ať už jde o první nebo páté vydání) ilustrují proces proměny díla: z vyprávění psaného původně poměrně strohým a úsporným jazykem se stalo dílo s více literárními prvky. Jak už bylo řečeno dříve, k něčemu podobnému došlo také u vyprávění Cabezy de Vaca, které autor také několikrát přepsal (viz s. 28). V tomto případě ovšem obě verze lze jen těžko přičíst témuž autorovi. Pokud publikovaná verze vychází z rukopisu, který se dochoval, změny provedené v publikované verzi provedl zřejmě opisovatel nebo editor, pokud publikovaná verze vychází z jiného rukopisu nebo zdroje, mohli bychom potom hovořit o druhém autorovi.

V každém případě rozdíly mezi rukopisem a vydanou verzí jsou významné, protože, jak upozorňuje Koiso, publikovaná verze příběhu obsahuje více popisů a detailů, je obohacená o komentáře vypravěče, v nichž tento vyjadřuje svůj názor a postoj k událostem a také v nich formuluje poučení pro čtenáře, dále je v publikované verzi příběhu zdůrazněna dramatická některých momentů přidáním dalších podrobností.³⁵¹ Snaha co nejvíce

³⁴⁵ Viz Leal, María Luísa. Op. cit., 1997, s. 631.

³⁴⁶ Viz Koiso, Kioko. Op. cit., s. 168.

³⁴⁷ Viz také Garcia, José Manuel. Op. cit., s. 231.

³⁴⁸ Viz Koiso, Kioko. Op. cit., s. 117-157.

³⁴⁹ Viz tamtéž, s. 142.

³⁵⁰ Viz tamtéž, s. 146-148.

³⁵¹ Viz tamtéž, s. 143-145.

na čtenáře zapůsobit a zdůraznit v příběhu dramatický náboj je podle Koiso patrná už v názvu, pod nímž bylo vyprávění vydáno. V této verzi názvu se oproti jeho původnímu znění v dochovaném rukopise objevují slova „velmi pozoruhodný“ („muy notavel“), galeona je označena jako „velká“ („grande“) a do názvu je přidána věta, jež vysvětluje osudy kapitána, jeho ženy a dětí.³⁵² Ve verzi, s níž pracuji já, tedy v pátém vydání, se v názvu také objevují výrazy „velké strasti, politováníhodné věci, žalostný konec“ („grandes trabalhos, lastimosas cousas, lamêtauel fim“).³⁵³ Úpravy provedené v názvu vyprávění pro jeho publikaci odpovídají rozdílům v textu rukopisu a publikované verze příběhu.

Obě verze vyprávění o lodi *São João* jsou vyprávěními anonymního autora, který měl informace o Sepúlvedově výpravě od někoho z přeživších. Tento zdroj v rukopisné podobě vyprávění zůstává blíže nespecifikován, v publikované verzi příběhu anonymní autor jmenuje přeživšího, jenž mu příběh vyprávěl. V této podobě vyprávění se tedy autor odvolává na konkrétního svědka a využívá principu očitého svědectví, jenž vyprávění zaručuje věrohodnost: „E passou [Sepúlveda] tantos trabalhos antes de sua morte que nam podem ser cridos senam de quem lho ajudou a passar, que antre os mais foy hum Alvaro Fernandez guardiam do Galeam, que me contou isto [...]“.³⁵⁴ („A [Sepúlveda] prožil tolik strastí před svou smrtí, že by tomu věřil jen ten, kdo mu je pomáhal překonat, a to byl mezi jinými Alvaro Fernandez, který mi to vyprávěl [...]“.) Toto vysvětlení, které je součástí prologu a z něhož také vyplývá, že autor příběh vyslechl a zapsal v Mosambiku, v rukopisné verzi díla zcela chybí. Ve starší verzi vyprávění se tedy vypravěč neodvolává na svůj zdroj.

Tento první vypravěč se navíc skutečně omezuje na vyprávění osudů kapitána a celé výpravy, většinou používá třetí osobu množného čísla. To je pochopitelně zachováno i v publikované verzi díla, ale tato verze je významně obohacená o komentáře vypravěče, které dílu dodávají jasně poučný charakter: „E por me parecer historia que daria auiso, & bom exemplo a todos escriui os trabalhos, & morte deste fidalgo [...]“.³⁵⁵ („A protože se mi zdálo, že tento příběh bude pro všechny varováním a dobrým příkladem, sepsal jsem útrapy a smrt tohoto šlechtice [...]“.) Vypravěč zde navíc jasně formuluje svůj záměr nezávisle na svém zdroji, který mu příběh vyprávěl: je to právě on, kdo se rozhodl vyslechnutý příběh zapsat, protože se mu zdál užitečný. Vypravěč podobné komentáře vkládá na několika místech příběhu a dává v nich svůj názor na situaci, již právě popsal. Například v okamžiku, kdy je rozhodnuto, že bude nutné loď opustit, vypravěč v publikované verzi příběhu dodává: „Verdadeyramente que cuydarem os homens bem nisto [...], vem com este Galião varar em terra de Cafres auendo por milhor remedio pera suas vidas sendo esto tão perigoso.“³⁵⁶ („Skutečně si to musí všichni dobře promyslet [...], přirazit ke břehu s galeonou v zemi Kafrů a mít to za lepší možnost k záchraně, když je to tak nebezpečné.“) Vypravěč

³⁵² Viz tamtéž, s. 153-154.

³⁵³ Viz *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., titulní strana.

³⁵⁴ Tamtéž, Prólogo, s. A1r.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž, kap. VII, s. A5r.

zdůrazňuje beznadějnost situace a poučení, které z ní vyplývá. Podle Almeidy Flora chce vypravěč tohoto příběhu poukázat hlavně na nebezpečí chamtivosti.³⁵⁷ Ve vyprávění, a to v obou verzích, je totiž několikrát zmíněno, že galeona São João vezla příliš nákladu: „a nao era muyto grande, & muyto comprida, & hya muyto carregada de cayxaria, & doutras fazēdas [...].“³⁵⁸ („lod’ byla veliká a velmi dlouhá a byla tolik naložená truhlami a dalším zbožím [...].“) Dokonce ani braní zásob a věcí při vyloďení není vypravěčem interpretováno jako dobré rozhodnutí: „era para mais perdição sua, por causa dos Cafres q[uem] os auia de roubar.“³⁵⁹ („vedlo to jen k jejich větší škodě, protože Kafrové je potom okradli.“)

Toto téma ve vyprávění souvisí s postavou kapitána Manuela de Sousa e Sepúlveda, jenž je popsán jako rozporuplná postava. Ve vyprávěních o ztroskotáních najdeme různé postavy kapitánů od těch vyloženě špatných a neschopných, jakým je například Pánfilo de Narváez ve vyprávění Cabezy de Vaca, až po hrdinské kapitány, jakým je Jorge d’Albuquerque ve vyprávění Afonse Luíse. Na začátku díla vypravěč dává nepřímou souvislostí pozdní vyplutí lodi z Kóčinu a rozhodnutí kapitána nakládat zboží kromě v Kóčinu ještě v Kollamu.³⁶⁰ „E partio tam tarde por yr carregar a Coulã [...].“³⁶¹ („Vypluli tak pozdě, protože jeli nakládat do Kollamu [...].“) V publikované verzi příběhu navíc vypravěč do první, úvodní věty vkládá výraz „que Deos perdoe“ („ať Bůh odpustí“), který v rukopisné verzi chybí.³⁶² Vypravěč tedy od začátku upozorňuje čtenáře na kapitánovy chyby. Přestože je kapitán Sepúlveda popisován jako „hum fidalgo muy nobre, & bom Cauaheyro“³⁶³ („velmi vznešený šlechtic a dobrý rytíř“), který navíc v Indii pomáhal chudým lidem, od začátku vyprávění se neprojevuje jako silný kapitán. Je mu například zamlčena míra poškození lodi před ztroskotáním: „[...] tal cousa nam disesse ao Capitão nem a outra nenhũa pessoa [...].“³⁶⁴ („[...] nemělo se to říct ani kapitánovi ani nikomu jinému [...].“) Ve vyprávění kapitán Sepúlveda nevyniká vedoucím postavením nebo rozhodným jednáním, je to spíše nejistá, tragická postava, která podle Kioko Koiso symbolizuje lidskou zranitelnost a křehkost.³⁶⁵

Christine Zurbach si ve své studii všímá používání přímé řeči ve vyprávěních o ztroskotáních a konkrétně v anonymním příběhu lodi São João. Podle Zurbach je přímá řeč prostředkem, který se v těchto vyprávěních nevyskytuje příliš hojně. Dle mého názoru toto tvrzení není úplně přesné, protože v každém vyprávění přímou řeč najdeme, jedná se především o promluvy kapitánů nebo protagonistů. V příběhu Afonse Luíse, kde vypravěč přepisuje mnoho promluv kapitána Albuquerqueho, je přímá řeč dokonce velmi častá.

³⁵⁷ Viz Almeida Flor, João. Op. cit., s. 26.

³⁵⁸ Viz *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. III, s. A3r.

³⁵⁹ Tamtéž, kap. VII, s. A4v.

³⁶⁰ Města na Malabárském pobřeží Indie, portugalsky Cochim a Coulão.

³⁶¹ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. I, s. A2r.

³⁶² Viz tamtéž srovnej s „Perdimento do galeão São João que vinha da india pera Portugal Manoell de Sousa de Sepulluada por capitão.“ Op. cit., s. 519.

³⁶³ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. I, s. A2r.

³⁶⁴ Tamtéž, kap. III, s. A3r.

³⁶⁵ Viz Koiso, Kioko. Op. cit., s. 166.

Nicméně Zurbach tvrdí, že pokud je ve vyprávění přímá řeč použita, vypravěč tak činí za nějakým účelem.³⁶⁶ Kapitán Sepúlveda v dlouhé promluvě na začátku příběhu prosí o radu a pomoc: „Hũa merce vos quero pedir a qual he que me não desampareys nem deixeyis dado caso que eu nam possa andar tanto como os que mais andarem, por causa de minha molher, & filhos.“³⁶⁷ („Chci vás požádat o jednu laskavost a to, abyste mne neopouštěli a nenechali samotného, když nebudu moci ujít tolik, co ujdou ostatní kvůli své ženě a svým dětem.“) Podle Christine Zurbach Sepúlvedova postava v této promluvě ztrácí autoritu kapitána a vypravěč mohl využít přímé řeči právě proto, aby jasně odlišil svůj vypravěčský hlas od Sepúlvedových slov, s nimiž se neztotožňuje.³⁶⁸ Tato interpretace využití přímé řeči vystihuje rozporuplnost postavy kapitána v příběhu. Navíc můžeme dodat, že v publikované verzi příběhu vypravěč ještě podtrhuje vinu a odpovědnost kapitána tím, že do úvodní věty kapitánovy řeči dodává slovo *jenom*, které v rukopise chybí: „Amigos & senhores bem vedes o estado q[ue] por nossos peccados somo chegados, & eu creo verdadeiramente q[ue] os meus sôs bastauão [...].“³⁶⁹ („Přátelé a pánové, vidíte sami dobře, do jaké situace nás dostaly naše hříchy, a já věřím, že jenom ty moje k tomu stačily [...].“) V publikované verzi navíc ostře kontrastuje vznešený původ kapitána a jeho pomoc chudým lidem v Indii, jak vypravěč vysvětluje v prologu, s jeho postupným úpadkem a špatnými rozhodnutími. Odevzdání zbraní domorodcům, kteří slíbili, že je Portugalcům znovu vydají, až pro ně přijede loď, představuje to nejhorší z nich. Vypravěč toto špatné rozhodnutí kapitána vysvětluje takto: „Como Manuel de Sousa ja entam andaua muyto doente & fora de seu perfeito juyzo nam respondeo como fizera estando em seu entendimento [...].“³⁷⁰ („Protože Manuel de Sousa už byl v té době velmi nemocen a neschopen zdravého úsudku, neodpověděl tak, jak by mohl, kdyby neztratil rozum [...].“)

S postavou kapitána v příběhu zajímavě kontrastuje postava jeho ženy Leonor. Stejně jako u kapitánovy postavy vypravěč podtrhuje její vznešený původ, který vyznívá tragicky v kontextu situace, do níž se Leonor dostala: „Dona Lianor auia dias que caminhaua a pee, & sendo hũa molher fidalga, & dilicada & moça [...] como qualquer robusto homem do campo [...].“³⁷¹ („Už několik dní šla dona Leonor pěšky, a to byla žená urozená, křehká a mladá [...], jako nějaký urostlý vesničan [...].“) Síla a statečnost Leonor kontrastuje s upadající autoritou kapitána a s projevy jeho šílenství. Dobrý úsudek a zdravý rozum Leonor je dán do kontrastu s naivním kapitánovým rozhodnutím odevzdat zbraně domorodcům, Leonor je totiž jediná, kdo se proti tomuto rozhodnutí postaví: „nam ouue quem o contradisesse senão ella [...]. Entã disse vos entregais as armas agora me dou por perdida

³⁶⁶ Viz Zurbach, Christine. Op. cit., s. 219 a následující.

³⁶⁷ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XIII, s. A7v.

³⁶⁸ Zurbach, Christine. Op. cit., s. 220.

³⁶⁹ Viz *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XIII, s. A7r a srovnej s „Perdimento do galeão São João que vinha da índia pera Portugal Manoell de Sousa de Sepulluada por capitão.“ Op. cit., s. 531.

³⁷⁰ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XXIII, s. bez čísla.

³⁷¹ Tamtéž, kap. XXI, s. bez čísla.

com toda esta gente.³⁷² („nikdo se proti tomu nepostavil, pouze ona [...]. A tak řekla, vy jste odevzdal zbraně, teď už jsme já i všichni ostatní ztraceni.“)

Dramatičnost vyprávění vrcholí v okamžiku, kdy je bloudící zbytek výpravy s kapitánem a Leonor opět napaden domorodci, kteří z trosečníků strhají poslední oblečení. Leonor se bránila, aby ji nevysvlékli: „Aqui *dizem* que Dona Lianor nam se deixaua despir [...] queria antes q[ue] a matassem os Cafres q[ue] verse nua diante gente [...].“³⁷³ („Říká se, že dona Leonor se nechtěla nechat svléci [...], raději se chtěla nechat zabít Kafry, než aby stála před lidmi nahá [...].“) V publikované verzi příběhu vypravěč do úvodní věty tohoto odstavce vkládá slovo „*dizem*“, které můžeme přeložit neosobním tvarem *říká se*. Díky němu scéna dostává až legendární charakter: vypravěč se neodvolává na svědka, jehož vyprávění vlastně zapisuje, ale vyvolává zdání, že zapisuje ústně předávanou legendu. Tento prostředek vypravěč použije ještě jednou v následující kapitole, v níž líčí smrt kapitánových dětí, Leonor a odchod kapitána: „Dizem q[ue] elle não fez mais quando a vio fallecida q[ue] apartar as escrauas dalli [...].“³⁷⁴ („Říká se, že když ji uviděl mrtvou, pouze od ní odstrčil otrokyně [...].“)

V této pasáži najdeme další změnu, kterou provedl autor publikovaného příběhu: zatímco v rukopisné verzi se svlečená Leonor přikryje svými vlasy, v publikované verzi příběhu je tato scéna ještě rozšířena o další detail, neboť podle vypravěče se Leonor zahrabala do písku a odmítla pokračovat v cestě: „cubriose toda com os seus cabellos, que eram muyto compridos fazendo hũa coua na area onde se meteo ate a cintura sê se mais erguer dalli.“³⁷⁵ („přikryla se svými vlasy, které byly velmi dlouhé, a udělala si v písku jámu, kam si po pás vlezla a již nechtěla vstát.“) Tyto na první pohled malé změny, které provedl autor publikované verze, mají svůj význam. Jak už bylo řečeno, příběh rozšiřují o detaily a prodlužují dramatické scény, ale také, jako v tomto případě, podtrhují fatálnost situace a dodávají příběhu skutečně až legendární charakter, neboť Leonor se z místa, kde se zahrabala, více nezvedla.

Legendární, nebo metaforický v označení Almeidy Flora,³⁷⁶ charakter má i smrt kapitána Sepúlvedy, která má ovšem podobu odchodu. I zde jsou v publikované verzi oproti rukopisu některé významné změny. Sepúlveda svoji ženu a dítě beze slov pohrbí a „acabado isto tornou a tomar o caminho q[ue] fazia quando hia a buscar as frutas, sem dizer nada as escravas se meteo pelo mato, & nunca o mais virão [...].“³⁷⁷ („když byl hotov, odešel stejnou cestou, jako když šel hledal ovoce, otrokyním nic neřekl a zmizel v houštinách a nikdy víc ho neviděli [...].“) Vypravěč přitom zdůrazňuje, že kapitán toto vše provedl mlčky „sem chorar nê dizer cousa algũa“³⁷⁸ („neplakal ani nemluvil“), což se zdá podtrhovat Sepúlvedovo

³⁷² Tamtéž, kap. XXIII, s. bez čísla.

³⁷³ Tamtéž, kap. XXVI, s. bez čísla.

³⁷⁴ Tamtéž, kap. XXVII, s. bez čísla.

³⁷⁵ Tamtéž, kap. XXVI, s. bez čísla.

³⁷⁶ Almeida Flor, João. Op. cit., s. 23.

³⁷⁷ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XXVII, s. bez čísla.

³⁷⁸ Tamtéž.

šílenství a tragický osud. Autor publikované verze příběhu navíc dodává další detail k Sepúlvedově konci: „parece q[ue] andando por esses matos não ha duvida senão q[ue] seria comido de Tigres, & Leões.“³⁷⁹ („zdá se, že jak chodil v těch houštinách, bezpochyby ho sežrali lvi a tygři.“) Tento detail můžeme opět interpretovat jako významnou změnu, protože podtrhuje kapitánův nejistý konečný osud: nikdo ho vlastně zemřít neviděl a každý si může domyslet, jak mohl skutečně skončit.

Divoká zvířata se navíc v příběhu opakovaně vyskytují jako postrach zesláblých, kteří se při putování pralesem opoždují za výpravou: „naõ auia dia que nam ficasse hũa ou duas pessoas por essas prayas, & polos matos [...] & logo eraõ comidos dos Tigres, & serpentes por auer na terra grã cantidade.“³⁸⁰ („každý den zůstal někdo na pláži nebo v houštinách [...], ti byli pak sežráni tygry a hady, kterých je v té zemi mnoho.“) Divoká zvířata mají tedy ve vyprávění charakter fantastického prvku a jistě není náhoda, že se autor publikované verze vyprávění rozhodl tento detail ke scéně přidat: kapitán nakonec končí tak, jak skončili ti nejslabší během výpravy. Zajímavé je také použití motivu „mato,“ tedy houštin, křovisek, pralesního podrostu, do něhož kapitán dvakrát odejde hledat jídlo. Když se vrátí poprvé, nalezne mrtvé první dítě, když se vrátí podruhé, nalezne mrtvou svoji ženu a druhé dítě, třetí odchod do pralesa je již bez návratu. Konec Sepúlvedova příběhu se zdá až nápadně podobný konci Riverova *Víru*, což pochopitelně nedokládá žádný vztah mezi oběma texty, ale spíš naznačuje míru *románovosti* této podoby vyprávění o ztroskotání lodi São João.

Scéna smrti Leonor a jejího muže měla také zajímavý vývoj v dalších zpracováních příběhu: např. Camões v *Lusovcích* posiluje romantickou složku Sepúlvedova příběhu, v jeho verších tak mizí motiv Sepúlvedova šílenství a manželé umírají v objetí: „Ali, depois que as pedras abrandarem/ Com lagrimas de dôr, de magoa pura,/ Abraçados as almas soltarão/ Da fermosa e miserrima prisão.“³⁸¹ („a i když kameny tam zjihnou strohé / od jejich slz, tak hořkých od lístosti,/ v objetí duším uniknouti dají/ z vězení krásného, kde žal jen znají.“)³⁸² V epické básni Jerónima Corte Real je také rozvinut romantický rozměr příběhu obou manželů: Leonor a Sepúlveda uzavřou tajný sňatek, jemuž napomáhá sám bůh Amor, silně idealizovaná postava Leonor zůstává až do smrti krásná: „Assentase na branca area, & cobre/ com dourado cabelo a lisa carne [...].“³⁸³ („Posadila se do bílého písku a přikryla svými zlatými vlasy své hladké tělo [...].“) V Corte Realově básni je také zajímavě obměněn Sepúlvedův konec: kapitán pohřbí svou ženu a děti a stejně jako v anonymních vyprávěních odchází do lesa, kde se skutečně setká se zvířetem, které ho má zabít: „Por estreita vereda no mato, de brauos Leões, & Tygres pouoado/ a morte vay buscando [...]. Entrado pouco

³⁷⁹ Tamtéž.

³⁸⁰ Tamtéž, kap. XV, s. A 8v.

³⁸¹ Camões, Luíz de. *Os Lusíadas*. Porto: Domingos Barreira, 1933, canto V, XLVIII, s. 245. Kromě Sepúlvedova ztroskotání se Camões v *Lusovcích* také dvakrát krátce zmiňuje o ztroskotáním vlastním, a to ve zpěvu VII a ve zpěvu X.

³⁸² Camões, Luíz de. *Lusovci*. Přel. Zdeněk Hampejs, přebásnil Kamil Bednář. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1958, zpěv V, 48, s. 146.

³⁸³ Corte Real, Jerónimo. *Naufragio e lastimoso successo da perdição de Manoel de Sousa de Sepulveda, e dona Lianor de Sá, sua mulher, e filhos, vinda da India [...]*. Lisboa: Typografia Rollandiana, 1783, canto XVI, s. 325.

espaço no confuso/ cerrado bosque, encontra hum monstro fero/ de pestiferos olhos indignados/ de sembrante cruel, & vista horrenda [...].“³⁸⁴ („Po úzké stezce v houštinách obývaných lvy a tygry jde a hledá smrt [...]. Po chvíli v hustém lese narazí na zuřivou příšeru s očima, z nichž číší smrt a nemilost, s krutou tváří a strašným pohledem [...].“) Významné je, že Corte Real zachovává zmínku o lvech a tygrech, kteří obývají lesy a kteří měli podle publikované verze anonymního vyprávění Sepúlvedu zabít. Tento motiv je však rozpracován a zvíře dostává konkrétní podobu a láká Sepúlvedu do propasti, kapitána však nakonec ze spárů příšery vysvobodí Panna Marie, po setkání s ní nakonec kapitán zemře. Corte Realova báseň tak v tomto smyslu představuje zajímavý epilog k anonymnímu vyprávění, protože scéna Sepúlvedovy smrti je v ní vlastně rozpracována a dokončena.

Vrcholná scéna vyprávění o lodi São João přináší také téma nahoty, které se ve vyprávěních o ztroskotáních často opakuje. Významnou roli hraje ve vyprávění Cabezy de Vaca, v němž se vypravěč-protagonista charakterizuje pomocí nahoty již v úvodu jako muž, který deset let chodil „ztracený a nahý“,“³⁸⁵ nahota ho také odlišuje od Španělů, s nimiž se nakonec po dlouhém putování setká. Ztroskotání, jak říká Almeida Flor, ruší společenskou hierarchii a vyprazdňuje smysl pojmů jako je čest a stud.³⁸⁶ Vysvlečení Leonor je tedy posledním stupněm zrušení společenské hierarchie ve skupině trosečníků z lodi São João. Nicméně postava Leonor v anonymním příběhu je výjimečná tím, že na zrušení společenské hierarchie nepřistoupí a rozhodne se raději na místě zemřít.

V rukopisné verzi příběhu v tomto místě promluví kapitán Sepúlveda a rozloučí se s kormidelníkem, jemuž sdělí, že on a jeho žena již dál nepůjdou. Autor publikované verze však toto místo upravil a rozloučení vložil do úst postavě Leonor:

Bê vedes como estamos [aqui e] não podemos passar daqui, & auemos de acabar por nossos pecados, huios muyto embora fazei por vos saluar [...] e se fordes a India, & a Portugal em algũ tẽpo dizei como nos deixastes a Manoel de sousa, & a mi cõ meus filhos.³⁸⁷

(Dobře vidíte, jak zde jsme, že odsud nemůžeme a pro naše hříchy tu zemřeme, odejděte hodně daleko, zachraňte se [...], a kdybyste dojeli do Indie a Portugalska, vypravujte někdy, jak jste zanechali Manuela de Sousu a mne s mými dětmi.)

V publikované verzi příběhu dostává postava Leonor více prostoru a více kontrastuje s postavou kapitána Sepúlvedy, jenž se zde vyznačuje nerozhodností, mlčenlivostí a projevy šílenství. Autor prostřednictvím Leonoriny řeči ke kormidelníkovi zdůrazňuje, že se jednalo o její vlastní rozhodnutí v cestě nepokračovat. Postava Leonor tak v příběhu vystupuje jako vznešená žena, již ani ztroskotání nepřinutí vzdát se základních atributů důstojnosti,

³⁸⁴ Tamtéž, canto XVII, s. 343.

³⁸⁵ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., Prohemio, s. 76: „anduve perdido y en cueros.“

³⁸⁶ Almeida Flor, João. Op. cit., s. 24.

³⁸⁷ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XXVI, s. bez čísla.

a díky této verzi příběhu, v níž je její počínání a osud rozveden do větších podrobností, se stala symbolem cti a vzdorování osudu.

Postavu Leonor a její smrti v písku pak využil například Melchior Estácio do Amaral, který sepsal velmi oblíbené vyprávění o lodi Santiago a lodi Chagas. Autor ve vyprávění o lodi Chagas, kterou v roce 1593 napadli angličtí piráti u Azorských ostrovů (viz s. 21), využívá Leonořiny postavy v monologu šlechtičny Luizy de Mello, která spolu s dalšími cestujícími musela z hořící lodi vyskočit do moře: „O'ingratas areas da Cafraria, que comestes, & cubristes Dona Leonor de Sa, porque me negastes sepultura em vos [...].“³⁸⁸ („Ó, nevďěčný písku kařerské země, pojal jsi a přikryl donu Leonor de Sa, proč jsi odmítl pohřbít mne [...].“) Autor poznamenává, že cestující ženy na palubě „estiverão em termos de se deyxarem antes queymar, que dispirem se.“³⁸⁹ („by raději uhořely, než se svlékly.“) Stejně jako ve vyprávění o galeoně São João se zde objevuje motiv volby mezi nahotou a jistou smrtí. Luiza de Mello ve své promluvě Leonořin osud hodnotí ještě jako šťastný, protože mohla zemřít alespoň přikrytá pískem. Estácio Amaral, který příběh Sepúlvedova ztroskotání musel dobře znát, vytvořil scénu podobnou té z příběhu lodi São João a přirovnání osudu Luizy de Mello a Leonor de Sa je jistě zcela záměrné. Postava Leonor autorovi pravděpodobně sloužila jako model pro postavu Luizy de Mello, spojuje je šlechtický původ i rozhodnutí, před nějž byly postaveny. Touto obdobou slavné scény z vyprávění o lodi São João mohl Estácio Amaral chtít navázat na úspěch prvního vyprávění o ztroskotání, rozhodně tak vědomě a záměrně využil obrazy, jež portugalské literatuře dal právě Sepúlvedův příběh.

Dalším prvkem, který byl z vyprávění o ztroskotání lodi São João některými dalšími autory zřejmě převzat, je kolektivní hrdina. Jak už bylo řečeno, v tomto příběhu sice vystupují i jednotlivé postavy, jejichž osudy vypravěč líčí, ale velká část příběhu je také psána jako líčení osudu všech trosečníků, skupiny, která se skrývá pod označením *oni*. Takové pasáže najdeme v celém vyprávění již od úplného začátku, ale nejvýrazněji je jich použito při popisu putování jihozápadní Afrikou směrem do Mosambiku: „Em todo este mes podiã ter caminhado cẽ legoas & por os grandes rodeos que faziam no passar dos rios, [...].“³⁹⁰ („Za celý ten měsíc mohl ujít sto mil kvůli velkým oklikám, které dělali, když se brodili přes řeky [...].“) Příběh celé skupiny trosečníků je základem vyprávění a rámcem, v němž je vyličeeno utrpení všech. V tomto rámci se pak někdy objeví vypravěčův komentář v první osobě nebo anekdoty týkající se osudu jednotlivých postav. João Almeida Flor vyprávění o lodi São João charakterizuje jako kolektivní příběh, v němž velkou roli hraje elegické ladění a vědomí tragického konce.³⁹¹ Tento prvek se výrazně projevuje ve vyprávění Manuela Mesquity Perestrela, kde je ovšem místo perspektivy třetí osoby množného čísla použita perspektiva *my*, neboť Mesquita Perestrelo byl přímým účastníkem ztroskotání. Protože Mesquita Perestrelo se ve svém vyprávění na příběh lodi São João často přímo

³⁸⁸ Amaral, Melchior Estácio do. Op. cit., s. 53.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XV, s. A8r.

³⁹¹ Almeida Flor, João. Op. cit., s. 14.

odkazuje, můžeme se domnívat, že prvek kolektivního hrdiny je v něm dědictvím po anonymním prvním vyprávění, které autor znal. Kolektivní rámec příběhu se také objevuje ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca a částečně také ve vyprávění jezuity Gaspara Afonsa.

Popis utrpení celé skupiny trosečníků je navíc provázán s motivem nevyhnutelnosti, osudovosti, který se ve vyprávění o galeoně São João objevuje od začátku. Například ve čtvrté kapitole vypravěč poznamenává: „ja entam parecia que Deos era seruido da fim que depois ouuerão.“³⁹² („už tehdy to vypadalo, že Bůh měl rozhodnutý osud, který je potom potkal.“) Všechny problémy počátku cesty od nepřízně počasí po špatný stav lodi jsou interpretovány jako předzvěsti tragického konce výpravy a osudová síla, nad níž není možné zvítězit snahou nebo prací: „como tudo erão pronosticos de mayores trabalhos nenhũa diligẽcia por seus pecados lhe aproueitaua.“³⁹³ („protože to vše bylo předzvěstí větších strastí, žádná snaha jim por jejich hříchy nepomohla.“) Výraz „pro jejich hříchy“ se navíc objevuje až v publikované verzi vyprávění, nikoli v rukopise a zdá se zdůrazňovat rozměr trestu, který ztroskotání podle vypravěče mělo. Tento prostředek, tedy vypravěčské komentáře, které v příběhu vlastně předvídají samotné ztroskotání a připravují ho a zvyšují tak dramatickost příběhu, přebírají mnohá další vyprávění o ztroskotáních, jak ukazuje ve své studii o vyprávění o lodi São Paulo José Costa.³⁹⁴

K motivu předzvěsti ve vyprávění o lodi São João je zajímavá paralela v Camõesových *Lusovcích*: v pátém zpěvu, z něhož jsem již citovala sloku popisující osud Leonor a kapitána Sepúlvedy, obr Adamastor předpovídá neštěstí, která se teprve stanou: „Antes em vossas naos vereis cada anno,/ se he verdade o que o meu juizo alcança,/ Naufragios, perdições de toda a sorte,/ que o menor mal de todos seja a morte.“³⁹⁵ („i uvidíte, jak vám lodi deptá/ [když, co zde předvídám, se splní jistě]/ ztroskotání i zkázy neskonale, z nichž smrt je utrpení ještě malé.“)³⁹⁶ Adamastor, který ztělesňuje mys Dobré naděje a mořské bouře kolem něj, Portugalce bude trestat za to, že dokázali proplout kolem něho do moří, která dlouho střežil.³⁹⁷ Podobně jako ve vyprávěních o ztroskotáních je i zde ztroskotání chápáno jako trest. Společný oběma textům je také motiv předzvěsti a nevyhnutelnosti. Camões vyprávění o galeoně São João znal, stejně jako díla svého přítele Dioga do Couta, který mimo jiné sepsal vyprávění o ztroskotání lodí Águii a Garçy (viz s. 17).³⁹⁸ To, že Camões Sepúlvedovo ztroskotání zařadil do výčtu Adamastorových předpovědí, jistě dokazuje váhu, kterou tento příběh měl mezi dalšími mnohými zprávami z portugalských plaveb. Přestože nemůžeme

³⁹² *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. III, s. A3r.

³⁹³ Tamtéž, kap. V, s. A4r.

³⁹⁴ Viz Costa Ideias, José António. „A Relação da viagem e naufrágio da nau «São Paulo», de Henrique Dias. Consagração martirológica e libelo acusatório.“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 75.

³⁹⁵ Camões, Luíz de. Op. cit., canto V, XLIV, s. 243.

³⁹⁶ Camões, Luíz de. Op. cit., zpěv V, 44, s. 145.

³⁹⁷ Viz Quint, David. „Voices of Resistance: The Epic Curse and Camões's Adamastor.“ *Representations*, 1989, č. 27, s. 20.

³⁹⁸ Viz Moser, Gerald M. „Camões' Shipwreck.“ *Hispania*, roč. 57, 1974, č. 2, s. 216.

tvrdit, že námět Adamastorovy předpovědi budoucnosti vychází přímo z motivů předzvěsti v anonymním vyprávění, jedná se o důležitý motiv, který využil nejen Camões, ale i další autoři vyprávění o ztroskotáních.

Motiv předzvěsti se totiž objevuje také v portugalských vyprávěních o lodi Santa Maria da Barca, ve vyprávění Afonse Luíse a jezuity Gaspara Afonsa. Jak uvidíme později, tento motiv se ve vyprávěních o ztroskotáních zajímavě obměňuje: v prvním anonymním příběhu se jedná o komentáře vypravěče, který od počátku příběhu předesílá jeho tragické vyústění, ve vyprávění Gaspara Afonsa se tento prvek přetvořil v předpověď vědmy, jež se velmi podobá známé předpovědi z poslední kapitoly *Ztroskotání Cabezy de Vaca*.

4.1.2 Manoel de Mesquita Perestrelo: *Ztroskotání lodi São Bento*

Jak už bylo řečeno výše, jedním z charakteristických rysů Mesquitova vyprávění je zobrazení celé výpravy trosečníků jako kolektivního hrdiny. Domnívám se, že tento prvek autor přebíral z anonymního vyprávění o ztroskotání galeony São João, které musel znát, protože se k němu velmi často odkazuje:

tendo muyto fresco na memoria, quam cubertos deuiam ainda estar os seus desaproueytados & espaçosos matos de ossadas Portuguesas dos que vinhão [...] com Manoel de Sousa de Sepulveda, que se naquella parajem perdera: dos quaes sendo tantos sabiamos que quasi nenhũ escapara [...].³⁹⁹

(měli jsme dobře na mysli, kolik portugalských koster těch, kdo se plavili s Manuelem de Sousou Sepúlveda, který v těch končinách ztroskotál, asi ještě leží v opuštěných a rozlehlých houštinách, věděli jsme, že z tolika lidí se téměř nikdo nezachránil [...].)

Případ Sepúlvedova ztroskotání měli podle slov vypravěče všichni v živé paměti a konstatování vysokého počtu obětí se zdá předvídat nelehký osud a špatný konec trosečníků z lodi São Bento. Jak uvidíme později, připomínky Sepúlvedova ztroskotání nabývají v tomto vyprávění i symbolického významu.

V každém případě vyprávění o obou ztroskotáních, která se odehrála rok po sobě téměř na tom samém místě, spolu velmi souvisí a dokládají to nejen časté Mesquitovy zmínky o předchozím ztroskotání, ale také zmínka o ztroskotání lodi São Bento ve vyprávění o galeoně São João, která se nachází už v rukopisné verzi příběhu: „Manoel de Sousa o fez como homem que estaua em terra alhea e que não tinha tamto sabydo dos cafres como agoara se sabe por sua perdição e de Fernão Alluarez Quabrall [...].“⁴⁰⁰ („Manuel de Sousa to tak udělal jako muž, který se ocitl v cizí zemi a nevěděl o Kafrech tolik, jako se ví nyní díky jeho ztroskotání a ztroskotání Fernãa Alvareze Cabrala [...].“) Vypravěč zde vysvětluje

³⁹⁹ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 12.

⁴⁰⁰ „Perdimento do galeão São João que vinha da índia para Portugal. Manoel de Sousa de Sepulveda por capitão.“ Op. cit., s. 541-542.

a ospravedlňuje kroky kapitána Sousy tím, že měl málo informací, které právě přinesli až zprávy a přeživší obou ztroskotání.

Jedním z prvků, který obě vyprávění spojuje, je tedy kolektivní hrdina. Vyprávění v první osobě množného čísla začíná ve druhé kapitole. V první kapitole vypravěč totiž líčí d'Álvarezovu cestu do Indie, také se v ní v úryvku, který jsem již citovala, objevuje empirické *já*, když vypravěč sděluje svůj záměr vylíčit pravdivě nešťastnou zpáteční cestu (viz citace na s. 70). Hned od začátku druhé kapitoly se vypravěč zařazuje do celé skupiny posádky a cestujících a později líčí záležitosti, strasti a utrpení, které se týkaly všech trosečníků: „*tornamos arrepiar a carreira per onde ho dia d'antes decemos em o qual caminho foy tanto ho trabalho q[ue] leuamos pella agrura & aspereza delle [...]*“⁴⁰¹ („znovu jsme se vydali cestou, z níž jsme den předtím sešli, a stálo nás to velké úsilí, protože cesta byla namáhavá a příkrá [...].“) V těchto pasážích se vypravěč úzkostlivě drží zobrazení cesty celé výpravy, během níž někdy sice jednají jednotlivci, ale jejich rozhodnutí se vždy týkají větší skupiny lidí: „*ouue diferença no detriminar ho caminho que leuaremos [...], ho mestre da nao com obra de vinte homêes tomou per bayxo & ho capitão com a mais companhia per riba [...]*“⁴⁰² („došlo ke sporu kudy se vydat [...], loďmistr a nějakých dvacet mužů šli spodní cestou a kapitán s většinou výpravy horní [...].“) Významné a pro Mesquitovo vyprávění příznačné je i to, že vypravěč nám v této pasáži ani nesděluje, v které z obou skupin se nacházel on. Hlas vypravěče skutečně mluví za všechny a *já* se objevuje zřídka. Andrade Moniz protagonistu tohoto příběhu charakterizuje jako „většinou kolektivního, tragického trpícího hrdinu.“⁴⁰³ Vypravěč sám tento záměr navíc dvakrát výslovně zmiňuje: „*recolhêdome a meu preposito, que he escreuer somente a verdade do q[ue] toca a generalidade desta historia*“⁴⁰⁴ („vracím se ke svému záměru a tím je sepsat pravdivě to, co se týká obecně našeho příběhu.“) Záměrem je tedy vyprávět nejen pravdivě, ale také pouze to, co se týká výpravy jako celku a to, co bylo důležité pro příběh všech. Vypravěč se k této otázce ještě jednou vrátí poté, co vlastně od tohoto záměru odbočil, aby vylíčil smrt svého bratra: „*em lugar de escreuer historia geral abreuiada, deixe de mudar a pena a elegia propia mui prolixa*“⁴⁰⁵ („místo krátkého obecného příběhu, bych sepsal velmi dlouhou elegii o sobě.“) Vyprávění o ztroskotání lodi São Bento má být tedy zkrácený příběh celé výpravy.

Mesquitovo vyprávění je v tomto smyslu jedinečné nejen proto, že vypravěč téměř výlučně používá *my* a *já* je zredukováno pouze do několika krátkých epizod, ale také proto, že pouze v tomto vyprávění je vypravěčův záměr takto zformulován a nakonec i dodržen. Například ve vyprávění Cabezy de Vaca, které v tomto smyslu s Mesquitovým vyprávěním ostře kontrastuje, je formulace vypravěčského záměru velmi odlišná: „*no me quedó lugar para hacer más servicio de éste, que es traer a Vuestra Majestad relación de lo que en diez años*

⁴⁰¹ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 22-23.

⁴⁰² Tamtéž, s. 23.

⁴⁰³ Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 266: „herói trágico ou sofredor, geralmente colectivo.“

⁴⁰⁴ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 16.

⁴⁰⁵ Tamtéž, kap. III, s. 49.

[...] pudiese haber y ver [...].“⁴⁰⁶ („nezbylo mi nic jiného, než vykonat tuto službu, tedy přinést Vaší Milosti zprávu o tom, co jsem viděl a zažil během deseti let [...].“) Vypravěč bude mluvit o tom, co viděl a zažil on, a chápe to jako službu králi. Jistě bychom mohli namítnout, že vypravěčské záměry jsou jiné, protože Cabeza de Vaca svoji zprávu adresoval králi a dožadoval se odměny. Životní osudy obou mořeplavců mají však překvapivě mnoho společného. Oběma byl po první nezdařené cestě svěřen panovníkem nový úkol a vydali se na cestu druhou: Cabeza de Vaca jako guvernér a generální kapitán pro region Río de la Plata s úkolem najít předchozí, Mendozovu výpravu do této oblasti,⁴⁰⁷ Mesquita Perestrelo jako kapitán pevnosti São Jorge da Mina.⁴⁰⁸ Oba se ze své druhé cesty však vrátili v nemilosti.

Nicméně to, co se odráží v jejich dílech, je především náležitost k určité narativní tradici: zatímco vyprávění Cabezy de Vaca má sebeospravedlňující rétoriku, podobně jako Cortésovy dopisy, Mesquitovo vyprávění přebírá tragickou rétoriku prvního anonymního příběhu o lodi São João a jeho kolektivního hrdinu. Domnívám se, že pozadí literární tradice, na niž autoři navazovali, může být stejně důležité jako praktické důvody, které mohli mít při tvorbě na mysli. Důležité je také zdůraznit, že Mesquitovo *my* není o nic objektivnější než *já* Cabezy de Vaca: i kolektivní hrdina, jemuž vypravěč propůjčuje hlas, je narativní konstrukcí.

V Mesquitově vyprávění se s *já* tedy nesetkáme příliš často. Vypravěč se k první osobě jednotného čísla vrací zřídka, významnější jsou z tohoto hlediska pouze tři krátké epizody, které jsem již citovala v předchozí kapitole (viz s. 75). Oproti jiným vyprávěním, kde má vypravěč-protagonista významnější roli, se v Mesquitově vyprávění nesetkáme s žádnou pasáží, v níž by vypravěčovo *já* stálo proti *oni*. Najdeme v něm pouze pasáž, kde proti *oni* je postavena perspektiva *my*, a to když vypravěč líčí zradu lodních důstojníků, kteří slabého a starého kapitána opustili: „assentarã partir o mays caladamente que podessem logo na noite seguinte [...] deixando o capitã & a esses poucos que o seguiamos naquella praya herma [...].“⁴⁰⁹ („dohodli se, že tajně odejdou následující noci [...] a zanechají kapitána a nás několik ostatních, kteří jsme ho následovali, na té nehostinné pláži [...].“) Vypravěč se zde tak zařazuje do skupiny trosečníků, kteří jednali morálně správně a odmítli opustit svého kapitána. Přestože tedy z této pasáže vyplývá, že vypravěč-autor stál v dané situaci na správné straně, nijak nezdurazňuje svoji osobní roli nebo zásluhy v dané věci. Mesquitovo vyprávění se tedy vyznačuje tím, že protagonista, coby postava odpovídající vypravěči a autorovi, v něm ustupuje do pozadí. V tomto smyslu se mu z dalších vyprávění podobá jedině anonymní vyprávění o lodi Santa Maria da Barca.

Jak už bylo řečeno na začátku, další z charakteristik Mesquitova vyprávění je i množství odkazů k vyprávění o galeoně São João. Zmínky o předchozím ztroskotání mají v Mesquitově textu různé využití. Autor je využívá například proto, aby jejich prostřednictvím přiblížil čtenáři kraj, v němž se trosečníci ocitli. Tak můžeme interpretovat již

⁴⁰⁶ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., Prohemio, s. 76.

⁴⁰⁷ Viz Opatrný, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998, s. 700.

⁴⁰⁸ Dnešní město Elmina nacházející se v Ghaně na pobřeží Guinejského zálivu.

⁴⁰⁹ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 34.

citovaný úryvek, v němž vypravěč charakterizuje zemi, která je „tam estranha & barbara,“ („tak zvláštní a barbarská“) pomocí připomínky Portugalců, kteří v těch místech ztroskotali s kapitánem Sepúlvedou a po nichž tam zbyly jejich kosti. Dále také na několika místech porovnává vlastní situaci se situací trosečníků z lodi São João: „E tiueram tempo pera deytarem o batel fora, em que alem dos corpos saluaram muytos mantimentos [...]. Os quaes remedios todos [...] nos faltauam [...].“⁴¹⁰ („Měli čas vyhodit z lodi člun, na němž kromě sebe zachránili také mnoho potravin [...]. Všechny tyto prostředky nám ale scházely [...].“) Předchozí ztroskotání je tedy referencí nejen ve smyslu skutečně prakticky využitelných informací, ale zdá se být vypravěčem použito také jako reference pro čtenáře, jako jisté měřítko závažnosti situace, v níž se výprava z lodi São Bento ocitla. Autor jistě počítal s tím, že jeho čtenáři předchozí vyprávění budou znát a budou si tedy moci díky odkazu k Sepúlvedově ztroskotání lépe představit bezvýchodnost situace trosečníků.

Vypravěč dále na konci druhé kapitoly popisuje rozhodnutí trosečníků vydat se stejnou cestou jako kapitán Sepúlveda. Od této chvíle se zmínky o předchozím ztroskotání stávají opakujícím se motivem, trosečníci nacházejí předměty „de nossos usos, que affirmamos ficarem do naufragio de Manoel de Sousa.“⁴¹¹ („předměty našeho užívání, o nichž jsme se shodli, že tam zůstaly ze ztroskotání Manuela de Sousy.“) Trosečníci z lodi São Bento tedy opakují tutéž cestu, kterou vykonal kapitán Sepúlveda se svojí družinou. Obrazy, které vypravěč vykresluje podtrhují tragičnost situace a symbolizují nehostinnost krajiny a náročnost putování: „no propio lugar em que o galeão deu a costa, de que ainda achamos o prepao, & outros pedaços de tauoas, lâçadas sobre hũ reciffe [...]“⁴¹² („na místě, kde galeona narazila na břeh, jsme našli kus lodi⁴¹³ a další prkna vyvržená na břeh [...].“) Předměty a kusy Sepúlvedovy lodi se ve vyprávění proměňují v součást krajiny a provázejí trosečníky na cestě, která je stejně dramatická a míří ke stejnému cíli. Jak už jsem zmínila výše, d'Álvarezova výprava se však také při pouti Natalskem setkala se dvěma přeživšími předchozího ztroskotání. Vylíčení setkání s nimi lze považovat za dva mikropříběhy (viz s. 56). Podobně jako předměty ze Sepúlvedovy lodi i setkání s těmito dvěma muži přidává příběhu na tragičnosti, jeden z nich se totiž odmítne k výpravě přidat a raději zůstane tam, kde je, druhý sice svolí a stává se tlumočníkem, ale nakonec výpravě vlastně škodí.

Právě proměna postavy tlumočníka Gaspara je velmi zajímavá. Vypravěč setkání s ním nejdříve popisuje jako Boží zázrak, za nějž všichni tolik děkovali, že „inspirando tanta fe em hũ mancebo & mouro de nação [...]“⁴¹⁴ („přimělo to k víře chlapce z maurského národa [...].“) Chlapec Gaspar zde má představovat nástroj Boží prozřetelnosti a jistě není náhodné, že vypravěč mluví o jeho maurském původu: ten se zdá jen podtrhovat sílu zázraku.

⁴¹⁰ Tamtéž, kap. II, s. 12.

⁴¹¹ Tamtéž, kap. III, s. 27.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Nepodařilo se mi zjistit přesný význam výrazu *prepao*.

⁴¹⁴ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 30.

Později se však tatáž postava změnila naopak v nástroj Božího trestu: „E como nossos peccados ainda merecessem a nosso Senhor mays castigo [...], se veo a entregar ao diabo.“⁴¹⁵ („A protože si naše hříchy zasloužily ještě další Boží trest [...], se odevzdal ďáblu.“) Tlumočník Gaspar, který podle vypravěče trosečníky obíral o poslední věci a nutil je se s ním dělit o každé sousto, navíc v rozepřích stál na straně domorodců. Autor však dokáže najít vysvětlení, jak pro setkání s Gasparem, které není pouhou náhodou, protože se skrz něj zjevuje Boží prozřetelnost, tak pro Gasparovu proradnost, která je Božím trestem a je způsobená tím, že „tão arreygado nelle estaua ho demonio.“⁴¹⁶ („tak silně v něm ďábel zakořeněn.“) O obdařování skutečností a dějů příčinami a důsledky byla řeč v předchozí kapitole, proměnu postavy tlumočníka také můžeme chápat v tomto smyslu: Gasparovo objevení stejně jako jeho zrada mají v příběhu svoji příčinu a nejsou líčeny jako náhodné štěstí nebo zlo.

V souvislosti s tlumočníkem se ve vyprávění také objevuje další zmínka o Sepúlvedově ztroskotání. Podle vypravěče Gaspar tvrdil, že domorodce přemluvil, aby Portugalce nerozdělili „que logo auíamos de ser despidos & mortos, segundo fizerão aos da companhia de Manoel de Sousa.“⁴¹⁷ („protože potom by nás vysvlékli a zabili, jak udělali s výpravou Manuela de Sousy.“) Sepúlvedovo ztroskotání, které se v předchozích zmínkách jevílo jako součást tragické scenerie a jako prvek naznačující osud výpravy, se zde změnil v přímou pohrůzku. Významné také je, že právě v této zmínce vypravěč naráží na vysvlечение a nahotu, tedy na nejslavnější obraz vyprávění o lodi São João.

Gasparova postava má ve vyprávění také zajímavý konec, který opět připomíná slavný závěr anonymního vyprávění. Gaspar totiž zmizí beze stopy, podobně jako kapitán Sepúlveda: „desapareceo hũa tarde da pouoação [...] & nũa mais souberão nouas delle de manyera que hora fosse algũ Tigre tão encarniçado em sangue [...]“⁴¹⁸ („jedno odpoledne z vesnice zmizel [...] a víc o něm neslyšeli, takže ho sežral asi nějaký krvelačný tygr [...].“) Vypravěč dokonce předkládá čtenáři úvahu o tom, že Gaspar mohl nakonec zahynout v drápech tygra, podobnou úvahu o možné smrti kapitána Sepúlvedy nalezneme také na konci tištěné verze vyprávění o lodi São João. Bylo by jistě lákavé vyvodit z toho závěr, že tyto nápadné podobnosti mezi oběma texty jsou dané velkým vlivem prvního vyprávění a tím, že se Mesquita Perestrelo prvním vyprávěním přímo inspiroval. Je to jistě poměrně pravděpodobné, nicméně s jistotou to prokázat nelze.

Pokud bychom se na oba texty podívali jako na jeden celek, Mesquitovo vyprávění bychom mohli chápat jako pokračování a zároveň zajímavý epilog prvního anonymního příběhu: ve vyprávění o lodi São Bento se dozvídáme nejen, jak po několika letech vypadá vrak Sepúlvedovy lodi, ale také co se stalo s některými trosečníky, kteří zůstali roztroušeni po Natalsku. Můžeme se domnívat, že i na tento efekt mohl Mesquita Perestrelo při tvorbě

⁴¹⁵ Tamtéž, kap. IIII, s. 67.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 68.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 70.

svého díla myslet, protože popularita Sepúlveda příběhu byla skutečně obrovská. V každém případě jsou tato dvě vyprávění jedním z nejlepších příkladů intertextuálnosti děl tohoto období. Podle Marie Luisy Leal by už jen skutečnost, že díla, jako je vyprávění o lodi São João nebo dopis Pera Vaze de Caminha, dala impuls k vytvoření mnoha dalších literárních děl, měla stačit k tomu, abychom se zabývali jejich literární a estetickou hodnotou, jakkoli se na první pohled mohou zdát být historickými dokumenty bez literárních kvalit. Leal používá označení „literární série“ („serie literaria“) nebo „intertextuální řetězy“ („cadena intertextual“), přičemž řadu děl zpracovávajících Sepúlvedův příběh považuje za jeden z nejbohatších a také nejkomplikovanějších takových řetězů v portugalské literatuře.⁴¹⁹

Giulia Lanciani také upozorňuje na zajímavý rozdíl mezi vyprávěním o lodi São João a vyprávěním následujícími: všímá si toho, že zatímco v prvním vyprávění vypravěč často zmiňuje divoká zvířata ohrožující trosečníky, jež mají vlastně charakter fantastického prvku, tento prvek z vyprávění následujících postupně mizí.⁴²⁰ Jak jsme právě viděli, ve vyprávění o lodi São João stejně jako v Mesquitově příběhu je napadení tygrem zmíněno jako možná příčina smrti důležitých postav. Ovšem mezi oběma úryvky existuje podstatný rozdíl: v publikované verzi prvního příběhu vypravěč uvádí „não ha duvida senão q[ue] seria comido de Tigres, & Leões.“⁴²¹ („není pochyb o tom, že byl sežrán tygry a lvů“) Vypravěč tedy nabízí jako jediné možné vysvětlení Sepúlveda konce smrt v drápech tygrů a lvů. Jedná se vlastně o vyvrcholení motivu zvířete, které nahání strach, jenž se v příběhu opakoval. V Mesquitově vyprávění už má vysvětlení smrti tlumočnicka Gaspara jinou podobu: vypravěč zmiňuje také možnost napadení tygrem – a je možné, že tento prvek je převzatý přímo z vyprávění prvního – ale zároveň uvádí, že pravděpodobnější se mu jeví, že Gaspar byl zabit kvůli bohatství, které nepoctivě nashromáždil. Motiv strachu ze zvířete, který má fantastický rozměr, je zde tedy oslaben a místo něj nastupuje popis lidské chamtivosti.

Proměnu prvku fantastického zvířete můžeme pozorovat v celém Mesquitově vyprávění. Když vypravěč popisuje zradu tlumočnicka, považuje ho za horšího než tygra: „veo sua cobiça a andar tanto mays encarniçada em nos que os Tigres.“⁴²² („jeho chamtivost nám škodila víc než tygři“) Vypravěč zdůrazňuje, že horší než všechny ostatní útrapy byla právě lidská zrada. V Mesquitově vyprávění už se unavení trosečníci opoždující se za výpravou nebojí divokých zvířat, jež naháněla strach zesláblým ve vyprávění o lodi São João, na místo strachu ze zvířat zde nastupuje strach z lidí: „Por ali caminhamos cinco dias leuando sempre Cafres, a pos nos, que sem ousarẽ cometermos hiam esperando algũs cãsados ou desmãdado.“⁴²³ („Procházeli jsme tudy pět dní s Kafry stále za námi, neodvážili se nás sice napadnout, ale čekali na unavené a zesláblé.“)

⁴¹⁹ Viz Leal, María Luisa; Carrasco González, Juan; Fernández, María Jesús. „Literatura portuguesa durante el siglo XVI.“ In *Historia de la Literatura Portuguesa*. Fernández, M. J. (ed.). Mérida: Junta de Extremadura, 2011, s. 113-120.

⁴²⁰ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 51.

⁴²¹ *História da muy notável perda do Galeão grande de S. João*. Op. cit., kap. XXVII, s. bez čísla.

⁴²² Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 68.

⁴²³ Tamtéž, kap. III, s. 28.

Podle Giulie Lanciani se na příbězích obsažených v Britově *TNP* ukazuje postupný přechod od převahy prvků pocházejících ze středověké literární tradice k prvkům, jež odkazují k přímé zkušenosti. Jako příklad uvádí právě motiv divokých zvířat, jež se objevuje v prvním příběhu a jež podle Lanciani vychází z tradice středověkých fantastických prvků a v pozdějších vyprávěních mizí. Takovou proměnu vidíme ve vyprávění Mesquity Perestrela a Lanciani to chápe jako postupný odklon příběhů od dědictví středověké literární tradice ke zobrazování „čím dál konkrétnějšího vnímání nové skutečnosti.“⁴²⁴ Přestože proměnu prvku fantastických zvířat můžeme chápat jako rozdíl mezi prvním vyprávěním a vyprávěním o lodi São Bento, nezdá se zcela přesné tvrdit, že se z vyprávění o ztroskotáních postupně motiv fantastických zvířat zcela vytratil. Jak jsme viděli v kapitole o cestopisných prvcích (viz s. 49), ve vyprávění jezuitky Gaspara Afonse, které je přibližně o půl století mladší než vyprávění Mesquitovo, jsou popisy fantastických zvířat hojné a běžné. Lanciani však také ukazuje, že fantastické prvky z vyprávění o ztroskotáních nikdy nemizí zcela, spíše se proměňují, navíc existují vyprávění i mladší (Lanciani uvádí příklad vyprávění Franciska Correy z konce 17. století), která se k tradici těchto motivů vracejí.⁴²⁵ Fantastické prvky se v Mesquitově vyprávění navíc nevyskytují pouze v podobě zvířat, jiným fantastickým prvkem jsou záhadné hlasy z moře, jež se ozývají z místa, kde se potopila loď (viz citace na s. 52). Přestože tedy na místo prvku fantastických zvířat nastoupil popis strachu z lidí a ze zrady, fantastično z tohoto vyprávění nezmizelo úplně.

Dalším motivem, který se ve vyprávěních o ztroskotáních již od příběhu lodi São João opakuje a zdá se být pro vyprávění o ztroskotáních velmi typický, je motiv předzvěsti. Maria Araújo, která podobně jako Giulia Lanciani studuje narativní strukturu vyprávění o ztroskotáních a dělí ji do dějových jednotek, dokonce považuje předzvěst za samostatnou dějovou jednotku.⁴²⁶ Takto bychom mohli předzvěst chápat u některých vyprávění, v nichž má skutečně charakter krátké anekdoty, jako je tomu například ve vyprávění Gaspara Afonsa nebo Afonsa Luíse. V některých vyprávěních se však jedná spíše o komentáře vypravěče, které nalezneme na mnoha místech příběhu, jak jsme viděli u vyprávění o Sepúlvedově ztroskotání. Domnívám se, že tak můžeme pozorovat určitý vývoj, jímž tento motiv prošel: z vypravěčových komentářů, jimiž se čtenářům naznačoval špatný konec výpravy, se vyvinul propracovanější motiv literárního charakteru.

Ve vyprávění Mesquity Perestrela má předpověď ještě podobu vypravěčových komentářů. V nich vypravěč předjímá budoucí události a čtenářům předem naznačuje tragický osud výpravy. Vypravěč například uvádí, že jeho otec, který zemřel ještě před samotným ztroskotáním, měl vlastně štěstí, protože: „não vio a destruição de seus amigos & fazenda, nem a carniceria & strago que a desaventura depoyz fez em seus propios filhos.“⁴²⁷ („neviděl

⁴²⁴ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 51: „uma percepção cada vez mais concreta da nova realidade.“

⁴²⁵ Viz, tamtéž, s. 52.

⁴²⁶ Viz Araújo, Maria Benedita. „Os relatos de naufrágios.“ In *Condicionantes culturais da literatura de viagens*. Cristóvão, F. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 399.

⁴²⁷ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. I, s. 7.

utrpení svých přátel a zničení svého majetku, ani záhubu, kterou nešťastný osud připravil jeho vlastním dětem.“) Vypravěč takto uvádí události, jež bude popisovat dále, a naznačuje, že neštěstí se budou týkat jeho samého a jeho bratra.

Předjímání dalších událostí ve vypravěčových komentářích je dalším prvkem, který spojuje Mesquitovo vyprávění s anonymním prvním příběhem. Ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca, které chronologicky následuje za tímto příběhem, již najdeme propracovanější motiv předzvěsti, stejně jako ve vyprávěních Afonsa Luíse a Gaspara Afonsa. Lze se domnívat, že mezi komentáři vypravěče předvídaujícími tragický konec výpravy a pozdějším motivem předzvěsti v podobě krátké anekdoty existuje přímá souvislost a že se jedná o jednodušší a propracovanější verzi téhož prvku. Tento prvek navíc můžeme interpretovat jako plod principů autobiografického psaní, zdá se totiž, že souvisí s principem propojování událostí pomocí příčin a důsledků a také s přisuzováním významu jednotlivým událostem i ztroskotání celkově. Předpověď někdy bývá východiskem k dalšímu vývoji událostí, jak například uvidíme v příběhu Afonse Luíse, v němž kapitán předpověď neuposlechne a na cestu skutečně vypluje. Ztroskotání je ve vyprávěních vždy interpretováno jako trest a jako trest nabývá na významu, což je umocněno právě prvkem předpovědi: ztroskotání tedy nikdy není chápáno jako nešťastná nehoda, ale naopak je událostí, která má vytrést, a o níž se navíc dopředu vědělo nebo alespoň tušilo.

Jestliže pro první vyprávění o ztroskotání bylo charakteristické celkové tragické ladění příběhu, tuto charakteristiku přebírá nebo zachovává i příběh druhý. I v tomto vyprávění je tragika situace a osudu výpravy podtržena vyzdvihováním kvalit kapitána, podobně jako tomu bylo v příběhu o lodi São João, v němž vypravěč na několika místech zdůrazňoval vznešený původ a charakter kapitána Sepúlvedy a jeho ženy. Vypravěč příběhu lodi São Bento se o kapitánovi d'Álvarezovi vyjadřuje jako o „fidalgo de muyta estima neste reyno“ („šlechtici, jenž se těšil velké úctě v tomto království“) a zdůrazňuje, že jeho posádku tvořili „todos homẽs muy experimentados em seus cargos.“⁴²⁸ („muži ve svých pozicích velmi zkušený“) Loď São Bento byla „a mayor & milhor que então auia na carreira.“⁴²⁹ („největší a nejlepší, která se tehdy plavila“) Všechny tyto komentáře umocňují tragické ladění vyprávění: výprava dopadla špatně, přestože v posádce byli sami zkušený a schopní muži, a navíc se na ní potopila největší a nejlepší loď portugalské námořní cesty do Indie.

K prvkům, které přispívají k tragickému ladění příběhu, patří i popisy hladu: „assi passauã hũs pelos outros, sem nelles se enxergar sinal algũ de sentimẽto, como q[ue] todos forã alimarias irracionaes [...]“⁴³⁰ („tak chodili jedni kolem druhých a neprojevíli žádný cit, jako by byli iracionálními zvířaty [...]“) Vypravěč přirovnává vyhladovělé trosečníky, kteří nebyli schopní pomoci umírajícím nebo je politovat, ke zvířatům. Podobně jako při popisu zrady tlumočnicka Gaspara je tu zvíře zmíněno jako symbol krutého, nelidského chování. Vypravěč dále pokračuje: „E muitas vezes chegauã ater paixoes parentes

⁴²⁸ Tamtéž, kap. I, s. 4.

⁴²⁹ Tamtéž.

⁴³⁰ Tamtéž, kap. III, s. 44.

com parente & amigos com amigos sobre hum gafanhoto, bisouro ou lagartixa [...].“⁴³¹ („Častokrát se příbuzní prali mezi sebou a přátelé s přáteli o cvrčky, brouky nebo ještěrky [...].“) Zajímavé na tomto úryvku je, že je vyprávěn ve třetí osobě množného čísla. Autor-vypravěč se zde zcela jistě záměrně vyděluje ze skupiny krutě se chovajících vyhladovělých trosečníků a nepočítá se mezi ně.

Střídání perspektiv *my*, *oni* a *já* má tedy ve vyprávění svůj účel a je vědomé: autor-vypravěč sice ve většině vyprávění líčí příběh celé výpravy, mezi jejíž členy se počítá, ale v některých pasážích si udržuje odstup od chování jiných trosečníků, jinde pak vypráví zážitky týkající se pouze jeho osoby, nebo líčí svůj autorský záměr. Vypravěč navíc zdůrazňuje krutost situace, do níž se trosečníci dostali, zmínkami o odcizení přátel a rodinných příslušníků, kteří se prali o ubohá sousta. Toto téma najdeme v Mesquitově vyprávění několikrát: „E q[ue] bastaua a memoria daquelle passo pera não ser auida a pobreza por tãmanho ma que por lhe fogir deyxemos a Deos & ao proximo, patria, & pays hirmãos, & amigos, molheres & filhos [...].“⁴³² („Vzpomínka na ten případ by měla stačit k tomu, abychom nepovažovali chudobu za takové zlo, pro něž bychom museli opustit Boha, bližní, vlast, rodiče a sourozence, přátele, ženy a děti [...].“) Na začátku vyprávění tedy vypravěč kritizuje chamtivost a honbu za lepším životem, která může mít někdy tragický konec.

Hlad pochopitelně představuje jedno z velkých témat vyprávění o ztroskotáních. Giulia Lanciani k tomu poznamenává, že hlad v těchto vyprávěních nabývá skutečně emblematického významu, protože symbolizuje návrat k takovému stavu extrémního strádání, který byl v nějaké masové podobě v portugalské společnosti již překonán.⁴³³ Scény popisující zoufalou situaci trosečníků bojujících o každé ubohé sousto, mezi nimiž byli šlechtici, obchodníci, duchovní a kapitáni lodí, mohly být pro dobové čtenáře lákavé také svou morbidností a jistě naplňovaly také čtenářskou touhu po senzaci.

V této souvislosti se někdy hovoří o vyprávěních o ztroskotáních jako o téměř žurnalistickém žánru.⁴³⁴ Podle Jorgeho Sousy pojí reportáž a vyprávění o ztroskotáních několik základních charakteristik: vyprávění byla psána o aktuálních událostech s poměrně krátkým časovým odstupem od nich, týkala se událostí skutečných, které navíc zajímaly velkou část obyvatel Portugalska, a byla určena, alespoň některá z nich, širokému čtenářskému publiku.⁴³⁵ Porovnání vyprávění o ztroskotáních s moderním žánrem, jako je reportáž, se může jevit jako značně diskutabilní, nicméně z charakteristiky, o nichž Jorge Sousa hovoří, do jisté míry osvětlují velkou popularitu těchto příběhů.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Tamtéž, kap. II, s. 16.

⁴³³ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit. 1979, s. 109.

⁴³⁴ Viz Leal, María Luisa; Carrasco González, Juan; Fernández, María Jesús. Op. cit., s. 119; Viz také Máchová, Eva. Op. cit., s. 31.

⁴³⁵ Viz Sousa, Jorge Pedro. „As relações de naufrágios do século XVI e a génese do jornalismo lusófono.“ In *Anais do 4º Congresso da Sociedade Brasileira de Pesquisadores em jornalismo*. Porto Alegre: SBPJor, 2006, s. 49-51.

V souvislosti s hladem se ve vyprávěních o ztroskotáních také často setkáme s motivem kanibalismu. Je velmi zajímavé analyzovat, jak jednotliví autoři tyto zážitky líčí. Například ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca, jak uvidíme později, se setkáme s poměrně humorným zpracováním skutečnosti, že několik Španělů se navzájem postupně snědlo. V Mesquitově vyprávění nalezneme dvě pasáže popisující kanibalismus nebo pokus o něj.

První z nich se týká skupinky Portugalců, kteří zabili jednoho domorodce a později byli sami domorodci usmrceni:

Estes Cafres nos derão nouas como os quatro homens [...] erão mortos, & os matarã dalli perto, porque elles estrangidos da fome, tomarã a hũ Cafre [...]. E metendose com elle em hũ mato ho espostejerão, & assarão pera fornecerem os alforges [...].⁴³⁶

(Tito Kafrové nám přinesli zprávu, že ti čtyři muži byli zabiti [...], zabili je tam blízko, protože oni z hladu zajali jednoho Kafra [...]. A vlezli s ním do houštin a tam ho rozčtvrtili a upekli, aby si doplnili zásoby [...].)

Je až překvapivé, že v této scéně nenajdeme žádný vypravěčský komentář: vypravěč pouze líčí, co se stalo, ale čin několika Portugalců nijak neodsuzuje ani jinak nekomentuje. V tomto smyslu je zajímavá i druhá scéna s motivem kanibalismu: „cõstrangeo a necessidade a muytos serem de parecer que comessemos a este Cafre. [...] Mas ho capitão nã quis cõsentir em tal, dizendo (como era verdade) que se cobrassemos fama q[ue] comiamos gẽte dalli ate o cabo do mũdo fugiriã de nos [...]“⁴³⁷ („hlad byl tak hrozný, že mnohé napadlo, abychom snědli toho Kafra. [...] Ale kapitán to nechtěl dovolit a říkal (a měl pravdu), že pokud by se rozkřiklo, že jíme lidi, utíkali by od nás odtud až na konec světa [...].“) Vypravěč se zde sice nezařazuje přímo mezi ty, kteří navrhovali domorodce sníst, ale opět zde nenajdeme žádný odsuzující komentář. Zdůvodnění toho, proč ke sněžení domorodce nakonec nedošlo, je také překvapivé: vypravěč vkládá do úst kapitánovi vysvětlení, že pokud by se věc rozkřikla mezi domorodci, měli by na cestě větší problémy. Vypravěč tedy ani na tomto místě prostřednictvím kapitánovy promluvy neodsuzuje záměr zabít a sníst člověka. Navíc dále ještě poznamenává: „E segundo se ja soaua nã era esta a primeyra vez que a desauẽtura daquella jornada chegara a algũs a gostarẽ carne humana.“⁴³⁸ („A jak se již vědělo, nebylo to poprvé, co nouze na této cestě, vedla některé k ochutnání lidského masa.“) Dozvídáme se tedy, že během náročného putování někdo z trosečníků skutečně jedl lidské maso! Takto vyličené scény kanibalismu nebo pokusu o něj ostře kontrastují se scénou ve vyprávění Afonse Luíse, kde je pokus o kanibalismus tvrdě odsouzen ze strany kapitána. Můžeme se ovšem také domnívat, že velký rozdíl pro novověké cestovatele a čtenáře tkvěl také v tom, kdo měl být sněžen. Ve vyprávění Afonse Luíse to totiž měli být mrtví spolucestující, tedy Portugalci a křesťané, v případech, o nichž se hovoří v Mesquitově příběhu, se jednalo o domorodce. Alfredo Margarido uvádí, že žádné morální odsouzení

⁴³⁶ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 49.

⁴³⁷ Tamtéž, kap. III, s. 56.

⁴³⁸ Tamtéž.

v Mesquitově příběhu nenajdeme proto, že případy, kdy Portugalci snědli afrického domorodce, museli být časté a běžné.⁴³⁹ Podobný případ je také několikrát popsán v Pintově *Putování*, jak uvidíme.

S touto otázkou souvisí také to, jak jsou domorodci ve vyprávěních o ztroskotáních zobrazováni. Pokud souhlasíme s již citovaným tvrzením Stephena Greenblatta, že z novověkých cestopisů můžeme pouze zjistit něco o evropském způsobu zobrazování (viz s. 33), nesmíme se nechat zlákat popisy domorodců k tomu, abychom z nich usuzovali, jací obyvatelé jihozápadní Afriky v tomto období skutečně byli. Jak už bylo řečeno, vyprávění o lodi São João a Mesquitovo vyprávění líčí putování trosečníků stejnou oblastí. V Mesquitově vyprávění i ve vyprávění o lodi São João jsou domorodci vždy označováni jako „Kafrové“ („cafres“). Toto označení vzniklé z arabského výrazu pro pohana se v 16. století v Portugalsku používalo obecně pro obyvatele Afriky. První setkání s domorodci vypravěč líčí ve druhé kapitole:

parecerão [...] sete, ou oyto homẽ, q[ue] foram os primeyros que naquella terra vimos [...]. Mas elles auendo medo fogirão [...] de modo que nenhũa outra enformação podemos ter mays que serẽ cafres de cor bem negra & cabello reuolto que andauam nuus, com mays aparencias de saluageẽs, que de homẽs racionaes.⁴⁴⁰

(objevilo se sedm nebo osm mužů, kteří byli prvními lidmi, jež jsme spatřili [...]. Ale měli strach a utekli [...], takže jsme se nemohli dozvědět nic jiného, jen to, že to byli Kafrové, velmi černí a s rozčuchanými vlasy, kteří chodí nazí a vypadají spíš jako divoši než jako rozumní lidé [...].)

Z vypravěčova líčení poznáme, že muži, kteří se v dálce objevili, představovali pro výpravu nejprve naději, protože trosečníci se od nich mohli dozvědět užitečné informace. Tato naděje se však rozplývá ve vypravěčově závěru, že se jednalo o Kafry a sám vysvětluje, že pod tímto označením se myslí lidé černé pleti, kteří chodí nazí a jsou považováni za divochy a ne za uvažující lidské bytosti. Takováto charakteristika byla zřejmě pro autora i pro jeho čtenáře dostatečně konkrétní a označení Kafrové dostatečně vypovídající, protože v Mesquitově příběhu se s popisy domorodců setkáme pouze na několika málo dalších místech. Ve své studii, v níž se detailně zabývá právě popisem setkání mezi Portugalci a domorodci v příbězích Britovy sbírky, Dulce Gonçalves upozorňuje na to, že v prvním vyprávění o lodi São João je označení Kafrové dokonce natolik dostačující, že skutečný popis domorodců chybí úplně.⁴⁴¹ V Mesquitově vyprávění se dále setkáme s popisy příbytků, v nichž domorodci bydlí, a jejich způsobu obživy.⁴⁴² V příběhu se také vyskytuje mnoho kratších komentářů, z nichž vyplývá, že přestože trosečníci kontakt s domorodci potřebovali

⁴³⁹ Viz Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1007.

⁴⁴⁰ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 17.

⁴⁴¹ Viz Gonçalves, Dulce de Souza. *Diálogo com a Africanidade na História Trágico-Marítima*. Lisboa: Comissão Cultural da Marinha, 2004, s. 97.

⁴⁴² Viz Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 24.

kvůli informacím a směně zboží a někdy ho tedy vyhledávali, domorodci pro ně také představovali neustálou hrozbu: „os Cafres q[ue] estouam esperado pera saltarẽ os que ficassem derradeiros [...]“⁴⁴³ („Kafrové čekali, aby mohli přepadnout ty, co zůstanou poslední [...].“)

Jedna z nejzajímavějších scén ze setkání s domorodci je vylíčena na konci druhé kapitoly: před Portugalci se objeví asi sto ozbrojených domorodců, ale přes počáteční obavy nakonec dojde k poklidnému setkání. Vypravěč popisuje mluvčího skupiny a své překvapení nad tím, že tento muž, jehož ostatní ve skupině poslouchali, se ničím příliš neliší od ostatních: „no pobre atauio de sua pessoa se não defenferençaua de seus companeyros, por vir assi nuu como elles [...]“⁴⁴⁴ („chudým ustrojením se neliší od svých druhů, protože byl stejně nahý jako oni [...].“) Z tohoto komentáře můžeme usuzovat, že autor-vypravěč i u domorodců očekával, že významnější člověk bude lépe ustrojen, podobně jako je to v jeho vlastním prostředí. Jediná věc, která mluvčího skupiny odlišovala od ostatních, byly korálky v uších, z nichž Portugalci odvodili blízkost řeky a portugalských lodí: „as quaes folgamos de ver parecendonos que deuia estar perto algũ rio, onde viesse nauio resgate, porque aquelas contas se fazem no reyno de Cambaya, donde somente pellas mãos dos nossos sam trazidas [...]“⁴⁴⁵ („byli jsme rádi, že je vidíme, protože blízko musela tedy být řeka, kam připlouvá loď ke směně zboží, tyto korálky se totiž vyrábí jedině v Gudžarátském království, odkud je přiváží pouze naši lidé [...].“) Jak poznamenává Dulce Gonçalves, Portugalcům přineslo naději to, že na „těle *jiného* rozpoznali obtisknutou vlastní identitu,“ a začali se tedy na domorodce dívat přátelštějšíma očima.⁴⁴⁶

Na druhou stranu však právě v tomto popise silně zaznívá vědomí kulturní nadřazenosti, vypravěč totiž zdůrazňuje, že jsou to *pouze ruce* Portugalců, které *přináší* korálky domorodcům, ti tedy pouze přebírají, co je jim nabízeno. Vypravěč také popisuje údiv Kafrů nad vzezřením Portugalců: „nos vinhão ver, como cousa noua & desacostumada antre elles: mostrando espantareense da nossa cor, armas, trajos, & disposições.“⁴⁴⁷ („chodili se na nás dívat jako na novou a nezvyklou věc a překvapovala je naše barva, zbraně, oblečení a postava.“) Zde vypravěč popisuje ono setkání jakoby z druhé strany a uznává, že zjev portugalských trosečníků mohl být pro domorodce překvapivý. Z tohoto komentáře bychom mohli usoudit, že v této pasáži se autor ocitl blízko myšlenky kulturního relativismu, jenže závěr této scény ukazuje spíš opak: „tanto que virão horas se aleuantarão tambẽ, & começarã de espalharse por aq[ue]lles matos, pascendo como alimarias brutas, hũas certas rayzes que achauão.“⁴⁴⁸ („když přišel čas, zvedli se a rozešli se po houštinách, spásali jisté kořínky, které našli, jako tupá zvířata.“) V tomto popise je zvláště významné sloveso *pást se*. Vypravěč si toto sloveso vybral zcela jistě záměrně proto, aby podtrhl odlišnost domorodců

⁴⁴³ Tamtéž, kap. III, s. 28.

⁴⁴⁴ Tamtéž, kap. II, s. 19.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁴⁶ Viz Gonçalves, Dulce de Souza. Op. cit., s. 100.

⁴⁴⁷ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 19.

⁴⁴⁸ Tamtéž.

od Portugalců a co nejvíce je odlidštil. Podle zakončení věty se můžeme domnívat, že domorodci prostě hledali a sbírali kořínky nebo nějaké plody, autor se však rozhodl domorodce vykreslit co nejvíce podobné zvířatům. Tím se také nepřímo vysvětluje předchozí zmínka o jejich údivu: ustrojení Portugalců se divili proto, že jsou nevědomí a zvířatům podobní. Autor-vypravěč tedy nerelativizuje zvyky a způsoby vlastní kultury, přestože se to může na první pohled zdát.

Mohli bychom tedy shrnout, že obraz domorodců, který Mesquitův příběh přináší, je především obrazem vědomí kulturní nadřazenosti a zcela jistě se v něm odráží snaha autora domorodce co nejvíce odlišit od obrazu sebe sama. Jak upozorňuje Alfredo Margarido, černí Afričané byli skutečně považováni spíše za zvířata, proto mohli být také jezeni.⁴⁴⁹ Je ovšem nutné připomenout, že by bylo spíše velmi překvapivé, pokud bychom v Mesquitově vyprávění skutečně našli nějaký jasný náznak myšlenky kulturního relativismu. V době, o níž je řeč, se takové myšlení teprve rodilo a to například během disputace, kterou v roce 1550 a 1551 o charakteru amerických indiánů vedli Bartolomé de las Casas a Juan Ginés de Sepúlveda. Myšlenka kulturního relativismu se sice naplno projevila v některých esejích Michela de Montaigne,⁴⁵⁰ publikovaných ke konci 16. století, po dlouhou dobu však zůstala výsadou několika mála jedinců, nebo jak poznamenává Garin, Montaignovy postřehy a závěry byly „izolovaným hlasem.“⁴⁵¹ Významné ovšem také je, že Casasovy i Montaignovy myšlenky se týkaly amerických indiánů, ne Afričanů černé pleti. Jestliže nazí američtí indiáni byli v prvních cestopisech často popisováni jako čisté bytosti a jejich obraz souvisel s mýtem zlatého věku a s křesťanským rájem, popisy černých Afričanů už ve středověkých cestopisech téměř vždy souvisely s obrazy smrti, trestu za hříchy a ďábla.⁴⁵² Vyprávění o ztroskotáních tedy tuto perspektivu přejala.

Již byla řeč o tragice v prvních dvou portugalských vyprávěních o ztroskotáních. K tomu je ovšem třeba dodat, že v některých vyprávěních o ztroskotáních se objevují scény, které můžeme označit jako humorné. Mesquitovo vyprávění se v tomto ohledu odlišuje od vyprávění prvního, v němž takovou scénu nenajdeme.⁴⁵³ Viděli jsme, že například často

⁴⁴⁹ Viz Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1008-1009.

⁴⁵⁰ Jedná se hlavně o eseje *O kanibalech* (Des cannibales) a *O kočárech* (Des coches). Viz Montaigne, Michel de. *Essais*. Paris: Librairie Général Française, 1972.

⁴⁵¹ Garin, Eugenio. „Alla scoperta del «Diverso». I selvaggi americani e i saggi cinesi.“ In Garin, Eugenio. *Rinascite e Rivoluzioni. Movimenti culturali dal XIV al XVIII secolo*. Roma: Laterza, 1975, s. 343: „ma fu voce isolata.“

⁴⁵² Viz Horta, José da Silva. „A imagem do Africano pelos portugueses antes dos contactos.“ In *O Confronto do Olhar. O encontro dos povos na época das Navegações portuguesas. Séculos XV e XVI*. Ferronha, A. L. (dir.). Lisboa: Caminho, 1991, s. 44 a následující.

⁴⁵³ Zde je ovšem třeba upozornit na rozdíl mezi verzí vyprávění o ztroskotání lodi São João, která je součástí Britových *TNP*, a verzí rukopisnou a tištěnou verzí z roku 1625. Ve verzi z Britovy sbírky je totiž za závěr, jímž rukopisná i tištěná verze z roku 1625 končí, dodán odstavec, který popisuje příběh jistého Panteleã de Sá, který, aby si zachránil život, předstíral, že je lékař, a domorodého krále léčil močí, což kupodivu na zhojení ran stačilo. Tato pasáž má humorný náboj a ozývají se v ní i ironické tóny, když je Panteleão nazván „ilustre“ („věhlasný“) a je postaven na jakýsi oltář. Viz Brito, Bernardo Gomes de. Op. cit., sv. I, s. 42. Tato epizoda ovšem v obou verzích vyprávění, s nimiž pracuji, úplně chybí. Protože většina portugalských studií zabývajících se vyprávěním o ztroskotání lodi São João vychází právě z verze otištěné Britem, nepodařilo se mi z dostupné literatury zjistit, kdy a kým byla tato epizoda k vyprávění přidána, tedy zda se objevila už

se opakující motiv hladu je prvkem, jenž přispívá k tragice vyprávění. Tentýž motiv může však někdy být zpracován i humorně:

creceo tanto a necessidade antre nos, que nos constrãgeo a comer os çapatos & ãbraçamêtos das rodela, & o q[ue] alcaçaua achar algũ osso dalimaria q[ue] ja de velho estaua tão branco como neue que comia feito em caruão, auia q[ue] tinha hũ abastado bãquete.⁴⁵⁴

(Nouze byla mezi námi taková, že nás donutila jíst boty a řemínky štítů, a kdo našel nějakou zvířecí kost, která byla tak stará, že byla docela vybělená, opekl si ji na uhlí a bylo to jako by měl velkou hostinu.)

Vybělená stará, ale opečená kost podle slov vypravěče v situaci extrémního hladu představovala pochoutku jako z vybrané hostiny. Ironické tóny, které se zdají v tomto popisu zaznívat, najdeme i v pasážích, v nichž vypravěč popisuje, co se stalo s bohatstvím, jež loď převážela: „em muyto pouco espaço foy ho mar todo cuberto de infinitas riquezas, lançadas as mays dellas por seus propios donos: de quem erão naquelle tẽpo tão auorrecidas, como ja em outro amadas.“⁴⁵⁵ („za krátký čas se hladina moře pokryla mnohými cennostmi, jež vyhodili sami jejich majitelé, kteří je teď tak nenáviděli, jako předtím milovali.“) Před samotným ztroskotáním lodi se posádka a cestující snažili loď odlehčit a vyhazovali z paluby náklad, který tam byl uložen. Vypravěč relativizuje hodnotu zboží, jež se za bouře proměnilo v bezcenné, a zdůrazňuje, že bylo vyhazováno jeho majiteli, což je situace jistě velmi ironická. Podobná situace je vyličena i po samotném ztroskotání, kdy jsou cenné předměty vyplavené z moře využity ke stavbě přístřešku: „hũ lustroso & soberbo alojamento, feyto de alcatifas riquissimas do diaz & outras muytas peças d'ouro & seda, gastadas em bem diferente uso do pera que forão feitas [...]“⁴⁵⁶ („skvostný a nádherný příbytek vyrobený z drahých koberců a mnoha zlatých a hedvábných předmětů použitých zcela jinak, než k čemu byly udělány [...].“) Zlato, hedvábí a koberce jsou popsány jako materiál ke stavbě chatrče na opuštěném, pustém pobřeží. Tato scéna se opět jeví jako ironická.

Je ovšem důležité interpretovat tyto popisy opatrně, protože pohled současného čtenáře na komické prvky ve starších dílech může být značně problematický. Eduard Petrů upozorňuje na to, že problematika vnímání humorných prvků se projevuje hlavně ve starších dílech, která zobrazovala životní zkušenosti, tedy často v cestopisech a autobiografiích. Petrů dále ukazuje, že komično v realitě objevuje autor a zobrazuje ho tak, aby čtenář daný popis nebo prvek také chápal jako komický. Autor i čtenář tak na danou popsanou skutečnost nahlízejí ze stejné perspektivy. Problém tkví v tom, že se pro dnešního čtenáře „vytratil

v některé z tištěných verzí v 16. století, anebo zda se poprvé objevila až v Britově verzi a mohla by být tedy produktem úprav, jež jako kompilátor a editor prováděl.

⁴⁵⁴ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. III, s. 44.

⁴⁵⁵ Tamtéž, kap. II, s. 6.

⁴⁵⁶ Tamtéž, kap. II, s. 16.

společenský kontext, který často těmto příhodám dával neutrální nebo tragický tón.“⁴⁵⁷ Současný čtenář pak již s autorem nesdílí stejný úhel pohledu a popsanou situaci chápe jako komickou „často přímo proti záměru autora.“⁴⁵⁸ Jedná se tedy o prvky bezděčného humoru, jak je Petrů nazývá, jež musíme odlišovat od humoru intencionálního.

Je tedy otázkou, zda výše citované úryvky z Mesquitova vyprávění skutečně byly autorem myšlené jako popisy nebo situace humorné, nebo zda naopak popisy cenného zboží plujícího po hladině moře a drahých předmětů využitých ke stavbě přístřešku, neměly představovat spíše obraz tragický. Domnívám se však, že alespoň dva z těchto popisů můžeme skutečně považovat za projevy humoru intencionálního. Vyplývá to především z použití přídavného jména „vydatný, dobře zásobený“ („abastado“), které má charakterizovat hostinu v podobě opečené bílé kosti, a přídavných jmen „skvostný, nádherný“ („lustroso, soberbo“), jimiž vypravěč popisuje přístřešek zbudovaný na pusté pláži. Tyto výrazy totiž stojí v protikladu ke skutečné hodnotě popsaných věcí: nalezená kost nemohla být vydatným jídlem jako na hostině a přístřešek v pustině nemohl být skvělý a výstavní. Taková hra protikladů je jistě zcela záměrná. Vypravěč v těchto pasážích nesmyslnost a absurditu daných situací podtrhuje použitím vybraných slov, vytváří tedy specifickou perspektivu, z níž jsou situace popsány a kterou sdílí i čtenář. Právě proto se můžeme domnívat, že v těchto dvou pasážích se projevuje humor intencionální. Použití humoru studuje také Carmen de Mora ve *Floridě* Inky Garcilasy a uvádí několik příkladů, kdy je situace extrémního hladu vyličena podobně jako v Mesquitově vyprávění. Podle Carmen de Mory se humor může někdy sloužit pouze ke „zpestření“ příběhu, někdy je použit jako „účinný nástroj k ilustraci toho, co se chce sdělit.“⁴⁵⁹

Navíc na to, že některé scény jsou skutečně komické záměrně, ukazuje i jeden komentář, který vypravěč zařazuje po dalším podobném popisu: „outra parte daq[ue]lla praya estaua chea de muytas odoríferas drogas & outra infinita diuersidade de fazendas & cousas preciosas: jazendo myutas dellas ao redor de seus donos [...].“⁴⁶⁰ („jiná část té pláže byla plná vonných bylin a spousty dalšího zboží a cenných věcí, některé z nich ležely vedle svých majitelů [...].“) V tomto popise vypravěč opět hovoří o relativní hodnotě tolik ceněného zboží, které je po ztroskotání k ničemu a pouze jako odpad zaplňuje pláž. Na závěr této pasáže vypravěč dodává: „cortarey ho fio ao Satyrico stylo per que ja me leuaua a memoria & medo do que alli me foy representado, recolhêdome a meu proposito [...].“⁴⁶¹ („ukončím už vyprávění v satirickém stylu a vrátím se ke svému záměru, protože už mne začaly unášet vzpomínky a strach z toho, co jsem tam viděl [...].“) Autor-vypravěč si je tedy vědom,

⁴⁵⁷ Petrů, Eduard. Op. cit., 1996, s. 36.

⁴⁵⁸ Tamtéž.

⁴⁵⁹ Mora, Carmen de. „Introducción.“ In Vega, El Inca Garcilaso de la. *La Florida*. Mora, C. de. (ed.). Madrid: Alianza, 1988, s. 71: „A veces se trata simplemente de amenizar la relación. El humor es también un recurso eficaz para ilustrar mejor lo que se quiere decir.“

⁴⁶⁰ Mesquita Perestrelo, Manoel de. Op. cit., kap. II, s. 16.

⁴⁶¹ Tamtéž.

že právě vyličená scéna je psána v „satirickém stylu,“ který ho ovšem odvádí od jeho hlavního záměru, jímž je, jak jsme viděli, vyprávět příběh všech trosečníků.

Na druhou stranu je nepopíratelné, že ve všech citovaných pasážích se objevují tytéž výrazy, například „hrůzná a politováníhodná podívaná, dlouhé strasti“ („medonha & lastimosa representaça, largos trabalhos“),⁴⁶² které se objevují v celém vyprávění a díky nimž příběh získává právě tragické ladění. Tak o akumulaci některých přídavných jmen hovoří například Andrade Moniz.⁴⁶³ Nemusí to však nutně znamenat, že komický prvek v těchto popisech není záměrný. Tyto popisy lze chápat spíše tak, že autor-vypravěč v nich mísí komické a tragické prvky a že nám vlastně ukazuje, že v situacích, jež byly samy o sobě tragické, byla také obsažena ironie, absurdita a komika. Míšení tragiky a komiky by tak mohlo být jednou z charakteristik vyprávění o ztroskotáních.

V každém vyprávění o ztroskotání podle Marie Alziry Seixo najdeme nějakou scénu, jež představuje tragické vyvrcholení celého příběhu. Jsou to scény, v nichž se popisují ty nejdramatičtější události, nejhorší utrpení, nejtragičtější lidské osudy nebo nejpřekvapivější překážky na dané cestě. Právě v těchto scénách se ukazuje také originalita každého vyprávění, protože v nich se vyprávění mohou odklonit od dějových jednotek, pokud použijeme termín Giulie Lanciani, jež jsou všem vyprávěním společné. V případě vyprávění o lodi São João se nepochybně jedná o scénu smrti doni Leonor. V Mesquitově vyprávění Maria Seixo jako vrcholnou scénu hodnotí popis bouře, během níž jsou na lodi slyšet podivné hlasy.⁴⁶⁴ Toto hodnocení se ovšem nezdá zcela výstižné: Seixo neuvádí přesně, která část scény bouře a ztroskotání se jí jeví jako skutečně klíčová, a jedná se o pasáž velmi dlouhou. Přestože dlouhý popis bouře a ztroskotání lodi je důležitý a najdeme v něm mnoho významných prvků, nejedná se o tragické vyvrcholení vyprávění, a to hned z několika důvodů. Předně tato pasáž se nachází téměř na začátku vyprávění, což představě o vrcholné scéně příliš neodpovídá. Dále popisy bouří a ztroskotání lodi jsou scény, které se nijak nevymykají narativní struktuře společné všem příběhům, a jakkoli mohou být originálně zpracovány, jistě v nich není přítomen okamžik překvapení. A konečně líčení bouře a ztroskotání lodi zabírá v Mesquitově příběhu přibližně 12 stran, v takovém rozsahu pochopitelně dramatický a tragický náboj různě kolísá.

Domnívám se, že alespoň v některých vyprávěních se vrcholná scéna vyznačuje také tím, že je k ní směřováno, tedy že je dopředu vypravěčem nějak komentována nebo naznačována. To například platí o smrti doni Leonor v prvním vyprávění, protože, jak jsme viděli, vypravěč v celém příběhu často komentuje skutečnost, že tak ušlechtilou ženu musel nakonec stihnout tak krutý osud. V Mesquitově příběhu se za vrcholnou scénu dá považovat pasáž, v níž vypravěč líčí smrt svého bratra. I tuto tragédii vypravěč na několika místech příběhu

⁴⁶² Tamtéž, s. 16-17.

⁴⁶³ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 265 a následující.

⁴⁶⁴ Viz Seixo, Maria Alzira. „Les récits de naufrages de *l'Histoire Tragico-Maritime*: combinatoires et sens tragique de la représentation.“ In *A Viagem na Literatura*. Seixo, M. A. (ed.). Mira-Sintra: Publicações Europa-América, 1997, s. 120-121.

předvídá a naznačuje ji. Tato scéna navíc i splňuje další charakteristiku, kterou navrhuje Maria Seixo, totiž to, že se z narativního rámce vyprávění vymyká, stojí mimo dějové jednotky společné všem vyprávěním. Je v ní jednak vyličen osud jednoho člověka, čili neodpovídá jinak kolektivnímu zaměření příběhu, čímž se také podobá scéně smrti doni Leonor, a také je ve vyprávění jasně ohraničena a tedy postavena mimo hlavní děj. Úvod této scény se podobá modlitbě:

todo poderoso deos, verdadeiro escodrinhador do coração humano [...] o meu ao presente litiga por ser chegada a triste ora, em que pera verdadeira continuação deste processo me he necessario escrever a intêpestiua & lastimosa morte de Antonio sobrinho da misquita meu irmão.⁴⁶⁵

(všemohoucí Bože, který doopravdy znáš lidské srdce [...], to moje se nyní zdráhá, protože nadešla smutná hodina, v níž aby příběh pravdivě pokračoval, musím vyprávět předčasnou a smutnou smrt Antónia Sobrinhy da Mesquita, svého bratra.)

Vypravěč touto modlitbou vytváří jasný předěl mezi předchozím vyprávěním a mikropříběhem, jenž bude následovat. Poukazuje na nutnost popsat vše prožité pravdivě a tím vlastně ospravedlňuje zařazení epizody, která se týká pouze jeho samého do jinak kolektivního příběhu.

Příběh smrti Mesquitova bratra můžeme rozdělit na dvě části. V první z nich se António Sobrinho rozhodne nepokračovat dále v cestě a zemřít na místě, tento motiv můžeme opět chápat jako paralelu ke scéně smrti doni Leonor. Vypravěč zde líčí hlavně svoji snahu bratrovi pomoci a zůstat s ním do poslední chvíle: „me rogara não ficasse ali [...] por respeyto de minha vida, como de sua morte, & poys o eu não quisera fazer: soubese que aquillo q[ue] ali estaua não era ja meu irmão [...]“⁴⁶⁶ („prosil mne, abych tam nezůstával [...] z úcty ke svému životu i jeho smrti, a když jsem to nechtěl udělat, řekl, abych si uvědomil, že to, co tam leží, už není mým bratrem.“) Bratrova promluva, kterou vypravěč reprodukuje, se vyznačuje hlavně zdůrazněním fatálnosti situace a patří k nejemotivnějším pasážím celého příběhu. Vypravěč dále líčí, jak se bratr nakonec přece jen rozhodl vstát a pokračovat v cestě, takže dvojice nakonec v noci dostihla ostatní, kteří nocovali na břehu řeky, protože domorodci jim z druhého břehu slíbili, že jim ráno ukáží brod.

V druhé části mikropříběhu je pak vyličeno přebrodění přes řeku, při němž António Sobrinho zahyne: „quanto trabalhey ate que o aferrey por hũ braço, não merecia Deos podelo endereytar sobre a agoa, sem q[ue] primeiro lhe desse o espirito.“⁴⁶⁷ („snažil jsem se tolik, až jsem ho chytil za paži, ale Bohu se už nezlíbilo vynést ho nad vodu, tak při tom vypustil duši.“) Právě popis toho, jak vypravěč, který zde je i protagonistou, chytil svého topícího se bratra za ruku, ale nedokázal ho udržet nad hladinou řeky, můžeme považovat za skutečně tragické vyvrcholení Mesquitova příběhu. Vypravěč dále popisuje, jak uboze musel svého

⁴⁶⁵ Mesquita Perestrelo, Manoel de, Op. cit., kap. III, s. 45.

⁴⁶⁶ Tamtéž, kap. III, s. 47.

⁴⁶⁷ Tamtéž, kap. III, s. 47-48.

bratra pohřbít, a protože „auia pedaço q[ue] me o capitão estaua chamando pera pelejarmos com os Cafres“ („už nějakou chvíli mne kapitán volal k boji s Kafry“), musel rychle odejít a rozloučit se s tím „q[ue] de mi nesta vida foy tam querido.“⁴⁶⁸ („jehož jsem ve svém životě měl tolik rád.“)

Viděli jsme, že v Mesquitově příběhu vypravěč jen málokdy poukazuje na svoje zásluhy nebo nějaké výjimečné postavení. To, že právě v této scéně ukazuje, že ho kapitán volal a tedy že ho bylo třeba, není náhodné: rychlý odchod z místa bratrovy smrti je dramatickou tečkou za celou scénou. Celý mikropříběh je pak uzavřen vypravěčovým komentářem, v němž vyjadřuje záměr vrátit se opět k líčení příběhu všech trosečníků. Tím je mikropříběh ukončen a je tak skutečně dosaženo efektu samostatné a od zbytku vyprávění oddělené scény.

V mikropříběhu smrti Mesquitova bratra se objevuje i několik dalších zajímavých prvků. Opakuje se zde ironicky zpracovaný motiv hladu, když vypravěč popisuje večeři, kterou s bratrem měli den před broděním řeky: „meu hirmão & eu [...] fizemos a çea de hûas alparcas q[ue] eu leuaua calçadas, a que também a nossa não menor mingoa fez que não menos gostosas achassemos.“⁴⁶⁹ („můj bratr a já [...] jsme si udělali večeři z mých sandálů, pro velký hlad jsme se shledali velmi chutnými.“) Také do této scény, která je tragickým vyvrcholením příběhu, autor tedy přimíchal komický prvek. Dále se zde objevuje motiv fantastického zvířete, ale je zajímavým způsobem obměněn: jak jsme viděli, v Mesquitově vyprávění namísto strachu ze zvířat nastupuje strach z lidí a prvek fantastického zvířete je oslaben, v této scéně je to však přesně naopak. Vypravěč líčí, jak bratra přemlouval, aby se zvedl a šel dál, a ve svém projevu, který reprodukuje, právě využívá motivu zvířete jako pohrůžky: „melhor seria acabar em poder de homês que de alimarias, que naq[ue]lla terra deuiã de ser muytas, segundo o infinito & diuerso genero de pegadas.“⁴⁷⁰ („bylo by lepší skončit v moci lidí než zvířat, jichž v té zemi muselo být mnoho podle velkého množství nejrůznějších stop.“) Zde jsou to tedy zvířata, která nahánějí strach, a naopak lidé představují naději. Významné také je, že se nejedná o konkrétní známá nebo spatřená zvířata, ale spíše o představu na základě stop, čímž je také umocněn fantastický rozměr tohoto komentáře.

Mesquitovo vyprávění se tedy v mnohém podobá prvnímu vyprávění o galeoně São João, přesto můžeme uzavřít, že ve střídání vypravěčských perspektiv, míšení tragiky a komiky, v mikropříbězích a v zapojení odkazů k předchozímu ztroskotání se projevuje originální invence autora. Mesquitovo vyprávění je také prvním portugalským svědeckým vyprávěním, představuje tedy počátek poněkud odlišné linie portugalského žánru vyprávění o ztroskotáních.

⁴⁶⁸ Tamtéž, kap. IIII, s. 48.

⁴⁶⁹ Tamtéž, kap. IIII, s. 47.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

4.2 Ztroskotání na cestě, kterou vykonala loď Santa Maria da Barca

Anonymní vyprávění o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca se dochovalo pouze v jediném exempláři z roku 1566, jež je také jediným známým vydáním. Totéž ztroskotání ovšem zpracoval také Diogo do Couto v *Sedmé dekádě* a do své sbírky ho zařadil také Gomes de Brito. Je nutné ovšem upřesnit, že v Coutově díle není příběh lodi Santa Maria da Barca uveden jako jeden celek, ale je rozdělen do několika částí a zařazen do různých kapitol několika různých knih *Sedmé dekády*. Pokud jde o Britovo vydání, jak už bylo řečeno v první kapitole (viz s. 18), Brito dal dohromady Coutův text, který použil jako úvod, a dnes neznámé vyprávění, které není totožné s vyprávěním vydaným v roce 1566. Giulia Lanciani v podrobné studii z roku 1983 prokázala, že mezi vyprávěním z roku 1566 a vyprávěním vydaným Britem existují významné rozdíly, například ve ztvárnění postavy kapitána, z nichž můžeme usuzovat, že Brito měl k dispozici jiné, dnes ztracené vyprávění.⁴⁷¹ O autorovi vyprávění vydaného v roce 1566 nemáme žádné informace. Lanciani se domnívá, že se mohlo jednat o člena posádky vzhledem k tomu, jak přesně jsou ve vyprávění použity odborné námořnické termíny. Přestože vyprávění je napsáno v první osobě množného čísla, nelze z textu spolehlivě poznat, zda autor dílo napsal sám, nebo ho diktoval a na jeho vzniku se tedy podílela i další osoba.⁴⁷²

Vyprávění o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca od ostatních vyprávění odlišuje několik významných rozdílů. První z nich, kterého si všimne každý čtenář, se týká jazyka a stylu vyprávění: oproti ostatním vyprávěním je tento příběh napsán jazykem syntakticky jednoduchým, strohým, v němž se podle Lanciani vyskytují také hovorové obraty: „Pusemos a proa no Brasil. Tardámos em ver a costa seis ou sete dias, [...]. A quatorze d’Agosto entrámos na Baía de Todos os Santos, onde estivemos cinco meses.“⁴⁷³ („Zamířili jsme k Brazílii. Trvalo šest nebo sedm dní, než jsme uviděli pobřeží [...]. Čtrnáctého srpna jsme vepluli do zátoky Všech svatých, kde jsme strávili pět měsíců.“) Krátké věty, z nichž každá vyjadřuje vlastně posun v ději a v časové linii, toto vyprávění charakterizují. V této ukázce si také můžeme všimnout, jak vypravěč přeskakuje dlouhé časové období, protože si vybírá pouze ty události, které děj posunují dále. Výběr informací a syntézy jsou sice jedním z charakteristických prvků autobiografických děl, jak jsme viděli, ale v tomto vyprávění se tyto principy projevují v mnohem větší míře než v jiných vyprávěních. V tomto smyslu se příběhu o lodi Santa Maria da Barca podobá jedině vyprávění Maestra Juana.

Vyprávění je také poměrně chudé na popisy, Lanciani například upozorňuje na to, že vypravěč sám sděluje, že popisy Brazílie se mu zdají nadbytečné vzhledem k tomu, že do Brazílie se hodně cestuje. Vypravěčova neochota popisovat skutečnosti, které považuje za dostatečně známé, není však nijak výjimečná (mluví o tom také např. Gaspar Afonso

⁴⁷¹ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 36-40.

⁴⁷² Viz tamtéž, s. 20-21.

⁴⁷³ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 47.

ve svém vyprávění) a spíše souvisí s obecnými charakteristikami cestopisu a snahou autorů zaujmout a překvapit novými věcmi (viz s. 45). Nicméně je skutečně nepochybné, že v tomto vyprávění příliš popisů lidí nebo země nenalezneme. Významnější ovšem je, že ve vyprávění se také mnohem méně projevují různé prostředky a prvky, o nichž již byla řeč, které by podtrhovaly tragiku nebo dramatickost příběhu.⁴⁷⁴

Tyto charakteristiky bychom mohli chápat jako důkaz toho, že se jedná o vyprávění méně literárně zpracované, v němž se literární složka z nějakého důvodu méně rozvinula. Lanciani styl tohoto vyprávění přirovnává k „suchému a strohému“⁴⁷⁵ stylu kroniky, což není úplně přesné, protože mnoho kronik se naopak vyznačuje květnatým, rétorickým stylem. Strohý styl, méně literárních prvků a také téměř žádné pasáže, v nichž by se nějak projevil vypravěč-protagonista, to vše by mohlo ukazovat na to, že autor příběh diktoval, tedy že při jeho vzniku byla přítomná další osoba a text nemusel vznikat zcela podle autorových představ. Paralely najdeme v dílech Cabezy de Vaca: jak jsme viděli, na vzniku jedné ze zpráv předcházejících *Ztroskotáním*, se podíleli další autoři, což se odrazilo v tom, že úloha Cabezy de Vaca v textu je mnohem menší, než tomu je u *Ztroskotání*; dále je v tomto smyslu také ilustrativní případ *Komentářů* (*Comentarios*), druhého díla Cabezy de Vaca, které autor diktoval a jež se mírou například automytizace nevyrovná *Ztroskotáním*.

V každém případě právě tyto odlišnosti od ostatních zkoumaných textů činí vyprávění o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca významným: na tomto díle, pokud ho porovnáme s jinými vyprávěními o ztroskotáních, se ukazuje, jak odlišně mohou být prožité události zpracovány a jak se může vyprávění posunout směrem k *literárnosti* díky autorské invenci. V tomto smyslu je také zajímavé porovnat toto dílo s Coutovou verzí téhož ztroskotání⁴⁷⁶ a také s verzí, již publikoval Brito.⁴⁷⁷

Giulia Lanciani také upozorňuje na dvě odchylky v narativní struktuře tohoto vyprávění: dějová jednotka, již Lanciani nazývá úvod a příprava na cestu, je mnohem delší než u jiných vyprávění, protože vypravěč zde popisuje cestu do Indie i s přezimováním v Brazílii; a dále dějová jednotka putování je výjimečná tím, že se nejedná o putování po souši, protože trosečníci se plavili na vyrobených bárkách.⁴⁷⁸ Jako významnější z těchto rozdílů se mi jeví delší úvodní pasáž vložená před samotné ztroskotání, odlišný způsob putování trosečníků vyplývá prostě z prožitých skutečností a je pouze odchylkou obsahovou nikoli odchylkou ve struktuře vyprávění.

Rozsáhlá úvodní pasáž tohoto vyprávění je pozoruhodná tím, že v ní vypravěč předvídá budoucí neštěstí: „a nau ficou em seco sobre o costado d'estribordo [...], parece que ali

⁴⁷⁴ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 20-25.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 21: „A narração tem o corte seco e conciso de uma crónica [...]“.

⁴⁷⁶ Používám vydání Giulie Lanciani: Couto, Diogo do. „Livro Quinto da Sétima Década da História da Índia. Capítulo II. Livro Oitavo da Sétima Década da História da Índia. Capítulo I.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio*. Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983, s. 60-82.

⁴⁷⁷ „Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca» de que era capitão D. Luís Fernandes de Vasconcelos, a qual se perdeu vindo da Índia para Portugal no ano de 1559.“ In Brito, Bernardo Gomes de. *História Trágico-Marítima*. Águas, N. (ed.). Lisboa: Europa-América, 1982, sv. I, s. 150-170.

⁴⁷⁸ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 18-20.

ganhou ela a doença de que depois morreu.“⁴⁷⁹ („loď zůstala pravobokem na souši [...], zdá se, že tam onemocněla chorobou, na niž potom zemřela.“) Podobně jako v Mesquitově vyprávění se také zde jedná o komentář vypravěče, ještě to tedy není prvek předzvěsti v podobě anekdoty. V úvodu vyprávění je také vyličeána silná bouře, kdy téměř dojde ke ztroskotání: „Foi tanto vento e chuva quanto o céu podia dar. Toda a gente do mar deu o negócio por acabado.“⁴⁸⁰ („Foukal silný vítr a nebe posílalo tolik deště, kolik mohlo. Všichni námořníci už měli náš podnik za ztracený.“) Vypravěč tu sice žádným komentářem nenaznačuje, že tato bouře byla předzvěstí ztroskotání, které mělo přijít na zpáteční cestě, ale popisy problémů, jež se na cestě do Indie vyskytly, jsou v úvodu natolik výrazné, že je můžeme chápat jako druh předpovědi. V tomto smyslu úvod vyprávění podle Lanciani představuje „klíč k pochopení událostí, jež budou následovat.“⁴⁸¹ Bouře má navíc fantastický rozměr: „Sendo já noite, estava a nau tam alumiada com os relâmpados e mais que se ouvera cem tochas. Bem de santos frei Pedro Gonçalves avia entam por toda ela!“⁴⁸² („V noci byla loď ozářená blesky více, než kdyby na ní bylo sto pochodní. Svatý Pedro Gonçalves byl tehdy na ní!“) Blesky ozářená loď dostává fantastický rozměr, protože jiskření autor v duchu dobové pověry interpretuje jako přítomnost svatého Pedra Gonçalvesa, patrona rybářů a námořníků, na lodi. Zmínka o tomto světci je zajímavá i proto, že svatý Pedro Gonçalves hraje důležitou roli v Coutově zpracování téhož ztroskotání.

Také ve vyprávění Cabezy de Vaca je na začátku vyličeána bouře fantastického rozměru, během níž jsou slyšet neznámé hlasy a různé hudební nástroje (viz citace na s. 41). Vzhledem k tomu, že oba popisy se nacházejí na začátku obou vyprávění, můžeme je interpretovat jako předzvěst dramatických událostí, jež budou následovat.

Ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca však kromě předzvěsti v podobě vypravěčových komentářů již nalezneme i prvek předzvěsti zcela explicitní. Tento prvek vypravěč zařadil ihned po nadpise, jež označuje druhou část vyprávění a jímž začíná líčení zpáteční cesty: „A dezanove de Janeiro de quinhentos e cinquenta e nove, partimos de Cochim. Nam faltaram adivinhadores que dissessem ao capitam-mor que naquela viagem avia de ter muitos trabalhos, e que se avia a nau de perder.“⁴⁸³ („Devatenáctého ledna 1559 jsme vypluli z Kóčinu. Nechyběli věštcí, kteří kapitánovi řekli, že na cestě prožije mnoho strastí a že loď ztroskotá.“)

V tomto vyprávění se tedy poprvé objevuje prvek skutečné předpovědi budoucnosti a postavy věštců. Dále se s ním setkáme také ve vyprávěních Afonsa Luíse a Gaspara Afonse, v jehož díle je tento prvek nejpracovanější. Zajímavé je, že zatímco například v příběhu Mesquity Perestrela se motiv předpovědi objevoval pouze ve formě vypravěčských komentářů, v tomto vyprávění se sice objevuje už podoba nová, ale zároveň autor zachovává i vypravěčské komentáře, které neštěstí předvídají především v dlouhé úvodní pasáži

⁴⁷⁹ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 49.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 48.

⁴⁸¹ Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 19: „uma chave de decifração dos factos que se seguirão.“

⁴⁸² „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 48.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 50.

popisující cestu do Indie. Zdá se však, jako by komentáře nebyly dostatečným prostředkem k naznačení tragického osudu lodi, a autor tedy na začátek líčení nešťastné zpáteční cesty vložil motiv předpovědi, která navíc dodává ztroskotání význam.

V Coutově vyprávění je z tohoto hlediska zajímavá pasáž ve druhé kapitole páté knihy *Sedmé dekády*. Couto v ní popisuje pozdní vyplutí lodi Santa Maria da Barca, do níž už v přístavu zatékalo. O pozdním vyplutí hovoří i autor anonymního vyprávění, ale na rozdíl od Couta tuto skutečnost nijak nekomentuje nebo nerozvádí. Couto tuto příhodu vysvětluje tím, že lisabonský arcibiskup zakázal toho roku rybářům z Alfamy slavit tradiční svátek vynášení sochy svatého Pedra Gonçalvesa a světec tak ukázal svůj hněv prostřednictvím poškození lodi Santa Maria da Barca, na níž se jako kapitán měl plavit Luis Fernandes de Vasconcelos, jenž byl arcibiskupovým synem. Tuto anekdotu také můžeme chápat jako nepřímé naznačení špatného osudu lodi, protože „zavádí znepokojující prvek určený k tomu, aby cestu negativně zatížil.“⁴⁸⁴ Významné je zejména to, že toto Coutovo líčení použil Brito ve své edici příběhu lodi Santa Maria da Barca. Brito tuto pasáž doslova přejímá z Coutovy *Sedmé dekády* a za ní pak řadí dnes ztracené vyprávění, přičemž předěl mezi oběma částmi je zcela jasný už jen z toho, že dále je příběh vyprávěn v první osobě množného čísla.⁴⁸⁵ Odpověď na otázku, proč se Brito rozhodl původní vyprávění takto uměle nastavit a rozšířit o úvod, můžeme hledat právě v tradici motivu předzvěsti ve vyprávěních o ztroskotáních. Mohli bychom se domnívat, že původní vyprávění žádný delší úvod nemělo, nebo se Britovi nezdál dostatečný a možná v něm mohl chybět motiv předzvěsti a naznačení tragického konce lodi. Brito tak mohl chtít vyprávění o tento prvek doplnit pomocí Coutova textu právě proto, že prvek předzvěsti je ve vyprávěních o ztroskotáních velmi důležitý, a přestože se nevyskytuje úplně ve všech vyprávěních, je pro ně velmi typický. Protože však původní anonymní text, který Brito použil, nemáme, takové závěry mohou zůstat pouze v rovině domněnek a úvah.

Jak už bylo řečeno, podstatným rozdílem oproti ostatním vyprávěním o ztroskotáních je u anonymního vyprávění o lodi Santa Maria da Barca strohý styl a mnohem menší rozvinutí dramatických a tragických prvků v příběhu. Anonymní vypravěč například popisuje, jak se za bouře pokusili zachránit loď tím, že z ní vyhazovali náklad do moře: „Sempre fomos alijando, lançando pimenta e caixaria ao mar.“⁴⁸⁶ („Neustále jsme vyhazovali pepř a náklad do moře.“) Podobné scény byly vyličený také v Mesquitově vyprávění. Tam ovšem takové popisy vedly k úvahám o marnosti bohatství, o chamtivosti a někdy k ironickým komentářům podtrhujícím nesmyslnost cenných věcí v pustině. Autor-vypravěč příběhu lodi Santa Maria tuto scénu nijak dále nerozvádí, jedná se skutečně o jednu jedinou větu. Giulia Lanciani

⁴⁸⁴ Paredes Meira, Maria José. „Uma leitura da *Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca»*, no ano de 1559.“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 151: „introduz um elemento perturbador destinado a pesar negativamente sobre a viagem.“

⁴⁸⁵ Viz „*Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca»* de que era capitão D. Luís Fernandes de Vasconcelos, a qual se perdeu vindo da Índia para Portugal no ano de 1559.“ Op. cit., s. 152.

⁴⁸⁶ „*Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.*“ Op. cit., s. 52.

zdůrazňuje, že tragický rozměr událostí není v tomto vyprávění nikdy příliš zdůrazňován a má v podstatě podobu pouhých nárazek.⁴⁸⁷ Jako další příklad můžeme uvést popis potopení lodi, na něž se dívají cestující ze záchranné lodi: „à nossa vista desapareceu e foi-se ao fundo.“⁴⁸⁸ („před našimi zraky zmizela a potopila se.“) Strohlost takového popisu vyznívá obzvláště výrazně v porovnání se zpracováním stejné scény z Coutova textu: „E indo à vista da nau, virão todos sorvê-la em suas entranhas, que foi espectáculo de gravíssima dor e mágoa.“⁴⁸⁹ („Plavili se na dohled od lodi, všichni viděli, jak ji moře pohltilo do svých útrob, což byla velmi bolestná a smutná podívaná.“) Couto používá přirovnání hlubin moře k vnitřnostem a využívá přídavných a podstatných jmen velmi běžných ve vyprávění o ztroskotáních, kterými zdůrazňuje hrůznost a tragiku takové scény.

Se skutečností, že v tomto vyprávění autor příliš nerozpracovává dramatické prvky příběhu a nezdůrazňuje tragiku situací, také souvisí otázka vrcholné scény vyprávění. Jak jsme viděli, v každém vyprávění o ztroskotání je obsažena nějaká scéna, jež se dá považovat za tragické vyvrcholení příběhu. Vyprávění o lodi Santa Maria představuje výjimku i v tomto ohledu: žádná scéna není natolik rozvinutá, abychom ji mohli považovat za skutečný vrchol příběhu. Ve vyprávění nalezneme dle mého názoru dvě scény, které bychom mohli považovat za více dramaticky zpracované. Pokud je však porovnáme se scénou smrti doni Leonor z příběhu galeony São João nebo se scénou utonutí Mesquitova bratra z vyprávění o lodi São Bento, je naprosto zřejmé, že obě tyto scény zůstávají pouhým zárodkem a tragický a dramatický prvek v nich není nijak výrazně zpracován.

První z nich se nachází na konci příběhu a jedná se vlastně o mikropříběh, v němž přijde o život portugalský mořeplavec António Caldeira, který na Madagaskaru náhodou pobýval v době, kdy tam připluli trosečníci z lodi Santa Maria. V této scéně je pozoruhodné především negativní zobrazení domorodců, kteří Caldeiru zabijí: „António Caldeira [...] foi muitas vezes ver-se com os negros, muitas mais foi avisado [...], pelo conhecimento que tínhamos de suas ruindades. [...] de ãa vez que foi, nam tornou. Mataram a ele, e a um seu filho [...].“⁴⁹⁰ („António Caldeira [...] se mnohokrát setkal s černochoy, ještě vícekrát byl varován [...], protože jsme věděli o jejich špatnostech. [...] Jednou odešel a už se nevrátil. Zabili jeho i jeho syna [...].“) V této pasáži vypravěč zdůrazňuje tragiku situace zmínkou o tom, že Caldeira byl *mnohokrát* varován a nakonec se *jednou* nevrátil. Důležitá je také poznámka, že Caldeira byl zabit i se svým synem: důraz na tragické osudy celých rodin je pro vyprávění o ztroskotáních typický, jak již vyplývá ze Sepúlvedova i Mesquitova příběhu.

Druhou scénou, jež má skutečně velký dramatický potenciál, který však autor-vypravěč nerozvádí, je popis vypuštění záchranné lodi na moře: „Lançou a gente da nau o batel; indo pelo ar estalando, deu com a popa no mar ãa pancada grande: a todos pareceu que se fazia

⁴⁸⁷ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 23.

⁴⁸⁸ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 57.

⁴⁸⁹ Couto, Diogo do. Op. cit., 1983, s. 80.

⁴⁹⁰ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 67.

em pedaços.“⁴⁹¹ („Lidé vyhodili z lodi člun; letěl vzduchem a praskalo v něm, dopadl rázně přídí na hladinu moře, všem se zdálo, že se rozbije na kusy.“ Vypravěč popisuje problémy, které takovou operaci za bouře provázely, a dále líčí utonutí kormidelníka, který se z lodi pokusil zachránit na voru, a zmaření snahy pomoci lidem na potápějící se lodi: „Perdido o piloto, mandou capitão-mor que nos chegássemos à nau para se tomar a gente e o necessário. Estaríamos dela mea légua: à nossa vista desapareceu [...]“.⁴⁹² („Když byl kormidelník ztracen, zavelel kapitán, abychom pluli k lodi a nabrali lidi a potřebné věci. Byli jsme od ní půl míle, když nám před zraky zmizela [...]“.) Pokus o záchranu kormidelníka a cestujících je tedy nakonec neúspěšný a Santa Maria se potopí se všemi zbývajícími lidmi na palubě. Pro toto vyprávění je charakteristické, že vypravěč tuto skutečnost dále nijak nekomentuje a pokračuje líčením následujících událostí.

Dramatický potenciál této situace využívá úplně jinak Diogo do Couto. V jeho verzi příběhu lodi Santa Maria je scéna záchranné pramice vzdalující se od lodi obohacená o postavu otce Fernanda de Crasta, který se dobrovolně rozhodne zůstat na potápějící se karace: „Mas o padre, movido mais da caridade dos próximos que do desejo da vida, lhe respondeu que se fosse à paz de Deus, que ele avia de ficar naquela nau, confessando e consolando todos aqueles irmãos [...]“.⁴⁹³ („Ale otec Fernando, který se řídil spíše soucitem s bližními než touhou zachránit si život, mu odpověděl, aby šel s Pánem Bohem, že on zůstane na lodi a bude zpovídat a utěšovat všechny své bližní [...]“.) Podobně jako v Sepúlvedově příběhu se jedná o dobrovolné odevzdání se osudu a smrti a dramatický a emotivní náboj situace je i zde umocněn reprodukovanou řečí postavy. V Coutově zpracování příběhu lodi Santa Maria je nepochybně právě tato scéna jeho tragickým vyvrcholením.

V Britově vyprávění tato scéna chybí. V této verzi příběhu bychom za tragické vyvrcholení vyprávění mohli považovat scénu předchozí, totiž moment nalodění se na záchrannou pramici. Vypravěč líčí, jaké zděšení na lodi vyvolal pohled na vzdalující se pramici: „e outros estavam esperando pelo batel que tornasse [...] e nisto, uns se lançavam ao mar, outros em jangadas e outros chamando por quantos santos havia [...]“.⁴⁹⁴ („a další čekali na člun, až se vrátí [...] mezitím se jedni vrhali do moře, další pluli na vorech a jiní volali všechny svaté [...]“.) V této scéně hraje důležitou roli kapitán, který s mečem v ruce bránil trosečníkům vlézt do záchranné pramice, protože chtěl především zachránit kormidelníka. Scéna vrcholí prohlášením jednoho z námořníků: „Senhores, dai graças a Nosso Senhor que já lá vai a nau.“⁴⁹⁵ („Pánové, děkujte Bohu, protože loď už se potápí.“)

Nejvýraznější postavou je ve všech třech verzích příběhu kapitán Luís Fernandes de Vasconcelos. V anonymním vyprávění z roku 1566 sice převažuje perspektiva

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 57.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Couto, Diogo do. Op. cit, 1983, s. 80.

⁴⁹⁴ „Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca» de que era capitão D. Luís Fernandes de Vasconcelos, a qual se perdeu vindo da Índia para Portugal no ano de 1559.“ Op. cit., s. 159.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 160.

kolektivního hrdiny, ale najdeme zde zmínky, v nichž vypravěč kapitána líčí jako osobu velmi schopnou a spravedlivou například při dělení zásob: „A seu crédito lhe derão fazenda dos navios [...] e o deu a nós e a todos os que sabia que tinham necessidade [...]“. ⁴⁹⁶ („Pro jeho dobrou pověst mu předali zboží z lodí [...] a on je pak rozdělil mezi nás a všechny potřebné [...].“) Kapitánovi je také věnováno poděkování v závěru příběhu: „a Ele só dessemos os agradecimentos e ao capitão-mor, porque ele verdadeiramente foi a mão por onde a Ele conosco usou.“ ⁴⁹⁷ („pouze jemu [Bohu] jsme byli vděční a kapitánovi, protože ten byl skutečně Boží rukou.“) Vypravěč tedy interpretuje osobu kapitána a jeho schopnosti jako prostředníka Božího milosrdenství, čímž ho jasně vyzvedá nad všechny ostatní a vyčleňuje ho z kolektivu přeživších trosečníků.

V Coutově verzi je tento rozměr postavy kapitána rozveden a kapitán je vyličen jako osoba obdařená téměř nadpřirozenými schopnostmi: „sustentando-se com o pouco que no batel se meteu [...] sem dom Luís Fernandes de Vasconcelos tomar para si cousa alguma [...], mostrando-se em toda esta viagem tão familiar e humano a todos, que ião consolados e animados com o verem.“ ⁴⁹⁸ („žili jsme jen z toho, co se dalo do člunu [...], dom Luís Fernandes de Vasconcelos si pro sebe nevzal nic [...] a choval se tak přátelsky a lidsky ke všem, že jen pohled na něho uklidňoval a přinášel povzbuzení.“) Podobně vystavěnou postavu hrdinského kapitána najdeme ve vyprávění Afonsa Luíse: ani Jorge d'Albuquerque nepotřebuje jíst a navíc je schopen za všech okolností povzbuzovat posádku. Zajímavou paralelu k těmto postavám kapitánů představuje vypravěč-protagonista vyprávění o lodi São Paulo: postava otce Álvarese má totiž podobné charakteristiky, jediný rozdíl spočívá v tom, že se jedná o postavu autobiografickou.

V Britově verzi příběhu lodi Santa Maria je však kapitán vykreslen poněkud odlišně. Podle Giulie Lanciani zde kapitán Vasconcelos nepředstavuje jednoznačně hrdinu v kladném smyslu, ale je vyličen spíše jako člověk, který také váhá a bojí se dělat některá důležitá rozhodnutí. Britův kapitán je často spíše pasivní, naslouchá radám jiných a přenechává jim rozhodování: „o guardião de terra [...] quando viu que se punha dúvida à partida, disse ao capitão-mor: senhor, isto não é tempo para aguardarmos mais, partamo-nos.“ ⁴⁹⁹ („muž na hlídce [...], když viděl, že kolem odplutí vznikly pochybnosti, řekl kapitánovi: pane, teď není chvíle na další čekání, vyražme.“) Kapitán se v této verzi také nikdy nesetká sám s domorodci, ale vždy za sebe posílá druhé a pro jeho opatrnost směřovat s domorodci zboží vzniknou i neshody: „E dista sucederam alguns desgostos entre o capitão-mor e a gente.“ ⁵⁰⁰ („Z toho vznikly nepříjemnosti mezi kapitánem a ostatními.“)

Postava kapitána je tedy ve třech známých verzích téhož příběhu zobrazena velmi odlišně. V Britově vyprávění připomíná Fernandes de Vasconcelos spíše kapitána Sepúlvedu

⁴⁹⁶ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., 64.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 68.

⁴⁹⁸ Couto, Diogo do. Op. cit., 1983, s. 81.

⁴⁹⁹ „Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca» de que era capitão D. Luís Fernandes de Vasconcelos, a qual se perdeu vindo da Índia para Portugal no ano de 1559.“ Op. cit., s. 167.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 165.

z vyprávění o galeoně São João a vůbec se nepodobá kapitánovi Dioga do Couta, který byl „o primeiro que acudia a todo o trabalho“⁵⁰¹ („první při každé práci“), ani pozitivně načrtnuté postavě z anonymního příběhu z roku 1566. Lanciani z toho vyvozuje závěr, že Brito skutečně musel mít k dispozici jiný text než toto anonymní vyprávění, protože postava kapitána je vyličena příliš odlišně a nezdá se pravděpodobné, že by se jednalo pouze o Britovy zásahy do textu.⁵⁰²

Obměna postavy kapitána v těchto třech dílech je skutečně významná z několika důvodů. V první řadě dokládá skutečnost, že popisy mimoliterární skutečnosti a postavy objevující se v autobiografických dílech jsou především autorskou interpretací skutečnosti: autor vyprávění z roku 1566 stejně jako autor vyprávění použitého Britem se velmi pravděpodobně plavby zúčastnili, přesto je postava kapitána v jejich vyprávěních odlišná.

Dále tito tři kapitáni představují dva různé typy hrdiny, jež vyprávění o ztroskotáních přinášejí. Maria Paredes Meira ve své studii o Britově verzi ztroskotání lodi Santa Maria hovoří o tom, že toto vyprávění přináší nový druh hrdiny, který „už nedisponuje fyzickými kvalitami epických super-mužů.“⁵⁰³ Podstatné ovšem je, že v některých vyprávěních o ztroskotáních se vyskytuje právě tento druh epického hrdiny, zatímco v jiných se objevují postavy, v nichž je zobrazena i lidská slabost. Epickými hrdiny obdařenými téměř nadpřirozenými schopnostmi jsou postavy kapitánů ve vyprávění o lodi Santa Maria z roku 1566 a ve vyprávění Afonse Luíse, ale také protagonisté-vypravěči jako Manuel Álvares nebo Cabeza de Vaca. Naopak váhajícím, řekněme více lidským, hrdinou je kapitán v Britově verzi ztroskotání lodi Santa Maria nebo důvěřivý námořník António Caldeira z verze vyprávění z roku 1566 nebo také kapitán Sepúlveda z vyprávění o galeoně São João. Zdá se tedy, že ve vyprávěních o ztroskotáních nalézáme dva různé typy hrdinů, které korespondují s druhy románových protagonistů: hrdinu epického podobného protagonistům rytířských románů a hrdinu téměř moderního stříhu, který je obrazem člověka jako bytosti váhající a chybující.

Pro strohost jazyka a především pro slabší rozvinutí dramatických a tragických prvků nedosahuje vyprávění o lodi Santa Maria da Barca ve verzi z roku 1566 takové míry *literárnosti* jako jiná vyprávění o ztroskotáních. Právě tím je ošem významné, protože ho můžeme považovat za vyprávění v *syrovějším* stylu. Nebo bychom o něm mohli uvažovat jako o obraze určité základní osnovy, z níž autoři vycházeli a na jejímž základě svá díla autoři stavěli.

⁵⁰¹ Couto, Diogo do. Op. cit., 1983, s. 78.

⁵⁰² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1983, s. 39-40.

⁵⁰³ Paredes Meira, Maria José. Op. cit., s. 158: „não dispõe já das qualificações físicas dos super-homens épicos.“

4.3 Manuel Álvares: *Ztroskotání lodi São Paulo na ostrově u Sumatry v roce 1561*

Vyprávění jezuitu Manuela Álvarese je stejně jako vyprávění Gaspara Afonsa vlastně dopisem adresovaným řádovým bratrům a vydáno bylo poprvé až v roce 1948. Jedná se sice o dopis, který zřejmě nebyl určen k publikaci, přesto také nemá charakteristiky čistě soukromého listu. Álvares se v něm obrací k větší komunitě jezuitů a jak sám naznačuje, jeho dopis má bratry potěšit: „sei q[ue] uos aue[i]s de alegrar muito.“⁵⁰⁴ („vím, že budete mít velkou radost.“) Jednalo se tedy pravděpodobně o dopis určený širšímu publiku z řad jezuitů, možná mohl být také předčítán. Nicméně je třeba vzít v úvahu, že toto dílo zůstalo velmi dlouho nepublikované. Álvaresův text tedy na rozdíl od mnoha vydaných vyprávění o ztroskotání mohl ovlivňovat další autory jen ve velmi omezené míře. Přesto je nesporné, že Álvaresovo vyprávění z roku 1562 sdílí mnohé charakteristiky s dalšími vyprávěními, je to tedy dílo, které vyrůstá z tradice portugalských vyprávění o ztroskotáních a řadí se k ní.

Jak už bylo uvedeno v druhé kapitole, o tomtéž ztroskotání existuje vyprávění Henriqueho Diase, které Brito zařadil do svých *TNP* (viz s. 18). Dias pravděpodobně napsal vyprávění dvě: kratší bylo publikováno v roce 1565, k němu se mi ale nepodařilo získat přístup, delší verzi vyprávění publikoval až Brito. Přestože je potřeba nahlížet na Britovu verzi opatrně kvůli změnám, jež jako editor mohl provést, Diasovo vyprávění se nabízí ke srovnání s vyprávěním Álvaresovým. Jak uvidíme, v Diasově zpracování jezuita Álvares vystupuje jako poměrně důležitá postava, je tedy zajímavé porovnat, jak sám sebe líčí Álvares a jak jeho úlohu na výpravě vyličil Dias.

Álvaresovo vyprávění charakterizuje hlavně ústřední role, kterou zaujímá vypravěč-protagonista. Jak už jsem uvedla v kapitole o autobiografických prvcích (viz s. 72), vyprávění o lodi São Paulo se tím podstatně odlišuje od ostatních portugalských vyprávění, které jsem zařadila do svého korpusu, a mírou stylizace protagonisty se přibližuje nejvíce *Ztroskotáním Cabezy de Vaca*.

I v tomto vyprávění se sice objevují pasáže líčené v první osobě množného čísla, ale tato perspektiva zde má poněkud odlišnou funkci než například v Mesquitově díle. Vypravěč první osobu množného čísla používá nejčastěji, když sděluje obecné informace o cestě: „Aos 15 dias do mes de Nouembro a hũa sesta feira uimos o Cabo de boa esperança.“⁵⁰⁵ („V pátek patnáctého listopadu jsme uviděli mys Dobré naděje.“) Pomocí této perspektivy tedy nevytváří kolektivního hrdinu. Pro Álvaresovo vyprávění je totiž charakteristické, že i když vypravěč-protagonista líčí události, které se týkaly i jeho, staví se mimo a vypráví spíše z pozice pozorovatele: „Os homês estauão de maneira q[ue] metião medo huns aos outros. [...] deu a triste da nau a costa com tão grande alarido e clamores da gente [...]“⁵⁰⁶ („Lidé byli v takovém stavu, že se strašili navzájem. [...] nešťastná loď narazila

⁵⁰⁴ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 15.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 17.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 20.

na břeh za velkého pokřiku lidí [...].“⁵⁰⁷) Takto vypravěč líčí samotné ztroskotání lodi na ostrově u Sumatry a zatímco v podobných pasážích například Mesquita Perestrelo používal perspektivu *my*, autor-vypravěč tohoto příběhu se staví do pozice pozorovatele a od počátku vyprávění nenápadně zaujímá výjimečné místo a staví se spíše proti všem ostatním než mezi ně.

To dokládají také pasáže, v nichž vypravěč-protagonista interpretuje a hodnotí různé události. Když se trosečníci snaží o směnu zboží za potraviny s domorodci a zároveň kácení palmy, vypravěč dodává: „E pareceme q[ue] sentindo os negros a destruição das palmeiras lhes pesou muito.“⁵⁰⁷ („Zdá se mi, že když černoši slyšeli kácení palm, velmi je to zarmoutilo.“) Vypravěč-protagonista tedy mluví z pozice toho, kdo je jako jediný schopen interpretovat počínání domorodců a předvídat nebezpečí: „E asi concertarão cõ elles [...] q[ue] day a poucos dias trarião mātīmētos [...]. E não me parecião bem estes concertos nẽ cõ meu conselho se fez nada disto.“⁵⁰⁸ („A tak se s nimi domluvili, že za několik dní přinesou jídlo [...]. Tyto domluvy se mi nelíbily a nic z toho se nevykonalo na mojí radu.“) Vypravěč-protagonista tedy nejenže často stojí mimo počínání zbytku trosečníků, ale často se staví přímo do opozice k nim a zdůrazňuje, že na některých rozhodnutích neměl žádný podíl. Zmíněná scéna končí pochopitelně špatně, jak napovídá vypravěčův komentář: domorodci Portugalce zradí a některé zabijí.

V popisu této lsti je zvláště zajímavé přirovnání lidí ke zvířatům:

E os nossos muy descuidados [...] E asi espantados como animaes E descuidados E cõ appetite de comer se tornarã a alongar m[ui]tos do arraial [...]. [...] sairão os negros dentre as aruores E remetendo a elles como animaes brauos [...].⁵⁰⁹

(A naši lidé byli velmi neopatrní [...] a tak vyplašení jako zvířata a zabraní do jídla, že se znovu vzdálili od našeho útočiště [...]. [...] černoši vyběhli zpoza stromů a pustili se do nich jako divoká zvířata [...].)

Není ani tak překvapivé, že vypravěč přirovnává k divokým zvířatům domorodce, kteří napadli trosečníky na pláži, ale spíše to, že ke zvířatům přirovnává i Portugalce, kteří nedokázali správně odhadnout nebezpečí a jako iracionální zvířata se řídili více hladem než úsudkem. Z těchto komentářů jasně zaznívá nadřazené postavení, které si vypravěč-protagonista v příběhu přisuzuje, nestojí tedy pouze mimo skupinu trosečníků, ale spíše nad ní.

Své nadřazené postavení vypravěč-protagonista ve vyprávění také vykresluje v konfrontaci s jinými postavami. Významná je v tomto smyslu epizoda, v níž protagonistu prosí o pomoc sám kapitán lodi, jemuž se zdá, že někteří muži z posádky v čele s loďmistrem se proti němu bouří:

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 27.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 28.

Ueo o capitão Ruy de Mello a mý [...], me rogaua q[ue] metesse a mão nisso E posesemos a cousa em paz p[ar]a q[ue] nos não perdesemos todos. [...] asi praticando todos no caso pareceo bem a todos q[ue] eu fosse falar ao Mestre [...].⁵¹⁰

(Přišel za mnou kapitán Ruy de Mello [...], prosil mne, abych v té věci zasáhl, a byl tak nastolen mír, abychom všichni nepřišli ke zkáze. [...] tak jsme o tom všichni mluvili a všichni souhlasili s tím, abych si já šel s loďmistrem promluvit [...].)

Protagonistu prosí o pomoc sám kapitán a navíc s rozhodnutím poslat za loďmistrem právě protagonistu souhlasí více lidí. Dále je také zdůrazněno, že výsledek má být dobrý pro všechny. Vypravěč-protagonista je v těchto pasážích tedy skutečně ústřední postavou, která má navíc aureolu vyvoleného. Tato scéna vrcholí promluvou protagonisty, již má zapůsobit na ostatní trosečníky a v níž prohlašuje, že jediným vůdcem výpravy je kapitán Ruy de Mello: „E sobre tudo lhes p[ro]pus p[ar]a quietar mais a cousa q[ue] Ruy de Mello auia de ser capitão como era [...] E eu q[ue] por capitão o conhecia [...].“⁵¹¹ („Aby se celá věc ještě více uklidnila, navrhl jsem, aby Ruy de Mello byl stále kapitánem tak jako dosud [...] a řekl jsem, že já ho kapitánem uznávám [...].“) Vypravěč-protagonista zde tedy svým slovem i příkladem pohne ostatní k uznání autority kapitána, skutečnou autoritou výpravy, jak ze scény vyplývá, je ovšem pouze protagonista. Tato skutečnost je zdůrazněna popisem následujícím hned za touto scénou, z něhož jsem již citovala (viz s. 73), v níž protagonistu trosečníci prosí, aby přijal roli správce zbývajících potravin.

Autorita protagonisty ve vyprávění vynikne ještě více, když kapitán přijde protagonistu prosit o radu podruhé ve chvíli, kdy se trosečníci pokusí nalodit na zhotovené bárky, což se nezdaří kvůli zmatku a nákladu, který cestující na loďky naloží: „E desembarcando o capitão ã terra se ueo a my [...], me tomou pella mão q[ue] queria meu cõselho [...].“⁵¹² („Kapitán vystoupil na zem a přišel za mnou [...], vzal mne za ruku a požádal mne o radu [...].“) Vypravěč zde zdůrazňuje, že setkání vyšlo z kapitánovy iniciativy, byl to kapitán, kdo za ním přišel a vzal ho v přátelském gestu za ruku a poprosil o radu.

Protagonista tedy ve vyprávění nejčastěji vystupuje jako jedinec, který stojí proti všem ostatním a nade všemi a jehož autoritu všichni, včetně kapitána, uznávají.

V kapitole o autobiografických prvcích byla řeč o principu prisuzování významu vlastnímu osudu, v Álvaresově vyprávění tento prvek najdeme na konci příběhu, kde vypravěč popisuje příplutí na území Sundského království,⁵¹³ kde pobývali portugalsští obchodníci: „Aquy lhes pregei dues uezes ã terra aonde nũa ueo p[adr]e de nosa cõp[an]hi[a], E cõfessei a muitos E muy necessitados de q[ue] receberão grandissima cõsolação.“⁵¹⁴ („Kázal jsem jim tam dvakrát v místech, kam ještě nikdo z Tovaryšstva nevstoupil, mnoho jsem jich vyzpovídal,

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 23.

⁵¹¹ Tamtéž, s. 24.

⁵¹² Tamtéž, s. 34-35.

⁵¹³ Sundské království, portugalsky „reino de Sunda“ nebo „reino de Sonda“, leželo v západní části Jávy, sundští vládci byli s Portugalci v přátelských vztazích.

⁵¹⁴ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 51.

velmi to potřebovali a bylo jim to velkou útechou.“) Celá dlouhá strastiplná cesta, kterou protagonista vykonal, v této pasáži nabývá významu: protagonista může kázat a sloužit mši na místech zcela nových a může tak sloužit lidem této služby velmi potřebným.

S vypravěčem-protagonistou a jeho ústředním postavením ve vyprávění také souvisí prvek předzvěsti, který je zde významně obměněn. V Álvaresově vyprávění nenajdeme prvek předzvěsti v podobě zmínky o věstcích, jako tomu bylo v příběhu lodi Santa Maria, a i vypravěčské komentáře předvídající budoucí neštěstí vyznívají odlišně a mají jinou funkci než například v Mesquitově vyprávění. V Mesquitově příběhu se totiž jednalo o předvídání ztroskotání jako takového a budoucích strastí s ním spojených a tyto připomínky sloužily k podtržení dramatickosti příběhu a čtenáři jen výjimečně přinášely nějakou novou informaci.

V Álvaresově vyprávění se však jedná spíše o úvahy vypravěče-protagonisty v určitém okamžiku příběhu, v nichž předvídá konkrétní události, které nastanou: „Eu disse algũas pessoas ã particular m[ui]to dãtes q[ue] eu lhe daua o tẽpo por testemunha q[ue] quãdo uiesse o tẽpo da partida q[ue] se não auia de ãbarcar todos.“⁵¹⁵ („Dlouho předtím jsem některým řekl, že se časem ukáže, až přijde chvíle nalodění, že se na loď všichni nevejdou.“) Protagonistova varování se při nalodění na vyrobené bárky skutečně vyplní, protože všichni trosečníci se na ně skutečně nevejdou. Těmito komentáři tak vypravěč-protagonista ukazuje svoje schopnosti úsudku a předvídavosti, čili slouží také ke zdůraznění jeho výjimečného postavení v příběhu.

Autor tedy protagonistu, jež má být obrazem jeho samého, definuje tak, že ho staví do opozice vůči zbytku výpravy a dává mu schopnost odhadovat a předvídat budoucí dění. Na konci vyprávění navíc na protagonistu, ale pouze na něho, čeká zadostiučinění, jakási odměna za prožité strasti v podobě možnosti kázat na nových místech. Tato odměna nejen potvrzuje jeho výjimečné postavení, ale také dává význam jeho cestě a útrapám. Jednotlivé události vyprávění jsou tedy vyprávěny a řazeny za sebou tak, jak je tomu běžné u autobiografie, tedy tak aby dávaly smysl protagonistově existenci.⁵¹⁶

Henrique Dias, který ve svém vyprávění popisuje tytéž události, se o Manuelu Álvaresovi nejdříve několikrát zmiňuje. Hned na začátku vyprávění autor Álvarese charakterizuje jako člověka vzdělaného, který šel všem příkladem a byl všem nápomocný (viz ponámka pod čarou č. 76 na s. 24). Je nutné ovšem dodat, že velmi podobně se vyjadřuje i o druhém jezuitovi, který se na lodi São Paulo plavil, Valencijci Joãovi Roxovi. Je jistě velmi výmluvné, že v Álvaresově vyprávění sice najdeme několik zmínek o tomto jeho druhovi, ten však není nikdy stavěn do žádné významnější pozice. Zde není možné nepřipomenout *Ztroskotání Cabezy de Vaca*, v nichž vypravěč-protagonista zaujímá podobně výjimečné postavení jako Álvares ve svém příběhu a i v Núñezově díle jsou protagonistovi společníci na cestě, co se týče významu, vždy až druzí.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 33.

⁵¹⁶ Viz Puertas Moya, Francisco Ernesto. *Los orígenes de la escritura autobiográfica. Género y Modernidad*. Logroño: Universidad de La Rioja, 2004, s. 38.

Henrique Dias ve svém vyprávění velmi podrobně líčí okamžik, kdy se otec Álvares postavil na stranu kapitána, a svou postavu otce Álvarese nechá v příběhu pronést dlouhou řeč, v níž je zdůrazněna potřeba jednoty v takových situacích:

Devia-vos, Irmãos, de lembrar que todas as outras naus que se perderam no cabo de Boa Esperança, como foi o *Galeão*, e S. Bento [...], uma das cousas que destruiu e totalmente matou a gente delas foi a discórdia que entre is houve [...].⁵¹⁷

(Měl bych vám, bratři, připomenout všechny ostatní lodě, které ztroskotaly u mysu Dobré naděje, jako galeona [São João] a loď S. Bento [...], jedna z věcí, která zničila a zabila jejich posádky, byly právě neshody, které mezi sebou měli.)

Postřednictvím postavy Manuela Álvarese Dias ve svém vyprávění zmiňuje obě známá ztroskotání u mysu Dobré naděje, jež slouží jako výstraha. Dále Manuel Álvares ve své řeči podpoří kapitána a následně před ním jako první poklekne. Vypravěč pokračuje popisem reakce, kterou Álvaresova promluva způsobila, který je, jak zdůrazňují například Andrade Moniz nebo Costa Ideias,⁵¹⁸ plný hyperbol: „um por um, dando-lhe e jurando-lhe a obediência, com tantas lástimas, lágrimas e suspiros tão alternados.“⁵¹⁹ („jeden po druhém mu přísahali poslušnost, litovali všeho, střídavě plakali a vzdychali.“)

Jak jsme viděli, hyperbola jako figura, jež umožňuje přehánět, je v podstatě běžným prostředkem cestopisů tohoto období a je hojně využívaná i ve vyprávěních o ztroskotáních jako jeden z prvků zdůrazňujících tragiku. Tak je nepochybně použita i v této scéně, která patří k emotivním vrcholům Diasova vyprávění. Nicméně popis situace, v níž se kolektiv trosečníků usmíří se svým kapitánem, má však v Diasově vyprávění ještě jiný význam: ihned poté nás totiž vypravěč ujišťuje, že „depois tudo passou tão diferentemente do que então o cuidaram.“⁵²⁰ („potom se vše odehrálo zcela jinak, než si všichni tehdy mysleli.“) Vypravěč se rozhodl jistě zcela záměrně tento komentář zařadit za tak emotivní scénu, protože kontrast mezi popsány sliby a tím, co se potom skutečně odehrálo, je velmi působivý. Vypravěč tedy mohl chtít v této scéně také přehánět proto, aby vynikla kapitánova proradnost.

Postava Manuela Álvarese je v Diasově vyprávění postavou velmi kladnou, výrazněji se však projevuje pouze na jednom dalším místě ve vyprávění a to ve chvíli, kdy se na bárky nemohou nalodit všichni cestující a odplout tak z nebezpečné zátoky. Dias však na rozdíl od Álvarese ani v jednom případě nepopisuje, že by kapitán prosil jezuitu o radu. V Diasově vyprávění trosečníci také velmi odlišně vyřeší starost o zbývající potraviny. Viděli jsme, že v Álvaresově vyprávění je to vypravěč-protagonista, kdo si na naléhání ostatních vezme zásoby na starost. V Diasově vyprávění je řešení daného problému jiné: „Um dos trabalhos que no princípio tivemos foi guardarmos e vigiarmos este pouco mantimento uns dos outros;

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 213.

⁵¹⁸ Viz Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 322 a Costa Ideias, José António. Op. cit., s. 80.

⁵¹⁹ Dias, Henrique. Op. cit., s. 214.

⁵²⁰ Obě citace tamtéž.

[...] e assim em quartos o vigiavam pessoas de crédito e confiança, com um padre da Companhia em cada quatro.“⁵²¹ („Jedna ze starostí, kterou jsme na začátku měli, bylo hlídat a chránit potraviny jedni před druhými. [...] a tak hlídaly vždy čtyři důvěryhodné osoby, v každé čtveřici byl vždy jeden otec z Tovaryšstva.“) Tyto odlišnosti mezi oběma vyprávěními jsou samozřejmě očekávatelné a vlastně potvrzují automytizující charakter, jež Álvaresovo vyprávění nepochybně má.

Podobně jako v předchozích vyprávěních i v Álvaresově díle je obraz domorodců veskrze negativní. Autor-vypravěč používá buď označení černoši („negros“) nebo někdy konkrétněji výraz „dachês“ pocházející z acežštiny. Acežský sultanát představoval v 16. a 17. století nejmocnější stát na Sumatře, s Portugalci však nebyl v přátelských vztazích.⁵²² Autor-vypravěč domorodce v podstatě vůbec fyzicky nepopisuje, jejich hlavní charakteristikou je právě nepřátelství vůči Portugalcům: „este Dachês os quaes são hũa gête fugitua E aleuantada E muy peruersa gête E inimigos dos Portugueses.“⁵²³ („tito Acehové jsou lidé vyhýbaví a vzdorní a velmi zvrhlí a nepřátelští k Portugalcům.“) V druhé části vyprávění trosečníci narazí na domorodce, kteří tvrdí, že mají s Portugalci přátelské vztahy, i zde vypravěč-protagonista předvídá budoucí zradu svými komentáři a domorodce označuje jako „infíes dos quaes se não pode cõfiar.“⁵²⁴ („pohany, jimž nelze důvěřovat.“)

Až dosud komentovaná vyprávění o ztroskotáních, mezi nimi i vyprávění Álvaresovo, se vyznačují poměrně schematickým zobrazením domorodců, kteří málokdy skutečně pomáhají, ale jinak jsou spíše chápáni jako hrozba. Nicméně Álvaresovo vyprávění je také zajímavé tím, že je mnohem kritičtější i k vlastním lidem: „Era a maior parte desta gente dura e indomita [...]. [...] nestas naos não podem ninguem com elles.“⁵²⁵ („Většina těchto lidí byla tvrdá a divoká [...]. [...] na lodích s nimi pak nikdo nic nezmuže.“) Několikrát se vyjadřuje k otázkám, kdo by se na lodi plavící se do Indie neměl dostat: „Auia tâbẽ certas pessoas de roim edificação em suas uidas cõ as quaes eu ya na nao auia pasado m[ui]to trabalho [...], quãta cõta se auia de ter cõ as molheres q[ue] a estas p[ar]tes uẽ [...].“⁵²⁶ („Byli s námi také lidé špatného vychování, s nimiž jsem měl na lodi mnoho problémů [...], mělo by se pečlivě uvážit, jaké ženy se sem budou plavit [...].“)

I v Mesquitově vyprávění nebo v anonymním příběhu o lodi São João se sice vyskytuje kritika, ale autoři kritizují především lidskou chamtivost jako vlastnost, jež může mít při plavbách fatální důsledky. Jinak bychom mohli chápat obraz Portugalců v těchto vyprávěních jako značně idealizovaný, například ve vyprávění o lodi São João jsou šlechtičny alespoň nějakou dobu během putování nošeny v nosítkách a otroci dále slouží svým pánům, je to tedy obraz společnosti trosečníků, která funguje poměrně harmonicky.

⁵²¹ Tamtéž, s. 216.

⁵²² Viz Dalgado, Sebastião Rodolfo. *Portuguese Vocables in Asiatic Languages*. New Delhi: Asian Educational Services, 1988, s. lxxxvi.

⁵²³ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 28.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 43.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 19.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 33.

Naproti tomu Manuel Álvares nekritizuje nějakou obecnou vlastnost, ale stěžuje si na divokost a omezenost některých cestujících a problémy, jež způsobuje přítomnost žen. Tento rozdíl mezi Álvaresovým vyprávěním a vyprávěními předchozími možná plyne z toho, že Álvaresův příběh byl skutečně určen jen jezuitům a nebyl myšlen jako vyprávění k publikaci. Ovšem také bychom mohli kritický pohled na cestující dát do souvislosti s absencí kolektivního hrdiny ve vyprávění: skutečnost, že vypravěč-protagonista ve vyprávění vystupuje jako výjimečný jedinec, nezařazuje se do kolektivu trosečníků a vždy stojí mimo něj, mu tuto kritiku vlastně umožňuje.

Idealizovaný pohled na Portugalce však také v Álvaresově vyprávění najdeme, a to na konci vyprávění, kdy se trosečníci dostanou do Sundského království na Jávě, kam Portugalci jezdili obchodovat. Z divokých ostrovů obývaných krutými domorodci nás rázem vypravěč přemístí na téměř rajske místo: „he hũ reino aonde uem muito portugueses a tratar [...], ha aquy muita soma de pimẽta E muy beijoim Estaua aquy muita soma de gente portuguesa E muy luzida [...].“⁵²⁷ („je to království, kam mnoho Portugalců jezdí obchodovat [...], je tu hodně pepře a pryskyřice benzoe, pobývalo tam hodně vznešených Portugalců.“) Pozitivní charakteristiky této země jsou tedy nejen koření, ale také přítomnost *mnoha* Portugalců a to navíc osob *vznešených*. Ve vyprávění tak proti sobě stojí divoké ostrovy s nedostatkem potravin obývané lstivými domorodci a bohatá země navštěvovaná významnými Portugalci. Všimněme si však, že na rozdíl od jiných vyprávění tento idealizovaný pohled na Portugalce přichází právě až ve chvíli zachránění a vypravěč ho používá jako protiklad k divokému prostředí popsanému dříve.

V Álvaresově stejně jako například v Mesquitově vyprávění autor-vypravěč podtrhuje tragiku některých scén. Například když trosečníci stěží vyvážnou na lodích poté, co je domorodci zradili, popis obsahuje mnoho přídavných jmen zdůrazňujících tragiku: „era cousa lastimosa de uer como daly saimos [...]. [...] todos os q[ue] poderão tristissimos E descõsolados quãoto se pode crer demos a uela [...].“⁵²⁸ („jak jsme se odtud dostali, byl žalostný pohled [...]. [...] velmi smutní a zarmoucení, všichni, kdo mohli, vydali jsme se na cestu [...].“) Přestože těchto scén ve vyprávění není málo a Álvaresovo dílo tedy přebírá tragické ladění typické pro vyprávění o ztroskotáních, tragická složka příběhu není tolik výrazná jako u vyprávění o lodích São João a São Bento, o nichž se někdy hovoří jako o kolektivní elegii.⁵²⁹ Domnívám se, že tragiku příběhu oslabuje prostor, jenž je věnován protagonistovi: na rozdíl od Mesquitova vyprávění zde vypravěč-protagonista nevystupuje jako jedinec patřící k trpícímu kolektivu, ale spíše jako pozorovatel stojící mimo něj obdařený navíc schopností mnohé z neblahých událostí předvídat a tušit.

Vrcholná scéna ve vyprávění Manuela Álvarese se týká noci, kdy domorodci, kteří se vydávali za přátele, Portugalce zradí a spící je v noci napadnou. Vypravěč-

⁵²⁷ Tamtéž, s. 51.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 47.

⁵²⁹ Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 265.

protagonista popisuje chaos, který na břehu řeky nastal, a svůj zoufalý pokus dostat se na loď, která se vzdalovala, přičemž se dostane třikrát pod vodu a málem se utopí:

E asi uestido como estaua E calçado me lancei ao rio a nado p[ar]a o nauio q[ue] se hya alargãdo [...] E querêdo chegar carregauame ya tão o uestido q[ue] outra uez me fuy ao fundo cõ beber assas de agoa E asi andaua [...] temeroso de minha uida E animo [...] E lançando a mão de hũ [...] E dandome a mão outro [...] me aley acima [...].⁵³⁰

(Oblečený a obutý, jak jsem byl, jsem se vrhl do řeky a plaval za lodí, jež se vzdalovala [...], a když už jsem se blížil, oblečení vážilo tolik, že mne znovu stáhlo pod vodu, hodně jsem jí také spolykal [...], bál jsem se o život a duši [...] a natáhl jsem ruku k jednomu a další člověk mi také podal ruku, takže jsem byl nad hladinou [...].)

Je jistě zcela záměrné, že se vypravěč-protagonista pod vodou ocitne třikrát, přičemž se postupně stupňuje napětí, takže nakonec vypravěč popisuje, jak „quasi não tinha força.“ („už jsem skoro neměl sílu.“) Tato scéna splňuje charakteristiku z již citované studie Marie Alziry Seixo, podle níž má vrcholná scéna vyprávění stát mimo běžné dějové jednotky, které jsou všem vyprávěním společné (viz s. 111). Vypravěč navíc scénu uvádí obrazem nepřízně počasí a předtuchou: „Esta noite ventou E choueio em grandiss[im]o extremo [...]. [...] logo me deu no coração q[ue] auia de ser traição dos negros.“⁵³¹ („Tu noc foukal vítr a strašně přšelo [...]. Tušil jsem, že půjde o zradu černochů.“) Tato scéna je vlastně také vyvrcholením obrazu domorodců, jež vypravěč-protagonista ve vyprávění podával, protože je tak odhalena falešnost těch, kteří se vydávali za přátele. Navíc zradou domorodců se naplňují i vypravěčova varování, tato scéna tedy i nepřímou potvrzuje protagonistův dobrý odhad a úsudek.

Álvaresovo vyprávění se tedy poměrně dost odlišuje od vyprávění o lodích São João nebo São Bento. Jeho hlavní charakteristikou je výjimečné postavení vypravěče-protagonisty, který zaujímá ve vyprávění hlavní místo a jemuž jsou podřízeny i některé další prvky a motivy vyprávění.

4.4 Afonso Luís (a António de Crasto): *Ztroskotání, jež prožil Jorge d'Albuquerque Coelho*

Vyprávění Afonse Luíse bylo, jak víme ze samotného textu, vydáno dvakrát, přičemž první vydání je dnes ztracené. Autor v první kapitole druhého vydání z roku 1601 uvádí, že jazyk a styl vyprávění v Portugalsku upravil António de Crasto. Přestože Giulia Lanciani s odkazem na studii Jucá Filha uvádí, že toto vysvětlení by ve skutečnosti mohlo být dodatkem někoho

⁵³⁰ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 45.

⁵³¹ Tamtéž, s. 44.

dalšího, většina odborníků se kloní k tomu, že autorovo vysvětlení je pravdivé.⁵³² Protože neznáme rozsah úprav, jež mohl Crasto provést, musíme Luísovo vyprávění chápat jako dílo, na němž se pravděpodobně podíleli dva lidé.

Ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání najdeme několik obsahových odlišností od dosud popsaných příběhů: celý příběh se totiž odehrává na moři na cestě z Brazílie do Portugalska, tedy nedojde k připlutí k žádné pevnině a následnému putování a tedy ani k setkání s domorodci, zato se však v příběhu objevují francouzští korzáři. Nejdůležitějším rysem tohoto vyprávění je mytizace protagonisty, kapitána Albuquerqueho, v tomto smyslu tedy představuje zajímavou paralelu k Álvaresovu vyprávění.

Ve vyprávění se střídají různé vypravěčské perspektivy, z nichž některé jsou nepochybně důsledkem toho, že se na vzniku textu kromě Luíse, kterého můžeme označit za prvního autora, podílel i jezuita Crasto. V první kapitole vyprávění, v níž se vysvětluje vznik díla a důvody pro druhé vydání, jsou například zmínky o Afonsu Luísovi psány ve třetí osobě: „E neste tempo estaua na dita Capitania hũ homẽm que se chamaua Afonso Luis [...], [kapitán Albuquerque] lhe pedia que quisesse pór em lembrança todas as cousas q[ue] acõtessesem na dita viagem.“⁵³³ („V té době se v daném kapitanátu nacházel muž jménem Afonso Luís [...], [kapitán Albuquerque] ho prosil, aby zapsal všechny události z této cesty.“) Také epizoda o zázraku se zlatým křížem hozeným do moře, kterou jsem již citovala (viz s. 50), je vyprávěna ve třetí osobě jednotného čísla, přestože Afonso Luís je jejím protagonistou. Třetí osoba použitá v těchto pasážích je pravděpodobně plodem pozdějších úprav, které zřejmě provedl jezuita Crasto.

Od druhé kapitoly bude vypravěč popisovat z perspektivy první osoby množného čísla: „nos acalmou o vëto [...], andamos dezanoue dias em calmarias [...], detreminamos ir demandar a Ilha do Cabo Verde.“⁵³⁴ („vítr se nám utišil [...], devatenáct dní jsme pluli za bezvětrí [...], rozhodli jsme se plout na Kapverdské ostrovy.“) Podle Clary Vitorino tuto perspektivu vypravěč používá hlavně tehdy, když chce popsat zkušenosti společné všem členům posádky a cestujícím,⁵³⁵ dále ji využívá ke sdělení obecných informací o průběhu cesty. S touto perspektivou se střídají krátké pasáže psané v první osobě jednotného čísla, jež vypravěč využívá hlavně k tomu, aby čtenáři sdělil záměr svého vyprávění nebo komentoval popsané události a ujistil čtenáře o jeho pravdivosti: „Posso afirmar com verdade a todos os que isto lerem, que não escreuo aqui a metade de tudo o que passamos [...]“.“⁵³⁶ („Mohu pravdivě potvrdit všem, kdo toto čtou, že nepíši ani o polovině toho, co jsme prožili [...]“.) V těchto pasážích se tedy nejjasněji objevuje princip očitého svědectví a také empirické já, o nichž bylo pojednáno v kapitole o cestopise a autobiografii.

⁵³² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 14 a srov. s Moniz, António Manuel de Andrade. Op. cit., s. 24-25.

⁵³³ Luís, Afonso. Op. cit., kap. I, s. A3r.

⁵³⁴ Tamtéž, kap. II, s. A5r.

⁵³⁵ Viz Vitorino, Clara. „A «palavra» de Jorge de Albuquerque. Ensaio sobre «Naufrágio que passou Jorge de Albuquerque vindo do Brasil no ano de 1565.“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Alzira Seixo, Maria; Carvalho, Alberto, eds. Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 198.

⁵³⁶ Luís, Afonso, Op. cit., kap. XII, s. Er.

Vypravěč svůj záměr vysvětluje v textu hned několikrát. V první kapitole je ještě vylíčen z perspektivy třetí osoby, snad kvůli Crastově zásahu do textu: „não conta tudo, senão algũas cousas principais [...]. Nas quais se podem ver a grandeza da misericordia que Deos usou com as pessoas q[ue] nesta Nao uinhão.“⁵³⁷ („nevypráví vše, pouze některé hlavní události [...]. V nich můžeme poznat velké Boží milosrdenství, které bylo projevono lidem, kteří se na této lodi plavili.“) Vypravěč se k těmto formulacím vrací na konci vyprávění, kde je podrobněji rozvádí: „Moueome escreuer este discursso [...] pera que se saybão as grandezas da Misericordia de nosso Senhor, & as marauilhas que usa com os peccadores na sua bondade [...].“⁵³⁸ („K sepsání tohoto příběhu mne pohla touha, aby se vědělo o velikém milosrdenství našeho Pána a o divech, jež ve své dobrotě prokazuje hříšníkům [...].“) Z těchto ukázek tedy nápadně zaznívá především náboženský rozměr vyprávění: příběh má být důkazem Božího milosrdenství, které bylo posádce na cestě projevono, a má další cestující a posádky poučit a ukázat jim, že jedině Bůh jim v takových nesnázích může pomoci.

V druhé citované ukázce se také objevuje slovo *div*. Vypravěč na několika místech příběhu některé události hodnotí přímo jako zázraky a, jak uvidíme, tato interpretace událostí v příběhu je skutečně klíčová. Již byla řeč o tom že, fantastické prvky do vyprávění o ztroskotáních přecházejí ze středověké literatury, ale ne všechny mají podobu například fantastických zvířat. Jestliže je ve vyprávěních ztroskotání interpretováno jako trest, pak zachránění je také dílem Boží prozítnosti a motivy zázraku se ve vyprávěních objevují poměrně často. Přesto je vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání v tomto smyslu výjimečné, protože slovo *zázrak* se zde objevuje velmi hojně.

Například v Álvaresově vyprávění se vypravěč zmiňuje o zázraku pouze jednou v momentě, kdy se trosečníkům podaří uniknout lstivým domorodcům: „eu tiue este negocio cõ outras muitas cousas q[ue] nos acõteçerão por milagre [...].“⁵³⁹ („tuto událost a mnohé další jsem měl za zázrak [...].“) Důležité zde ovšem je, že vypravěč zdůrazňuje, že se jedná o jeho interpretaci dané situace jako zázraku, netvrdí tedy přímo, že se skutečně o zázrak jednalo. Dokonce i ve vyprávění Cabezy de Vaca, v němž jsou mytizující prvky nejsilnější, se vypravěč neodvází slovo zázrak použít přímo, ale použije ho v reprodukované promluvě většiny, jak jsem již citovala (viz s. 83-84).

Naopak ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání vypravěč toto hodnocení používá někdy bez jakékoli opatrnosti. Vypravěč jako zázrak hodnotí například již citovanou epizodu se zlatým křížem hozeným za bouře do vody, který se po bouři podaří vytáhnout z moře zpět nepoškozený. Osmá kapitola, v níž se tato epizoda vypráví, je přímo nazvaná „Hum milagre que nos aconteceo“⁵⁴⁰ („Zázrak, který se nám stal“) a vypravěč toto označení použije hned několikrát za sebou: „Vendo todos tamanho milagre, ficarão espantados, & derão muitas

⁵³⁷ Tamtéž, kap. I, s. A3r.

⁵³⁸ Tamtéž, kap. XII, s. Er.

⁵³⁹ Álvares, Manuel. Op. cit., s. 40.

⁵⁴⁰ Luís, Afonso. Op. cit., kap. VIII, s. C3v.

graças a nosso Senhor, por nos consolar, & esforçar com hum milagre tamanho.“⁵⁴¹ („Když všichni viděli takový zázrak, podivili se a velmi děkovali Bohu za to, že nás utěšuje a posilňuje takovým zázrakem.“) Tuto situaci tedy vypravěč líčí jako skutečný zázrak a nijak se této formulaci nevyhýbá.

Clara Vitorino, v již citovaném článku ovšem upozorňuje, že takto přímo je slovo *zázrak* použito pouze v souvislosti s relikviemi a jinými náboženskými předměty.⁵⁴² Je skutečně pravda, že když jsou trosečníci na konci výpravy zachráněni portugalskou lodí, je vypravěč ve svém hodnocení mnohem opatrnější: „tanto que os da barca chegarão a nós [...], nos disserão que logo posto que estauão longe, nos ouuirão o requerimento [...]: cousa certo muyto pera notar [...], parecia cousa milagrosa [...].“⁵⁴³ („jakmile k nám loď přijela [...], sdělili nám, že naše volání slyšeli, i když jsme byli tak daleko [...]: to stálo jistě za povšimnutí [...], vypadalo to jako zázrak [...].“) Z této ukázky je jasné, že vypravěč tedy danou situaci hodnotí jako hodnou *povšimnutí* a naznačuje, že příplutí portugalské lodi *vypadalo* jako zázrak. Autor-vypravěč ve svém díle dané situace velmi pečlivě rozlišuje a přímo jako zázrak hodnotí pouze ty, které se netýkají záchrany lidí. Taková opatrnost je jistě pochopitelná, když uvážíme, jakou váhu v daném historickém kontextu takový výraz musel mít.

Boží zázraky a divy, jež vypravěč chce čtenáři sdělit a jež vlastně ospravedlňují existenci samotného díla – protože vypravěč chce především, aby čtenáři o Božích divech a zázracích věděli –, jsou skutečně tématem, podle něhož se celé vyprávění strukturuje. Vyprávění o Albuquerqueho cestě má v podstatě podobu dlouhého výčtu nesnází, které jsou však všechny překonány a navíc právě v těch nejtěžších situacích se může projevit Boží milost.

Ve výčtu nesnází se ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání opakují témata a motivy společné všem vyprávěním o ztroskotáních, s nimiž jsme se setkali také v Mesquitově vyprávění. Jedním z charakteristických témat je hlad a také kanibalství. V sedmé kapitole nechá kapitán Albuquerque prohledat loď, aby zjistil stav zásob: „Tendo tudo isto junto, [...], parecia imposiuel bastar aquelle mantimento tres dias pera perto de quarenta pessoas que eramos.“ („Když bylo vše pohromadě, [...], vypadalo nemožné, že by ty potraviny mohly stačit byt' na tři dny skoro pro čtyřicet osob [...].“) Výčet nemnohých potravin a zdůraznění toho, že situace vypadala jako beznadějná, jsou důležité, protože díky těmto prvkům vyniknou schopnosti a zásluhy kapitána: „O mantimento repartia Iorge Dalbuquerque por sua mão com todos, dando a cada hum mayor quinhão do que tomava pera si, cousa que a todos nos fazia espanto ver quão pouco comia, & quanto trabalhava de noyte, & de dia [...].“⁵⁴⁴ („Potraviny rozděloval Jorge d'Albuquerque vlastní rukou všem, každému dával větší díl, než si sám bral, všichni jsme se velmi divili, když jsme viděli, že tolik pracoval v noci i ve dne [...].“) V tomto téměř biblickém popisu dělení jídla vyniká postava kapitána

⁵⁴¹ Tamtéž, s. C4r.

⁵⁴² Viz Vitorino, Clara. Op. cit., s. 196.

⁵⁴³ Luís, Afonso. Op. cit., kap. XII, s. bez čísla.

⁵⁴⁴ Obě citace tamtéž, kap. VII, s. C3r.

Albuquerqueho, který je, jak už bylo řečeno, skutečným hrdinou vyprávění a skrze nějž se projevuje Boží milost.

Při rozboru Mesquitova vyprávění jsem již zmínila epizodu o kanibalství, která je vyličená v tomto vyprávění. V jedenácté kapitole se někteří námořníci kapitána ptají, zda mohou sníst mrtvé druhy: „começamos a lançar ao mar algũas pessoas que nos morreram de fraqueza [...], algũs cõpanheiros se forão a Iorge Dalbuquerque [...] lhe desse licença pera comerẽ os que morrião [...]“. („začali jsme do moře házet ty, kteří zemřeli vyčerpáním [...], někteří druhové šli za Jorgem d'Albuquerque [...], aby jim dal svolení sníst mrtvé [...].“) V tomto úryvku se podobně jako v Mesquitově vyprávění setkáváme se změnou vypravěčské perspektivy: vypravěč zahrnuje i sebe mezi ty, jež mrtvé vyhazovali z lodi, ale nebyl mezi těmi, kdo prosili kapitána o svolení mrtvé sníst. Vypravěč poté reprodukuje v nepřímé řeči dlouhou kapitánovu promluvu, v níž je přednesená prosba označená jako „tão fora de rezão, que erro, & cegueyra muyto grande seria consentir, em tão bruto desejo [...]“. ⁵⁴⁵ („byla tak šílená, že by byla strašná chyba povolit tak surové přání [...].“) Na rozdíl od Mesquitova vyprávění, kde nápad sníst domorodce není nijak zvláštně komentován (viz s. 105), je zde návrh sníst mrtvé námořníky tvrdě odsouzen. Událost je zde navíc dána přímo do souvislosti s ďáblem: „E vendo o peruerso enemigo, que os não podia leuar fora da esperança [...], começou a vsar hũ nouo & não cuidado ardil contra nos [...]“. ⁵⁴⁶ („A když náš zvrhlý nepřítel viděl, že je nemůže dohnat k beznaději [...], začal proti nám užívat nový klam [...].“)

Kapitán Albuquerque tedy na cestě bojuje proti ďáblu, který na sebe bere různé podoby: je ztělesněn v extrémním nedostatku, krutými francouzskými korzáry nebo námořníkům radí, aby se raději zabili. Na tomto příkladu také vidíme, jak je vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání vystavěno: poté, co kapitán svojí řečí námořníky od kanibalství odvede a posílí jejich víru v Boží milosrdenství, ihned se objevuje další zkouška v podobě sebevražedných snah námořníků vytrhávajících z lodi kusy dřeva, aby se rychleji potopila. Jedna zkouška tedy následuje druhou, ale vždy je to Albuquerque, kdo přináší záchranu: „Quis nosso Senhor, por quem he, que se descobrissem estas danadas determinações, & diabolicos conselhos a Iorge Dalbuquerque, pera impedir sua execução [...]“. ⁵⁴⁷ („Náš Pán, protože je tím, kým je, chtěl, aby byly takové špatné záměry a ďábelské rady prozrazeny Jorgemu d'Albuquerque, aby jim zabránil [...].“) Ve vyprávění tedy jedna zoufalá situace sleduje druhou, přičemž se zdá, jako by se autor rozhodl využít všechny nejhorší hříchy (sebevražda), největší tabu (jíst lidské maso) a nejhorší možné protivníky (protestantští korzáři), aby v konfrontaci s nimi vynikl hrdina příběhu, kapitán Albuquerque.

Dalším motivem, který se opakuje i v tomto vyprávění, je motiv předzvěsti. Podobně jako například ve vyprávění o lodi Santa Maria i v tomto vyprávění je budoucí neštěstí naznačeno dvojím způsobem na začátku příběhu: loď musí vyplout dvakrát, protože poprvé zůstane uvězněná na mělčinách, navíc Albuquerqueho přímo varují přátelé: „lhe quiseram persuadir

⁵⁴⁵ Obě citace tamtéž, kap. XI, s. D3r.

⁵⁴⁶ Tamtéž, kap. XI, s. D3v-D4r.

⁵⁴⁷ Tamtéž, kap. XI, s. D4r.

com palauras que se nam embarcasse em Nao tam infelice, no principio da sua viagem, porque nam podiam deyxar de lhe socceder muytas desauenturas no discurso della [...].“⁵⁴⁸ („chtěli ho přesvědčit, aby se neplavil na lodi tak nešťastné už od počátku cesty, protože ho muselo potkat ještě mnoho dalších nehod [...].“ Budoucí neštěstí jsou tedy dopředu naznačena, vypravěč navíc popisuje, že „todos os moradores da vila“ („všichni obyvatelé města“) byli toho názoru, že nešťastná loď „prometia mil infortunios.“⁵⁴⁹ („slibovala tisíce útrap.“) Vzhledem k tomu, že na konci vyprávění je popsáno, jak se na zničenou Albuquerqueho loď chodili dívat obyvatelé Lisabonu, vyprávění dostává zajímavý rámec: na jeho začátku je výprava před neštěstími mnohými varována, na jeho konci je naopak mnohými obdivována, protože byla schopná na tak zničené lodi přeplout Atlantik. Přičemž i zde je již od počátku zdůrazněn jak náboženský rozměr vyprávění, tak klíčová role kapitána: „E sem embargo de tudo isto não crendo elle Iorge Dalbuquerque, nem os da sua companhia [...], antes confiando na Misericordia de nosso Senhor, & não temêdo os juizios da gente vãos, & sem fundamento, se tornou a embarcar na Nao [...].“⁵⁵⁰ („Jorge d’Albuquerque ničemu z toho ovšem nevěřil, věřil pouze v milosrdenství našeho Pána, nebál se tedy nepodložených řečí lidí a znovu se nalodil [...].“) Je to tedy především kapitán, kdo se rozhodne znovu vyplout a nevěřit lidským řečem, ale pouze Božímu milosrdenství. Kapitán tedy od počátku volí správnou cestu, a přestože ho potkají tvrdé zkoušky, uspěje v nich. I díky tomuto rámci dostává vyprávění jasný záměr a význam: vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání je tedy především příběhem, který má ukázat sílu víry.

Jak už bylo řečeno, silně mytizovaná postava kapitána Albuquerqueho není zdaleka první postavou tohoto druhu, jež se ve vyprávěních o ztroskotáních objevuje. Do určité míry se podobá postavě doni Leonor nebo jezuity Álvarese, ale hlavně postavě kapitána Fernadese de Vasconcelos z vyprávění o lodi Santa Maria a to především v Coutově verzi tohoto příběhu. Všechny tyto postavy se vyznačují neúnávností, neotřesitelnou vírou v Boha a také starostí a péčí o ostatní členy výpravy. Leonor, podobně jako kapitán Albuquerque, je také silně idealizovaná postava, skrze níž se dalším členům výpravy zjevuje Boží milosrdenství. Stejně jako protagonista Álvaresova příběhu i kapitán Albuquerque činí vždy správná rozhodnutí. Ovšem na rozdíl od Álvaresova vyprávění, v němž byl vypravěč-protagonista někdy v komentářích kritický k členům výpravy, jak jsme viděli, je vztah kapitána Albuquerqueho k posádce lodi velmi idealizován. Kapitán Albuquerque svoje muže vždy podporuje a odmítne je opustit, když mu to nabízí kapitán korzárů, přestože by si tím lehce zachránil život. Albuquerque je někdy líčen jako osoba téměř nadpřirozená: „nos todos muyto consolamos [...] cõ o ver a elle andar tam ledo, & com rosto tão prazenteyro, que parecia não ser aquelle que padecia os trabalhos [...].“⁵⁵¹ („všechny nás velmi utěšovalo [...] vidět ho vykračovat si tak rázně a s potěšeným výrazem, zdálo se, že všechna ta příkoří se nedějí

⁵⁴⁸ Tamtéž, kap. I, s. A4r.

⁵⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁵⁰ Tamtéž, kap. I, s. A4v.

⁵⁵¹ Tamtéž, kap. IX, s. bez čísla.

jemu [...].“) Podle Clary Vitorino se v příběhu „Albuquerque z jedince stává ideálem“: silně idealizovaná Albuquerqueho postava představuje model křesťanského rytíře, pro něhož je nejdůležitější víra, naděje a milosrdenství.⁵⁵²

Klíčové postavení postavy kapitána je v příběhu také vystavěno pomocí promluv, které kapitán k posádce pronáší. Oproti jiným vyprávěním, kde se jedná o prostředek ne příliš častý, v tomto příběhu vypravěč využívá přímou řeč velmi hojně. Ta je však téměř výhradně využita právě v promluvách kapitána Albuquerqueho. Kapitánova postava je tak od jiných postav příběhu odlišena i pomocí tohoto prostředku. Podle Vitorino tímto způsobem také vypravěč vytváří zdání, že čtenáři umožňuje nahlédnout pravdu a poznat skutečnost, jež existuje mimo text: „vypravěč mizí, schovává se, aby propůjčil hlas svému hrdinovi, který skutečně existoval nebo existuje.“⁵⁵³

Tento efekt je umocněn ještě zmínkou na začátku vyprávění: „E depois de chegarê a este Reyno de Portugal, Afonso Luis Piloto, mostrou a Iorge Dalbuquerque Coelho, memorial das lembranças que tinha feito [...]“⁵⁵⁴ („Poté, co se dostali sem do Portugalského království, Afonso Luis kormidelník ukázal Jorgemu d'Albuquerque vyprávění, který napsal [...].“) Vypravěč tedy ke kapitánovi odkazuje také jako k osobě, která text viděla a schválila, a využívá ho jako záruku pravdivosti příběhu. Autor-vypravěč tak ve svém vyprávění vytváří postavu hrdinského kapitána a zároveň pomocí zmínky na jeho začátku vytváří iluzi pravdivosti a čtenáři naznačuje, že postava kapitána v příběhu má být chápána jako obraz skutečného Albuquerqueho, který příběh sám četl. Kapitánovým promluvám tak vypravěč dodává zdání autentičnosti.

V kapitánových promluvách se také často objevuje slovo *zázrak*. Jak jsem již uvedla, autor tohoto příběhu za zázrak označuje zachránění náboženských předmětů, pokud se jedná o záchranu lidí, snaží se přímému označení události za zázrak vyhnout. Ovšem v promluvách kapitána Albuquerqueho je tomu právě naopak, za *zázrak* je tu označováno i zachránění lidí: „Eu certo como se o visse, espero que elle nos ha de leuar a terra pera q[ue] a gente sayba este milagre q[ue] cõ nosco vsa.“⁵⁵⁵ („Jako bych to viděl před sebou, jsem si jistý, že nás dovede na pevninu, aby se lidé dozvěděli o tomto zázraku, který udělal.“) Zdá se tedy, že to, co si vypravěč nedovolil pronést ve vlastních komentářích v příběhu psaných v první osobě jednotného nebo množného čísla, si dovolí uvést v promluvách kapitána Albuquerqueho. Iluze autentičnosti kapitánových promluv je díky poznámce o tom, že kapitán sám měl dílo nejprve číst, natolik silná, že si autor-vypravěč může dovolit v kapitánových promluvách použít slovo *zázrak* i v těch případech, kde se zřejmě bál ho použít ve svých komentářích. Zde opět můžeme vzpomenout *Ztroskotání Cabezy de Vaca*, kde autor-vypravěč tuto situaci vyřešil velmi podobně tím, že označení *zázrak* vložil do úst věštkyňi.

⁵⁵² Vitorino, Clara. Op. cit., s. 202: „Desta forma, de indivíduo Albuquerque passa a ideal.“

⁵⁵³ Tamtéž, s. 203: „O sujeito apaga-se, esconde-se para dar voz à sua personagem, que realmente existiu ou existe.“

⁵⁵⁴ Luís, Afonso. Op. cit., kap. I, s. A3v.

⁵⁵⁵ Tamtéž, kap. IX, s. bez čísla.

Jednu z mnohých kapitánových promluv vypravěč například uvádí v deváté kapitole. V této velmi emotivní řeči se zdůrazňuje dramatická situace posádky zničené lodi:

Amigos, & irmãos meus, cada hum de vos tem entendido o miserauel estado em que estamos [...], pois a Nao em que navegamos não tem vellas, nem mastos, nem leme, nem enxarca, nem nenhum aparelho [...]. Alem disto, não sabemos a onde estamos, nem pera onde caminhamos [...].⁵⁵⁶

(Přátelé a bratři, každý z vás ví, v jak bídne situaci jsme se ocitli [...], loď, na níž se plavíme, nemá plachty ani stěžně ani kormidlo ani lanoví ani žádné zařízení [...]. Kromě toho nevíme, kde jsme ani kam směřujeme [...].)

Dlouhý výčet věcí, které posádka nemá nebo neví, je jistě prostředkem jak zdůraznit dramaticčnost dané situace. Tento prostředek se ve vyprávění objevuje ještě na konci páté kapitoly⁵⁵⁷ a je pozoruhodné, že se ním setkáme i v jiných vyprávěních o ztroskotáních. Jedná se tedy o prostředek, který má určitou tradici. S podobnými formulacemi se setkáme například ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca: „Após a primeira vela, foi a segunda levada da verga [...]: ficou a nau morta, sem vela e sem leme.“⁵⁵⁸ („Nejdříve vítr odnesl jednu plachtu pak další [...]: loď zůstala mrtvá, bez plachet a bez kormidla.“)

S tímto motivem navíc souvisí motiv přeměny věcí, který je ve vyprávěních o ztroskotáních také velmi běžný. Ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání vypravěč popisuje, jak se posádka pokusila vyřešit poškození lodi: „de dous remos do batel fizemos hũa verga [...], [...] de cordas de rede fizemos enxarcea [...]“⁵⁵⁹ („ze dvou pádel ze člunu jsme udělali ráhno [...], [...] z provazů ze sítě jsme vyrobili lanoví [...].“) S tímto motivem přeměny věcí se setkáme také v Mesquitově vyprávění nebo v příběhu o lodi Santa Maria: „De um remo fizemos masto na proa do batel, [...], com cinco ou seis camisas [...] fizemos vela [...]“⁵⁶⁰ („Z jednoho pádla jsme udělali stěžně na přídi člunu [...], s pěti nebo šesti košil plachty [...].“) Tyto motivy společné vyprávěním o ztroskotáních jistě jednak vycházejí z podobných zkušeností a zážitků autorů, na druhou stranu se ovšem můžeme domnívat, že jejich časté využití je také důsledkem toho, že vyprávění o ztroskotáních se velmi rychle šířila a vyprávění dřívější byla inspirací pro další autory. Došlo tedy k vytvoření určitých obrazů, které autoři ve svých vyprávěních sdíleli a jež vyprávění o ztroskotáních charakterizují. Motiv přeměny věcí nalezneme také ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca, kde se tato pasáž velmi nápadně podobá formulaci z vyprávění o lodi Santa Maria da Barca: „de las colas y crines de los caballos, hicimos cuerdas y jarcias, y de las nuestras camisas velas, y de las sabinas que allí había, hicimos los remos [...]“⁵⁶¹ („z ocasů a hřív koní jsme udělali provazy a lanoví, z našich košil plachty a ze dřeva jalovců jsme vyrobili pádla [...].“)

⁵⁵⁶ Tamtéž, kap. IX, s. bez čísla.

⁵⁵⁷ Viz tamtéž, kap. V, s. bez čísla.

⁵⁵⁸ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 53.

⁵⁵⁹ Luís, Afonso. Op. cit., kap. IX, s. C5r.

⁵⁶⁰ „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca.“ Op. cit., s. 57-58.

⁵⁶¹ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. VIII, s. 105.

Otázkou tedy je, zda je podoba mezi motivem ve vyprávění Cabezy de Vaca a v anonymním příběhu lodi Santa Maria pouze náhodná, nebo zda mohl autor portugalského vyprávění znát Núñezův příběh, který v době, kdy Santa Maria ztroskotala, již existoval ve dvou vydáních.

Jak už bylo řečeno, ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání se objevují francouzští korzáři. Popisy střetů s piráty, korzáry nebo prostě s loděmi jiných evropských národů se do vyprávění o ztroskotáních dostávají hlavně ke konci 16. století a na počátku 17. století, kdy se například Holanďané dostali do Indonésie.⁵⁶² O střetech s piráty také pojednává Melchior Estácio Amaral v již citovaném vyprávění o lodích Santiago a Chagas, zmiňuje se o nich také Gaspar Afonso.

Ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání představují francouzští korzáři protipól ke kapitánovi. Jsou nemilosrdní a krutí a zajímá je jen loupení: „sobre roubarem a Nao, não contentes com isto, começaram despir algũs dos nossos desses fatos que sobre si tinham.“⁵⁶³ („nespokojili se s vykradením lodi, začali některé z našich lidí vysvlékat z oblečení, které měli na sobě.“) Všechny jejich negativní charakteristiky však souvisí hlavně s tím, že se jednalo o „inimigos [de nosso Senhor], pois erão Herejes, & Luteranos.“⁵⁶⁴ („nepřátele [našeho Pána], protože byli kacíři a luteráni.“) Vypravěč tedy především zdůrazňuje jejich odlišnost v náboženských věcech a rouhavé chování vůči Portugalcům: „Neste tempo começarão os Franceses publicarse por Luteranos, tomando [...] liuros de rezar [...], & botandoos ao mar: & desejando sobre isso tratar mal aos nossos.“⁵⁶⁵ („Francouzi se začali projevovat jako luteráni a brali [...] modlitební knížky a házeli je do moře, chtěli tak trápit naše muže.“) Právě kacířství je rysem, který korzáry nejvíce charakterizuje, všechny ostatní negativní charakteristiky vlastně vyplývají z této zásadní odlišnosti.

Francouzští korzáři sice Portugalce v souboji porazí, protože mají mnohem lépe vyzbrojenou loď, nicméně kapitán Albuquerque se s několika věrnými muži brání a jeho statečnost uzná i kapitán korzárů: „Que coração tam temerario he o teu, que quiseste prouar a defender esta Nao com tam poucos petrechos de guerra [...]“⁵⁶⁶ („Máš statečné srdce, když jsi chtěl zkusit bránit svoji loď s takovou špatnou výzbrojí [...].“) V této epizodě je to tedy opět kapitán Albuquerque, kdo vyniká nad ostatní a přestože nad korzáry nezvítězí, je zdůrazněna jeho silná víra i nezlomná vůle. Při velké bouři, jíž se korzáři zaleknou, je francouzská loď zahnána pryč a korzáři, kteří zůstali na portugalské lodi, jsou náhle zcela bezmocní. Vypravěč popisuje, jak se role obrátily: „assi andauam cortados de medo, que faziam todo o que lhe mandauamos, como se elles foram os mesmos captiuos [...]“⁵⁶⁷ („měli takový strach, že dělali všechno, co jsme jim řekli, jako by oni sami byli zajatci [...].“)

⁵⁶² Viz Boxer, Charles Ralph. „Portuguese in the East, 1500-1800.“ In Boxer, Ch. R. *Opera Minora. Historiografia*. Ramada Curto, D. (ed.). Lisboa: Fundação Oriente, 2002, sv. III, s. 274.

⁵⁶³ Luís, Afonso. Op. cit., kap. VI., s. C2r.

⁵⁶⁴ Tamtéž, kap. IIII, s. A2r.

⁵⁶⁵ Tamtéž, kap. IIII, s. Bv.

⁵⁶⁶ Tamtéž, kap. III, s. bez čísla.

⁵⁶⁷ Tamtéž, kap. V, s. B3v.

V popisu velké bouře, při níž je loď poničena, a v přepisu dlouhé promluvy kapitána, v níž se snaží posádku povzbudit, najdeme další motivy typické pro vyprávění o ztroskotáních. Jsou to především nadsazené charakteristiky bouře: „a mayor, & mais estranha, & diabolica tormenta de vento Sueste, que até oje se vio.“⁵⁶⁸ („největší, nejpodivnější a ďábelská bouře z jihovýchodního větru, která kdy byla spatřena.“)

Vypravěč v kapitánově promluvě ztroskotání interpretuje jako trest: „De muytos mores trabalhos [...] somos merecedores os que aqui estamos [...], proque se segundo nossas culpas ouueramos ser castigados, ja o mar nos tiuera comido [...]“⁵⁶⁹ („Ti, co tu jsme, si zasloužíme mnohem větší útrapy [...], protože kdybychom měli být potrestáni podle našich hříchů, dávno by nás moře pohltilo [...].“) Interpretace ztroskotání jako trestu za hříchy však v tomto vyprávění má i zajímavou obměnu, nakonec je největší vina totiž připsána korzárům: „Os Franceses [...], se poseram de joelhos cõ as mãos aleuantadas a chamar por Deos, o que até então não tinham feito, & pedião perdão aos nossos Portugueses, dizendo que por seus peccados viera aquella tormenta [...]“⁵⁷⁰ („Francouzi [...] poklekli a s rukama vztaženýma k nebi volali Boha, což do té doby neudělali, a prosili naše za odpuštění a říkali, že bouře se strhla kvůli jejich hříchům [...].“) Vypravěč tedy ukazuje, jak byli nakonec korzáři pokořeni. Jsou to tedy Portugalci, kdo nad korzáry takto symbolicky vlastně vítězí. V této epizodě tedy opět vyniká náboženský rozměr vyprávění: katolíky nakonec Bůh odměňuje a odpadlíci od pravé víry jsou pokořeni.

Téma boje proti jiným evropským národům, které se ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání objevuje, se naplno rozvíjí později, když ke konci 16. a v 17. století do boje o nová území a možnost obchodovat začínají intenzivně vstupovat především Anglie, Nizozemí a Francie.⁵⁷¹ Přestože o francouzských korzárech se zmiňuje už dříve například Cabeza de Vaca na konci svého vyprávění z poloviny 16. století, piráti a korzáři se stávají důležitějším tématem vyprávění o ztroskotáních spíše až v tomto pozdějším období. Dobře to ilustruje skutečnost, že zatímco ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca se poměrně stručná epizoda s korzáry objevuje na konci příběhu a není nijak zvláště významná, ve vyprávění Melchiora Estacia Amarala o ztroskotáních lodí Santiago a Chagas se jedná o téma ústřední.

Amaral ve svém vyprávění o lodi Santiago Holanďany také charakterizuje především jako: „gente inhumana e carecente de fê, & charidade Christã.“⁵⁷² (nelidské osoby bez víry a křesťanského soucitu.“) O anglických pirátech se vyjadřuje velmi podobně jako „cruéis Luteranos.“⁵⁷³ („krutí luteráni.“)

Amaralovo vyprávění je významné především tím, že Portugalce označuje za národ vyvolený samotným Kristem k tomu, aby šířil křesťanství „pela redondeza da terra, & aos

⁵⁶⁸ Tamtéž, kap. V, s. A2v.

⁵⁶⁹ Tamtéž, kap. V, s. B5r.

⁵⁷⁰ Tamtéž, kap. V, s. B5v.

⁵⁷¹ Viz Binková, Simona. Op. cit., s. 102; Boxer, Charles Ralph. Op. cit., 2002, s. 284.

⁵⁷² Amaral, Melcior Estácio do. Op. cit., kap. VII, s. 28.

⁵⁷³ Tamtéž, bez čísla kap., s. 53.

mais remotos limites della.“⁵⁷⁴ („po celé kulaté Zemi a do všech vzdálených koutů.“) V jeho interpretaci jsou tedy Holanďané a Angličané především „inimigos capitaes da nação Portuguesa.“⁵⁷⁵ („úhlavní nepřátelé portugalského národa“) V tomto díle se také setkáme s určitým překvapivě globálním pohledem na svět: „a nação Portuguesa tem a dita navegação, & conquista, & os titulos que a Coroa deste Reyno tem de senhoria de Guiné [...], da Ethiopia, Arabia, Persia, & da India [...].“⁵⁷⁶ („portugalský národ se plaví do Guineje, [...], Etiopie, Arábie, Persie a Indie, jež dobyl a jimž také vládne panovník našeho království [...].“) Autor si je zde naprosto nepochybně vědom výjimečného postavení své země, které interpretuje jako výsledek Boží milosti a předurčení portugalského národa k šíření křesťanství.

Pokud tedy v tomto smyslu Amaralovo vyprávění porovnáme s vyprávěním o Albuquerqueho ztroskotání, můžeme si všimnout zajímavého posunu: zatímco v Luísově vyprávění je Boží milostí obdařen jednotlivec, tedy kapitán Albuquerque, a francouzští korzáři jsou jednou z mnoha nepříjemných událostí, které posádku na cestě potkají, v Amaralově vyprávění jsou angličtí piráti a holandské lodě ústředním tématem a Boží milostí a výjimečným osudem je obdařen ne jeden člověk, ale celý národ. Přes tento velký tematický posun i Amaralovo vyprávění sdílí stále mnoho témat a motivů s předchozími vyprávěními o ztroskotáních, autor-vypravěč například kritizuje lidskou chamtivost a přetěžování lodí, zdůrazňuje dramatickost některých scén a, jak jsem již citovala, využívá například obrazů známých z vyprávění o lodi São João (viz. s. 94). Vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání (a především pozdější Amaralovo vyprávění, které je zařazeno na posledním místě jako dvanáctý příběh v Britových *TNP*) tak pojednává také o problémech portugalského námořního impéria a vlastně o počátcích jeho konce.

4.5 Gaspar Afonso a jeho putování Amerikou

Jak jsem již uvedla v druhé kapitole, vyprávění jezuity Gaspara Afonsa vzniklo na základě dopisu, který Afonso poslal svému představenému ihned po vylodění v Cádizu v roce 1599. Představený João Álvares Afonsa pak zřejmě pobídl, aby svůj příběh zpracoval v podrobnějším vyprávění (viz také s. 25). Afonsovo vyprávění napsané v Évora ještě v roce 1599⁵⁷⁷ existuje ve dvou verzích: delší je uloženo v Évora, kratší v jezuitském archivu v Římě. Verzi z Évory otiskl Brito ve své sbírce, ovšem s mnoha vlastními zásahy do textu, kratší verzi vydala až Lanciani v roce 1984.

Podobně jako vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání i Afonsovo vyprávění se svým obsahem poněkud odlišuje od předchozích vyprávění. Stejně jako v případě Albuquerqueho plavby ani na cestě, kterou podnikl Afonso, vlastně nedojde k samotnému ztroskotání,

⁵⁷⁴ Tamtéž, kap. IV, s. 14.

⁵⁷⁵ Tamtéž, bez čísla kap., s. 43.

⁵⁷⁶ Tamtéž, kap. IV, s. 16.

⁵⁷⁷ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 23.

neboť loď São Francisco připluje k Brazílii, aby byla opravena, nakonec ji však bouře zažene do Karibiku, u Portotika pak narazí na mělčiny a svou cestu skončí u Azorských ostrovů. Z Portorika se však Afonso a jeho druhové již přepravovali na jiných lodích. I přes obsahové odlišnosti však Afonsovo vyprávění, stejně jako vyprávění Luísovo, nepochybně patří k vyprávěním o ztroskotáních, najdeme v něm totiž témata a motivy společné všem příběhům. Jsou to především dramatické popisy mořských bouří, motiv předzvěsti, kritika lidské chamtivosti nebo interpretace nešťastné cesty jako trestu za hříchy.

Giulia Lanciani ovšem upozorňuje na to, že struktura a obsah Afonsova vyprávění do určité míry vycházejí také z tradice jezuitské literatury.⁵⁷⁸ V tomto smyslu lze chápat především četné mikropříběhy, jež ukazují problémy koloniálního systému a především zneužívání moci ze strany španělských a portugalských kolonistů.

Tento výrazný rys Afonsova vyprávění bere v potaz Maria Alzira Seixo v jedné ze svých četných studií, v níž navrhuje typologii vyprávění o ztroskotáních podle druhu diskursu, jež v nich převládá. Seixo rozlišuje vyprávění, v nichž je nejsilnější tragický diskurs, vyprávění se silnou popisnou složkou a vyprávění s převažující složkou moralizující a poučnou.⁵⁷⁹ Afonsovo vyprávění pak zařazuje zároveň k popisnému i moralizujícímu typu. Epizody, v nichž vypravěč poukazuje na přestupky kolonistů, jsou příkladem moralizujícího diskursu.

Jednou z nich je například potrestání lovce indiánů v Brazílii, které má až fantastické rysy a jež jsem zmínila v kapitole o cestopise (viz s. 53). Podobných příkladů je však v Afonsově vyprávění skutečně velmi mnoho, například při popisu Hispanioly vypravěč pojednává o zemětřesení, které mělo postihnout několik tamních měst, a interpretuje ho jako Boží trest za vybití indiánů:

Alcançou-lhes então a Mãe vitória, para eles trazerem ao conhecimento de seu Filho um milhão e quinhentos mil índios [...]. Porém eles, em lugar de os meter no serviço divino, os meteram tanto no seu das minas e outros, que oje não há um só índio em toda a ilha. [...] quis o Filho dar-lhe o castigo ali próprio [...].⁵⁸⁰

(Matka Boží jim získala vítězství, aby mohli přivést milion a půl indiánů k poznání jejího Syna [...]. Oni je však nezasevětili do služby Bohu, ale nechali je sloužit ve svých dolech a jinde, takže dnes není na celém ostrově jediný domorodec. [...] Boží Syn je tak chtěl spravedlivě potrestat [...].)

Vypravěč také v závěru svého vyprávění celou zkušenost svého putování shrnuje: „Índias e santos são contraditórios [...]. E assi não achei, nem vi por todos estes santuários

⁵⁷⁸ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 22.

⁵⁷⁹ Viz Seixo, Maria Alzira. „O Abismo sob o mar que se ergue (a partir do relato de naufrágio da nau *Santiago*, com recurso aos relatos das naus *São Francisco* e *Conceição*, e com fundamento noutros textos da *História Trágico-Marítima*).“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 169.

⁵⁸⁰ Afonso, Gaspar. s. 68-69.

geralmente senão pecadores [...].“⁵⁸¹ („Indie a svatí nejdou dohromady [...]. Žádné jsem nepotkal, ani neviděl ve všech svatyních, jen samé hříšníky [...].“) Toto kritické zhodnocení „Indií“ a jejich obyvatel představuje vlastně závěr za všemi epizodami o různých proviněních, jež vypravěč ve svém příběhu vylíčil. Moralizující diskurs je tedy pro toto vyprávění charakteristický a odlišuje ho od ostatních dosud analyzovaných vyprávění. Jak jsme viděli, mnohá vyprávění o ztroskotáních sice obsahují určitou kritiku, ale v mnohem menší míře a ta se navíc týká především záležitostí kolem plavby lodí (pozdní vyplouvání, přetěžování, neschopnost kormidelníků), kritika v Afonsově vyprávění je tedy jiného druhu, protože je zaměřena proti nedostatkům koloniálního systému. Není jistě náhodné, že z vyprávění, o kterých jsem již pojednala, bylo nejvíce kritické vyprávění dalšího jezuity, Manuela Álvarese. Z toho také vyplývá, že typologie, kterou navrhuje Maria Seixo je sice velmi výstižná, ale je nutno dodat, že všechny tři typy diskursu se do určité míry vyskytují ve všech vyprávěních o ztroskotáních.

V Afonsově vyprávění tedy popisná a moralizující složka převládá nad složkou tragickou. Na tuto charakteristiku Afonsova vyprávění poukazuje také Giulia Lanciani a tento rozdíl chápe především jako důsledek toho, že ve vyprávění chybí jednotka ztroskotání, vypravěč tedy nelíčí hrůzné obrazy zkázy lodí a smrti cestujících a posádky.⁵⁸² Jak už bylo řečeno, tato jednotka také chybí v Luísově vyprávění, které ovšem tragické ladění v podstatě zachovává. Pokud z této perspektivy porovnáme všechna dosud analyzovaná vyprávění o ztroskotáních, zdá se, že tragické ladění příběhu převažuje v těch dílech, kde je zároveň důležitá kolektivní perspektiva. Tragické ladění je nejsilnější ve vyprávěních o lodi São João, v Mesquitově vyprávění, ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání. Výjimkou je anonymní vyprávění o lodi Santa Maria, kde ovšem menší rozvinutí tragických a dramatických prvků může spíše souviset se spoluprací další osoby na vzniku textu. Zdá se tedy, že kolektivní perspektiva a přítomnost kolektivního hrdiny ve vyprávěních souvisí s tragickým laděním, jako by se tato vyprávění, v nichž vypravěč mluví za všechny účastníky cesty, stávala kolektivní obžalobou. Ve vyprávěních, v nichž je důležitější perspektiva vypravěče-protagonisty, který líčí především svoji úlohu na cestě, toto tragické ladění alespoň částečně ustupuje a je upozaděno zvláště automytizujícími prvky, nebo, jak je nazývá Giulia Lanciani, „autopropagací.“⁵⁸³

Přes veškeré odlišnosti i v Afonsově vyprávění najdeme mnoho motivů a témat, jež jsou společná všem vyprávěním o ztroskotáních. Podobně jako ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca nebo o Albuquerqueho ztroskotání je i zde nešťastný osud výpravy předvídan dvojím způsobem. Vyplutí lodí São Francisco z Lisabonu je provázeno problémy, vypravěč především kritizuje chamtivost: „nos começámos a apartar, como fazem todas por razão do mesmo interesse, para chegar primeiro e vender mais caro [...].“⁵⁸⁴ („začali jsme se vzdalovat [od ostatních lodí], jak to dělají všichni ze stejného důvodu, totiž aby dopluli

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 88.

⁵⁸² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 23-24.

⁵⁸³ Tamtéž, s. 20.

⁵⁸⁴ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 30.

jako první a mohli dráže prodávat [...].“) Podobně jako ve vyprávění o lodi Santa Maria vypravěč úvodní částí připravuje čtenáře na nezdar výpravy.⁵⁸⁵

Významná je však především skutečná předpověď budoucího neštěstí, která se velmi podobá předpovědi ze *Ztroskotání* Cabezy de Vaca. Vypravěč předpověď zařazuje po vyplutí lodi São Francisco z Brazílie, tedy podobně jako ve vyprávění o lodi Santa Maria předpovědi počíná druhá – ta skutečně něšťastná – fáze cesty:

Como saímos, inda que contra o parecer de ãa celebríssima feiticeira daquela cidade, a qual em São Francisco disse à mulher de um capitão de Mombaça, que na nossa nau ia, que se não embarcasse outra vez nela, porque a nau não havia de ir a Portugal.⁵⁸⁶

(Vypluli jsme, i když proti mínění velmi slavné čarodějky onoho města, která na palubě lodi São Francisco řekla ženě jednoho kapitána z Mombasy, který se s námi plavil, aby se podruhé nevydávala pryč, protože naše loď se do Portugalska nevrátí.)

Nemůžeme si nevšimnout, že jak v díle Cabezy de Vaca, tak v Afonsově vyprávění jsou protagonistkami těchto epizod ženy: je to totiž vždy manželka cestujícího nebo člena posádky, která vyslechne předpověď z úst další ženy a poté ji předává dále.

V Afonsově vyprávění má ovšem tato předpověď ironický nádech, neboť vypravěč předpověď zlehčuje: „cousa que o espírito com que aquela má profetisa se comunica, senda tão bom calafate na praxe, e tão bom astrólogo na especulativa, podia muito bem naturalmente saber.“⁵⁸⁷ („duch, s nímž ta špatná věštkyň rozmlouvala, to musel samozřejmě dobře vědět, neboť byl v praxi dobrý lodní tesař a dobrý astrolog pro věštění.“) Vypravěč dále cituje z biblické knihy Skutků apoštolů z kapitoly o cestě svatého Pavla a tvrdí, že i on sám viděl, že loď nebyla příliš způsobilá k novému vyplutí. Tímto komentářem vlastně efekt předpovědi ruší, protože ukazuje, že špatný stav lodi byl v podstatě evidentní.

Nicméně autorovi musel motiv předpovědi připadat vhodný k pobavení a k ozvláštnění příběhu, protože ho ještě dále zajímavě rozvinul. Po vyplutí z Brazílie se kolem lodi pohybovala neznámá velká ryba, která podle soudu některých členů posádky „era a feiticeira de que acima falei.“ („byla onou čarodějkou, o níž jsem výše mluvil.“) Popis ryby „de portentosa grandeza“ („neobvyklé velikosti“), kterou „não fosse visto nem conhecido nunca por nenhum dos que vinham na não“ („nikdo z lidí na palubě nikdy neviděl“) a která je navíc označena jako „monstro“⁵⁸⁸ („monstrum“) nepochybně vychází z tradice středověkých fantastických popisů zvířat. Navíc, jak jsme viděli v kapitole o cestopisných prvcích (viz s. 47), Afonsovo vyprávění je skutečně velmi bohaté na popisy fantastických i skutečných zvířat. Autor tedy v této epizodě vlastně pracuje se dvěma tradicemi: s tradicí fantastických prvků a s tradicí motivu předpovědi z vyprávění o ztroskotáních.

⁵⁸⁵ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 5-6.

⁵⁸⁶ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 40.

⁵⁸⁷ Tamtéž.

⁵⁸⁸ Všechny citace tamtéž, s. 45.

Motiv velké ryby je zajímavý také proto, že se objevuje ve vyprávění o lodi Santiago, která ztroskotala v roce 1585 na mělčinách mezi Madagaskarem a západoafrickým pobřežím. O tomto ztroskotání existují dvě vyprávění, jedno napsal a publikoval v roce 1602 Manoel Godinho Cardoso, druhé vyprávění napsal jezuita Pedro Martins, který se výpravy zúčastnil (viz s. 19). Motiv velké ryby se objevuje v obou vyprávěních a podle Kioko Koiso ho Godinho Cardoso přebral od Pedra Martinse.⁵⁸⁹ Martinsovo vyprávění je však těžko dostupné, cituji tedy pouze z vyprávění Cardoso. Cardoso rybu, která loď provázela, popisuje takto: „Das ilhas de Martim Vaz até o bayxo em que a nao tocou, a seguiu um baleato, & o dia em que se a nao perdeu, foy diante della, como que a guiava para tanta desventura.“⁵⁹⁰ („Od ostrova Martima Vaze až k mělčině, na níž uvízla, loď sledovala malá velryba a v den ztroskotání plavala před ní, jako by ji vedla do neštěstí.“) Tento motiv se objevuje také v anonymním vyprávění o ztroskotání lodi Conceição na mělčinách Peros Banhos v Indickém oceáně. V tomto vyprávění se ke člunu, který si trosečníci připravili, aby se pokusili zachránit, přiblíží velryba: „chegando-se ao pobre barco hũa Balea, lhe deo un valente encontro pela popa [...]“.⁵⁹¹ („k ubohé lodi připlavala velryba, statečně se s ní střetla přídí [...]“.) Velká ryba, která provází loď a vede ji do záhuby, vychází ze středověké tradice mořských příšer. Jedná se tedy starý motiv, který vyprávění o ztroskotáních velmi pravděpodobně převzala ze středověkých cestopisů.⁵⁹² Najít počátek tohoto motivu v textovém labyrintu portugalských vyprávění o ztroskotáních je velmi těžké, je nicméně jisté, že se jedná o jeden z motivů, který mnohá vyprávění o ztroskotáních sdílela.

Významné v tomto smyslu je především to, že sám Gaspar Afonso se o cestě Pedra Martinse ve svém vyprávění zmiňuje například ve chvíli, kdy loď São Francisco narazí na mělčiny u Portorika: „Lembrou-me no mesmo instante a pancada do padre bispo D. Pedro Martins e seus companheiros nos baixos da Índia, e seu naufágio onde ficou tanta gente [...]“.⁵⁹³ („V tu chvíli jsem si vzpomněl na loď dona Pedra Martinse a jeho druhů, která narazila na mělčiny u Indie, a na ono ztroskotání, při němž zemřelo tolik lidí.“) Afonso tedy musel Martinsovo vyprávění znát a zřejmě také předpokládal, že stejně tak jeho čtenáři budou s událostmi plavby lodi Santiago obeznámeni, protože porovnání obou situací vypravěč využívá jako určité měřítko nebezpečí, v němž se u Portorika ocitli. Martinsovo vyprávění

⁵⁸⁹ Koiso, Kioko. Op. cit., s. 277. Vyprávění Pedra Martinse muselo být poměrně populární, protože, jak uvádí Giulia Lanciani, bylo přeloženo ještě do konce 16. století do francouzštiny a italštiny. Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1979, s. 15.

⁵⁹⁰ Godinho Cardoso, Manoel. Op. cit., s. 6.

⁵⁹¹ *Relaçam do lastimozo nauvfragio da nao Conçeicam chamada Algaravia a Nova*. Op. cit., s. 15.

⁵⁹² Například ve slavném středověkém díle o plavbě svatého Brendana je motiv mořské příšery velmi důležitý a objevuje si i v neznámějších vyobrazeních tohoto svěťce, který měl se svou lodí na příšeru narazit. Také loď svatého Brendana je provázena mořskou nestvůrou: „Voici trois jours que nous naviguons et la barque avance rapidement sur la mer paisible. Mais là-bas elle se gonfle, se tord en vagues monstrueuses et, au milieu de ces eaux tumultueuses, apparaissent la tête hideuse et le corps ondulant d'un immense serpent qui vient vers nous [...]“ („Již tři dny se plavíme a loď pluje rychle po hladině klidného moře. Ale dole se moře krouží a bobtná do strašných vln a uprostřed těchto bouřících vod se objevuje příšerná hlava a vlnící se tělo obrovského hada, který k nám plave [...]“.) Creston, Robert-Yves. (ed.). *Journal de bord de Saint-Brendan à la recherche du Paradis*. Paris: Éditions de Paris, 1957, s. 99.

⁵⁹³ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 44.

Afonso dále zmiňuje přímo v epizodě s velkou rybou: „Tudo isto é cousa de riso, mas não deixa de dar ocasião a imaginativos de cuidar porque seguiria este monstro esta nau, e outro tão feio como ele a do padre bispo antes de dar e assentar sobre os baixos da Índia.“⁵⁹⁴ („Toto vše je sice k smíchu, ale také to vede ke znepokojivým úvahám, protože tato příšera sledovala naši loď a jiná stejně ošklivá sledovala loď pana biskupa předtím, než narazila na mělčiny u Indie.“) Vypravěč tedy příhodu s rybou sice hodnotí jako zábavnou, nicméně zmínkou o ztroskotání Pedra Martinse příhodě ponechává i její záhadný rozměr předpovědi neštěstí. Tento motiv velké ryby vedoucí loď do neštěstí tedy od Pedra Martinse zřejmě přebírá jak Godinho Cardoso, tak Gaspar Afonso. Na tomto příkladu tedy opět vidíme intertextuální rozměr vyprávění o ztroskotáních.

Epizoda předzvěsti v Afonsově příběhu je tedy jistě nepropracovanější verzí tohoto motivu v analyzovaných portugalských vyprávěních. Motiv předzvěsti se vyvíjel a postupně proměňoval: jezuita Afonso jím nepochybně navázal na předchozí vyprávění, zároveň ho však originálně zpracoval, protože mu dodal ironický nádech. Jak už bylo řečeno, tragické ladění v Afonsově vyprávění ustupuje do pozadí před silnou popisnou a moralizující složkou, navíc v tomto vyprávění najdeme i humorné pasáže. Humorně jsou zpracovány i takové motivy, které v jiných vyprávěních o ztroskotáních měly příběhu spíše dodávat na dramatičnosti. Kromě motivu předzvěsti se jedná například o motiv bouře.

V popisech bouří právě nejčastěji zaznívají „pochmurné a trpké tóny,“ jak je nazývá Giulia Lanciani, kterými autoři rozvíjejí dramatickou složku příběhů.⁵⁹⁵ V Afonsově vyprávění však v popisu jedné bouře najdeme spíše humorná přirovnání:

Depois de eu ter purificado alguns com o sacramento da penitência, e o mar a todos com o bautismo, que ele sem escrúpulo reiterava muitas vezes e nós bem involutariamente recebíamos [...], foi Nosso Senhor servido [...] de tornar a prender em sua cadea os demónios [...].⁵⁹⁶

(Poté, co jsem některé očistil svátostí pokání, a moře všechny svátostí křestu, jež nám opakovaně dopřávalo a my jsme ho nedobrovolně přijímali [...], svázal náš Pán ďáblы opět do řetězů [...].)

Zaplavování lodí a cestujících při poslední zpovědi mořskou vodou vypravěč přirovnává ke křestu. Na to, že se jedná skutečně o prvek intencionálního humoru, můžeme usuzovat opět podle použitých výrazů (viz s. 110): poslední zpověď nemůže být zároveň křestem, stejně jako rozbouřené moře, které zabíjí, nemůže zároveň křtít. Afonsovo vyprávění je tedy významné i tím, že přebírá mnohé prvky z předchozích vyprávění o ztroskotáních, ale zároveň jsou některé tradiční motivy originálně zpracovány prostřednictvím humoru. Ze zmínek o ztroskotání lodi Santiago, jež jsem citovala výše, je jasné, že Gaspar Afonso znal minimálně

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 45.

⁵⁹⁵ Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 23: „toni tetri e aspri.“

⁵⁹⁶ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 50.

příběh tohoto ztroskotání.⁵⁹⁷ Zdá se tedy, jako by se autor sice hlásil k předchozí tradici, ale zároveň ji s nadsázkou přetvářel.

V některých částech příběhu je vypravěč zároveň protagonistou a vyprávění tedy dostává charakter „autopropagace“, pokud použijeme již citovaný termín Giulie Lanciani. Jedná se hlavně o pasáže, v nichž vypravěč líčí pobyt v Portoriku a v Santu Domingu, kde se vypravěč-protagonista a jeho společník věnovali kázání:

Enquanto aqui estivemos, nos ocupámos em pregar, confessar [...], ficando eu com outro na cidade. Fez-se muito serviço a Nosso Senhor, com estranha consolação do bispo – que por vezes nos solicitou lhe déssemos aquelas cousas apontadas [...].⁵⁹⁸

(Po dobu, kterou jsme tam strávili, jsme se věnovali kázání a zpovídání [...], ve městě jsem zůstal já a jeden druh. Bylo vykonáno mnoho služeb našemu Pánu a zvláštní potěch z toho měl biskup – ten nás někdy žádal, abychom mu nechali naše projevy písemně [...].)

Vypravěč tedy poukazuje na prospěch, který z jejich působení v Portoriku plynul, významné je také to, že v těchto pasážích se nikdy nedozvídáme jméno protagonistova společníka, vypravěč vždy používá označení *já a jeden další*. Podobně vyznívají i pasáže pojednávající o kázání v Santu Domingu, jež jsem již citovala (viz s. 76), v nichž vypravěč líčí, jak kázali ve vězení, kde se vězni kázání nejen hojně účastnili, ale podařilo se přivést k víře dokonce jednoho odsouzence na smrt. Vypravěč také líčí příhodu s relikviářem, který měl u sebe a díky němuž se loď za bouře zachránil: „O qual eu com algũa boa inspiração quis trazer sempre comigo [...], con grandíssima confiança que, por se não perder cousa de tanto preço, sofreria Nosso senhor minhas culpas [...].“⁵⁹⁹ („Díky nějakému dobrému vnuknutí jsem jej měl vždy u sebe [...], protože jsem věřil, že Pán strpí moje viny, aby se neztratila tak cenná věc [...].“) Podobně jako ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání je zde relikviář interpretován jako předmět, díky němuž se může zachránit celá loď. Navíc vypravěč-protagonista zde líčí svojí převahu nad kapitánem lodi: „o capitão e senhor do navio, [...], desesperou do remédio humano, porque não sabia deste divino que dentro levava.“⁶⁰⁰ („kapitán nevěřil již v lidskou pomoc, protože nevěděl, že veze na lodi pomoc Boží.“) Tato pasáž zase připomíná Álvaresovo vyprávění, v němž, jak jsme viděli, měl vypravěč-protagonista často lepší úsudek než kapitán lodi.

Je ovšem nutno dodat, že Afonsovo vyprávění je celkově mnohem méně automytizujícího rázu než vyprávění Álvaresovo. V Álvaresově vyprávění se jedná skutečně o hlavní

⁵⁹⁷ Maria Alzira Seixo uvádí, že se Afonso ve svém vyprávění zmiňuje i o ztroskotání lodi São Paulo. Domnívám se však, že se jedná o omyl. Alzira Seixo totiž cituje z Britovy verze Afonsova vyprávění, v níž chybí Afonsova citace z dvacáté sedmé kapitoly biblické knihy Skutků apoštolů. Z této citace pak jasně vyplývá, že Afonso se zmiňuje o lodi, na níž se plavil svatý Pavel, ne o lodi São Paulo. Viz Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 43 a srovnej s Seixo, Maria Alzira. Op. cit., 1996, s. 171.

⁵⁹⁸ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 46.

⁵⁹⁹ Tamtéž, s. 50.

⁶⁰⁰ Tamtéž.

charakteristiku. V Afonsově vyprávění i nad touto složkou převažuje moralizující a popisný diskurs. Pasáže, v nichž vypravěč hovoří o svých zásluhách, navíc v Afonsově vyprávění také často souvisí právě s moralizujícím diskursem, protože vypravěč zároveň uvádí, jaký prospěch z jejich kázání plynul například pro zanedbávané otroky (viz s. 76). Poukazuje tedy jak na vlastní zásluhy, tak na přestupky kolonistů a nedostatky v koloniálním systému.

Jak už bylo řečeno také v kapitole o cestopise, Afonsovo vyprávění obsahuje nejvíce popisů ze všech analyzovaných portugalských vyprávění. O popisech zvířat fantastického rozměru vycházejících ze středověké literární tradice byla již řeč v kapitole o fantastických prvcích. Popisům ve svém vyprávění autor věnuje většinu prostoru a dramatické pasáže jsou oproti popisným velmi stručné. Afonsov příběh tak v typologii Marie Alziry Seixo skutečně patří jak do kategorie vyprávění s převažujícím popisným diskursem, tak do kategorie moralizujících a naučných vyprávění. Afonso ve svém vyprávění velmi často cituje nejen Bibli, ale i Seneku, Vergíliu nebo Ovídia.⁶⁰¹ Můžeme se tedy domnívat, že do určité míry z literární tradice zřejmě také vychází některé popisy brazilské přírody a přírody Hispanioly, které mají charakter líbezného místa.⁶⁰² *Locus amoenus* se vyznačuje hlavně lahodným podnebím, zpěvem ptáků, stromy nebo přítomností vody.⁶⁰³ „Nem é de maravilhar de tanta frescura e viço de terra onde, só em cem léguas [...] passava quarenta rios tão caudalosos [...]“.“⁶⁰⁴ („Není divu, že je ta země tak svěží a zelená, když pouze v okruhu sta mil [...] protékalo čtyřicet mocných řek [...].“)

K takovému místu patří i nevinní domorodci: „Os índios conservam ainda algũas propriedades do estado da inocência, como terem por escusado o vestido [...]“.“ („Indiáni si ještě zachovávají některé vlastnosti věku nevinности, nepotřebují například oblečení [...].“) Domorodci chodí nazí, jak vypravěč podotýká, i v portugalských městech, ale hlavně „vivem muitos em ãas grandes casas [...], sem chaves, nem arcas, nem memória de fechar ninguém suas cousas [...]“.“⁶⁰⁵ („bydlí jich hodně spolu ve velkých domech [...] bez klíčů bez truhlic, aniž by pomysleli na to zamykat své věci [...].“) Nahota a neznalost osobního vlastnictví jsou atributy lidí žijících ve zlatém věku.⁶⁰⁶ Mýtus zlatého věku byl jedním z klíčových obrazů, které si Evropané do Ameriky s sebou přivezli, a představoval zároveň perspektivu, z níž na objevená území nahlíželi a interpretovali je. Přitom je však významné, že Afonsovo vyprávění je skutečně velmi kritické. Popisy rajských míst se týkají pouze přírody a někdy domorodců, ale jinak autor kritizuje tvrdé zacházení s indiány a otroky a především chamtivost a touhu po bohatství, pro něž se zapomíná na Boha. Obraz Brazílie a Hispanioly

⁶⁰¹ Viz Seixo, Maria Alzira. Op. cit., 1996, s. 171.

⁶⁰² Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 17.

⁶⁰³ Viz Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky. (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998, s. 125-126.

⁶⁰⁴ Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 35.

⁶⁰⁵ Obě citace tamtéž, s. 36-37.

⁶⁰⁶ Podobné popisy brazilských domorodců také přináší slavný Caminhův dopis: „Chodí nazí, bez jakékoli pokrývky. Nepřikládají důležitost tomu, zakrývají-li či ukazují svou hanbu; a je v tom počínání taková nevinność jakoby ukazovali tváře.“ Caminha, Pero Vaz de. *Dopis králi Manuelovi o nalezení Brazílie*. Přel. Martina Malechová. Dolní Břežany: Scriptorium, 2000, s. 30.

v Afonsově vyprávění je tedy sice částečně obrazem rajského místa, ale také je obrazem místa zkaženého, jemuž odpovídá i závěrečné autorovo hodnocení, které jsem již citovala (viz s. 141).

Podrobnější analýzu si zaslouží také obraz Hispanioly, který odpovídá charakteristikám líbezného místa: „Todos estes montes ou bosques estão cheos destas frutas [...]“ („Všechny tyto kopce a lesy jsou plné ovoce [...].“) Zde je ovšem především zajímavá zmínka o zdivočelých domácích zvířatech: „todos andam cheos de porcos e vacas monteses, e muitos cães, que são sós os lobos daquela terra, mas tão medrosos [...]“ („ve všech [lesích] je plno prasat a krav a mnoho psů, kteří jsou vlky té země, ale jsou bázlívi [...].“) Zdivočelé krávy a prasata obývají volně lesy stejně jako zdivočelí domácí psi, kteří jsou však bázlívi a útočí jenom na menší zvířata. Tento obraz je významný především proto, že předchází autorovu pojednání o uprchlých černých otrocích, nazývaných *simarrones*, žijících také volně v horách:

Assi que em tão cheos e abundantes montes não falta nada para a vida humana aos negros simarrones [...], sem serem possantes as cidades para os conquistar e reduzir por armas a seu antigo cativo. [...] pelejam como leões, senão fogem como gamos [...].⁶⁰⁷

(V tak bohatých a štědrých horách nic nechybí k lidskému životu simarónským černochům [...], města je nedokáží pokořit a pomocí zbraní přivést znovu do otroctví. [...] bijí se jako lvi a utíkají jako srnci [...].)

Tento popis je vlastně jediným pozitivním popisem lidí černé pleti, který v analyzovaných vyprávěních o ztroskotáních najdeme. Autor zde uznává schopnosti těchto bývalých otroků i snahu nenechat se znovu zotročit. Na rozdíl od Mesquitova vyprávění, kde byla přirovnání ke zvířatům použita tak, aby domorodci byli vykresleni co nejméně lidsky (viz s. 106), zde je přirovnání ke lvům a srncům pozitivní. Lesy a hory Hispanioly jsou tedy vykresleny jako místo, které oplývá takovým přírodním bohatstvím, že se tam zvířata i lidé mohou vrátit ke svobodě. Je skutečně výmluvné, že pouze Afonsovo vyprávění, jež pojednává o Americe, přináší obrazy rajského místa a kladný popis lidí černé pleti, přičemž je ale významné, že se tito lidé nenacházejí na vlastním území, ale mimo něj a jsou otroky. Jak jsme viděli, v ostatních vyprávěních, která pojednávají buď o jihozápadní Africe, Madagaskaru nebo Sumatře, najdeme velmi negativní popisy domorodců i přírody.

V souvislosti s uprchlými černými otroky můžeme zmínit dílo dalšího jezuita, Josého de Acosty působícího od roku 1572 v Perú. Jeho dílo *Putování Bartolomého Lorenza* (*Peregrinación de Bartolomé Lorenzo*), které jako součást dopisu poslal v roce 1586 do Říma, má některé společné rysy s vyprávěními o ztroskotáních a především s *Útrapami Alonsa Ramíreze* Carlose Sigüenzy y Góngory, o němž bude pojednáno v následující kapitole. Acosta, podobně jako Sigüenza y Góngora, převypravuje životní příběh zřejmě skutečného Bartolomého Lorenza. Lorenzo utekl z Portugalska, protože mu hrozil trest za zločin,

⁶⁰⁷ Všechny tři citace Afonso, Gaspar. Op. cit., s. 62-63.

který nespáchal, a dostal se tak do Ameriky, kde po dlouhém a strastiplném putování nakonec skončil v Perú a vstoupil k jezuitům. Toto dílo podobně jako vyprávění o ztroskotáních sleduje chronologicky postup cesty, která je řadícím principem vyprávění. Stejně jako ve vyprávěních o ztroskotáních se jedná o cestu plnou nástrah, jež protagonista musí překonávat jednu po druhé. Podobně jako ve vyprávěních o ztroskotáních i v *Putování Bartolomého Lorenza* najdeme četné popisy nevlídné krajiny, které stupňují dramatičnost příběhu a podtrhují zásluhy protagonisty. Zajímavé je Bartolomého dobrodružství právě s uprchlými černými otroky žijícími volně v přírodě: „Lorenzo se llegó a ellos sin miedo, no sabiendo que aquéllos eran los cimarrones y con mucho contento les preguntó el camino.“⁶⁰⁸ („Lorenzo k nim přišel beze strachu, protože nevěděl, že to jsou oni simaróni a velmi potěšen se jich zeptal na cestu.“) Podle vyprávěče obávaní obyvatelé lesa Bartolomému nic neudělali, když poznali jeho nevinnou povahu. V Acostově vyprávění stejně jako v Afonsově díle nejsou tedy uprchlí otroci vykresleni jednoznačně negativně. Spíše představují protiváhu ke koloniálnímu systému, který není popsán jako spravedlivý. Další příhodou pojící toto dílo s Afonsovým vyprávěním je zmínka o výpravě na indiány, jíž se protagonista odmítá zúčastnit, protože „él no había de ir a quitar a nadie su libertad.“⁶⁰⁹ („on nechtěl jí nikomu brát jeho svobodu.“) I zde jsou takové výpravy tedy viděny velmi kriticky.

V obou vyprávěních jsou navíc zmíněni protestantští piráti, v *Putování Bartolomého Lorenza* jsou to Francouzi, v Afonsově vyprávění především Angličané. V Acostově vyprávění podobně jako ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání vyprávěč především upozorňuje na krutost pirátů, která vyplývá z jejich kacířství: „cayeron en manos de tres navíos de franceses, luteranos piratas. Fueron presos los portugueses y con ellos Lorenzo, y muy maltratados de los luteranos [...], y a Lorenzo, porque le hallaron un rosario, le dieron muchos golpes y puntillazos [...].“⁶¹⁰ („zmocnili se jich Francouzi, luteránští piráti na třech lodích. Portugalci a s nimi Lorenzo byli zajati a mučeni [...], Lorenza velmi zbili, protože u něho našli růženec [...].“) Tato scéna připomíná příhody popsané ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání a také příhodu z Afonsova vyprávění, kterou jsem již citovala, v níž se piráti posmívají soše svatého Antonína (viz s. 50).

Mohli bychom tedy uzavřít, že některé prvky a zvláště perspektiva, z níž jsou některé události nahlíženy a popisovány, mají ve vyprávění Gaspara Afonsa možná skutečně blíže k vyprávění Josého de Acosty než k ostatním vyprávěním o ztroskotáních. Jak už jsem zmínila, Giulia Lanciani upozorňuje na to, že Afonsovo vyprávění také vychází z tradice jezuitské literatury,⁶¹¹ z tohoto hlediska bychom tedy mohli na podobnosti mezi oběma díly nahlížet. Nicméně pokud jde o celkový význam díla, Afonsovo vyprávění skutečně dle mého

⁶⁰⁸ Acosta, José de. *Peregrinación de Bartolomé Lorenzo*. Arrom, Juan José, ed. Lima: Ediciones Copé, 1982, s. 45.

⁶⁰⁹ Tamtéž.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 33.

⁶¹¹ Viz Lanciani, Giulia. Op. cit., 1984, s. 22.

názoru zůstává vyprávěním o ztroskotání, zatímco, jak podotýká Juan José Arrom, vyprávění Josého de Acosty, přestože bylo často čteno jako skutečná biografie, má rozměr alegorický: Bartolomého cestu, na jejímž počátku je trest za nespáchaný zločin (tedy za prvotní hříchy), totiž můžeme chápat jako alegorii cesty, kterou musí vykonat každý křesťan, aby byl spasen.⁶¹² Afonsovo vyprávění tedy stojí mezi dvěma tradicemi a, jak jsme viděli, některé motivy typické pro vyprávění o ztroskotáních jsou v něm originálně zpracovány.

4.6 Álvaro Núñez Cabeza de Vaca: *Ztroskotání*

Přestože španělská vyprávění o ztroskotáních nejsou zdaleka tak početná jako vyprávění portugalská, význam chronologicky prvního z nich, tedy *Ztroskotání* Cabezy de Vaca, pro španělskou a hispanoamerickou literaturu, k jejímž počátkům je dnes řazeno, je srovnatelný s významem prvního portugalského vyprávění o ztroskotání lodi São João pro literaturu portugalskou. *Ztroskotání* Cabezy de Vaca, vydané poprvé v roce 1542 a podruhé spolu s autorovým druhým dílem v roce 1555, již roku 1565 přeložil do italštiny a do své sbírky zařadil Giovanni Battista Ramusio. Také toto vyprávění bylo komentováno a zmiňováno dalšími autory, je tedy také počátečním článkem jednoho intertextuálního řetězu, o němž bude ještě podrobněji pojednáno.

Část obsáhlé bibliografie, která o Núñezově vyprávění dnes existuje, hledá odpověď na otázku, jak chápat toto dílo, v němž se z perspektivy očitého svědectví a pravdivého vyprávění líčí zázraky, léčení lidí a vzkříšení mrtvého. Tuto otázku můžeme pochopitelně vztáhnout v podstatě na všechna vyprávění o ztroskotáních a opět se tím dostáváme k úvahám o povaze autobiografických děl a o možnosti chápat tato díla jako nefikční romány.

David Lagmanovich ve své studii o *Ztroskotáních* podotýká, že literární složka tohoto díla nespočívá „v podstatě vyprávěných věcí, ale ve způsobu, jímž jsou vyprávěny,⁶¹³ což opět platí pro všechna dosud analyzovaná vyprávění o ztroskotáních. V Núñezově vyprávění najdeme mnoho motivů, jež jsou společné všem vyprávěním o ztroskotáních. Jedná se o motiv předzvěsti, bouře, hladu nebo kanibalství, stejně jako portugalská vyprávění o ztroskotáních obsahuje dramatické scény a v některých částech se jim podobá i tragickým laděním. Núñezovo vyprávění vyšlo poprvé v roce 1542, tedy deset let před tím, než u mysu Dobré naděje ztroskotala loď São João, a přibližně patnáct let před prvním vydáním tohoto anonymního portugalského vyprávění. Podobnosti mezi Núñezovým vyprávěním a vyprávěním portugalskými zcela jistě do určité míry vycházejí z podobných zkušeností jednotlivých autorů, ale na druhou stranu také nepochybně ukazují k literární tradici

⁶¹² Viz Arrom, Juan José. „Prólogo.“ In Acosta, José de. *Peregrinación de Bartolomé Lorenzo*. Arrom, J. J. (ed.). Lima: Ediciones Copé, 1982, s. 16-17.

⁶¹³ Lagmanovich, David. „Los Naufragios de Álvaro Núñez como construcción narrativa.“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 41: „Ese carácter literario no surgirá, evidentemente, de la sustancia de las cosas contadas, sino de la manera de contarlas [...]“

středověkých cestopisů, z nichž tato díla také částečně vycházejí, otázkou také zůstává, zda někteří portugalsí autoři mohli znát Núñezovo dílo.

Motiv předzvěsti je podobně jako v několika portugalských vyprávěních zpracován dvojím způsobem. Na začátku vyprávění, jak už jsem zmínila (viz s. 41), vypravěč popisuje bouři, jež výpravu zastihla ještě na Kubě. Na tomto popisu je významný zvláště poněkud fantastický rozměr bouře, během níž účastníci Narváezovy výpravy slyšeli „toda la noche, especialmente desde el medio de ella, mucho estruendo grande y ruido de voces, y gran sonido de cascabeles y de flautas [...]“⁶¹⁴ („celou noc, ale především od půlnoci, mnoho hluku a hlasů a také zvuk rolníček a fléten [...]“). Bouře tedy byla nejen výjimečně silná, vypravěč zde používá běžný hyperbolický popis („en estas partes nunca otra cosa tan medrosa se vio“)⁶¹⁵ („v těchto končinách nikdo nikdy neviděl tak strašnou věc“), ale byla hlavně provázena záhadnou hudbou, jejíž původ není nijak vysvětlen, pouze je zdůrazněno, že zněla od půlnoci do rána. Vypravěč dále popisuje, že členové výpravy „estaban tan atemorizados de lo pasado, que temían mucho tornarse a embarcar“⁶¹⁶ („byli tak vystrašení z toho, co se stalo, že se velmi báli znovu se nalodit“). Už v této chvíli se začíná projevovat ústřední postavení vypravěče-protagonisty, které se plně projeví v dalších kapitolách, protože už zde vypravěč zdůrazňuje, že právě jemu dal kapitán Narváez na starost loď a posádku v době přezimování na Kubě. Podobně jako popisy problémů při vyplouvání lodí v portugalských vyprávěních i tento popis bouře vlastně představuje předzvěst budoucího neštěstí a bývá tak často interpretován: Lagmanovich například podotýká, že „lineární rozvoj příběhu je dán do pohybu díky mocnému symbolu předzvěsti.“⁶¹⁷

Jak už jsem uvedla v kapitole o cestopise (viz s. 45), lineárnost tohoto vyprávění je na jeho konci v podstatě zrušena epizodou s předpovědí Maurky z Hornachos. Tím se *Ztroskotání* odlišují od ostatních vyprávění o ztroskotáních, protože, jak jsme viděli, ve všech, kde byl motiv předpovědi použit, byl zařazen na začátek vyprávění, ne na konec. V ostatních vyprávěních tedy motiv předpovědi dodržoval a vlastně posiloval jejich lineární strukturu: ztroskotání bylo předpovězeno a také se poté odehrálo. Ve vyprávění Cabezy de Vaca má předpověď úplně opačný efekt právě proto, že je zařazena na konec vyprávění, a také díky vypravěčovu komentáři, v němž tvrdí, že se předpověď přesně naplnila: vyprávění se tak zdá být vlastně opakováním předpovědi vyřčené ve Španělsku, a jak podotýká Lagmanovich, čas a lineárnost příběhu jsou zrušeny a „celý děj je přenesen do jakési věčné přítomnosti.“⁶¹⁸ Robert Lewis označuje tyto prostředky (předzvěst, předpověď) za výpůjčky z dobové literatury a dává je do souvislosti především s rytířskými romány.⁶¹⁹ Vliv rytířských románů na různá díla období, o němž je řeč, je nezpochybnitelný: autorům píšícím o skutečnostech

⁶¹⁴ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. I, s. 80.

⁶¹⁵ Tamtéž.

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 81.

⁶¹⁷ Lagmanovich, Op. cit., s. 42: „La narración lineal, pues, es puesta en marcha bajo el poderoso signo de este presagio [...]“.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 48: „transportar la totalidad de la acción a una especie de presente perpetuo.“

⁶¹⁹ Viz Lewis, Robert E. Op. cit., s. 686.

Nového světa mohly *divy* známé z těchto románů sloužit jako přirovnání k *divům* viděným v Americe, mohli z nich také čerpat inspiraci při hledání způsobů, jak svým příběhům dodat jednotu, celkový smysl a jak propojit popisované události do jednoho celku.⁶²⁰

Podobně jako v jiných vyprávěních je ztroskotání a nesnáze s ním spojené interpretováno jako trest za hříchy: „Tal era la tierra en que nuestros pecados nos habían puesto, que con muy gran trabajo podíamos hallar piedras para lastre y anclas de las barcas [...]“⁶²¹ („Těžko jsme hledali dokonce i kameny na zátěž a kotvení lodí, taková byla země, kam jsme se pro svoje hříchy dostali.“) Vypravěč také některými komentáři ukazuje a podtrhuje tragický rozměr situací: „Fue camino en extremo trabajoso, [...] ni sabíamos qué remedio poner [...]; que fue cosa de muy gran lástima y dolor ver la necesidad y trabajo en que estábamos.“⁶²² („Cesta byla velmi náročná, [...] nevěděli jsme si pomoci [...]; vidět útrapy, do nichž jsme se dostali, vzbuzovalo bolest a lítost.“) Vypravěčské komentáře zdůrazňující tragiku jsou pro vyprávění o ztroskotáních typické a často také souvisí s perspektivou kolektivního hrdiny, jak je v této ukázce vidět. Vyprávění Cabezy de Vaca se vyznačuje, stejně jako Álvaresovo vyprávění, především ústředním postavením protagonisty a automytizujícími prvky. Kolektivní perspektiva v něm tedy není tolik důležitá, přesto se ve vyprávění objevuje, ovšem především na jeho začátku.

Důležitým tématem vyprávění o ztroskotáních je hlad, někdy jsou s tímto tématem spojené epizody pojednávající o kanibalství. Hlad je v Núñezově vyprávění jedním z ústředních témat, a jak už bylo řečeno dříve, najdeme v něm i humorně zpracované příhody spojené s kanibalstvím. Podobně jako v jiných příbězích vypravěč popisuje situace extrémní nouze:

Fue tan extremada la hambre que allí se pasó, que muchas veces estuve tres días sin comer ninguna cosa [...] y parecíame ser cosa imposible durar la vida, aunque en otras mayores hambres y necesidades me vi después, como adelante diré [...].⁶²³

(Zakoušeli jsme tam takový hlad, že jsem mnohokrát tři dny nic nejedl [...] a zdálo se mi nemožné zůstat naživu, později jsem však zažil ještě větší hlad a potíže, jak dále vyličním [...].)

Vypravěč zde zároveň předvídá strasti, jež teprve bude líčit. Jak jsme viděli, komentáře, jimiž vypravěč předvídá budoucí události a naznačuje, že právě popsané strasti nejsou to nejhorší, nalezneme i v některých portugalských vyprávěních a můžeme je označit za jeden z prostředků posilujících dramatickост příběhů.

Téma hladu je však v Núñezově vyprávění spojeno s dvěma dalšími zajímavými tématy. Předně je úzce spojeno s popisy indiánských společností a s autorovými interpretacemi

⁶²⁰ Viz Hernández y Sánchez-Barba, Mario. „La influencia de los libros de caballerías sobre el conquistador.“ *Cuadernos Americanos*, roč. 99, 1960, č. 102, s. 254; viz také Lewis, Robert E. Op. cit., s. 686.

⁶²¹ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. VIII, s. 105.

⁶²² Tamtéž, kap. VIII, s. 103.

⁶²³ Tamtéž, kap. XV, s. 130.

indiánských zvyků: „es gente muy alegre; por mucha hambre que tengan, por eso no dejan de bailar [...]“ (Jsou to velmi veselí lidé; a i když hodně hladoví, nepřestávají tancovat [...]).“ Vypravěč domorodce popisuje jako lidi veselé a jejich svátky a pravděpodobně rituální oslavy interpretuje jako projev veselí. Domorodci jsou tedy na hlad zvyklí, období hladu a období hojnosti se pravidelně střídají: „nos decían que no estuviésemos tristes; que presto habría tunas y comeríamos muchas [...], y estaríamos muy contentos.“⁶²⁴ („Říkali nám, abychom nebyli smutní, že brzy uzrají plody opuncie a dost se jich najíme [...] a budeme spokojení.“) Hlad je tedy interpretován a popsán jako běžná součást života popsaneého společenství: „De esta manera satisfacen su hambre dos o tres veces en el año [...].“⁶²⁵ („Svůj hlad tak utiší dvakrát nebo třikrát do roka [...]).“)

Téma hladu ovšem ve vyprávění také souvisí se společenským postavením protagonisty. Vypravěč popisuje, jak se postupně z otroka stal obchodníkem a poté dokonce váženým léčitelem, přičemž hlad charakterizuje především fázi, kdy byl otrokem: „En este tiempo yo pasé muy mala vida, así por la mucha hambre como por el mal tratamiento [...].“⁶²⁶ („V té době se mi dařilo velmi špatně kvůli hladu a špatnému zacházení [...]).“ Naopak ve chvíli, kdy se protagonista stává léčitelem, nastává období dostatku: „traían para cada uno de nosotros cinco o seis venados, y pájaros y codornices, y otras cazas.“ („každému z nás přinesli pět nebo šest kusů vysoké a ptáky a křepelky a další úlovky.“) Přičemž je zdůrazněno, že jídlo léčitelé vždy dostávali, neobstarávali si ho sami a byli první, kdo mohl jíst: „nos lo ponían delante, sin que ellos osasen tomar ninguna cosa, aunque muriesen de hambre [...].“⁶²⁷ („pokládali to před nás a neodvážili se nic si vzít, i kdyby měli zemřít hladem [...]).“ Vypravěč navíc neopomíná upozornit i na náboženský rozměr tohoto zvyku, popisuje totiž, že indiáni vždy vyčkali, až bude jídlo požehnáno.

Téma hladu v Núñezově vyprávění je tedy také spojeno s charakteristikami indiánských kmenů a také společenského postavení. Odlišnost indiánských společenství a jejich způsobu života je ve vyprávění vylíčeno právě zdůrazňováním skutečnosti, že období hladu a období hojnosti se střídají a že domorodci jsou navíc na tento proces zvyklí. Indiáni, přestože mají hlad, jsou na rozdíl od protagonisty a jeho druhů stále veselí: odlišnost jejich společenství je tedy charakterizována také přijetím období nedostatku jako normální části ročního cyklu. Hlad je charakteristikou zotročeného postavení, tedy situace, kdy byl protagonista na nejnižším místě ve společenské hierarchii. Popisy hladu v těchto částech vyprávění jsou součástí líčení nesnází v první fázi putování po souši kolem Mexického zálivu a zdůrazňují dramatickost příběhu. Naopak vysoké společenské postavení, kterého protagonista dosáhne jako léčitel, je charakterizováno dostatkem jídla, které je navíc získáno bez námahy. Hlad jako motiv je tedy ve vyprávění zcela jistě záměrně použit jako charakteristika nízkého postavení, z něhož se ale protagonistovi podařilo vymanit. Kontrast mezi nedostatkem jídla

⁶²⁴ Obě citace tamtéž, kap. XVIII, s. 146.

⁶²⁵ Tamtéž, kap. XVIII, s. 147.

⁶²⁶ Tamtéž, kap. XIX, s. 148.

⁶²⁷ Obě citace tamtéž, kap. XXIX, s. 184.

a naopak pozdějším přebytkem podtrhuje úspěch protagonisty na jeho cestě mezi indiánskými kmeny.

V kapitole o vložených příbězích jsem již citovala epizodu, v níž je s určitou dávkou humoru vyličená smrt kapitána Pantojy, kterého jeho společníci sní (viz s. 56). Kromě toho, že vypravěč tuto událost nijak zvlášť nekomentuje ani neodsuzuje, je na tomto popise také zajímavé to, že usmrcení kapitána a jeho následné snědení je vyličené vlastně jako trest za to, že kapitán Pantoja „les hacía mal tratamiento.“⁶²⁸ („se k nim špatně choval.“) Tuto zmínku bychom mohli chápat jako snahu autora nalézt pro násilné usmrcení kapitána příčinu, jež by tento čin osvětlila a celou příhodu spojila do logického sledu událostí. Druhý případ kanibalství, který je ve vyprávění popsán, je významný tím, že vypravěč popisuje reakci indiánů: „De este caso se alteraron tanto los indios, y hubo entre ellos tan gran escándalo, que sin duda si al principio ellos lo vieran, los mataran, y todos nos viéramos en grande trabajo.“⁶²⁹ („Tato událost indiány tak rozzlobila a pobouřila, že by je bývali všechny jistě zabili, pokud by se o tom dozvěděli dříve, a všichni bychom se dostali do velkých potíží.“) Zde tedy vypravěč prostřednictvím zmínky o negativní reakci indiánů a o problémech, které takové chování mohlo zbytku výpravy přinést, nepřímou tuto událost odsuzuje. Podobně jako v Mesquitově vyprávění (viz s. 105) však vypravěč neodsuzuje čin jako takový, tedy snědení lidského masa, ale poukazuje na to, že takový skutek může přinést problémy v soužití s jinými společenstvími.

Podobně jako Afonsovo vyprávění je i vyprávění Cabezy de Vaca velmi popisné. Jak už jsem uvedla v kapitole o cestopise, v ústředních kapitolách *Ztroskotání* skutečně převládá popisný prvek (viz s. 46). Popisný charakter některých částí vyprávění také odpovídá záměru díla, který vypravěč formuluje v předmluvě: „traer a Vuestra Majestad relación de lo que en diez años [...] pudiese haber y ver, así en el sitio de las tierras y provincias de ellas, como en los mantenimientos y animales [...], y las diversas costumbres de muchas y muy bárbaras naciones [...]“⁶³⁰ („přinést Vaší Milosti zprávu o tom, co jsem za deset let [...] viděl, o zemích a regionech, o potravě a zvířatech [...] a o různých zvycích mnohých velmi barbarských národů [...]“.) Popisy navštívené země a domorodých společenství tedy vypravěč naplňuje svůj záměr informovat.

Právě dlouhé popisné pasáže v Núñezově vyprávění podobně jako ve vyprávění Gaspara Afonsa často přerušují dějovou linii. Afonsovo i Núñezovo vyprávění se navíc skládají ze sledu několika ztroskotání (ve vyprávění Cabezy de Vaca je vyličené ztroskotání některých lodí výpravy u Kuby, poté ztroskotání vyrobených bárek u ostrova Mal Hado.)⁶³¹ Jejich příběhy tedy nevrcholí v jednom určitém okamžiku, ale jsou spíše rozděleny do mnoha odlišných, více či méně dramatických oddílů. Proto u těchto dvou vyprávění lze těžko mluvit skutečně o jedné vrcholné scéně. Za nejdůležitější scény *Ztroskotání*, jež jsou také nejčastěji

⁶²⁸ Tamtéž, kap. XVII, s. 141.

⁶²⁹ Tamtéž, kap. XIV, s. 125.

⁶³⁰ Tamtéž, Prohemio, s. 76.

⁶³¹ Jedná se patrně o dnešní ostrov Galveston. Viz Opatrný, Josef. Op. cit., s. 700.

komentované odborníky, bychom však mohli označit popisy léčení inidány a především epizodu vzkříšení mrtvého. Velký význam těchto pasáží je patrný také z toho, kolik dalších autorů o těchto událostech hovoří ve svých dílech.

V popisech se vypravěč často zaměřuje na otázku využitelnosti navštívených území: „paréceme que sería tierra muy fructífera si fuese labrada y habitada de gente de razón.“⁶³² („zdá se mi, že by to byla velmi plodná země, pokud by ji obdělávali a obývali rozumní lidé.“) S touto perspektivou se v portugalských vyprávěních v podstatě nesetkáváme, což pochopitelně vyplývá jak z rozdílného charakteru španělské a portugalské kolonizace, tak z odlišného záměru daných plaveb: Narváezova výprava měla prozkoumat a kolonizovat Floridu,⁶³³ plavby portugalských lodí do Indie, o nichž byla řeč, byly cestami především obchodními.

S tím také souvisí různá povaha kritiky a demytizujícího diskursu španělských a portugalských vyprávění. V portugalských vyprávěních jsou běžné komentáře, v nichž vypravěči upozorňují na ztrátu hodnoty cenností v dramatických situacích během bouří nebo po samotném ztroskotání (viz s. 104), tematizují tedy především relativní hodnotu materiálních věcí a smysl hledání bohatství i za cenu ohrožení života. Tento motiv představuje jeden ze zdrojů tragiky v portugalských vyprávěních a zároveň ho můžeme označit za demytizující prvek, protože úvahami o hodnotě vzácného zboží a smyslu velmi riskantních plaveb, které se nemusí vyplatit, autoři vlastně pochybují o smyslu celého portugalského zámořského podniku, který je v jiných dílech oslavován. Núñezovo vyprávění – vzhledem k tomu, že se nejednalo o cestu obchodní – spíše demytizuje Nový svět jako prostor (podobně jako Cortés v pátém dopise nebo Kolumbus v dopise z Jamajky, jak upozorňuje Beatriz Pastor),⁶³⁴ který již není rájem, ale nehostinným místem, kde se z dobyvatelů stávají otroci. Tato situace je ale ve vyprávění nakonec vyřešena ve prospěch protagonisty, protože z otroků se stávají uznávaní léčitelé. Proto se domnívám, že demytizující diskurs, který je ve *Ztroskotáních* bezpochyby přítomen, se podřizuje důležitějšímu principu, totiž záměru autora představit se v co nejlepším světle.

Demytizující prvek se objevuje například v popisech indiánských kmenů, jejich zvyků a způsobu života, jimž vypravěč věnuje velký prostor. Zároveň je však použit pouze tam, kde to odpovídá záměru autora, který je mu nadřazen. Ve vyprávění totiž najdeme dvě odlišná, v podstatě téměř protichůdná, zobrazení domorodců.

Hlavně na začátku vyprávění je obraz domorodců velmi negativní, odpovídá tedy demytizujícímu diskursu. V sedmé a deváté kapitole jsou popsány lsti indiánů, kteří v noci Španěly napadnou včetně kapitána ubytovaného u domorodého náčelníka.⁶³⁵ Podle vypravěče indiáni zabíjejí pro potěšení: „aquellos indios de adelante ellos mismos por su pasatiempo

⁶³² Tamtéž, kap. XIX, s. 149.

⁶³³ Viz Opatrný, Josef. Op. cit., s. 764.

⁶³⁴ Viz Pastor, Beatriz. Op. cit., 1983, s. 297.

⁶³⁵ Viz Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. VII, s. 101 a kap. IX, s. 109.

habían muerto a Diego Dorantes [...].“⁶³⁶ („ti předchozí indiáni pouze pro své potěšení zabili Diega Dorantese [...].“) Některé kmeny se chovají krutě i k vlastním dětem: „matan sus mismos hijos por sueños, y a las hijas en naciendo las dejan comer a perros, y las echan por ahí.“ („zabíjejí své vlastní děti kvůli snům a když se narodí děvče, dají ho sníst psům a pohodí je.“) Vypravěč dále sice tento zvyk vysvětluje, i přesto však v tomto popise jasně zaznívá odsouzení takového chování: „Matan sus hijos, y mercan los ajenos.“⁶³⁷ („Vlastní děti zabíjejí a s cizími obchodují.“) Dále některé domorodce charakterizuje jako „grandes ladrones“ (velké zloděje“), kteří navíc „mienten muy mucho, y son grandes borrachos.“⁶³⁸ („hodně lžou a jsou velcí opilci.“) Obraz domorodců je tedy v první části vyprávění velmi kritický, vypravěč popisuje především negativní charakteristiky a těžko pochopitelné zvyky domorodců, jedná se tedy o demytizující diskurs, protože indiáni zde nejsou představeni jako mírumilovné, čisté bytosti jako v některých prvních Kolumbových popisech.⁶³⁹

Změna ovšem nastává od dvacáté první kapitoly, tedy od okamžiku, kdy protagonista a jeho druhové začínají domorodce pravidelně léčit. Od této chvíle se skupinka Španělů již nesetkává s odporem nebo se lstmi, domorodci za nimi naopak sami přicházejí: „vinieron allí muchos indios y traían cinco enfermos [...].“⁶⁴⁰ („přišlo hodně indiánů a přinesli pět nemocných [...].“) Indiáni jsou v těchto částech vyprávění popisováni zcela odlišně: „Es la gente de mejores cuerpos que vimos, y de mayor viveza y habilidad y que mejor nos entendían y respondían en lo que preguntábamos.“ („Jsou to lidé nejlepšího tělesného ustrojení, jaké jsme viděli, jsou velmi bystří a šikovní a nejlépe nám rozuměli a odpovídali na naše otázky.“) Fyzickou sílu a krásu domorodců sice vypravěč zmiňuje už v počátku příběhu,⁶⁴¹ ale tam je dána spíše do souvislosti se strachem, který domorodci vzbuzují: „ahora ellos fuesen grandes o no, nuestro miedo les hacía parecer gigantes [...].“⁶⁴² („ať už byli vzrostlí nebo ne, náš strach z nich dělal obry [...].“) Naopak zde fyzická síla a krása souvisí s tím, že domorodci lépe rozumějí a jsou podle vypravěče celkově schopnější.

Dvojího protikladného zobrazení indiánů v Núñezově vyprávění si všímá také Trinidad Barrera, která ho ale hodnotí z perspektivy faktických informací a upozorňuje na to, že autorovy popisy některých kmenů jsou z faktického hlediska zřejmě velmi přesné.⁶⁴³ Také Enrique Pupo-Walker Núñezovy popisy komentuje a ty v druhé části díla hodnotí dokonce

⁶³⁶ Tamtéž, kap. XVI, s. 135.

⁶³⁷ Obě citace tamtéž, kap. XVIII, s. 143.

⁶³⁸ Tamtéž, kap. XVIII, s. 145.

⁶³⁹ Známá je například Kolumbova charakteristika domorodců v deníku z první cesty, kde v zápise z 12. října domorodce hodnotí jako potencionální dobré služebníky, navíc způsobilé přijmout křesťanství: „Ellos deven ser buenos servidores y de buen ingenio [...]. Y creo que ligeramente se harían cristianos [...].“ („Jsou nepochybně dobrými a chápavými služebníky [...]. A myslím, že by bylo snadné učinit z nich křesťany [...].“) Colón, Cristóbal. *Textos y documentos completos*. Varela, C. (ed.) Madrid: Alianza, 1982, s. 31; Kolumbus, Kryštof. *Cesty Kryštofa Kolumba. Deníky, listy, dokumenty*. Přel. Oldřich a Jiřina Běličovi. Praha: Orbis, 1958, s. 103. S takovou charakteristikou samozřejmě ostře kontrastuje negativní obraz indiánů ze *Ztroskotání*, kde jsou to naopak Cabeza de Vaca a jeho druhové, kteří domorodcům slouží.

⁶⁴⁰ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. XXII, s. 156.

⁶⁴¹ Tamtéž, kap. VII, s. 100: „Es gente a maravilla bien dispuesta.“ („Jsou to lidé skvěle stavění.“)

⁶⁴² Tamtéž, kap. XI, s. 117.

⁶⁴³ Viz Barrera, Trinidad. Op. cit., 1993, s. 187.

jako objektivní.⁶⁴⁴ Takový přístup se však zdá opomínat, že Núñezovo vyprávění jakožto autobiografické dílo je především interpretativní diskurs psaný s určitým záměrem.

Jakkoli může dvojí obraz indiánů vycházet z různých zkušeností autora s různými kmeny, je také zřejmé, že negativní a pozitivní popisy především korespondují s dějem vyprávění: na počátku, když je situace výpravy dramatická, jsou indiáni nepřátelští, krutí a nahánějí strach, v druhé polovině vyprávění, kde protagonista a jeho druhové uzdravují nemocné a šíří křesťanství, jsou indiáni přátelští, rozumní a ke Španělům se chovají s úctou. Významné je také to, že v první části příběhu výpravu vede Pánfilo de Narváez, zatímco v druhé části se vypravěč-protagonista líčí jako vůdce skupinky přeživších. Pozitivní obraz indiánů tedy také koresponduje s protagonistovými léčitelskými a evangelizačními počiny, zdá se tedy podtrhovat jeho zásluhy. Z tohoto důvodu se domnívám, že Núñezovo vyprávění je potřeba chápat především jako literární text, v němž jsou zážitky autora přetaveny a odpovídají určitému vypravěčskému záměru: jsou vyprávěny z určité perspektivy a v určitém sledu.

Jak už bylo řečeno, nejvýraznějším rysem Núñezova vyprávění je ústřední postavení protagonisty. Líčení jeho činů je věnován velký prostor a protagonista zaujímá téměř vždy zvláštní pozici vůči ostatním postavám příběhu. Na začátku vyprávění se protagonista vymezuje proti kapitánovi Pánfilovi de Narváez, jehož rozhodnutí jsou líčena jako špatná a který se v kritickém okamžiku navíc vzdá velení, jak už bylo citováno (viz s. 71). Dále vypravěč líčí život u indiánských kmenů, přičemž je to právě protagonista, od něhož vycházejí například podněty k útěku: „Yo dije a los otros compañeros que yo los esperarí en las tunas hasta que la Luna fuese llena [...]“.⁶⁴⁵ („Řekl jsem dalším svým druhům, že na ně počkám v době plodů opuncí do úplňku.“) Jak upozorňuje také Jorge Zepeda, všechny plány, které ve vyprávění vycházejí z iniciativy Núñezových společníků, nikdy nedojdou naplnění, naopak k úspěšným akcím dává podnět vždy protagonista.⁶⁴⁶

Nejvýrazněji se ale protagonistovo postavení projevuje v kapitolách, v nichž je líčeno uzdravování indiánů. Zajímavé je, že jako léčitel začíná nejprve Alonso del Castillo, zároveň je však v téže kapitole vylíčena epizoda, v níž se protagonista ztratí a sám v pustině stráví pět dní, přičemž ho od smrti prochlazením zachrání hořící strom, na nějž narazí: „aquella noche me perdí, y plugo a Dios que hallé un árbol ardiendo, y al fuego de él pasé aquel frío aquella noche.“ („té noci jsem se ztratil a Bohu se zlíbilo, abych našel hořící strom, u ohně jsem přečkal zimu té noci.“) Juan Francisco Maura upozorňuje na to, že tato epizoda připomíná scénu ze Starého zákona a tedy podtrhuje mesiášský rozměr postavy protagonisty.⁶⁴⁷ Podobně ji interpretuje také Jorge Zepeda, který tuto příhodu označuje za iniciační.⁶⁴⁸ Protagonista je

⁶⁴⁴ Viz Pupo-Walker, Enrique. „Los *Naufragios* de Álvar Núñez Cabeza de Vaca: notas sobre la relevancia antropológica del texto.“ *Revista de Indias*, roč. 47, 1987, č. 181, s. 759.

⁶⁴⁵ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XIX, s. 148-149.

⁶⁴⁶ Viz Zepeda, Jorge. Op. cit., s. 114.

⁶⁴⁷ Viz poznámka číslo 58 Juana Franciska Maury v jeho vydání *Ztroskotání*, ed. cit., s. 154. Jedná se o třetí kapitolu knihy Exodus.

⁶⁴⁸ Viz Zepeda, Jorge. Op. cit., s. 116.

totiž sám a izolován od ostatních a musí se tedy vypořádat s nesnázemi, jež jsou určeny pouze jemu.

Hned v následující kapitole pak protagonista začíná léčit a hlavně se v ní odehraje epizoda vzkříšení mrtvého. Vypravěč zdůrazňuje, že si ho vybrali sami indiáni: „Los indios me dijeron que yo fuese a curarlos, porque ellos me querían bien [...]“ („Indiáni mi řekli, abych je šel léčit já, protože mne mají rádi [...].“) Dále popisuje, že nemocný byl již zřejmě mrtvý:

[...] yo ví el enfermo que íbamos a curar que estaba muerto [...]. Así, cuando yo llegué hallé el indio los ojos vueltos y sin ningún pulso, y con todas *las señales* de muerto, según a mí me pareció y lo mismo *dijo Dorantes*.⁶⁴⁹

([...] viděl jsem, že nemocný, jehož jsme přišli léčit, byl mrtvý [...]. Když jsem dorazil, našel jsem toho indiána s očima v sloup a bez pulzu a *vše ukazovalo* na to, že je mrtvý, jak se mi zdálo, to samé *řekl také Dorantes*.)

V této pasáži je ovšem také zřejmé, že vypravěč je poměrně opatrný. Nejdříve sice skutečně tvrdí, že muž byl již mrtvý, poté ale upřesňuje, že jeho stav se vyznačoval *příznaky* naznačujícími smrt, navíc se odvolává na očitě svědectví jednoho ze svých společníků. Indiáni později potvrdí, že mrtvý muž skutečně obživil: „dijeron que aquel que estaba muerto y yo había curado en presencia de ellos, se había levantado bueno [...]“ („řekli, že ten, co byl mrtvý a jehož jsem v jejich přítomnosti léčil, se zvedl zdravý [...].“) Vypravěč se zde opět odvolává na očitě svědectví indiánů, zároveň také informaci o obživnutí vkládá do jejich úst. Od této chvíle sláva skupinky Španělů vzrůstá a vypravěč-protagonista zaujímá výsadní postavení: „Dorantes y el negro hasta allí no habían curado; mas por la mucho importunidad que teníamos [...], venimos todos a ser médicos, aunque en atrevimiento y osar acometer cualquier cura era yo más señalado entre ellos [...]“.⁶⁵⁰ („Dorantes a náš černoč zatím neléčili; ale protože na nás velmi naléhali [...], všichni jsme se stali lékaři, já jsem mezi ostatními však nejvíce vynikal, protože jsem se odvážil k jakékoli léčbě [...].“)

Všechny tyto léčitelské epizody mají také náboženský význam. Podobně jako v jiných vyprávěních o ztroskotáních i zde jsou popsány zázraky interpretovány jako projevy Boží milosti: „Dimos muchas gracias a Dios porque cada día iba creciendo su misericordia y mercedes.“⁶⁵¹ („Velmi jsme děkovali Bohu, protože každým dnem jeho milosti a milosrdenství vzrůstaly.“) Léčení nemocných se odehrává vždy pomocí pokřizování a modlení se: „los santiaguó y encomendó a Dios nuestro Señor, y todos le suplicamos con la mejor manera que podíamos les enviase salud [...]“ („pokřizoval je a poručil Bohu našemu Pánu a všichni jsme ho prosili, jak nejlépe jsme mohli, aby jim poslal zdravý [...].“) Vypravěč také zdůrazňuje svoji důvěru v Boha: „de mí sé decir que siempre tuve esperanza en su misericordia que me había de sacar de aquella cuatividad, y así yo lo hablé siempre a mis

⁶⁴⁹ Obě citace Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXII, s. 157. Kursiva je naše.

⁶⁵⁰ Tamtéž, kap. XXII, s. 158.

⁶⁵¹ Tamtéž, kap. XXI, s. 153.

compañeros.“⁶⁵² („o sobě mohu říci, že jsem vždy doufal v Boží milosrdenství, že mne zachrání z toho zajetí, a také jsem to vždy říkal svým druhům.“) Protagonista i v tomto ohledu zaujímá zvláštní postavení, protože jeho víra byla natolik silná, že mohl také povzbuzovat svoje druhy. Těmito poznámkami vypravěč vlastně propojuje všechny události a vytváří koherentní celek, kde prosby k Bohu jsou odměněny zázračným uzdravováním nemocných a protagonista, který nejvíce věřil v zachránění a tedy prokázal nejsilnější víru, je odměněn zvláštní milostí a zázraky, mezi něž patří vzkříšení mrtvého muže.

Podobně jako v Álvaresově vyprávění nebo ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání, v nichž jsou protagonisté také silně idealizováni, s čímž souvisí, především v Luísově vyprávění, líčení zvláštních projevů Boží milosti, i v Núñezově vyprávění si můžeme všimnout opatrnosti, s jakou je použito slovo *zázrak*. Vypravěč události hodnotí jako „divy“ („maravillas“) nebo „tajemství, jež s námi Bůh náš Pán dělal“ („misterios que Dios nuestro Señor con nosotros obra.“)⁶⁵³ Slovo *zázrak* se objevuje pouze v poslední kapitole vyprávění,⁶⁵⁴ v již citované předpovědi Maurky z Hornachos, která uvedla, že „si alguno saliese [de la tierra], que haría Dios por él grandes milagros.“⁶⁵⁵ („pokud přece jen se někdo zachrání, Bůh pro něho vykoná velké zázraky [...].“) Vypravěč tak slovo *zázrak* používá pouze v promluvě věštkyň, navíc ve formě rafinované hry nepřímých řečí: vypravěč vlastně reprodukuje výpověď Španělky, která věštyni vyslechla a předpověď poté vyličila vypravěči. Pomocí této hry nepřímých řečí se vypravěč vyhýbá přímému tvrzení, že se jednalo o zázraky a že on, tedy vypravěč-protagonista, byl skutečně osobou vyvolenou, o níž se v předpovědi mluvilo. Zároveň však tímto závěrem dává čtenáři vysvětlení, díky němuž celý příběh a protagonistovy činy dostávají celkový význam.

Epizody, v nichž protagonista a jeho druhové zázračně uzdravují indiány pochopitelně vzbuzují mnoho otázek. Studie Pedra Lastry a Juana Franciska Maury upozorňují na to, že díky těmto epizodám autor dokázal přeměnit katastrofální nezdár Narváezovy dobytelské výpravy na vlastní „misionářský úspěch.“⁶⁵⁶ Maura protagonistu Núñezova vyprávění označuje za hrdinu „skutečně křesťanského rozměru“ (v tomto smyslu se Cabeza de Vaca-protagonista velmi podobá kapitánu Albuquerquemu) a vyprávění hodnotí jako epos, již si autor sám o sobě napsal.⁶⁵⁷

Je samozřejmě také velmi lákavé za těmito popisy hledat skutečné zážitky autora. Jacques Lafaye tvrdí, že „Avavaři kolektivně přinutili Álvara Núñeze dělat zázraky [...] a poté ho přesvědčili, že je skutečně vykonal [...]“.⁶⁵⁸ Uzdravování indiánů tak, jak ho vypravěč líčí,

⁶⁵² Obě citace tamtéž, kap. XXII, s. 156.

⁶⁵³ Tamtéž, kap. XX, s. 152 a kap. XXII, s. 157.

⁶⁵⁴ Jacques Lafaye uvádí, že slovo *zázrak* však nebylo použito v prvním vydání *Ztroskotání* z roku 1542. Viz Lafaye, Jacques. Op. cit., s. 25-26.

⁶⁵⁵ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. XXXVIII, s. 219.

⁶⁵⁶ Lastra, Pedro. „Espacios de Alvar Núñez: las transformaciones de una escritura.“ *Cuadernos Americanos*, roč. 254, 1984, č. 3, s. 155: „éxito misionero.“

⁶⁵⁷ Maura, Juan Francisco. Op. cit., s. 109: „heroe‘ en su dimensión más ‘cristiana‘.“

⁶⁵⁸ Lafaye, Jacques. Op. cit., s. 35: „los avavares, colectivamente, obligaran a Álar Núñez a hacer milagros [...], y que después lo persuadiesen de que él los había realizado [...]“.

skutečně někdy průběhem spíše připomíná domorodé rituály: „nosotros no consentimos en ninguna manera que aquella noche hiciesen más fiesta con nosotros. Toda aquella noche pasaron entre sí en areitos y bailes [...]“⁶⁵⁹ („nepřipustili jsme, aby s námi dělali té noci další oslavy. Celou noc strávili společně zpěvem a tancem [...]“). Je tedy také možné, že autor interpretoval roli, již mu na rituálech přisoudili indiáni, jako léčení nemocných. Podle Silvie Spitty si Cabeza de Vaca musel zvolit určitý způsob, jak své zkušenosti v díle popsat a dal jim tedy takovou podobu, která byla pro jeho současníky pochopitelná, přičemž ovšem autor skutečně věřil, že zázraky, jež popisuje, vykonal.⁶⁶⁰

Je samozřejmě v podstatě nemožné spolehlivě usoudit, zda epizody o uzdravování indiánů jsou autorovou invencí, pomocí níž mohl neúspěch přetavit v úspěch, nebo zda se v nich spíše odráží autorova, možná nevědomá, interpretace vlastní role při domorodých rituálech a slavnostech. Domnívám se, že se pravděpodobně jedná o kombinaci obojího: skupinku Španělů indiáni zapojili do svých rituálů, ti svoji roli při slavnostech nějak vnímali a interpretovali a Cabeza de Vaca pak navíc svoje zkušenosti využil ve svém vyprávění v takové podobě, která byla pro něho nejvhodnější. To, co lze z Núñezova vyprávění tedy skutečně spolehlivě vyčíst, je autorova snaha prezentovat se v co nejlepším světle. Núñezovo vyprávění a z portugalských vyprávění Luísovo a Álvaresovo představují díla, v nichž je protagonista nejvíce idealizován, přičemž Álvaresovo a Núñezovo vyprávění můžeme označit za texty automytizující.

Jak už bylo řečeno, i vyprávění Cabezy de Vaca je prvním článkem jednoho významného intertextuálního řetězu. Jednu ze tří zpráv, které předcházely *Ztroskotáním*, Cabeza de Vaca sepsal po svém návratu do Nového Španělska spolu se svými dvěma druhy a poslal ji do Santa Dominga (viz s. 27). Právě tuto zprávu měl k dispozici Gonzalo Fernández de Oviedo, který ji přepsal a komentoval ve své kronice. Na to, že se nejedná o naprosto věrný přepis upozorňuje Pupo-Walker: Oviedo zřejmě vynechával některé pasáže, jiné rozšiřoval a dodával svoje komentáře, navíc měl k dispozici první vydání *Ztroskotání* z roku 1542, takže mohl oba texty porovnávat a podle toho také svůj přepis měnit.⁶⁶¹

V Oviedově přepisu vyprávění chybí některé prvky, které hrají důležitou roli v Núñezově pozdějším vyprávění. Tato verze příběhu se od pozdějšího textu *Ztroskotání* odlišuje především tím, že v ní postava Cabezy de Vaca nehraje tolik významnou roli, jak upozorňuje například Trinidad Barrera.⁶⁶² Ve vyprávění z Oviedovy kroniky zcela chybí například popis bouře, jež výpravu zastihla na Kubě. Motiv bouře, který, jak jsme viděli, má v Núñezově vyprávění funkci předzvěsti, ve verzi z Oviedova přepisu zcela chybí, vypravěč pouze uvádí, že na Kubě výprava ztratila část lodí a mužů.⁶⁶³ V této verzi je poprvé postava Cabezy de Vaca zmíněna ve chvíli, kdy se Narváez už na Floridě chystá výpravu rozdělit a poslat loď

⁶⁵⁹ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. XXVII, s. 176.

⁶⁶⁰ Viz Spitta, Silvia. „Chamanismo y cristiandad: una lectura de la lógica intercultural de los *Naufragios* de Cabeza de Vaca.“ *Revista de Crítica Literaria Latinoamericana*, roč. 19, 1993, č. 38, s. 320-321.

⁶⁶¹ Viz Pupo-Walker, Enrique. Op. cit., 1992, s. 68-70.

⁶⁶² Viz Barrera, Trinidad. Op. cit., 1993, s. 181.

⁶⁶³ Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, kap. I, s. 287.

hledat přístav. Tento okamžik je ve *Ztroskotáních* velmi důležitý, protože právě v něm poprvé protagonista ostře vystupuje proti kapitánovi. I v Oviedově verzi Cabeza de Vaca vyjádří svůj nesouhlas, tato pasáž je zde však mnohem kratší, navíc zde chybí rázná Narváezova odpověď, v níž je protagonistovi nabídnuto, aby se ujmul velení lodí, pokud se nechce zúčastnit výpravy po souši. Oviedo Narváezovu odpověď přepisuje takto: „Mas el gobernador replicó que porque allí no había puerto [...], que mudaba aquel pueblo [...] e iba en busca de puerto e tierra para poblar.“⁶⁶⁴ („Guvernér však odpověděl, že tam není přístav, [...] že osadu přestěhuje [...] a jde hledat přístav a zemi k osídlení.“) Cabeza de Vaca svoji roztržku s kapitánem popisuje mnohem dramatičtěji a kapitánova odpověď na jeho požadavky vyznívá přísněji:

Él respondió que, pues él se conformaba con el parecer de los más de los otros oficiales y comisario, que yo no era parte para hacerle requerimientos [...]. [...] me dijo que, pues yo tanto estorbaba y temía la entrada por tierra, que me quedase y tomase cargo de los navíos [...].⁶⁶⁵

(Odpověděl mi, že jemu stačí názor ostatních důstojníků a komisaře a že nejsem v pozici, abych po něm něco požadoval [...]. [...] řekl mi, že když tolik překážím a bojím se průzkumu, ať zůstanu a vezmu si na starost lodě [...].)

Tato rázná odpověď ve vyprávění podtrhuje výjimečnou úlohu protagonisty, který jediný stojí proti názoru všech, navíc dává vypravěči možnost, aby v další odpovědi kapitánovi vyzdvihl svoje přednosti: „Que yo quería más aventurarme al peligro que él [...] y no encargarme de los navíos, y dar ocasión a que se dijese, que [...], me quedaba por temor, y mi honra anduviese en disputa.“⁶⁶⁶ („Že já se chci více než on vystavit nebezpečím [...] a ne se starat o lodě a způsobit tím, aby se říkalo, že zůstávám ze strachu, a aby moje čest byla zpochybněna.“) Vypravěč tedy zdůrazňuje, že ač s kapitánovým rozhodnutím nesouhlasil, byl k výpravě i nadále loajální a zúčastnit se jí bylo i pro něj otázkou cti. V Oviedově verzi je tedy tato pasáž mnohem kratší a Núñezův protest zůstává v podstatě anekdotickou záležitostí, protože Cabeza de Vaca ve významnější roli z dalšího vývoje výpravy na čas mizí.

Znovu je zmíněn až ve chvíli, kdy se výprava nalodí na improvizované bárky, aby mohla z nehostinné země odplout. Cabeza de Vaca je tu líčen jako velitel jedné z loďek a opět zde najdeme zajímavý rozdíl oproti *Ztroskotáním* v rozhovoru mezi Cabezou de Vaca a Narváezem, který je v Oviedově verzi přepsán. V Oviedově verzi Cabeza de Vaca žádá Narváeze, aby mu hodil provaz, aby ho mohl se svou loďkou lépe sledovat, na což Narváez odpoví: „que no lo podía hacer: que hiciese lo que pudiese, que no era tiempo de aguardar a nadie, sino que cada uno procurase de escapar la vida.“⁶⁶⁷ („že to nemůže udělat, ať tedy dělá [Cabeza de Vaca], co může, že už není chvíle na to, aby jedni čekali na druhé, ale ať

⁶⁶⁴ Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. I, s. 289.

⁶⁶⁵ Núñez Cabeza de Vaca, Álar. Op. cit., kap. IV, s. 89.

⁶⁶⁶ Tamtéž, kap. IV, s. 90.

⁶⁶⁷ Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, kap. II, s. 294.

každý zkusí vyváznout živý.“) Ve *Ztroskotáních* vypravěč popisuje tutéž situaci, o provaze se však nezmiňuje, vypravěč-protagonista pouze chtěl, aby mu kapitán řekl, co mají dělat, na což Narváez odpoví: „que ya no era tiempo de mandar unos a otros; que cada uno hiciese lo que mejor le pareciese que era para salvar la vida [...]“.“⁶⁶⁸ („že už není doba na to, aby jedni přikazovali druhým, ať tedy každý udělá, co se mu bude zdát nejlepší pro záchranu života [...]).“) Ve verzi z Oviedovy kroniky tedy Narváez pouze odmítá na Núñezovu loďku čekat, zatímco v Núñezově vyprávění se v této chvíli kapitán v podstatě vzdává velení. Na první pohled se tento rozdíl může sice jevit jako detail, ale domnívám se, že jde o rozdíl poměrně významný, protože ve *Ztroskotáních* je tak Narváez v této situaci vykreslen v mnohem horším světle.⁶⁶⁹

Ve verzi příběhu Narváezovy výpravy, kterou Oviedo přepisuje, dále chybí iniciační epizoda, po níž Cabeza de Vaca začne také léčit, a chybí také epizoda o vzkříšení mrtvého muže. V této verzi příběhu mají skutečně tři přeživší Španělé mnohem vyrovnanější role. Jedna dlouhá epizoda je například věnována Andrésovi Dorantesovi, v níž se popisuje, jak Dorantes s dalšími Španěly přežil několik let před tím, než se znovu setkal s Núñezem.⁶⁷⁰ Dorantes je tu prezentován jako organizátor společné cesty několika Španělů a vypravěč se odkazuje na jeho očitě svědectví ohledně některých zvyků domorodců. Jedná se například o zvyk zabíjet vlastní děti podle snů, o němž se hovoří také ve *Ztroskotáních*. V Oviedově verzi je to právě Dorantes, kdo tento zvyk skutečně viděl v praxi. „E dijo este hidalgo Dorantes que él vido en espacio de cuatro años matar y enterrar vivos once o doce niños.“⁶⁷¹ („Tento šlechtic Dorantes řekl, že během čtyř let viděl zabít nebo pohřbít zaživa jedenáct nebo dvanáct dětí.“) Cabeza de Vaca ve svých *Ztroskotáních* o zkušenostech svých společníků většinou mlčí a na jejich očitě svědectví se odvolává pouze tehdy, když tak má být dosvědčen nějaký jeho počin (jako například v epizodě se vzkříšením mrtvého). Ve *Ztroskotáních* není Dorantesova zkušenost, tedy skutečnost, že viděl zabíjení dětí na základě snů, zmíněna ani v pasáži, kde vypravěč tento zvyk popisuje (viz s. 155). Ve *Ztroskotáních* jsou tedy všechny zkušenosti a informace, které příběh předává, prezentovány jako osobní zážitky vypravěče-protagonisty. Ve verzi z Oviedovy kroniky, kterou zřejmě sepsali všichni tři přeživší, není na rozdíl od *Ztroskotání* věnována většina příběhu pouze jednomu protagonistovi.

V Oviedově verzi také najdeme několik zajímavých komentářů ohledně epizod líčících uzdravování indiánů. V páté kapitole vypravěč počátek léčení popisuje takto: „E allí fué donde primero comenzaron a temer e reverenciar a estos pocos cristianos [...]; e trujéronles

⁶⁶⁸ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. X, s. 114.

⁶⁶⁹ I Oviedo je ovšem k Narváezově velení velmi kritický, jak je vidět například v následujícím komentáři ze třetí kapitoly: „Ya sabemos que Pánfilo de Narváez nunca estuvo en aquella tierra a donde pensó llevar esta gente, pensando ser señor e gobernador, e parésceme que a sí solo no supo gobernar.“ („Již víme, že Pánfilo de Narváez nikdy nedorazil do oné země, kam mířil se svými lidmi, měl se za pána a vladaře, zdá se mi však, že neuměl vládnout ani sám sobě.“) Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, kap. III, s. 298.

⁶⁷⁰ Viz tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. III, s. 296-298 a kap. IV, s. 301-303.

⁶⁷¹ Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. IV, s. 302.

algunos dolientes para que los curasen, e los cristianos lo hacían así, aunque estaban más acostumbrados a trabajos que a hacer milagros.“⁶⁷² („Tam poprvé pocítili k těm několika křesťanům bázeň a začali je uctívat [...]; přivedli jim několik nemocných, aby je léčili, a křesťané to udělali, přestože byli zvyklí spíše překonávat nesnáze než dělat zázraky.“) Můžeme se domnívat, že se jedná o Oviedův komentář vzhledem k tomu, že scéna je popsána ve třetí osobě množného čísla. V popisech léčení je v Oviedově verzi vyprávění téměř vždy použito výrazu „los cristianos“ („křesťané“), který zahrnuje všechny přeživší. Podle této verze vyprávění tedy léčili všichni a nikde není zdůrazněno, že by některý z nich v tomto umění vynikal. V souvislosti s léčením nemocných Oviedo také ve svých komentářích několikrát používá slovo *zázrak*: „venían sanando enfermos e haciendo milagros.“⁶⁷³ („léčili nemocné a dělali zázraky.“) Na rozdíl od *Ztroskotání* je tedy slovo *zázrak* použito častěji, jak ale vyplývá z obou citovaných úryvků, věty, v nichž se tento výraz objevuje, jsou Oviedovými komentáři k textu, jež měl přepisovat. Oviedo tedy události popsané ve zprávě, již měl k dispozici, interpretoval jako zázraky a označil je tak. Na rozdíl od *Ztroskotání* je zde však uvedeno, že zázraky dělali všichni přeživší, postava Cabezy de Vaca tedy ani v tomto smyslu v Oviedových komentářích nijak nevyniká.

Porovnáním vyprávění, které přepisuje Oviedo, s pozdějšími *Ztroskotáními* se tedy ukazuje, že Cabeza de Vaca svůj příběh k samostatnému vydání značně upravil. Epizody, jako jsou bouře na Kubě, protagonistova izolace v pustině, vzkříšení mrtvého a předpověď Maurky z Hornachos, jsou tedy pozdějšími dodatky autora, které nebyly v původním vyprávění, na němž se podíleli i Núñezovi společníci. Jedná se právě o takové prvky, které buď posilují ústřední postavení protagonisty v příběhu, nebo vyprávění dodávají jednotu, protože umožňují čtenáři celý příběh chápat jako naplněnou předpověď.

Sám Oviedo také oba texty, tedy zprávu všech tří přeživších a pozdější *Ztroskotání*, porovnal a zhodnotil: „Pero en alguna manera yo tengo por buena la relación de los tres, e por más clara que estotra que el uno sólo hace e hizo imprimir.“⁶⁷⁴ („Zdá se mi dobrá a jasnější spíše zpráva všech tří než ta, již sepsal a vydal pouze jeden z nich.“) Oviedo si tedy více cení první zprávy, která obsahuje informace a zkušenosti všech přeživších. V dalším poměrně podezřívavém komentáři zpochybňuje informaci, kterou Cabeza de Vaca uvedl ve *Ztroskotáních* ohledně surovin v navštívené oblasti: „Dice esta relación postrera de Cabeza de Vaca, que por toda aquella tierra donde alcanzan sierra, vieron grandes muestras de oro e alcohol, hierro, cobre e otros metales. Yo quisiera esto más claro, e más larga claridad en ello.“⁶⁷⁵ („V pozdější zprávě Cabezy de Vaca se uvádí, že v oblasti hor viděli mnoho kousků zlata, alkohol, železo, měď a další kovy. Chtěl bych to jasněji a podrobněji vysvětlené.“) Z toho je zřejmé, že Oviedo některým informacím v Núñezově samostatném vyprávění příliš nevěří. Zajímavá je ovšem skutečnost, že Oviedo takto komentuje pouze ty

⁶⁷² Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. V, s. 305.

⁶⁷³ Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. VI, s. 313.

⁶⁷⁴ Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. VII, s. 315.

⁶⁷⁵ Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. VII, s. 318.

rozdíly mezi oběma vyprávěními, které se týkají poznatků o Floridě a jejích obyvatelích, ale nijak, alespoň v této části svých *Dějin*, nekomentuje například epizodu s hořícím keřem v pustině nebo vzkříšení mrtvého člověka. Můžeme se snad domnívat, že Oviedo, který sám explicitně ve svých komentářích označuje uzdravování indiánů za zázraky, považoval tyto epizody prostě za zážitky autora, které se příliš nevymykaly těm, které už znal z předchozího vyprávění všech tří přeživších.

Núñezův příběh dále zpracoval také Francisco López de Gómara v první části svých *Obecných dějin* v kapitole nazvané „Řeka Palmas“ („Río de las Palmas“). Gómarovy *Dějiny* vyšly v roce 1551, tedy před druhým vydáním *Ztroskotání*. Jak upozorňuje Jacques Lafaye, Gómarova kronika byla více rozšířená než samotná *Ztroskotání*, která zřejmě v obou vydáních vyšla v menším počtu exemplářů. Proto Lafaye Gómarův text hodnotí jako zásadní, neboť postavu Cabezy de Vaca jako člověka, který vykonal zázraky, převzali další autoři zřejmě spíše z rozšířené Gómarovy kroniky.⁶⁷⁶ První část Oviedovy kroniky vyšla sice už v roce 1535, ale celé Oviedovy *Přírodní a obecné dějiny* a s nimi i převyprávění Núñezova příběhu vyšly až v polovině 19. století, Oviedovo převyprávění Núñezova příběhu zůstalo tedy dlouho nepublikované.

Ani v Gómarově převyprávění však nehraje postava Cabezy de Vaca zcela ústřední roli. Gómara často mluví o všech čtyřech přeživších Narváezovy výpravy a zmiňuje také Alonsa del Castillo, který jako první začal léčit: „En tierra de Auauares curo Alonso del Castillo muchos Indios a soplos [...]“⁶⁷⁷ („V zemi Avavarů vyléčil Alonso del Castillo mnoho indiánů foukáním [...].“) Gómara také převypravuje vzkříšení mrtvého muže:

los de Sufola le [a Castillo] rogaron fuesse con ellos a sanar vn herido. Fue Aluar Nuñez Cabeça de vaca, y Andrés Dorantes que también curauan. Mas quãdo llegaron alla era muerto el herido, y confiados en Iesu Christo, [...] lo santiguo, y soplo tres vezes Aluar Nuñez, y reuiuio, que fue milagro. Assi lo cuenta el mesmo.⁶⁷⁸

(Indiáni ze Sufoly ho poprosili [Alonsa del Castillo], aby s nimi šel vyléčit jednoho zraněného. Šel Álvar Núñez Cabeza de Vaca a Andrés Dorantes, kteří také léčili. Když ale přišli, zraněný byl již mrtvý, obrátili se na Ježíše Krista, [...] Álvar Núñez ho pokřižoval a třikrát na něho fouknul a on oživnul, což byl zázrak. Tak to vypráví on sám.)

V tomto krátkém shrnutí je skutečnost, že k nemocnému šel právě Cabeza de Vaca, vyličená v podstatě jako náhoda. Jak jsme viděli, Cabeza de Vaca ve *Ztroskotání* tvrdí, že si ho indiáni přímo vybrali (viz s. 72), navíc je na tento úkol připraven i díky iniciační epizodě v pustině, o níž se Gómara nezmiňuje. Zázrak zde Gómara dává do souvislosti s působením Cabezy de Vaca, nicméně na konci svého převyprávění tuto skutečnost zobecňuje:

⁶⁷⁶ Viz Lafaye, Jacques. Op. cit., s. 27-28.

⁶⁷⁷ López de Gómara, Francisco, Op. cit., sv. I, s. 61 r.

⁶⁷⁸ Tamtéž.

„resuscitaron vn muerto.“⁶⁷⁹ („vzkřísili mrtvého.“) Přestože v Gómarově převyprávění Cabeza de Vaca nezaujímá zcela jasně ústřední postavení, je dán do přímé souvislosti se zázrakem a v tomto smyslu je tedy oproti ostatním postavám výjimečný. Tato skutečnost je, jak upozorňuje Lafaye, navíc znovu připomenuta v kapitole „Río de la Plata,“ kde vypravěč Núñeze přímo charakterizuje prostřednictvím vykonaného zázraku: „Año de quarēta y vno fue al mefmo rio dela Plata por adelantado, y gouernador Aluar Nuñez Cabeça de vaca, natural de Xerez, el qual, como en otra parte tengo dicho, auia hecho milagros [...].“⁶⁸⁰ („V roce čtyřicet jedna Álvaro Núñez Cabeza de Vaca pocházející z Jerezu, který jak jsem vysvětlil jinde, vykonal zázraky, jako se vydal guvernér a kapitán do oblasti Río de la Plata [...].“) Můžeme tedy uzavřít, že ačkoli ve velmi stručném Gómarově převyprávění se kromě Cabezy de Vaca objevují i další postavy, Gómara si skutečně zázrak vzkříšení mrtvého muže vybírá jako podstatnou skutečnost z celého příběhu a Núñeze později charakterizuje jako člověka, který konal zázraky.

Cabezou de Vaca také několikrát zmiňuje Inca Garcilaso ve své *Floridě* (1605), v níž líčí výpravu Hernanda de Soto, která následovala za výpravou Narváezovou. Inca Garcilaso se přímo odvolává na Núñezovo dílo již pod názvem *Ztroskotání*, z čehož vyplývá, že znal vydání z roku 1555, které zahrnuje jak toto první Núñezovo dílo, tak *Komentáře* pojednávající o výpravě do regionu Río de la Plata. Inca Garcilaso konání zázraků přičítá všem čtyřem přeživším:

El cual [Cabeza de Vaca] escapó con otros tres españoles y un negro, y aviéndoles hecho Dios Nuestro Señor tanta merced que llegaron a hacer milagros en su nombre, con los cuales avían cobrado tanta reputación y crédito con los indios [...].⁶⁸¹

(Ten [Cabeza de Vaca] se zachránil se třemi druhy a jedním černochem, Bůh jim projevil takovou milost, že v jeho jménu vykonal zázraky, díky nimž získali důvěru indiánů a proslavili se [...].)

Vypravěč nezmiňuje zázrak vzkříšení mrtvého a z jeho líčení nijak nevyplývá, že by Cabeza de Vaca měl nějaké zvláštní postavení. Dále Núñezovo působení mezi indiány Inca Garcilaso zmiňuje v druhé kapitole páté knihy *Floridy*, v níž pojednává o výpravě Diega de Guzmána do provincie zvané Guancane. V této oblasti byly podle vypravěče na chýších domorodců umístěny dřevěné kříže, protože tamní domorodci slyšeli o zázračném léčení pomocí pokřizování, které prováděli Cabeza de Vaca a jeho druhové: „llegó a ella la fama de las hazañas obradas por Dios por medio de aquellos hombres, y, como estos indios las supiesen [...], les nació la devoción de ponerla [cruz] sobre sus casas [...].“⁶⁸² („dostala se tam pověst o činech, které Bůh vykonal skrz ty muže, a protože ti indiáni se to dozvěděli,

⁶⁷⁹ Tamtéž, sv. I, s. 62r.

⁶⁸⁰ Tamtéž, s. 322v.

⁶⁸¹ Vega, Inca Garcilaso de la. *La Florida*, kniha I, kap. III, s. 111.

⁶⁸² Tamtéž, kniha V, kap. II, s. 466.

[...] začali je [kříže] zbožně dávat na své chýše [...].“ I v této pasáži Inca přisuzuje zázračné léčení všem třem Španělům a nenaznačuje, že by Cabeza de Vaca měl jinou úlohu než ostatní.

Inkův obraz provincie Guancane, kam se dostala pověst o Núñezovi a jeho družích, která je natolik mocná, že se odrazila v rázu této oblasti, představuje vlastně jakýsi epilog ke *Ztroskotáním*, podobně jako některé epizody z Mesquitova vyprávění doplňují příběh lodi São João. Z tohoto popisu se totiž dozvídáme, jak se pověst o zázračných skutcích mezi indiány šířila a jaký na ně měla vliv. Inca tento popis využívá hlavně k tomu, aby podtrhl přirozenou způsobilost indiánů k přijetí křesťanství: „Donde se ve la facilidad que generalmente todos los indios tuvieron [...] para recibir la Fe Cathólica [...]“⁶⁸³ („Na tom je vidět, jak lehce obecně indiáni přijímali katolickou víru [...].“) Zajímavou interpretaci této pasáže nabízí Rolena Adorno, která Inkovo Guancane chápe jako první fikční místo v hispanoamerické literatuře, tedy jako jakéhosi předchůdce Márquezova Maconda. Podle Adorno Inca v popisu Guancane vytváří indiánské utopické místo, kde domorodci mohou žít nerušení Španěly (Guzmánovi muži podle vypravěče raději oblast Guancane prošli nepozorováni, protože se bojovných indiánů obávali), ale zároveň k nim určitým způsobem proniklo křesťanství, z čehož vyplývá, že tito indiáni už nemohli být považováni za úplné divochy a barbary.⁶⁸⁴

Po Inkově *Floridě* se příběh Cabezy de Vaca a jeho druhů objevil ještě v mnoha dalších dílech a *zázrak*, který měl Cabeza de Vaca vykonat, prošel dalším vývojem, který popisuje Lafaye. Někteří autoři o zázraku vzkříšení pochybovali, například Antonio Herrera, jiní naopak Núneze považovali skutečně za Božího prostředníka a za muže vyvoleného, jako například jezuita Charlevoix na počátku 18. století.⁶⁸⁵ Důležité ovšem je, že jak pochybnosti o pravdivosti vyprávěného, tak přijetí Núñezových skutků jako zázraků vychází z toho, že Núñezovo dílo bylo čteno jako příběh psaný očitým svědkem, tedy jako faktuální vyprávění, v němž není pocítván žádný rozdíl mezi autorem a vypravěčem.

Scény uzdravování indiánů a vzkříšení mrtvého tedy Núñezovi současníci jako Oviedo, Gómara nebo Inca Garcilaso považovali za natolik významné, že je ve svých dílech dále zpracovali, a protože ve svých komentářích označovali dané skutky za zázraky, pomohli tím vytvoření mýtu, který vyvrcholil v 18. století v dílech jezuitů. Podobně jako se Corte Real, Camões a další vraceli k vrcholné scéně smrti doni Leonor a kapitána Sepúlvedy z vyprávění o galeoně São João, kronikáři 16. století i autoři pozdější se zmiňovali o Núñezovi. Obraz léčícího Cabezy de Vaca se šířil podobně jako obraz doni Leonor umírající v písku a obě tato díla tedy skutečně představují počáteční články významných intertextuálních řetězců.

V tomto smyslu se tedy obě vyprávění podobají, protože obě přinesla důležité motivy, které byly dále zpracovávány. Nicméně existuje podstatný rozdíl v tom, že vyprávění o ztroskotání lodi São João se stalo určitým modelem pro autory dalších vyprávění o ztroskotáních, zatímco vyprávění Cabezy de Vaca zůstalo v podstatě dílem velmi

⁶⁸³ Tamtéž.

⁶⁸⁴ Viz Adorno, Rolena. *De Guancane a Macondo*. Sevilla: Renacimiento, 2008, s. 351 a následující.

⁶⁸⁵ Viz Lafaye, Jacques. Op. cit., s. 29-34.

jedinečným. Pérez-Mallaína uvádí, že na námořní cestě mezi Španělskem a Amerikou během 16. a 17. století ztroskotalo 200 lodí, vyprávěních o ztroskotání by tedy mohlo být i ve španělsky psané literatuře více.⁶⁸⁶ Důvod, proč je Núñezovo vyprávění téměř jediným španělsky psaným dílem svého druhu, je tedy zřejmě potřeba hledat jinde. Klíčový, alespoň do určité míry, by mohl být fakt, že dílo Cabezy de Vaca je zaměřené především na vypravěče-protagonistu, který má být obrazem autora. Jak jsme viděli, kolektivní protagonista v tomto vyprávění není nijak podstatný, hlavní je vypravěč-protagonista a jeho skutky. Můžeme se domnívat, že dílo, které je takto vystavěno a navíc pojednává o velmi výjimečných skutcích protagonisty, není tolik vhodné, aby se stalo modelem pro další autory na rozdíl od díla, v němž je důležitý osud celé výpravy a tragický rozměr ztroskotání. Núñezovo vyprávění se tak nejvíce podobá vyprávění jezuitu Manuela Álvarese, které je podobně zaměřené. Portugalským vyprávěním, v nichž je důležitá kolektivní perspektiva a tragické ladění, se více než Núñezovo vyprávění podobá pozdější vyprávění Sebastiána Crespa z konce 17. století.

Jednou z nejslavnějších pasáží *Ztroskotání* je kapitola, v níž se protagonista na území Nového Španělska po dlouhých letech putování mezi indiánskými kmeny setká se Španěly. Lagmanovich upozorňuje na to, že scéna setkání je proti veškerému očekávání v podstatě antiklimaxem vyprávění,⁶⁸⁷ protože Španělé Álvaro nepoznají: „Estuviéronme mirando mucho espacio de tiempo, tan atónitos, que ni me hablaban ni acertaban a preguntarme nada.“⁶⁸⁸ („Udiveně na mne zírali dlouhou dobu, nemluvili na mne ani se mne na nic neptali.“) Setkání se Španěly, pro něž protagonista a jeho druhové podnikli dlouhou a namáhavou cestu, je tedy rozpačité, Beatriz Pastor ho nazývá posledním ze série *ztroskotání*, o nichž Núñezovo dílo vypráví.⁶⁸⁹ Vypravěč navíc dále popisuje neshody, které mezi Španěly a skupinkou přeživších nastanou: „pasamos muchas y grandes pendencias con ellos, porque nos querían hacer los indios que traíamos esclavos.“⁶⁹⁰ („Měli jsme s nimi mnoho neshod, protože chtěli zotročit indiány, kteří byli s námi.“) Tuto pasáž interpretuje například Tzvetan Todorov, který si v ní všimá užití osobních zájmen a faktu, že zájmenem *oni* vypravěč označuje, jak indiány, tak Španěly, zatímco zájmeno *my* je použité pouze pro skupinku přeživších, tedy, jak říká Todorov, pouze pro ty, jež jsou „vzdálení jednomu i druhému světu, jelikož oba prožili zblíka.“⁶⁹¹ Todorov tedy předpokládá, že s autorem se během jeho pobytu mimo vlastní kulturu odehrála nějaká změna, jež se odráží v jeho textu. Podobnou interpretaci závěrečných pasáží Núñezových *Ztroskotání* nabízí také Silvia Molloy: *já* v textu stojí najednou proti dvěma *oni*, indiáni, kteří původně představovali ty *jiné*, jsou najednou

⁶⁸⁶ Viz Pérez-Mallaína Bueno, Pablo Emilio. *El hombre frente al mar: naufragios en la Carrera de Indias durante los siglos XVI y XVII*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 1996, s. 27.

⁶⁸⁷ Viz Lagmanovich, David. Op. cit., s. 43.

⁶⁸⁸ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXXIII, s. 202.

⁶⁸⁹ Viz Pastor, Beatriz. Op. cit., 1983, s. 335.

⁶⁹⁰ Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXXIV, s. 204.

⁶⁹¹ Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky. Problém druhého*. Přel. Kateřina Lukešová. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 234.

protagonistovi podobnější než *křesťané*, jak vypravěč označuje Španěly, kteří se stali od *já* odlišnými.⁶⁹² Tyto interpretace tedy předpokládají, že Núñezovo dílo je svědectvím proměny autora. Pupo-Walker hovoří přímo o procesu akulturace, jímž Cabeza de Vaca prošel a o němž někdy nevědomě pojednává ve svém díle.⁶⁹³

Zde opět narážíme na problematiku interpretace autobiografických textů: lze skutečně Núñezovo dílo číst jako svědectví a citované pasáže považovat za projevy uvažování akulturovaného autora? Jorge Zepeda kritizuje zmíněné pojetí Pupa-Walkera a upozorňuje na to, že autor spíše chtěl zvláštní pozici přeživšího katastrofální Narváezovy výpravy využít co možná nejvíce ve svůj prospěch. Z této perspektivy bychom tedy také citované pasáže ze *Ztroskotání* mohli interpretovat jako snahu autora co nejvíce se ve svém vyprávění odlišit od svých současníků a poukázat na svůj nezvyklý úspěch mezi indiány. Z tohoto pohledu by tedy i tyto pasáže odpovídaly záměru autora prezentovat se v příznivém světle. Z tohoto předpokladu vychází Pedro Lastra, který obě Núñezova díla, tedy *Ztroskotání* i *Komentáře*, nazývá jednou „literární jednotkou“ a ukazuje, že je spojuje především pozitivní vztah protagonisty k indiánům a jeho snaha ochránit je.⁶⁹⁴ Cabeza de Vaca tedy mohl v *Komentářích* chtít navázat na rétoriku *Ztroskotání* a neúspěch svého působení v regionu Río de la Plata vykompenzovat zprávou o svém dobrém přístupu k domorodcům. Podle Alberta Prieta Calixta je nesporné, že Cabeza de Vaca jako postava ve vyprávění prochází proměnou a po osmileté cestě se skutečně v příběhu jeví jiný, jenže jakkoli je to lákavé, nemůžeme z této proměny protagonisty v textu vyvozovat závěry o proměně skutečného Cabezy de Vaca.⁶⁹⁵ Jiný je přístup Sylvie Molloy, která sice zmíněné pasáže, v nichž se vypravěč-protagonista úzkostlivě snaží odlišit jak od Španělů, tak od indiánů, považuje do určité míry za výsledek autorova záměru, ale na druhou stranu tvrdí, že se v nich i odráží „nepopíratelná osobní proměna.“⁶⁹⁶ Zdá se tedy, že způsob, jak chápeme tyto pasáže, také do určité míry odpovídá způsobu, jak chápeme autobiografické texty, a je v podstatě nemožné vynést o nich konečný soud.

Pokud se vrátíme k intertextuálnímu řetězu a zpracováním Núñezova příběhu v dílech jiných autorů, uvidíme, že otázka *jinakosti* Cabezy de Vaca se v nich také objevuje. Oviedo přeživší Narváezovy výpravy a především jejich postoj k indiánům chápe jako odlišný od ostatních Španělů:

⁶⁹² Viz Molloy, Silvia. „Alteridad y reconocimiento en los *Naufraios* de Alvar Núñez Cabeza de Vaca.“ *Nueva Revista de Filología Hispánica*, roč. 35, 1987, č. 2, s. 447.

⁶⁹³ Pupo-Walker, Enrique. Op. cit., 1992, s. 108.

⁶⁹⁴ Viz Lastra, Pedro. Op. cit., s. 162 a následující. Na straně 164: „los *Naufraios* y los *Comentarios* constituyen una unidad literaria.“

⁶⁹⁵ Viz Prieto Calixto, Alberto. „Aculturación en las fronteras de América. Cabeza de Vaca: el primer mestizo cultural.“ *Estudios fronterizos*, roč. 8, 2007, č. 16, s. 140-141.

⁶⁹⁶ Molloy, Silvia. Op. cit., s. 449: „una innegable transformación personal.“

¿Parescéos, lector cristiano, que es contemplativo este paso y ejercicio diferente de los españoles, e de los cuatros peregrinos: que los unos andaban haciendo esclavos [...], e los otros venían sanando enfermos e haciendo milagros?⁶⁹⁷

(Nezdá se ti, křesťanský čtenáři, že případ různého chování a konání Španělů a čtyř poutníků je vhodný k zamyšlení, tedy že jedni zotročovali [...] a druzí léčili nemocné a dělali zázraky?)

Oviedovi příklad chování Cabezy de Vaca a jeho druhů slouží jako kritika Španělů, kteří do Ameriky přicházejí s „mala intención“ („se špatným záměrem“), přičemž nejostřeji se Oviedo staví proti chamtivosti: „ha días que vivo en estas Indias y he visto que se fundan, por la mayor parte, en esta maldita cobdicia.“⁶⁹⁸ („už nějakou dobu žiji v těchto Indiích a viděl jsem, že se zakládají především na proklaté chamtivosti.“) S vidinou rychlého zbohatnutí se do Ameriky dostávají i neschopní a nepřiravení kormidelníci, vojáci a kapitáni (Narváeze Oviedo tvrdě kritizuje, jak jsme viděli).⁶⁹⁹ Pro Ovieda je tedy Cabeza de Vaca *jiný*.

Naopak Inca Garcilaso Núneze jako odlišného nebo dlouhým pobytem mezi indiány změněného nechápe. Inca Garcilaso totiž hodnotí celý Núñezův osud (Cabeza de Vaca byl v době, kdy Inca *Floridu* psal, již přibližně třicet let mrtvý) a v jeho pohledu nenajdeme žádné úvahy, které by naznačovaly, že by Núneze odlišoval od jiných dobyvatelů, spíše naopak. Inca Garcilaso shrnuje zbytek Núñezova života a podotýká, že přestože se Cabeza de Vaca a jeho druhové těšili u indiánů velké úctě:

no quisieron quedarse entre ellos, antes, en pudiendo, se salieron a toda priesa de aquella tierra y se vinieron a España a pretender nuevas gobernaciones, y aviéndolas alcançado, les sucedieron las cosas de manera que acabaron tristemente, como lo cuenta todo el mismo Alvar Núñez Cabeça de Vaca [...].⁷⁰⁰

(nechtěli mezi nimi zůstat a hned jak mohli, odešli rychle z té země a odjeli do Španělska, aby usilovali o další pověření vládou, a když toho dosáhli, seběhly se věci nakonec jinak, takže skončili smutně, jak to vypráví sám Álgvar Núñez Cabeza de Vaca [...].)

Inca Garcilaso tedy Núneze a jeho druhy nepovažuje za jedince změněné dlouhým pobytem mezi domorodci. Naopak upozorňuje na to, že se přeživší *rychle* vrátili zpět, aby se vrhli do dalšího dobývání, přestože je indiáni považovali za bohy a měli tedy mezi

⁶⁹⁷ Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, kap. VI, s. 313.

⁶⁹⁸ Tamtéž, sv. IV, kniha XXXIII, kap. I, s. 290.

⁶⁹⁹ Todorov tvrdí, že Oviedo je „horlivě protiindiánsky zaujat a nikdy neprojeví smysl pro nuance a okolnosti.“ Domnívám se však, že v citované pasáži, v níž jsou Cabeza de Vaca a jeho druhové použiti jako příklad dobrého chování a dobrého záměru (tedy „buena intención“), jímž je nepochybně myšlen hlavně záměr indiánům předávat křesťanství, zaznívá i kritika špatného zacházení s domorodci. Oviedo totiž dále pokračuje: „e por el número de los muertos e de los vivos, podéis conjeturar lo que os paresciere.“ („a z počtu mrtvých a živých si můžete vyvodit závěr, jaký chcete.“) Srov. Todorov, Tzvetan. Op. cit., s. 189 a Fernández de Oviedo, Gonzalo. Op. cit., sv. IV, kniha XXXIII, kap. VI, s. 313.

⁷⁰⁰ Vega, Inca Garcilaso de la. *La Florida*, kniha I, kap. III, s. 111.

nimi zcela výsadní postavení. Pro Inku Garcilasu tedy nejsou pro interpretaci Núñezova osudu podstatné pokusy o ochranu indiánů, o nichž Cabeza de Vaca mluví ve *Ztroskotáních*, ale spíše to, že mezi indiány nezůstal, vrátil se opět ke své staré roli průzkumníka a dobyvatele. Inca tedy nevidí Cabezu de Vaca jako výjimečného, jeho dlouhý pobyt mezi domorodci ho vlastně ničím nezměnil a neodlišil od jeho současníků.

Vztah Núñezovy zkušenosti k jeho dílu tedy můžeme chápat různými způsoby: můžeme se domnívat, že skutečný Cabeza de Vaca musel velkou změnou po tak radikální zkušenosti projít, ale že ve svém díle se především snažil svoje zkušenosti zužitkovat ke svému prospěchu; nebo se můžeme domnívat, že se v textu skutečně odráží autorovy úvahy o vlastní *jinakosti*. V úvahách nad Núñezovým osudem můžeme dojít k velmi zajímavým závěrům: Todorov jeho příběh chápe jako předzvěst zkušeností, které budou mít moderní emigranti;⁷⁰¹ Prieto Calixto ho nazývá předchůdcem kulturního mestictví, tedy fenoménu zásadního pro hispanoamerickou kulturu.⁷⁰² Mohli bychom ho také nazvat jedním z prvních Američanů, člověkem, který v sobě do určité míry spojil evropský a indiánský svět, nebo předchůdcem prvních kreolů. Podstatné tedy je, že s Núñezovým dílem se do literatury dostává téma akulturace a míšení kultur. Mohli bychom sice namítnout, že tato témata reflektují snad všichni autoři píšící o Novém světě v tomto období, nicméně postava Cabezy de Vaca byla pro svou radikální zkušenost trosečníka zařazeného do indiánských společenství výjimečná i pro jeho současníky.

Postava Cabezy de Vaca však není jedinou takovou postavou. S postavami akulturovaných trosečníků se setkáme i v jiných vyprávěních. Jak už bylo řečeno, ve vyprávění Manoela Mesquity Perestrela jsou časté zmínky o ztroskotání lodi São João a vypravěč popisuje setkání s několika jeho přeživšími, z nichž někteří nemají zájem se připojit k Álvaresově výpravě a pokusit se tak dostat zpět. Popis jednoho z těchto setkání velmi připomíná popis setkání se Španěly ve *Ztroskotáních*, jenže nabízí pohled z druhé strany: „vimos sayr de hũ mato [...] hũ ajũtamẽto de cafres, que traziam antre si hũ homẽ nuu [...]; o qual se não deferẽcaua de cada hũ delles [...]“. („viděli jsme z křovin vyjít skupinu Kafrů, kteří přiváděli nahého muže [...]; ten se od nich vůbec neodlišoval [...].“) Portugalec žijící několik let s Kafry byl podle vypravěče k nerozeznání od domorodců. Jedinými prvky odlišujícími ho od ostatních byly „fala & cabelo.“ („řeč a vlasy“) Vypravěč zdůrazňuje, že Portugalec Rodrigo Tristão se změnil hlavně proto, že mezi domorodci strávil dlouhou dobu: „E por auer tres annos q[ue] andaua despido às calmas & frios daquella comarca, estaua tã mudado na cor & parecer, que nenhũa deferẽça tinha dos naturays della.“⁷⁰³ („Protože už tři roky chodil nahý a vystavoval se tak žáru slunce i zimě v těch krajích, změnila se barva jeho kůže a jeho vzezření natolik, že se od místních vůbec nelišil.“) Rodrigo Tristão na rozdíl od jiných trosečníků zmíněných v Mesquitově vyprávění příležitosti využije a k Álvaresově výpravě se přidá. Tato epizoda tedy ve vyprávění vlastně ukazuje sílu vlivu prostředí, které může

⁷⁰¹ Viz Todorov, Tzvetan. Op. cit., s. 288.

⁷⁰² Viz Prieto Calixto, Alberto. Op. cit., s. 141.

⁷⁰³ Všechny tři citace Mesquita Perestrelo, Manoel, Op. cit., kap. III, s. 31.

člověka fyzicky změnit tak, že je k nerozeznání od *místních* lidí, jak podotýká vypravěč. Motiv fyzického vzhledu trosečníka je důležitý také proto, že se obvykle objevuje v momentě, kdy je popsáno setkání trosečníka s vlastními lidmi, a stává se symbolem trosečnickovy proměny. Trinidad Barrera uvádí, že takové setkání je vždy popsáno jako leknutí lidí dvou naprosto odlišných vzezření, kteří se jeden druhému podivují.⁷⁰⁴

Bezpochyby nejznámějším případem trosečníků, kteří se museli na dlouhá léta zařadit do domorodého společenství, je případ Gonzala Guerrera a Jerónima de Aguilar. Guerro a Aguilar se plavili na karavele, která pod velením kapitána Valdivii vyrazila v roce 1511 z Dariénu a mířila do Santa Dominga a poté do Španělska, ale ztroskotala u Jamajky. Několik mužů se zachránilo na člunu, byli však zaneseni k břehům Yucatánu. Tam o osm let později dorazil Hernán Cortés, jenž o možných přeživších ztroskotání věděl od Diega Velázqueze, guvernéra Kuby.⁷⁰⁵ Guerrerův a Aguilarův příběh je velmi významný a to hned z několika důvodů. Předně jejich příběh se objevil v mnoha dobových kronikách a dalších dílech: kromě Gómary ho převyprávěl například také Bartolomé de las Casas nebo Bernal Díaz del Castillo. Jedná se tedy o příběh, jehož různá zpracování můžeme považovat za další významný intertextuální řetěz. A dále právě velký počet zpracování tohoto příběhu ukazuje také na velký význam příběhů o ztroskotáních a příběhů trosečníků. Aguilarův a Guerrerův příběh byl převyprávěn tolikrát nepochybně proto, že současníky skutečně fascinoval. Postava Gonzala Guerrera má navíc velký význam pro hispanoamerickou a obzvláště mexickou kulturu, protože se stal symbolem mestictví a protože se kolem jeho postavy vytvořil silný mýtus. Zmíněný intertextuální řetěz je živý v podstatě dodnes, protože, jak upozorňuje Rolena Adorno, i ve 20. století bylo vydáno několik děl, která Guerrerův příběh zpracovávají.⁷⁰⁶ Jedním z nich je i tzv. *Vyprávění Gonzala Guerrera (Relato de Gonzalo Guerrero)*, dílo, které mělo být sepsané v 18. století františkánským mnichem Josephem de San Buenaventura, ale jež bývá také považováno za podvrh z poloviny 20. století.⁷⁰⁷

Jelikož se zde nemohu zabývat detailní interpretací postavy Gonzala Guerrera a jeho příběhu, zaměřím se pouze na jeden motiv, který Guerrerův a Aguilarův příběh pojí s Núñezovým vyprávěním a s vyprávěními o ztroskotáních obecně, totiž na motiv měření času, o němž jsem se již zmínila v kapitole o lineární struktuře vyprávění o ztroskotáních.⁷⁰⁸

Když se Aguilar setká s Cortésovými vojáky, jedna z prvních věcí, jež ho zajímá, je, jaký je den v týdnu. Tuto scénu najdeme v mnoha dobových zpracováních příběhu. Gómara například Aguilarovu promluvu reprodukuje takto: „dixo luego en Castellano, Señores soys

⁷⁰⁴ Viz Barrera, Trinidad. „Otra vuelta de tuerca al naufragio de Pedro Serrano.“ In *Renacimiento mestizo: Los 400 años de los Comentarios reales*. Mazzotti, J. A. (ed.). Madrid-Frankfurt am Main: Iberoamericana-Vervuert, 2010, s. 22.

⁷⁰⁵ Viz Adorno, Rolena. *Polemics of Possession in Spanish American Narrative*. New Haven: Yale University Press, 2007, s. 226-227.

⁷⁰⁶ Viz tamtéž, s. 221.

⁷⁰⁷ Viz Braham, Persephone. „El feliz cautiverio de Gonzalo Guerrero.“ *Hispanic Review*, roč. 74, 2006, č. 1, s. 3-4.

⁷⁰⁸ O tomto společném motivu ve vyprávění Cabezy de Vaca a v Aguilarově příběhu se zmiňuje také Trinidad Barrera. Viz Barrera, Trinidad. Op. cit., 2010, s. 25.

Christianos? Respondierõ que si, y que eran Españoles. Alegrose tanto con tal respuesta que lloro de plazer. Pregũto si era miercoles, ca tenia vnas horas en q[ue] rezaua cada dia.⁷⁰⁹ („poté řekl španělsky, pánové, jste křesťané? A odpověděli, že ano, že jsou Španělé. Ta odpověď ho tak potěšila, že se radostí plakal. Zeptal se, jestli je středa, jelikož měl knihu hodinek, podle níž se každý den modlil.“) Podle vypravěče si tedy Aguilar nejdříve ověřil, zda je skutečně mezi svými, a poté chtěl vědět, zda podle knihy hodinek celých osm let správně počítal dny.

Podobně je scéna setkání vyličená v kronice Bartolomého de las Casas. Vypravěč nejdříve Aguilara popisuje: „desnudo como indio y del sol el cuerpo quemado, que si no fuera por las barbas, ninguna diferencia se cognoscía de ser indio o cristiano.“ („nahý byl jak indián a od slunce měl spálené tělo, kdyby neměl vousy, nebyl by mezi ním a indiány žádný rozdíl.“) Podobně jako v popisu Portugalce Rodriga Tristãa zde hraje důležitou roli nahé tělo a kůže, která změnila barvu. Vypravěč dále reprodukuje Aguilarovu otázku: „Preguntó luego si era miércoles, dijeron que no, sino domingo, el cual, aunque tenía unas horas de rezar, había en la cuenta de los días errado.“⁷¹⁰ („Zeptal se, zda je středa, řekli mu, že ne, že je neděle, on se totiž, přestože měl knihu hodinek, spletl v počítání dnů.“) I v Las Casasově verzi je tedy zopakována jedna z prvních otázek, již měl Aguilar Španělům položit. Bernal Díaz del Castillo scénu setkání popisuje poněkud odlišně a Aguilarovu otázku na den v týdnu sice nezmiňuje, přesto uvádí, že Aguilar „traía atada en la manta un bulto que eran *Horas* muy viejas.“⁷¹¹ („si nesl v přehození zabalenou starou knihu hodinek.“)

Podobný výrok, jež se týká času, najdeme i ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca v kapitole, v níž se protagonista setkává se Španěly: „y pedí que me diesen por testimonio el año y el mes y día que allí había llegado [...]“⁷¹² („požádal jsem, aby pro mne zaznamenali rok, měsíc a den, kdy jsem k nim přišel.“) Přesné datum svého zachránění také ve svém vyprávění udává Maestre Juan, jak už bylo citováno (viz s. 43).

Měření času na dny, týdny, měsíce a roky se v těchto příbězích stává jedním ze symbolů identity západního člověka. Trosečnickova izolovanost a zkušenost života v kulturně velmi odlišném prostředí je symbolizována právě otázkou na přesné datum. Ve chvíli, kdy se trosečník vrátí k západnímu měření času, vrací se také ke své kultuře. Dva různé způsoby měření času se v Núñezově vyprávění prolínají. Vypravěč líčí, jak se domorodci, a s nimi i on, řídí obdobím zrání určitých plodů, zároveň však v komunikaci se svými druhy používá dělení času na měsíce. O odlišnosti v měření času je v jeho vyprávění dokonce explicitně pojednáno: „Toda esta gente no conocían los tiempos por el Sol ni la Luna, ni tienen cuenta del mes del año, y más entienden y saben las diferencias de los tiempos cuando las frutas vienen a madurar [...]“⁷¹³ („Všichni tito lidé neměřili čas podle Slunce

⁷⁰⁹ López de Gómara, Francisco. Op. cit., sv. II, s. 19 v.

⁷¹⁰ Obě citace Las Casas, Bartolomé de. Op. cit., sv. III, kap. CXVII, s. 230.

⁷¹¹ Díaz del Castillo, Bernal. Op. cit., kap. XXIX, s. 69.

⁷¹² Núñez Cabeza de Vaca, Álvar. Op. cit., kap. XXXIII, s. 203.

⁷¹³ Tamtéž, kap. XXII, s. 160.

nebo Měsíce, nepočítají ani měsíce v roce, rozumí a znají lépe rozdílná období podle zrání plodů [...].“) Tento podstatný a zároveň dobře srozumitelný rozdíl je ve vyprávění důležitý, protože je na něm ukázána izolovanost trosečníka a také moment jeho návratu k vlastní kultuře. Jistě tedy není náhodné, že tento zdánlivý detail využívají v případě Aguilarova příběhu mnozí autoři.⁷¹⁴ Měření času, počítání dní, měsíců a roků se tak stávají atributem literárních postav trosečníků, z nichž nejslavnější je hrdina Defoeova románu z roku 1719, v němž je tento motiv také využit. Symbolickou sílu tohoto motivu však chápali a využívali už zmínění kronikáři 16. století a také samotný Cabeza de Vaca.

4.7 Vyprávění Maestra Juana o ztroskotání na mělčinách Serrana

Jak už bylo řečeno v druhé kapitole, vyprávění Maestra Juana není příliš známé a až poměrně nedávno vyšla podrobná studie, která se zabývá vztahem tohoto vyprávění k příběhu trosečníka Pedra Serrana z *Pravdivých komentářů* Inky Garcilasy, o němž bude podrobněji pojednáno.

Maestre Juan své dobrodružství prožíval přibližně ve stejné době jako Cabeza de Vaca: loď, která pod velením Pedra Cifuentes vyplula roku 1528 ze Santa Dominga a mířila na ostrov Margarita, ztroskotala na mělčinách u souostroví Serrana v západním Karibiku. Maestre Juan byl zachráněn o osm let později lodí, jež se plavila kolem a dopravila ho do Havany. Je nutno ovšem říci, že veškeré informace, které o autorovi máme, pocházejí pouze z jeho vyprávění. Vyprávění vzniklo ve Španělsku jako dopis adresovaný císaři Karlu V. a bylo publikované několikrát v 19. století, poprvé Fernándezem de Navarrete v jeho sbírce *Španělská námořní knihovna* (viz s. 28).

Podobně jako anonymní vyprávění o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca i toto vyprávění se vyznačuje velmi jednoduchým až strohým jazykem. Charakteristické jsou pro něj také časté syntézy, přeskakování dlouhých časových období a výběr klíčových momentů pro posun děje, o nichž bylo pojednáno v kapitole o autobiografických prvcích (viz s. 77). Ve své analýze vyprávění o lodi Santa Maria Giulia Lanciani upozorňovala na to, že na rozdíl od jiných autorů anonymní autor tohoto vyprávění nijak nezdůrazňuje dramatické a tragické momenty příběhu. Totéž bychom mohli říci o vyprávění Maestre Juana, kde je například bouře a vlastní ztroskotání lodi popsáno poměrně stroze: „dionos un tenporal que nos llevo ambos los mastiles de la nao con todas las velas, a la mar, y el navio se abrió de manera que mucha agua entrava en el [...]“. („Zastihla nás tak silná bouře, že odnesla oba stěžně se všemi plachtami do moře, loď se prolomila, takže do ní teklo mnoho vody [...].“) Tento popis se v podstatě skládá pouze z jasných údajů o poškození lodi, není zde žádný vypravěčský komentář, který by poukazoval na fatálnost takového poškození nebo líčil reakci

⁷¹⁴ Persephone Braham ve svém článku cituje také kroniku Diega de Landa, který danou scénu líčí velmi podobně jako Las Casas nebo Gómara. Viz Braham, Persephone. Op. cit., s. 2.

cestujících a posádky na palubě. Vypravěč dále pokračuje sdělením místa ztroskotání: „y a cabo de seis dias, miercoles, en la noche, dimos en el bajo de la Serrana [...]“⁷¹⁵ („po šesti dnech jsme ve středu v noci narazili na mělčinu Serrana [...].“)

Tyto popisy můžeme srovnat s líčením podobné situace z vyprávění o lodi Conceição. Tato portugalská loď podobně jako loď Pedra Cifuentes ztroskotala na mělčinách ovšem v Indickém oceánu v roce 1555 a trosečníci pak byli nuceni žít na pustém ostrově. O tomto ztroskotání existují dvě vyprávění, jedno napsal přeživší Manoel Rangel,⁷¹⁶ druhé je dílem neznámého jezuity, ale bylo sepsané až kolem roku 1620 (viz s. 17). Obě tato vyprávění tedy líčí velmi podobné situace jako vyprávění Juanovo. Loď Conceição na mělčiny narazila také v noci: „de noyte tres horas de antemanhã [...], foy a Nao subitamente dar em huma restinga de area [...], a gente certa do perigo, incerta do lugar aonde estavão, bradando a Deos misericordia; & acrescentando-se o terror do cazo com a escuridade da noyte [...]“⁷¹⁷ („v noci tři hodiny před úsvitem [...], loď narazila na písčinu [...], lidé si byli jisti nebezpečím, nevěděli, kde jsou, prosili Boha o milosrdenství; hrůza té situace byla o to horší, že se to stalo v tmavé noci [...].“) Je zřejmé, že v tomto vyprávění vypravěč využívá všechny okolnosti ztroskotání k tomu, aby popis situace vyzněl tragicky a aby bylo ukázáno, jak byla daná situace dramatická. Na rozdíl od Juanova vyprávění je zdůrazněna nejistota ohledně přesného místa, kde se výprava v tu chvíli nacházela, dále je zdůrazněno, že loď na mělčiny narazila v noci. Tragický rozměr tohoto okamžiku je velmi rozveden ve vyprávění přeživšího Manoela Rangela, kde se vypravěč zaměřuje především na reakci cestujících po naražení lodi na mělčiny: „chorando e pedindo misericórdia a Nosso Senhor de nossos pecados, com vozes tão altas que parecia que se fundia o Céu, e todos tínhamos aquela pela derradeira hora de nossa vida.“⁷¹⁸ („plakali jsme a prosili Boha za odpuštění našich hříchů tak nahlas, že to vypadalo, že spadne nebe, všichni jsme tu chvíli měli za poslední hodinu našeho života.“) Velmi podobná situace je tedy vyličeána v Juanově vyprávění naprosto odlišně.

Dokonce ani popisy hladovění, které bývají ve vyprávěních využity jako prvek tragiky, k tomuto efektu v Juanově vyprávění využity nejsou. Vypravěč pouze charakterizuje život na ostrově jako „vida esteril“⁷¹⁹ („chudý život“) a dále uvádí příběh muže, který si z hladu začal okusovat paže a poté zemřel. Časté jsou také zmínky o žízni a problému najít pitnou vodu na písčném ostrově, i toto téma je však zpracováno spíše v podobě popisů různých řešení, k nimž protagonista došel, nikoli jako tragický prvek: „acorde para si lloviese hazer algunos hoyos en la arena, y tome muchas pieles de lobos y aforré aquellos hoyos [...]“⁷²⁰ („rozhodl jsem se vykopat v písku jámy, kdyby přišel déšť, a vzal jsem si mnoho lachtaních

⁷¹⁵ Obě citace Maestre Juan. Op. cit., s. 18.

⁷¹⁶ V případě Rangellova vyprávění je však potřeba mít na paměti, že vyprávění se dochovalo pouze v Britově verzi, není tedy možné zjistit, zda některé pasáže nejsou Britem upravené nebo dokonce dodané z jiných textů. Proto Rangellovo vyprávění používám jen okrajově pro srovnání.

⁷¹⁷ *Relaçam do lastimozo nauvfragio da nao Conceicam chamada Algaravia a Nova*. Op. cit., s. 6.

⁷¹⁸ Rangel, Manoel. Op. cit., s. 113.

⁷¹⁹ Maestre Juan. Op. cit., s. 19.

⁷²⁰ Tamtéž, s. 19-20.

kůží a jámy s nimi vystlal [...].“ V Juanově vyprávění tak na rozdíl od jiných vyprávění o ztroskotáních nenajdeme jediný komentář, v němž by si vypravěč posteskl nad zoufalou situací.

V Rangelově vyprávění jsou také popsána různá řešení, která trosečníci vymysleli, aby získali vodu a jídlo, ale zde vypravěč neopomene situaci vylicít jako tragickou: „andávamos tão perdidos com sede que não temíamos nossa morte de outra maneira senão desta [...].“⁷²¹ („byli jsme tak ztrápení žízni, že jsme si byli jistí, jak zemřeme [...].“) Motivů hladu vypravěč v anonymním vyprávění o ztroskotání lodi Conceição využívá, aby vykreslil zubožený stav trosečníků: „começou a fome a executar nestes miraveis homês, seus crueis, & inevitaveis effeytos: já tinhamo perdida a cor do rosto, as faces escaveyradas, os olhos ecovados [...].“⁷²² („hlad začal na těch zbídačených mužích zanechávat kruté a nevyhnutelné stopy: ztratili barvu v obličeji, propadlé tváře, vpadlé oči [...].“) Žádné takové popisy v Juanově vyprávění nenajdeme. Z tohoto porovnání je tedy zřejmé, že autor zprávy o ztroskotání na mělčinách Serrana využívá mnohem méně dramatický a tragický potenciál situací, jež vypráví.

V celém vyprávění nalezneme pouze dva popisy, jež můžeme považovat za propracovanější v tomto smyslu. Jedná se o popis situace, kdy na ostrově poté, co ostatní trosečníci buď na voru odpluli, nebo zemřeli, protagonista zůstal sám s mladým chlapcem: „y el mochacho que conmigo estaba, estava tal que yo de temor que se me muriese, y el de verme tal, estavamos harto temerosos de perder el uno a el otro, porque en esto estava cierta la muerte del que quedase bibo.“⁷²³ („chlapec, který se mnou zůstal, na tom byl tak, že jsem se bál, že mi zemře, a on zas pozoroval mne, oba jsme se velmi báli, že ztratíme jeden druhého, protože to by byla jistá smrt toho, kdo by zůstal ještě živý.“) Vypravěč zde zdůrazňuje, že jeden bez druhého by trosečníci na ostrově nepřežili a vykresluje tak zoufalou situaci, kdy strach ze smrti byl spojen se strachem o život druhá.

Tragického potenciálu příběhu vypravěč také využívá v epizodě zařazené na konec vyprávění, v níž je popsáno, jak se protagonistovi zjevil ďábel (viz také s. 44 a 53) poté, co se rouhal: „estandome quexando de Nuestro Señor, diciendo que avia ocho años que estava desnudo y descalço en aquel desierto en que no avia ningun mantenimiento [...].“⁷²⁴ („Stěžoval jsem si na našeho Pána, protože už jsem byl osm let nahý a bosý v té pustině, kde nebylo žádné jídlo [...].“) Vypravěč-protagonista shrnuje svoji situaci a zdůrazňuje především čas, který už na ostrově strávil a nedostatek základních věcí. V těchto popisech tedy autor využívá tragický potenciál příběhu, ale oproti jiným vyprávěním je těchto prvků v Juanově vyprávění velmi málo. Vyprávění o ztroskotání na mělčinách Serrana je tedy, podobně jako vyprávění o ztroskotání lodi Santa Maria da Barca, charakterizováno strohým,

⁷²¹ Rangel, Manoel. Op. cit., s. 117.

⁷²² *Relaçam do lastimozo nauvfragio da nao Conçeicam chamada Algaravia a Nova*. Op. cit., s. 18.

⁷²³ Maestre Juan. Op. cit., s. 20.

⁷²⁴ Tamtéž, s. 23.

úsporným stylem bez vypravěčských komentářů, kterými by se dosáhlo většího dramatického a tragického efektu.

Kromě motivu bouře, který je však zpracován velmi úsporně, a hladu v tomto vyprávění najdeme i další motivy typické pro vyprávění o ztroskotáních, například motiv užitečnosti informací nebo motiv přeměny věcí. Vypravěč ve svém vyprávění zdůrazňuje, že informace o mělčinách, jež se mu podařilo během jeho nedobrovolného pobytu získat, předal královskému kormidelníkovi, jehož nejmenuje, a kartografovi Gutierrezovi (viz citace na s. 59). Svoji zkušenost tedy také podává jako užitečnou.

S motivem přeměny věcí jsme se setkali ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca, ve vyprávění Cabezy de Vaca nebo ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání. Podobně jako ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca nebo ve vyprávění o lodi Santa Maria da Barca tento motiv vypravěč využívá při popisu vyrábění bárky, na níž se pokusí z ostrova odplout:

yo hize con los compañeros una fragua, y los fuelles de pieles de lobos, [...] hize una sierra con algunas cosas de hierro que lleuauamos para la yglesia de Cubagua [...], de las quales hizimos clauos, [...] sus belas de cueros de lobos [...].⁷²⁵

(se svými druhy jsem udělal pec a z lachtaních kůží měchy, [...] udělal jsem pilu z nějakých železných věcí, které jsme vezli pro kostel na Kubě [...], udělali jsme z nich hřebíky, [...] plachty pro loď z kůží lachtanů [...].)

V popisech přeměny věcí je důležité především to, že jsou často zmíněny předměty, které původně měly sloužit zcela jinému účelu a jež byly v nouzi přetvořeny. V Juanově popisu jsou to železné věci určené původně pro kostel na Kubě, v popisu Manoela Rangela se jedná o meč předělaný na pilu: „foi necessário que fizéssemos uma serra [...], de uma espada a fizemos [...].“⁷²⁶ („bylo nutné udělat pilu [...], vyrobili jsme ji z jednoho meče [...].“) Popis transformace takových předmětů má nepochybně velkou symbolickou sílu: předměty původně určené do kostela jsou přetvořeny na nástroje a součástky použité při výrobě voru. Takový kontrast vyniká obzvláště v případě meče, který je atributem určitého společenského postavení a jež nositeli umožňuje bránit se i útočit, který je ovšem přeměněn na pilu. Jak už bylo řečeno, tento motiv je jedním ze společných obrazů, jež vyprávění o ztroskotáních sdílejí, a to jak španělská, tak portugalská. Nepochybně to alespoň do určité míry vychází z podobných zkušeností autorů a také ze skutečnosti, že někteří autoři, především v případě portugalských vyprávění, se mohli přímo inspirovat předchozími vyprávěními a některé motivy tedy mohli přímo přebírat (viz s. 136). Tento motiv byl však často využíván nepochybně i pro svou symboliku: aby se trosečník mohl zachránit, musí se nejdříve přizpůsobit prostředí a do určité míry transformovat, stejně jako předměty, které ztratí svoji původní formu a účel. Podobně jako motiv měření času a zmínění přesného

⁷²⁵ Tamtéž, s. 21.

⁷²⁶ Rangel, Manoel. Op. cit., s. 116.

datumu symbolizuje trosečníkův návrat k vlastní kultuře, motiv přeměny věci symbolizuje změnu, jež trosečník musí podstoupit, aby mohl přežít a zachránit se.

Juanovo vyprávění je poměrně popisné. V popisech vypravěč především líčí různé postupy, jak si lze na pustém ostrově zajistit vodu, jídlo, oheň nebo příbytek apod. Zajímavé je, že postupy nebo činnosti, jež vypravěč popisuje, často vycházejí z iniciativy protagonisty. Přestože postava protagonisty není v Juanově vyprávění rozvinuta tolik jako ve vyprávění Cabezy de Vaca nebo Manuela Álvarese, skutečnost, že je to právě protagonista, kdo dává impuls téměř ke všem dějům a změnám, je prvkem poměrně výrazným. Již jsem citovala dva úryvky ze začátku příběhu, v nichž je popsáno, jak protagonista nejprve zabije několik nepřátelských indiánů ještě před samotným ztroskotáním a po ztroskotání jako první doplave na ostrov a poté pomocí lana pomůže několika lidem dostat se z lodi na ostrov (viz s. 74). Vypravěč dále líčí, jak například rozdělal oheň: „estuve dos meses sin fuego, y visto quel ynvierno venia, [...] acorde de hazer una balsa, [...] y capuzandome algunas veces halle un gijarro con el qual hize fuego [...]“⁷²⁷ („dva měsíce jsem byl bez ohně, když jsem viděl, že se blíží zima, [...] udělal jsem si vor, [...] a několikrát jsem se potopil a našel kamen, s nímž jsem rozdělal oheň [...].“) Tyto pasáže jsou tedy vždy uvedeny úvahou protagonisty nad vlastní situací a poté je vyličeena akce, k níž protagonista úvahami došel, přičemž vypravěč nikdy nezmiňuje svého druha, mladého chlapce, který s ním v té době měl na ostrově ještě být. V druhé části vyprávění, kdy protagonista na ostrově žije s mužem, který za ním připlul z nedalekého ostrova, se perspektiva mění na první osobu množného čísla, přesto i zde má protagonista výjimečné místo, protože právě on v noci uvidí a několikrát uslyší d'ábla, který se na ostrově zjeví. Zaměření na protagonistu je tedy poměrně výrazným rysem Juanova vyprávění.

Právě epizoda s d'áblem je bezpochyby nejpropracovanější částí vyprávění, tedy pasáží, která se svým zpracováním nejvíce přibližuje krásné literatuře. Scéna je uvedena zdánlivě poklidným obrazem ze života trosečníka, který právě „estaua asentado a la sonbra de nuestra casilla, haziendo un anzuelo, estandome quexando de Nuestro Señor [...]“ („seděl jsem před naší chýší a připravoval návnadu a stěžoval si na Našeho Pána [...].“) Jak už bylo řečeno, d'ábel se protagonistovi zjevil, protože se rouhal a chtěl, aby ho z ostrova vysvobodil d'ábel, když Bůh mu pomoci nemůže (viz citace na s. 44).

Ďábla, kterého viděl, vypravěč charakterizuje jako „de una forma peor de la que con que le pintan.“⁷²⁸ („vypadal hůř, než jak ho malují.“) Ďábel, kterého chce vypravěč zpodobnit, má být tedy děsivější než d'ábel na běžných obrazech. V popise d'ábla vypravěč kombinuje lidské a zvířecí prvky: „con una nariz muy roma, [...] y los pies como grifo y las alas como de murcielago, y las piernas propias de onbre, y los cabellos muy negros, con dos cuernos no muy grandes [...]“⁷²⁹ („měl placatý nos, [...] chodidla jako gryf a křídla jako netopýr a nohy jako člověk, velmi černé vlasy a dva ne moc velké rohy [...].“) Epizoda

⁷²⁷ Tamtéž, s. 20.

⁷²⁸ Obě citace tamtéž, s. 23.

⁷²⁹ Tamtéž, s. 23-24.

také symbolicky končí tím, že protagonista poté, co d'ábla křížem zahnali, ještě dvakrát ucítí jeho přítomnost: „despues de ay a quinze dias me tomo de noche un muy gran espanto, y no vi nada sin que oy pisadas y no vi nada; dos vezes me tomo ansi espanto de noche, no viendo nada.“ („po patnácti dnech mne v noci přepadl hrozný strach, nic jsem však neviděl, jen jsem slyšel kroky; dvakrát mne taková hrůza přepadla, ale nic jsem neviděl.“) Zdůrazňuje se tedy především to, že se *leknutí* odehrálo vždy v noci a také, že přestože byly slyšet kroky, nebylo nic vidět. Dáblovu přítomnost protagonista na ostrově tedy cítí symbolicky třikrát. Ihned po této epizodě vypravěč pokračuje zcela v jiném duchu: „Sabra vuestra merced que de los huevos de tortugas [...], toda la clara del huevo [...] se torna agua.“⁷³⁰ („Vaše Milost možná ví, že z bílku želvích vajec [...], se stává tekutina.“) Po této epizodě se vypravěč vrací ke strohému popisnému stylu, aby vylíčil, jak se dají zužitkovat želví vajíčka. Epizoda s d'áblem je zde tedy skutečně ojedinělým prvkem a pro Juanovo vyprávění je typické, že na ni není nijak navázáno, tedy není dále nijak využita nebo rozvinuta, zůstává skutečně anekdotou a vyprávění se vrací k popisnému stylu.

Epizoda s d'áblem je jedním z prvků, jež spojují Juanovo vyprávění s příběhem Pedra Serrana z Garcilasových *Pravdivých komentářů*. Na podobnost příběhů Maestre Juana a Pedra Serrana upozornil už v roce 1929 Lesley Byrd Simpson,⁷³¹ který Juanovo vyprávění přeložil do angličtiny. Přestože bychom se mohli domnívat, že podobnosti v obou příbězích jsou dané prostě tím, že pobyt dvou lidí na dvou pustých ostrovech bude nutně velmi podobný, zdá se, že mezi těmito dvěma vyprávěními existuje hlubší souvislost.

Inca Garcilaso Serranův příběh vypráví v osmé kapitole první knihy svých *Pravdivých komentářů*, ale už v sedmé kapitole na tento příběh upozorňuje a uvádí, že „es un caso historial de grande admiración.“⁷³² („je to velmi podivuhodný historický případ“) Serranův příběh tedy autor považuje za významný svou neobvyklostí a využije ho ke zpestření osmé kapitoly, jak sám uvádí „porque este capítulo no sea tan corto.“⁷³³ („aby tato kapitola nebyla tak krátká.“) O Pedru Serranovi z Inkova vyprávění víme, že ztroskotal na mělčinách Serrana a doplaval na pustý ostrov, kde strávil nejprve čtyři roky sám a poté další tři s jiným trosečníkem, který za Pedrem doplaval na kusu dřeva. Inca Garcilaso také uvádí, že ostrovy Serrana byly pojmenovány právě po tomto trosečníkovi. Dále zmiňuje svůj zdroj, jímž měl být jistý Garci Sánchez de Figueroa, který Pedra Serrana poznal a příběh později vyprávěl autorovi. Inca Garcilaso tedy využívá prvku očitého svědectví, který má vyprávěnému příběhu zaručit pravdivost.

Příběhy obou trosečníků jsou skutečně až překvapivě podobné, podle obou vyprávění navíc Pedro y Juan žili zřejmě na tomtéž souostroví. Jak uvedl už Simpson, podobnosti čtenáře musí nutně přivést na myšlenku, zda se ve skutečnosti nejedná o příběh pouze jednoho člověka.⁷³⁴

⁷³⁰ Tamtéž, s. 24.

⁷³¹ Viz Simpson, Lesley Byrd. Op. cit., s. 369.

⁷³² Vega, Inca Garcilaso de la. *Comentarios reales*, ed. cit., kniha I, kap. VII, s. 21.

⁷³³ Tamtéž, kniha I, kap. VIII, s. 23.

⁷³⁴ Viz Simpson, Lesley Byrd. Op. cit., s. 369.

Domingo Ledezma ve své studii cituje Fernándeze de Navarreta, který na podobnost obou příběhů upozornil už před Simpsonem v polovině 19. století a poprvé je označil za příběh jedné osoby.⁷³⁵ Ledezma si všímá zásadních podobností v ději a obsahu obou příběhů a dochází k závěru, že se skutečně jedná o „dvě vyprávění se společným historickým základem.“⁷³⁶ V obou vyprávěních je skutečně mnoho podobností: oba protagonisté na svůj ostrov doplavou, oba ze začátku pijí krev ulovených zvířat, oba se potápí v moři, aby získali oblásky potřebné k rozdělení ohně, oba mají nůž, snaží se schraňovat dešťovou vodu, rozdělavají ohně, aby na sebe upozornili loď plující kolem, rozdělaný oheň však v obou vyprávěních nejdříve přiláká dalšího trosečníka. V obou příbězích je navíc zmíněno, že trosečník svůj příběh vyprávěl císaři. Podle tvrzení Inky Garcilasa měl Pedro Serrano svůj příběh císaři vyprávět osobně v Německu, Maestre Juan svůj dopis prezentuje jako vyprávění, jež si císař vyžádal: „Por hazer lo que buestra merced me mando [...]“⁷³⁷ („Abych splnil to, co mi Vaše Milost přikázala [...].“) Je jisté, že obsahové podobnosti by samy o sobě zřejmě nestačily k tomu, abychom mohli obě vyprávění považovat za dvě různá zpracování téhož skutečného příběhu, ale jak podotýká Ledezma, příběh Pedra Serrana a Maestre Juana se navíc odehrává na tomtéž místě a odpovídá i čas, jenž oba na ostrově strávili.⁷³⁸ Odlišné jméno trosečníka Ledezma považuje za Inkovovu invenci.

Zdá se tedy, že je skutečně velmi pravděpodobné, že se jedná o dvě vyprávění líčící tytéž skutečné události. Nicméně nezávisle na tom, zda na tento předpoklad přistoupíme, nebo ne, můžeme obě vyprávění porovnat už jen z toho důvodu, že ač je v nich líčen tentýž (nebo velmi podobný) příběh, je v nich také mnoho zajímavých rozdílů ve způsobu vyprávění.

Juanovo vyprávění je psáno strohým, úsporným jazykem a na rozdíl od většiny vyprávění o ztroskotáních v něm není zdůrazněn tragický rozměr příběhu. To je také jeden z prvků, který toto vyprávění odlišuje od Inkova vyprávění o osudu Pedra Serrana. Vypravěč Serranova příběhu naopak hned na počátku tvrdí, že Pedro byl „desconsoladísimo“ („zkroušený“), a uvádí, že „pasó la primera noche llorando su desventura [...]“⁷³⁹ („první noc proplakal nad svým neštěstím [...].“) Za prvek zdůrazňující tragiku příběhu můžeme také považovat popis toho, jak Pedro pozoroval proplouvající loď, které ale na jeho ohně nereagovaly: „no osaban llegar donde él estaba y se pasaban de largo, de lo cual Pedro Serrano quedaba tan desconsolado que tomara por partido el morir se y acabar ya.“⁷⁴⁰ („neodvážili se doplout až k němu a pokračovali dále, to Pedra Serrana tak zarmoutilo, že se přiklonil k tomu zemřít a už se vším skoncovat.“) Tento motiv v Juanově příběhu zcela chybí. Zoufalá situace, která trosečníka přivedla k myšlenkám na sebevraždu, je však však

⁷³⁵ Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 35.

⁷³⁶ Tamtéž, s. 41: „dos relatos con una base histórica común.“

⁷³⁷ Maestre Juan. Op. cit., s. 16.

⁷³⁸ Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 39.

⁷³⁹ Vega, Inca Garcilaso de la. *Comentarios reales*, ed. cit., kniha I, kap. VIII, s. 23.

⁷⁴⁰ Tamtéž, kniha I, kap. VIII, s. 25.

vyřešena „zásahem prozřetelnosti,“ jak uvádí Barrera,⁷⁴¹ protože se k Pedrovi dostane další trosečník.

Zde je také oproti Juanově vyprávění zajímavě obměněna epizoda se zjevením d'ábla. Protagonista Inkova příběhu je totiž zpočátku přesvědčen, že jeho nový druh je pouze zjevením, jímž ho chce d'ábel oklamat: „Serrano imaginó que era el demonio que venía en figura de hombre para tentarle [...]. El huésped entendió que Serrano era el demonio en su propia figura [...].“⁷⁴² („Serrano si pomyslel, že je to d'ábel, který ho v lidské podobě přichází pokoušet [...]. Návštěvník si naopak pomyslel, že Serrano je d'ábel ve vlastní podobě [...].“) Shledání obou trosečníků je tedy provázeno leknutím, které je, jak jsme viděli, jedním z motivů zdůrazňujících v momentě setkání proměnu a odlišnost trosečníků (viz s. 170). V Juanově vyprávění je d'ábel zahnán procesím s křížem, jež trosečníci po ostrově vykonají. Zde vypravěč uvádí, že nový trosečník se přesvědčil, že Pedro není d'ábel pouze, když slyšel, že se Pedro modlí. V obou případech tedy od d'ábla odpomůže Bůh, Ledezma navíc ukazuje, že v obou vyprávěních se d'ábel zjevuje ve chvíli, kdy trosečnickova víra zakolísá:⁷⁴³ Maestre Juan přímo prosí d'ábla o pomoc a rouhá se, Pedro Serrano ze zoufalství dojde k úvahám o sebevraždě.

V Inkově vyprávění se objevuje motiv hádky, která oba trosečníky na čas odloučí, který v Juanově vyprávění nenajdeme. Ve vyprávění Maestre Juana je několikaleté soužití obou trosečníků líčeno v podstatě jako harmonické, naopak rozkol, který líčí Inca Garcilaso, můžeme považovat za další prvek, jímž je rozšířen dramatický potenciál příběhu.

V Juanově příběhu je fantastický prvek zastoupen popisem d'ábla, v Inkově zpracování najdeme epizodu, v níž je vyličen Pedrův boj s obrovskými želvami: „Con las muy grandes no se podía valer para volverlas de espaldas porque le vencían de fuerzas, y aunque subía sobre ellas para cansarlas y sujetarlas, no le aprovechaba nada, porque con él a cuestras se iban a la mar [...].“⁷⁴⁴ („Na velké želvy nestačil, aby je obrátil na záda, protože byly silnější, a i když si na ně vylezl, aby je držel a unavil, nebylo to nic platné, protože i s ním na zádech odcházely do moře [...].“) Obrovské želvy, jež protagonista nemohl přemoci, můžeme považovat za fantastický motiv, příbuzný popisům mořských příšer ze středověkých cestopisů.

Co se motivů a prvků týče, asi nejpodstatnějším a často komentovaným rozdílem mezi oběma vyprávěními je absence popisů fyzického stavu a vzhledu trosečníků v Juanově vyprávění. V Inkově vyprávění se totiž jedná o motiv velmi významný. Ve vyprávění Maestre Juana v popise setkání trosečníků s lidmi z lodi, jež je po osmi letech zachránila, dokonce zcela chybí motiv leknutí a překvapení nad vzhledem trosečníků. Vypravěč pouze naznačuje překvapení Pedra de Alvarado, guvernéra Kuby, s nímž se setkali v Havaně, který „vio nuestra manera de atavio, y luego del maestre fue ynformado de nuestra vida.“⁷⁴⁵ („viděl,

⁷⁴¹ Barrera, Trinidad. Op. cit., 2010, s. 27: „un giro providencial en el relato.“

⁷⁴² Vega, Inca Garcilaso de la. *Comentarios reales*, ed. cit., kniha I, kap. VIII, s. 25.

⁷⁴³ Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 41.

⁷⁴⁴ Vega, Inca Garcilaso de la. *Comentarios reales*, ed. cit., kniha I, kap. VIII, s. 24.

⁷⁴⁵ Maestre Juan. Op. cit., s. 23.

jak jsme ustrojeni a loďmistr ho pak informoval o našem životě.“) Motiv překvapení, který podle Barrery v popisech setkání trosečníků s jejich zachránci symbolizuje odlišnost jedněch od druhých (viz s. 170), zde není plně rozvinut a využit. Tento motiv, jak jsme viděli, je důležitý ve vyprávění Cabezy de Vaca, v různých zpracováních příběhu Jerónima de Aguilar a také ho najdeme v Mesquitově vyprávění v epizodě o zachránění trosečníka Rodriga Tristãa.

V Inkově vyprávění se motiv překvapení a úleku objevuje nejprve při popisu setkání nového trosečníka s Pedrem Serranem a znovu se vrací na konci vyprávění: oba trosečníci, když vidí, že se k nim blíží člun, raději se začnou hned modlit, aby bylo jasné, že nejsou ďáblové. Na obraze trosečníka, jež Inca vytváří, je nejdůležitější popis vlasů, vousů a chlupů: „le creció el vello de todo el cuerpo tan excesivamente que parecía pellejo de animal, y no cualquiera, sino el de un jabalí; el cabello y la barba le pasaba de la cinta.“⁷⁴⁶ („chlupy na těle mu vyrostly tak, že vypadaly jako zvířecí srst a to ne ledajaká, ale jako srst divokého prasete; vlasy a vousy mu sahaly pod pás.“) Trosečník se tedy podobá spíše zvířeti než člověku. Trinidad Barrera v již citovaném článku upozorňuje na to, že vousy nejprve odlišují Španěly od indiánů, ale zároveň dlouhé vousy a vlasy zase symbolizují proměnu trosečníka a odlišují ho od jeho zachránců.⁷⁴⁷ Tak je tento motiv využit například ve vyprávění Cabezy de Vaca. Inca Garcilaso však motiv fyzické proměny trosečníka ve svém vyprávění dovádí téměř až do roviny fantastického prvku:

después de haber visto al Emperador se habían quitado el cabello y la barba y dejándola poco más corta que hasta la cinta, y para dormir de noche se la entrenzaba, porque, no entrenzándola, se tendía por toda la cama y le estorbaba el sueño.⁷⁴⁸

(poté, co viděl císaře, si ostříhal vlasy a vousy a nechal si je trochu kratší než po pás, před spaním si je splétal, protože kdyby to neudělal, rozprostřely by se po celé posteli a rušily ho ze spaní.)

Podle vypravěče se tedy trosečník po návratu částečně přizpůsobil, jeho vzhled a chování jsou však stále neobvyklé a odlišné. Inkův popis Serranova výstředního vzhledu a běžné každodenní situace, která je však protagonistovým vzhledem ovlivněná a proměněná, připomíná magický realismus.

V Inkově vyprávění s trosečnickovým vzhledem souvisí popis fascinace, již Pedro Serrano vzbuzuje: „Por todos los pueblos que pasaba [...] (si quisiera mostrarse) ganara muchos dineros.“ („Ve všech vesnicích, jimiž procházel, [...] by vydělal hodně peněz, pokud by se chtěl ukázat.“) Trosečník si schválně ponechává svůj neobvyklý vzhled, protože díky němu může získat prostředky na živobytí: „la Majestad Imperial, habiéndolo visto y oído,

⁷⁴⁶ Vega, Inca Garcilaso de la. *Comentarios reales*, ed. cit., kniha I, kap. VIII, s. 25.

⁷⁴⁷ Viz Barrera, Trinidad. Op. cit., 2010, s. 21.

⁷⁴⁸ Vega, Inca Garcilaso de la. *Comentarios reales*, ed. cit., kniha I, kap. VIII, s. 26.

le hizo merced de cuatro mil pesos de renta [...].⁷⁴⁹ („jeho císařská Milost, když ho viděla a slyšela, mu milostivě udělila důchod tisíc pesos [...].“)

Jedná se tedy o významnou proměnu motivu *užitečnosti* trosečníka a jeho vyprávění: Pedro Serrano místo užitečných informací nebo misionářských úspěchů, které přinesl Cabeza de Vaca, nabízí pouze svůj fascinující vzhled a příběh. Serrano se nemůže na rozdíl od Aguilara stát ani tlumočnickem a, jak podotýká Crovetto, Inca Garcilaso na rozdíl například od Gómary ve svých *Pravdivých komentářích* nehledá žádný způsob, jak trosečníkův osud vykreslit a obhájit v kontextu španělské dobytelské mise (srov. s Gómarovou interpretací osudu Jerónima de Aguilar na s. 66).⁷⁵⁰ V tomto smyslu se tedy Inkovo vyprávění liší i od vyprávění Maestra Juana. V něm totiž vypravěč popisuje nebezpečné mělčiny a zdůrazňuje, že tyto *užitečné* informace předal královskému kartografovi. Juanovo vyprávění je tedy na rozdíl od vyprávění Pedrova interpretováno jako užitečné.

V Inkově vyprávění trosečníkův osud již tedy není ani trestem, který Bůh seslal na hříšníky, trosečnickovi není ani projevna žádná zvláštní milost, již by Bůh odměnil silnou víru, neodehraje se žádný zázrak, po návratu trosečník ani jeho vyprávění nepřináší nic užitečného, Pedro Serrano pouze fascinuje svým zjevem. Trosečníkův osud tedy nijak nezapadá do kontextu conquisty, je to v podstatě pouze náhodný, nešťastný osud, který je zásadně nepodobný jiným příběhům své doby. Jedná se tedy o naprostou proměnu interpretace trosečnickova osudu. Významné pochopitelně je, že tuto odlišnou perspektivu najdeme právě v kronice mestice Inky Garcilasa, která inckou říši a její dobytí popisuje z poněkud odlišné pozice. Podrobný rozbor souvislostí mezi příběhem Pedra Serrana a Inkovou interpretací conquisty by byl tématem pro zajímavou studii. Je nicméně jisté, že Inkův přístup k příběhu Pedra Serrana, jenž je líčen prostě jako výjimečný osud, který stojí za to vyprávět, přibližuje toto krátké vyprávění k chápání lidského osudu v románu. Jak jsme viděli, Inkovo zpracování Pedrova příběhu je navíc od Juanova vyprávění odlišné v tom, že rozvádí některé prvky, které v Juanově vyprávění nejsou využity, Inkovo zpracování je tedy bohatší o některé dramatické momenty nebo tragický nádech a můžeme tedy říci, že Inkův příběh má více prvků, jež ho více než Juanovo vyprávění přibližují k narativnosti výpravné prózy.

Příběh Maestra Juana a Pedra Serrana, který je pravděpodobně příběhem jednoho a téhož muže, se objevil také v několika dalších kronikách. Domingo Ledezma uvádí, že Antonio Herrera ve své kronice z roku 1601 poměrně věrně přepisuje Juanovo vyprávění, zřejmě tedy měl přístup k rukopisu; tento příběh měl zpracovat také Fernández de Oviedo v poslední knize svých *Dějin*, tedy v *Knize ztroskotání*, z této kapitoly se však zachoval pouze název.⁷⁵¹ Serranův příběh v Inkově podání znal také anglický filosof John Locke, jenž ho využil

⁷⁴⁹ Všechny tři citace tamtéž.

⁷⁵⁰ Viz Crovetto, Pier Luigi et al., „El naufragio en el Nuevo Mundo: de la escritura formularizada a la prefiguración de lo novelesco.“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, ss. 205-218.

⁷⁵¹ Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 36-37.

ve svých *Dvou pojednáních o vládě* z roku 1689.⁷⁵² Otázkou, která se samozřejmě nabízí, je zda Serranův a Juanův příběh mohl být inspirací Daniela Defoea. Nad touto možností uvažuje Simpson, ale dochází k závěru, že to není pravděpodobné, Fernández de Navarrete, jehož cituje Ledezma, naopak Pedrův příběh považuje za Defoeův přímý inspirační zdroj.⁷⁵³ David Fausset ve studii, jež se otázkou skutečné historické události, z níž mohl Defoe vycházet, detailně zabývá, uvádí, že bezprostřední inspirací pro Defoea byl případ skotského námořníka Alexandera Selkirka, který ztroskotal roku 1704 na tichomořském ostrově Juana Fernándeze. Faussett však také poukazuje na to, že Defoe mohl znát celou řadu jiných podobných případů a mezi nimi uvádí právě příběh Pedra Serrana z Inkových *Komentářů*.⁷⁵⁴ Příběh Pedra Serrana a Maestra Juana je tedy dalším příkladem zajímavého a spleitého intertextuálního řetězu.

4.8 Charakteristika vyprávění o ztroskotáních

Detailní rozbor sedmi vyprávění o ztroskotáních ukázal, že zkoumaná díla spojuje mnoho témat, motivů a také postupů. Portugalská vyprávění o ztroskotáních na sebe často přímo navazovala, společné motivy a témata mohou být tedy výsledkem vlivu prvních vyprávění na vyprávění pozdější. Nicméně je nepochybné, že i španělská a portugalská vyprávění o ztroskotáních vykazují mnoho společných znaků, a to i přesto, že neexistují žádné spolehlivé údaje o možném vlivu španělských vyprávění, která jsou starší, na vyprávění portugalská. Lze se domnívat, že společná témata, motivy a postupy vycházejí z podobných zážitků autorů na nezdařených dlouhých cestách do vzdálených oblastí, na druhou stranu jsou některé motivy jistě dědictvím literární tradice, především středověkých cestopisů.

Studovaná španělská i portugalská vyprávění o ztroskotáních lze řadit k cestopisným a částečně autobiografickým dílům. Cestopisný a autobiografický princip se z našeho pohledu jeví jako paralelní, ve vyprávěních o ztroskotáních se tedy oba principy mísí: v některých mají autobiografické případně automytizující prvky stejnou váhu jako prvky cestopisné, v jiných jsou autobiografické prvky méně hojné. Jako nejspравnější se tedy nabízí označit je za zvláštní druh cestopisů ličící nezdařené zámořské plavby, v nichž popisy útrap a nesnází, jež musí protagonista přežít, souvisí s autobiografickými nebo automytizujícími prvky, které mohou být velmi výrazné.

V jedné ze svých studií nabízí Maria Alzira Seixo typologii vyprávění o ztroskotáních (viz s. 140) založenou na třech charakteristických druzích diskursu, které se ve vyprávěních různě mísí, ale z nichž jeden v každém vyprávění převažuje. Jedná se o popisný typ vyprávění,

⁷⁵² Viz Buffington, Nancy. „Conquering Histories: The Historical Romances of Robert M. Bird.“ *Modern Language Studies*, roč. 30, 2000, č. 2, s. 105.

⁷⁵³ Viz Ledezma, Domingo. Op. cit., s. 35.

⁷⁵⁴ Viz Faussett, David. *The Strange and Surprising Sources of Robinson Crusoe*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1994, s. 4.

o vyprávění s převažujícím tragickým diskursem a o typ vyprávění, v nichž převládá moralizující a poučný diskurs. Tato typologie se jeví jako poměrně přesná: ze studovaných vyprávění bychom k popisnému typu mohli zařadit vyprávění Gaspara Afonsa (jež má ovšem i výraznou složku poučnou), vyprávění Maestra Juana (jež obsahuje mnoho popisů-návodů na přežití na pustém ostrově), částečně vyprávění Cabezy de Vaca; k typu vyprávění s převažujícím tragickým diskursem, jenž, jak jsme viděli, souvisí s kolektivní perspektivou některých příběhů, by bezpochyby patřila vyprávění o ztroskotání galeony São João a Mesquitovo vyprávění o lodi São Bento, částečně také Luísovo vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání; poučnému a moralizujícímu typu by odpovídalo Luísovo vyprávění a částečně také vyprávění Manuela Álvarese a Gaspara Afonsa. Anonymní vyprávění o lodi Santa Maria da Barca bychom z této typologie však museli vynechat, protože toto vyprávění je výjimečné tím, že v něm nejsou plně rozvinuty ani tragické ani popisné prvky.

Ve zmíněné typologii se však nijak neodráží autobiografický princip příběhů a skutečnost, že nejvýraznějším prvkem některých z nich je skutečně automytizace nebo autopropagace, pokud použijeme již citovaný termín Giulie Lanciani. Dle mého názoru by tedy bylo na místě zmíněnou typologii doplnit o druh vyprávění s převažujícím automytizujícím diskursem, k němuž by patřilo především Álvaresovo a Núñezovo vyprávění; viděli jsme však, že prvky zdůrazňující výjimečnou úlohu vypravěče-protagonisty se vyskytují i v dalších vyprávěních (Gaspara Afonsa, Maestra Juana).

Vyprávění o ztroskotáních tedy vytvářejí jakousi škálu příběhů, které jsou si velmi podobné obsahem, motivy i tématy, jež se v nich objevují, liší se však tím, zda v nich převažuje perspektiva tragického rozměru událostí, zda autor chtěl především varovat a příkladem poučit čtenáře, zda chtěl poukázat na své zásluhy a činy, nebo zda chtěl především popsat navštívené území. Skutečnost, že vyprávění se vzájemně velmi podobají, ale také se odlišují, a vytváří jistou škálu, se zdá být zvláště významná pro portugalská vyprávění o ztroskotáních, jichž bylo skutečně mnoho. Portugalská vyprávění se těšila obrovské popularitě, podobnosti mezi jednotlivými vyprávěními mohou tedy také odpovídat tomu, co čtenáři od těchto příběhů očekávali.⁷⁵⁵ Jisté prvky se v nich mohou opakovat právě proto, že čtenáři na ně byli zvyklí a očekávali je. Na druhou stranu právě odlišnosti jednotlivých vyprávění, tedy obměny v rámci určitého modelu, mohly také přispět k jejich popularitě, protože ačkoli se ve vyprávění ličí velmi podobné události, je až překvapivé, jak se jednotlivá vyprávění od sebe liší.

Poetiku portugalských vyprávění o ztroskotáních popsala Giulia Lanciani a založila ji na rozčlenění vyprávění na dějové jednotky, jež jsou všem příběhům společné. Kromě společných dějových jednotek pak vyprávění podle Lanciani obsahují vložené epizody, v nichž se nejvíce projevuje originalita každého vyprávění a invence autorů (viz výše s. 36 a s. 54). Se závěry Giulie Lanciani pracuje mnoho portugalských literárních vědců zabývajících se tímto tématem, k tomuto přístupu lze však vyslovit i výhrady. Jak už bylo

⁷⁵⁵ Viz Herrero Massari, José Manuel. Op. cit., 1997, s. 646.

řečeno, rozdělení vyprávění na dějové jednotky se zdá být příliš popisné, protože dějové jednotky logicky odpovídají jednotlivým úsekům cest, navíc tato charakteristika vyprávění o ztroskotáních sice vypovídá o tom, co je vyprávěno, ale méně už o tom, jak je to vyprávěno. Na sledu dějových jednotek lze tedy dobře pozorovat, že cesta a její lineární rozvoj je principem, jenž vyprávění strukturuje, ale na celou poetiku těchto vyprávění nestačí.

Vyprávění o ztroskotáních totiž kromě společných dějových jednotek, které odpovídají obsahu vyprávěného, také charakterizují některé postupy, tedy způsob, jak jsou události vyprávěny, s těmito postupy pak dále souvisí některé prvky a motivy, které jsou vyprávěním společné. Jedná se především o postup, který bychom mohli nazvat dramatizací vyprávěných událostí, tedy využívání dramatického a tragického potenciálu příběhů a rozvinutí tragických a dramatických prvků. S tímto postupem nebo principem se setkáme ve všech analyzovaných vyprávěních (výjimku však opět představuje vyprávění o lodi Santa Maria da Barca a částečně také vyprávění Maestra Juana). Právě se zdůrazňováním dramatického a tragického rozměru událostí ve vyprávěních souvisí motivy a popisy bouří, stavu lodí, hladu a kanibalismu. Jak jsme viděli, tyto popisy bývají často hyperbolické: bouře bývají líčeny jako *nejhorší*, jaké kdy na moři byly, stav lodí nebo trosečníků jako *politováníhodní* a pohled na ně jako *strašný*. Dramatický a tragický potenciál takových popisů je tedy využit i díky přehánění a používání některých přídavných jmen, jež se ve vyprávěních neustále opakují.

Rozbor sedmi vyprávění také ukázal, že ztroskotání, přestože je tragické, bývá téměř vždy chápáno a popsáno jako trest za hříchy jednotlivce nebo všech členů výpravy. Ztroskotání tedy tímto způsobem nabývá významu, není pouhou nešťastnou nespravedlivou nehodou. Právě líčení ztroskotání z perspektivy trestu je dalším postupem, který tato vyprávění charakterizuje. S trestem navíc také souvisí odměna pro kající se, nevinné nebo osoby silné víry v podobě zázraků a záchránění. Jestliže ztroskotání je tedy ve vyprávění interpretováno jako trest, je v něm také vždy postava, skrze níž se projevuje Boží milost nebo jejíž pomocí Bůh koná zázraky: taková je postava Leonor ve vyprávění o Sepúlvedově ztroskotání, kapitán Albuquerque v Luísově vyprávění, kapitán lodi Santa Maria da Barca (ovšem především v Coutově zpracování příběhu, viz s. 120), Manuel Álvares a Cabeza de Vaca. S perspektivou trestu souvisí také motiv předzvěsti, který se v některých vyprávěních objevuje, protože i díky tomuto motivu ztroskotání nabývá na významu: neštěstí bylo předpovězeno a poté se odehrálo, není tedy náhodnou nehodou. Díky tomuto postupu, kdy ztroskotání je interpretováno a popsáno jako trest, dostávají nešťastné události význam a také se díky této perspektivě otevírá prostor pro protagonistu, který bude obdařen zvláštní Boží milostí a díky ní bude překonávat nesnáze a pomáhat druhým.

Giulie Lanciani otázku protagonisty ve své poetice vyprávění o ztroskotáních nijak nezohledňuje, přesto se jedná o prvek velmi podstatný. Jak už bylo řečeno, ne ve všech vyprávěních je postava výjimečného hrdiny stejně výrazná, v některých vyprávěních je tento rys hrdiny pouze naznačen (například v případě kapitána lodi Santa Maria z anonymního vyprávění, nebo v případě protagonisty-vypravěče Maestre Juana), v jiných vyprávěních je ale

protagonista skutečně klíčový. Protagonista, který vykonává výjimečné skutky a představuje osobu vyvolenou přežít a zachránit druhé, může být totožný s vypravěčem, jako je tomu v Núñezově a Álvaresově vyprávění, částečně také ve vyprávění Gaspara Afonsa, může se ovšem jednat také o postavu jinou, jako v Luísově vyprávění, kde skutečným hrdinou příběhu je kapitán Albuquerque. Tito protagonisté se vyznačují silnou vírou, schopností přežít všechny nesnáze a navíc pomáhat druhým. Jak už bylo řečeno, jedná se o model křesťanského hrdiny (viz s. 135), který může připomínat i protagonisty rytířských románů.

Na druhou stranu vyprávění o ztroskotáních přinášejí i jiný typ hrdiny, jak uvádí ve své studii Maria José Paredes (viz s. 121), totiž hrdinu, který se bojí, váhá, nedokáže se rozhodovat sám nebo prosí o pomoc, nepředstavuje tedy neomylného vůdce s neotřesitelnou vírou v Boha. Takové rysy má kapitán Sepúlveda z vyprávění o galeoně São João, kapitán lodi Santa Maria da Barca ovšem ve verzi publikované v Britově sbírce nebo zestárlý kapitán d'Álvarez v Mesquitově vyprávění, který během putování do Mosambiku zemře. Významné přitom je, že tento typ protagonisty nebo významné postavy se objevuje v těch vyprávěních, kde je důležitá kolektivní perspektiva příběhu a v nichž zároveň převládá tragický diskurs: jako by se tragický rozměr vyprávění promítl i do postav kapitánů, kteří s tímto rozměrem vyprávění svými činy korespondují. Protagonista prvního typu, tedy křesťanský hrdina téměř epického ražení, se ve vyprávěních objevuje, pokud převládá poučný diskurs, protože v tom případě může protagonista svými skutky být příkladem a příběh tak může sloužit k poučení, a dále pokud ve vyprávění převládá automytizující diskurs, protože v tom případě chce autor upozornit především na svoje zásluhy a vytváří tedy protagonistu, který má být jeho obrazem.

Maria José Paredes sice uvádí, že vyprávění o ztroskotáních přinášejí především protagonistu druhého typu, který představuje člověka jako bytost rozporuplnou, toto tvrzení se však nezdá zcela správné. Jak je zřejmé z předchozích kapitol i z výše uvedených výčtů, v analyzovaných vyprávěních o ztroskotáních přece jen převažuje první typ hrdiny, který odpovídá modelu křesťanského rytíře.

S tím také souvisí problematika charakterizování vyprávění o ztroskotáních jako děl obsahujících demytizující diskurs. Jak bylo mnohokrát zmíněno a citováno, jeden z přínosů vyprávění o ztroskotáních bývá spatřován v tom, že představují protipól k dílům oslavujícím zámořské plavby a dobývání cizích území, protože na expanzi je v nich nahlíženo z jiné perspektivy. Vyprávění o ztroskotáních jsou z tohoto pohledu skutečně poměrně výjimečná v kontextu děl 16. století zabývajících se expanzí. Jak jsme viděli, v portugalských vyprávěních autoři velmi často hovoří o chamtivosti a vidině zbohatnutí, jež mnohé motivuje k podniknutí dalekých cest, aniž by si uvědomovali jejich rizika. Autoři portugalských vyprávění tak někdy přímo varují před nástrahami plaveb, velmi často používají obrazy cenného zboží plujícího po moři nebo vyvrženého na pustý břeh, aby relativizovali hodnotu bohatství. Ve španělských vyprávěních se spíše jedná o demytizaci prostoru: Nový svět už v nich není Kolumbovým rájem, ale místem, kde si trosečník musí velmi tvrdě vybojovat

přežití. V tomto smyslu je tedy nepochybné, že vyprávění o ztroskotáních můžeme chápat jako díla přinášející demytizující diskurs.

Na druhou stranu nesmíme zapomínat, že i opačný princip je v nich často přítomen. Jestliže například Afonso Luís ve svém vyprávění varuje před nebezpečími a útrapami plaveb, také vytváří hrdinu, který všechny tyto nástrahy překoná a zachrání i svou posádku; autor navíc explicitně uvádí, že jeho příběh má ukázat, že pokud trosečníkům vydrží silná víra, budou nakonec zachráněni. S podobnou perspektivou se setkáme také v mnoha dalších vyprávěních. Právě proto, že vyprávění o ztroskotáních líčí velké tragédie, je v nich vyprávěno i o velkých zázracích, přesně jak uvádí neznámý autor vyprávění o lodi Conceição: „aonde os perigos são maiores, ahi melhor se vem os effeytos da Divina misericordia.“⁷⁵⁶ („tam kde se zažívají největší nebezpečí, jsou nejlépe vidět účinky Božího milosrdenství.“) Můžeme tedy uzavřít, že i mytizující diskurs hraje v těchto dílech velkou roli, protože vyprávění o ztroskotáních jsou také příběhy, v nichž je vyzdvihován význam silné víry a v nichž se vypráví o Božích zázracích a osudech vyvolených jedinců, jimž Bůh projevil zvláštní milost a jimž bylo dáno přežít.

Přes veškeré rozdíly, které mezi jednotlivými vyprávěními o ztroskotáních existují, lze říci, že se jedná o zvláštní druh cestopisů, v nichž jsou pomocí charakteristických postupů a za použití specifických motivů líčeny nezdařené zámořské plavby. Pro srovnání vyprávění o ztroskotáních s Pintovým a Sigüenzovým dílem je pak významné především to, že i vyprávění, v nichž protagonista zaujímá velmi významné místo, zůstávají cestopisy, protože protagonista nikdy neexistuje mimo samotnou cestu, naopak se rodí až během ní. Jedná se tedy především o díla o výjimečných cestách, jež často zrodily hrdinu konajícího výjimečné skutky.

⁷⁵⁶ *Relaçam do lastimozo nauyfragio da nao Conçeicam chamada Algaravia a Nova*. Op. cit., s. 7.

5 Cesta k románu: Pintovo *Putování* a Sigüenzovy *Útrapy Alonsa Ramíreze*

V druhé kapitole bylo řečeno, že Pintovo *Putování* a Sigüenzovy *Útrapy Alonsa Ramíreze* můžeme do určité míry chápat jako díla, jimiž vrcholí žánr vyprávění o ztroskotáních. Tato dvě díla jsou v mnoha ohledech nepochybně velmi odlišná: jejich vznik dělí v podstatě celé jedno století (viz níže); *Putování* je jedním z nejvýznamnějších děl portugalské literatury, Sigüenzovo dílo bývá někdy označováno za první hispanoamerický román (viz také s. 30), nebývá tedy řazeno do španělské literatury; v *Putování* Pinto zpracoval vlastní zážitky, zatímco Sigüenza převyprávěl zkušenosti druhé osoby; *Putování* je dílo velmi rozsáhlé s řadou vedlejších postav, *Útrapy Alonsa Ramíreze* jsou rozsahem i strukturou podobnější vyprávěním o ztroskotáních. Pintovo a Sigüenzovo dílo ovšem spojuje skutečnost, že alespoň do určité míry vycházejí z vyprávění o ztroskotáních, zároveň se však od nich také významně odlišují. Obě díla bývají dávána do souvislosti s pikareskním románem, u obou je však označení některých motivů a prvků jako pikareskních poměrně problematické.

V této kapitole se nemohu zabývat komplexním rozбором a interpretací těchto dvou děl, protože zvláště detailní analýza Pintova rozsáhlého a složitého díla by vydala na samostatnou studii. Zaměřím se proto především na jejich vztah k vyprávěním o ztroskotáních. Otázkou je především to, jaké prvky, motivy a postupy autoři těchto děl z vyprávění o ztroskotáních přebírají a v čem se od nich naopak odlišují.

5.1 Fernão Mendes Pinto: *Putování*

Pintovo rozsáhlé dílo vznikalo pravděpodobně velmi dlouho: Rui Loureiro uvádí, že *Putování* je výsledkem dvaceti pěti let psaní a studia nejrozumnějších pramenů týkajících se objevných plaveb, autor měl na díle pracovat od roku 1558, kdy se vrátil do Portugalska, do své smrti roku 1583.⁷⁵⁷ Podle José Manuela Garcii je jisté, že Pinto na díle začal pracovat před rokem 1568, protože v tomto roce se setkal s kronikářem Barrosem, který od Pinta získal informace o Japonsku. V roce 1571 byla téměř hotová první verze *Putování*, jak vyplývá z dopisu, který Pinto zaslal velvyslanci Cosima I. Medicejského v Lisabonu, s jehož finanční podporou pro publikaci zřejmě počítal. Dílo se však nakonec nevydalo, Pinto jej poté pravděpodobně dále upravoval.⁷⁵⁸ Přestože se v roce 1581 o dílo zajímal Filip II., *Putování* bylo vydáno nakonec až v roce 1614, tedy třicet jedna let po autorově smrti. Zdá se, že Pinta k psaní přivedli jezuité, k nimž roku 1554 vstoupil (o dva roky později ovšem řád opustil). V téže roce napsal z Malakky jezuitům v Portugalsku dopis, v němž pojednává o svém

⁷⁵⁷ Viz Loureiro, Rui. Op. cit., s. 237.

⁷⁵⁸ Viz García, José Manuel. Op. cit., s. 224-226.

životě, kultuře některých asijských zemí včetně Japonska a o Františku Xaverském. Pintoův dopis byl pak v roce 1555 vydán španělsky a o rok později italsky ve sbírce jezuitských dopisů.⁷⁵⁹ Pinto je dále autorem dopisu z Makaa a vyprávění o Japonsku a Číně z roku 1582, které ovšem zaznamenal jezuita João Rebelo. K těmto dvěma dokumentům měl však přístup jen omezený počet čtenářů, protože zůstaly nepublikované až do 20. století. Podle Josého Manuela Garcii tyto okolnosti dokládají, že Pinto byl uznávaný jako znalec kultur Dálného východu a že to byli především jezuité, kteří ho přivedli na myšlenku své zkušenosti podrobně sepsat nebo ho v ní utvrdili.

Pinto ve svém monumentálním díle tedy zpracoval své zážitky z dlouhého pobytu převážně v asijských zemích, ale využíval i vyprávění jiných lidí a pochopitelně informace z mnoha děl publikovaných v Portugalsku v druhé polovině 16. století. Rui Loureiro v již citované studii podrobně analyzuje Pintovy zdroje, na něž se Pinto někdy přímo odkazuje, jindy o původu informací mlčí, nicméně je možné odvodit, která díla využíval. Loureiro ukazuje, že Pinto znal kroniku Fernãa Lopese de Castanhedy, Barrosovy *Dekády*, vyprávění Afonsa de Albuquerqueho, zprávu Gaspara da Cruz o Číně nebo zprávu otce Franciska Álvarese o cestě do zemí kněze Juana a samozřejmě také vyprávění o ztroskotáních. Loureiro navíc předpokládá, že Pinto mohl mít přístup i k mnoha dílům a dopisům psaným a tištěným v asijských zemích zejména v Číně. Pinto se na tyto zdroje často odvolává a je pravděpodobné, že si ze svých cest nějaké čínské knihy přivezl.⁷⁶⁰ *Putování* je tedy skutečně výsledkem práce s mnoha různými zdroji.

Autor své dílo představuje jako „rude & tosca escritura, que por erança deixo a meus filhos (porque só para elles he minha tenção escreuella) paraque elles vejão nella estes meus trabalhos [...]“.⁷⁶¹ („toto hrubé a nezdařené dílo, které jako dědictví nechávám svým dětem, protože jen pro ně je mým záměrem ho sepsat, aby v něm poznaly mé strasti [...]“.) Dále pokračuje již citovaným shrnutím svého života, v němž vypočítává kolikrát byl zajat a prodán (viz s. 79). Toto autorovo věnování nelze pochopitelně chápat doslova, přestože například pro Alfreda Margarida představuje doklad toho, že autor dílo nezamýšlel publikovat.⁷⁶² Dle mého názoru se však mnohem spíše jedná o rétorický obrat, s nímž se setkáme i v jiných dobových dílech. Bernal Díaz del Castillo v úvodu své *Pravdivé historie* používá podobnou formulaci: „soy viejo de más de ochenta y cuatro años y he perdido la vista y el oír, y por mi ventura no tengo otra riqueza que dejar a mis hijos y descendientes, salvo esta mi verdadera y notable relación [...]“.⁷⁶³ („jsem stár víc než čtyřiaosmdesát let a ztratil jsem už zrak i sluch

⁷⁵⁹ Viz tamtéž, s. 94-95.

⁷⁶⁰ Viz Loureiro, Rui. Op. cit., s. 242-251.

⁷⁶¹ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. I, s. 29.

⁷⁶² Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1000. Domnívám se, že se skutečně jedná o mylnou interpretaci vzhledem ke skutečnostem, které vyplývají z některých Pintových dopisů, obzvláště z dopisu z roku 1571.

⁷⁶³ Díaz del Castillo, Bernal. Op. cit., Nota preliminar, s. 25.

a poněvadž řízením osudu nemám jiné bohatství, které bych zanechal svým dětem a potomkům, než tuto pravdivou a vážnou zprávu [...].“⁷⁶⁴

Významné je především to, že v těchto věnováních autoři spojují motiv chudoby nebo vytrpěných strastí s motivem vyprávění jako dědictví: především tak poukazují na vykonané skutky a útrapy, jež prožili, případně na svoji současnou situaci, a zdůrazňují, že v jejich díle se zjevuje pravda. Hned na počátku vyprávění tak vytváří mocný, symbolický, obraz: člověk, který prošel mnoha příkořími, odkazuje svým dětem to nejcennější, co má, své pravdivé vyprávění. Z této perspektivy se tedy vyprávění jeví jako shrnutí skutečných osudů a pomocí odkazu k dětem, tedy k mimoliterárnímu světu, je posílen i empirický rozměr *já*, jež vypráví. Tento obrat, jenž zaručuje pravdivost a zároveň vyprávění posouvá do symbolické roviny, je využit i v románu *Prašivý papoušek*, v němž je imitována rétorika těchto děl.⁷⁶⁵ Stejně tak autorovo hodnocení díla jako „rude & tosca escritura“ („hrubé a nezdařené dílo“) je rétorickou figurou skromnosti pisatele využívanou velmi často v cestopisech, jenž má však dlouhou tradici.⁷⁶⁶

Putování je tedy dílem psaným v první osobě a představeným jako pravdivé vyprávění osobních zážitků autora. Přesto ho nemůžeme považovat, podobně jako vyprávění o ztroskotáních, za dílo vysloveně autobiografické: velký prostor v díle, jak upozorňuje Célia Carvalho, je věnován líčením cesty a jejím nástrahám a popisům cizích zemí a exotických prostředí. S rovinou vyprávění v první osobě se navíc mísí další roviny: vyprávění ve třetí osobě pro líčení zážitků jiných lidí a vyprávění v první osobě množného čísla pro líčení událostí týkajících se skupiny lidí, do níž se počítá i vypravěč-protagonista.⁷⁶⁷ Prolínání těchto tří rovin vyprávění také najdeme v některých vyprávěních o ztroskotáních (např. ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání). Célia Carvalho ovšem ukazuje, že osobní zájmena jsou v *Putování* použita někdy velmi nesystematicky a některé pasáže vyprávěné ve třetí osobě a v první osobě množného čísla jsou problematické a to obzvláště tam, kde vypravěč popisuje rozdělení výpravy na více částí (např. v první kapitole), protože někdy není jasné, kde se protagonista nachází, a z textu vlastně mizí (jedná se například o kapitoly 12. až 14.; konkrétní příklady viz níže). Podle Carvalho hlavně odtud plyne nevěrohodnost vyprávění. Tuto nesystematičnost však můžeme také chápat jako záměr autora, který v některých částech

⁷⁶⁴ Díaz del Castillo, Bernal. *Pravdivá historie dobývání Mexika*. Přel. Luděk Kult. Praha: Odeon, 1980, Úvodní poznámka, s. 19.

⁷⁶⁵ V první kapitole Lizardiho *Prašivého papouška* také věnuje vypravěč-protagonista dílo svým dětem: „queridos hijos míos, he pensado dejaros escritos los nada raros sucesos de mi vida, para que os sepáis guardar y precaver de los muchos peligros [...]“ („moje milované děti, usmyslel jsem si, že vám zanechám sepsané nijak zvláštní události svého života, abyste se dokázaly uchránit a vyvarovat mnoha nebezpečím [...].“) Fernández de Lizardi, José Joaquín. *El Periquillo sarniento*. La Habana: Arte y Literatura, 1987, část I, kap. I, s. 19.

⁷⁶⁶ Viz Rodríguez, Jimena N. Op. cit., s. 153. Jimena Rodríguez zde cituje Curtia. Curtius o tzv. *captatio benevolentiae*, tedy snaze získat si přízeň čtenáře, mluví v souvislosti s dopisy svatého Pavla. Viz Curtius, Ernst Robert. Op. cit., s. 442.

⁷⁶⁷ Viz Carvalho, Célia. „Acerca da autobiografia na *Peregrinação*.“ In *O discurso literário da Peregrinação*. Seixo, M. A.; Zurbach, Ch. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 31 a následující.

svého díla nechal zmizet protagonistu, aby mohl z neutrální perspektivy třetí osoby pojednat o některých skutečnostech cesty a cizích zemí.⁷⁶⁸

Zde tedy narážíme na problematiku žánrového zařazení Pintova díla. Je zřejmé, že *Putování* vyrůstá z tradice cestopisných děl a stejně jako vyprávění o ztroskotáních není dílem vysloveně autobiografickým, spíše se v něm cestopisný a autobiografický princip prolínají, jak je vidět i na prolínání různých vypravěčských perspektiv. Pintovo dílo, představené jako pravdivé vyprávění osobních zážitků, je tedy plodem jak autorových zkušeností, tak rozsáhlé četby a studia nejrůznějších pramenů. Clara Rocha dodává, že v *Putování* nalezneme také prvky alegorické a konfesní,⁷⁶⁹ Rebeca Catz zkoumá satirickou stránku díla a jeho vztah k pikaresknímu románu.⁷⁷⁰ Tuto problematiku pak Loureiro, podobně jako Clara Rocha, uzavírá tím, že se jedná o dílo, jež se žánrovým klasifikacím naprosto vymyká.⁷⁷¹

Vztah *Putování* k vyprávěním o ztroskotáních se však zdá poměrně jasný: v druhé polovině 16. století se odehrálo mnoho ztroskotání a mnoho vyprávění bylo v této době publikováno, Pinto alespoň některá musel znát. Přímou zmiňuje o Sepúlvedově ztroskotání v souvislosti s vojenskou pomocí k dobytí ostrovů Rjúkjú, o niž měl portugalského krále žádat jistý japonský šlechtic, vzkaz však do Portugalska neměl nikdy dorazit právě proto, že měl být převážen na galeoně São João.⁷⁷²

Velmi podrobně se vztahem vyprávění o ztroskotáních k *Putování* zabývá Alfredo Margarido v již citované studii, v níž poukazuje na zajímavou skutečnost, že Bernardo Gomes de Brito se o Pintovo dílo a o ztroskotání, jež Pinto líčí, při sestavování své sbírky nezajímal. Přitom líčení ztroskotání jsou důležitou a nezanedbatelnou součástí *Putování*: Margarido uvádí, že Pinto vypravuje šest ztroskotání vlastních a další tři, o nichž měl informace.⁷⁷³ Domnívám se, že Pinto vypravuje spíše o sedmi vlastních ztroskotáních, jedná se tedy celkem o vyprávění o deseti ztroskotáních.⁷⁷⁴ Navíc hned v první kapitole vypravěč ještě pojednává o přepadení francouzskými korzary na své první plavbě, což je motiv, který se v některých vyprávěních (například v Luisově nebo Afonsově vyprávění) o ztroskotáních také objevuje. I přes velký rozsah *Putování* ztroskotání představují velmi výraznou složku díla a významný dramatický prostředek. Podle Margarida mohl Brita k vynechání Pintových ztroskotání z *TNP* vést nepříznivý pohled jezuitů na *Putování*. Dalším důvodem, který Margarido uvádí, však mohla být také skutečnost, že Pintova ztroskotání se netýkají plaveb na tzv. „carreira da Índia,“ tedy námořní cestě kolem mysu Dobré naděje, a nejedná se tedy o ztroskotání cenným zbožím naložených lodí na zpátečních cestách z Indie.

⁷⁶⁸ Viz tamtéž, s. 48 a 51.

⁷⁶⁹ Viz Rocha, Clara. *Máscaras de Narciso. Estudos sobre a literatura autobiográfica em Portugal*. Coimbra: Almedina, 1992, s. 65.

⁷⁷⁰ Viz Catz, Rebecca. *A sátira social de Fernão Mendes Pinto*. Lisboa: Prelo, 1978, s. 183-209.

⁷⁷¹ Viz Loureiro, Rui. Op. cit., s. 254.

⁷⁷² Viz Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. CXLIII, s. 472 a svazek III téže edice, s. 185.

⁷⁷³ Viz Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 998 a následující.

⁷⁷⁴ Jedná se o následující kapitoly *Putování*: XXIII-XXIII, XXXIII, XXXVI-XXXVII, LIII-LIII, LVII, LXI-LXIII, LXXVIII-LXXXI, CXXXVIII-CXXXVIII, CLXXVI, CLXXIX-CLXXX.

Na rozdíl od ztroskotání z Britovy *TNP* tedy v Pintových ztroskotáních chybí tento tragický prvek, který je, jak jsme viděli, ve vyprávěních o ztroskotáních poměrně důležitý.

I přes tento rozdíl se Pintova ztroskotání strukturou, prvky a motivy velmi podobají vyprávěním o ztroskotáních, která v rukopisech nebo tištěná v Portugalsku v této době kolovala. Jedním z důležitých prvků vyprávění o ztroskotáních je předzvěst, která může mít podobu nesnází při vyplutí nebo na cestě do Indie. Jak už bylo řečeno, v první kapitole *Putování* vypravěč líčí svou první plavbu na karavele do Setúbalu, která byla ale přepadena francouzskými korzáry. I tuto krátkou epizodu můžeme interpretovat jako druh předzvěsti neštěstí, které protagonistu na dalších cestách zastihnou. Už zde se objevuje zvláštní použití vypravěčských perspektiv, o němž hovoří Célia Carvalho. Vypravěč popisuje, že část portugalské posádky korzáři zajali a odvezli, zbylé muže nechali na opuštěné pláži: „leuarão comsigo alguns dos nossos para seruiço da mareação da nao [...]. E aos outros mandarão huma noite lançar na praya de Melides, nùs, & descalços [...].“ („odvezli některé z našich, aby sloužili jako posádka lodi [...]. Ostatní přikázali vysadit na pláži v Melides, nahé a bosé [...].“) Z této pasáže tedy není jasné, do jaké skupiny vypravěč-protagonista patřil. I dále vyprávění pokračuje ve třetí osobě, nakonec však čtenář zjistí, že protagonista se skutečně nacházel mezi těmi, kteří byli ponecháni na pláži: „cada hum se foy para onde lhe pareceo que teria o remedio de vida mais certo, & o pobre de my com outros seis ou sete tão desemparedados como eu, fomos ter a Setuuel [...].“⁷⁷⁵ („každý se vydal jinam podle toho, kde se zdálo, že najde nejjistější záchranu, a já chudák jsem se s dalším šesti nebo sedmi stejně opuštěnými muži vydal do Setúbalu [...].“) Perspektiva třetí osoby je tedy využita i pro líčení událostí, které se týkaly vypravěče-protagonisty, tedy tam, kde bychom očekávali první osobu jednotného nebo množného čísla.

V této pasáži se také poprvé objevuje výraz „pobre de my“ („já ubohý“), který podle Margarida někteří odborníci nesprávně interpretují jako pikareskní prvek. Margarido kritizuje především přístup Rebecy Catz, na druhou stranu i Margarido uznává, že protagonista „se pokouší všemi dostupnými způsoby získat prostředky, které mu umožní opustit jeho společenskou vrstvu.“⁷⁷⁶ Právě tento prvek *Putování* například Clara Rocha považuje za pikareskní.⁷⁷⁷ Margarido poukazuje na to, že vypravěčovo hodnocení vlastní situace, tedy jeho slavné „pobre de my“ („já ubohý“), je spíše prostředkem, kterým zdůrazňuje vytrpěné nesnáze, aby vynikla skutečnost, že díky Božímu milosrdenství byl zachráněn a přežil. Domnívám se, že tento vypravěčův prostředek souvisí právě s interpretací vlastního osudu, s níž se setkáme již od první kapitoly: vypravěč svoji cestu interpretuje jako trest za hříchy, zároveň mu však byla udělena zvláštní Boží milost, protože byl zachráněn. Vypravěč tedy chce „dar graças ao Senhor omnipotente por vsar comigo da sua infinita misericordia, a pesar de todos meus peccados, porque eu entendo & confesso que delles

⁷⁷⁵ Obě citace Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. I, s. 31.

⁷⁷⁶ Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1010: „procura, por todos os meios ao seu alcance, obter a fortuna que lhe permitirá escapar ao estatuto social que é o seu.“

⁷⁷⁷ Viz Rocha, Clara. Op. cit., s. 65.

me nacerão todos os males que por mim passarão.“⁷⁷⁸ („poděkovat všemohoucímu Bohu za to, že přes všechny mé hříchy ke mně byl milosrdný, protože vím a vyznávám, že jedině z mých hříchů se zrodily všechny útrapy, jež jsem prožil.“) Podle Rebecy Catz, která *Putování* hodnotí jako dílo filosofické, právě hřích a trest představuje hlavní téma díla.⁷⁷⁹ Vypravěč od samého začátku svého vyprávění předjímá strasti, jež bude líčit, ale i to, že bude mnohokrát zachráněn. Podobné vypravěčské komentáře předjímající budoucí nešťastné události jsou běžné také v některých vyprávěních o ztroskotáních, jak jsme viděli (viz s. 102). Přisuzování významu vlastnímu osudu je jedním z autobiografických principů, které dodávají vyprávěním koherenci: Pintovy nešťastné příhody tedy z tohoto pohledu nejsou náhodnou sérií ztroskotání, porážek, uvěznění, vysvobození a zachránění. Z tohoto pohledu se tedy vypravěčovo sebehodnocení („já ubohý“) jeví ne jako pikareskní prvek, ale spíše jako prvek zdůrazňující tragický rozměr jeho osudu.

K interpretaci vlastního osudu jako trestu za hříchy se vypravěč ještě mnohokrát vrací. Tento motiv využívá například při líčení ztroskotání u souostroví Wanshan⁷⁸⁰ jihozápadně od Makaa: „a força da tempestade muyto terriuel, não auia cousa que bastasse a nos dar remedio senão só a misericordia de nosso Senhor, [...] mas como, por nossos peccados, não eramos merecedores [...]“⁷⁸¹ („síla bouře byla tak strašná, že nám nic nemohlo pomoci, jen Boží milosrdenství, [...] ale protože jsme si toho pro své hříchy nezasluhovali [...].“) Bouře, která je popisována jako nadpřirozená („não se julgou por cousa natural“, „nepovažovali jsme ji za přirozenou“), je tedy nevyhnutelná a lidské snažení proti ní nic nezmuže.

Jak jsme viděli, trest za hříchy v podobě ztroskotání nebo poničení lodě bývá ve vyprávěních následován zázrakem. I v tomto Pintově ztroskotání se odehraje zázrak, když z drápů luňáka vypadne před vyhladovělé trosečníky ryba. Kapitán Antonio de Faria, s nímž protagonista podnikne mnoho cest, a jedna z nejdůležitějších postav *Putování*, se v mnoha aspektech podobá kapitánům z některých vyprávění o ztroskotáních, například kapitánu Albuquerquemu. Stejně jako Albuquerque Faria povzbuzuje svoje muže, je vyličen jako pokorný muž se silnou vírou v Boží milosrdenství a zázračnou potravu využívá pro nejslabší: „o deu aos doentes que tinham delle mais necessidade.“ („dal ho nemocným, kteří to nejvíce potřebovali.“) Kapitánův příklad následují ostatní, protože „todos estauamos desejosos de algum remedio para os doentes [...], nos fomos em procissão [...], descobrimos hum valle muyto plano de muytas aruores diuersas [...]“ („všichni jsme chtěli nějak pomoci nemocným [...], šli jsme v procesí [...], objevili jsme údolí plné mnoha různých stromů [...].“) Při pouti za dalšími luňáky tedy trosečníci objeví údolí, jež má všechny atributy líbezného místa: „huma ribeyra de agoa doce, & antes de chegarmos a ella nos deparou nosso

⁷⁷⁸ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. I, s. 30.

⁷⁷⁹ Viz Catz, Rebecca. *Fernão Mendes Pinto. Sátira e anti-cruzada na «Peregrinação»*. Lisboa: Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, 1981, s. 11.

⁷⁸⁰ Dříve bylo také nazýváno Zlodějské souostroví. Viz Binková, Simona. Op. cit., s. 86. Pinto ostrov označuje jako „ilha que se dezia ladrões.“ („ostrov, jemuž se říkalo ostrov zlodějů.“)

⁷⁸¹ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. LIII, s. 177.

Senhor hum veado degolado [...].⁷⁸² („řička sladké vody, a než jsme k ní dorazili, nechal nám tam náš Pán poraženého jelena [...].“) Ztroskotání i záchrana jsou tedy spojeny v logickém sledu událostí: trosečníci nezmohli nic proti bouři, která představovala trest, ale ti, kteří si záchranu zasloužili, se dočkali prvního zázraku. A protože všichni chtěli zázračnou potravu využít ve prospěch nejslabších, došli nakonec na místo, jež je vyličen jako ráj. Vypravěč tuto epizodu skutečně hodnotí jako zázrak: „prouue a nosso Senhor [...], trazernos milagrosamente o remedio [...].“⁷⁸³ („náš Pán se rozhodl [...] seslat nám zázračně záchranu [...].“)

Na tomto Pintově ztroskotání je zajímavá také promluva kapitána Farii, kterou pronese k trosečníkům před tím, než se společně rozhodnou ukrást nestřeženou čínskou loďku, na níž nakonec z ostrova odplují. Tato promluva totiž velmi připomíná – a to v podstatě téměř doslova – řeč kapitána Sepúlvedy,⁷⁸⁴ kterou jsem citovala na s. 90: „bem vedes senhores & irmãos meus, o triste estado em que nossos peccados nos tem posto, de que eu creyo & vos confesso que sós os meus forão causa, mas como nosso Senhor he infinitamente misericordioso [...].“⁷⁸⁵ („dobře vidíte pánové a moji bratři, do jaké smutné situace nás dostaly naše hříchy, myslím a přiznávám vám, že jen ty mé toho byly příčinou, ale protože náš Pán je nekonečně milosrdný [...].“) Podobně jako kapitán Sepúlveda i Faria bere odpovědnost za neštěstí na sebe, ale zároveň vyzývá k důvěře v Boha a ve společný pokus o záchranu. Je možné, že úvodní větu Fariovy řeči autor skutečně přejal z vyprávění o ztroskotání galeony São João. Zdá se totiž téměř jisté, že Pinto toto vyprávění znal vzhledem k jeho popularitě a rozšíření v 16. století.

V Pintově *Putování* podobně jako v mnoha vyprávěních o ztroskotáních se kromě zázraků vyskytují také fantastické prvky, především se jedná o zvířata. Fantastický rozměr má například popis situace po posledním ztroskotání vyličeném v *Putování*, které se odehrálo zřejmě u některých menších ostrovů v Indonésii: „E vendo que a terra era deserta de gente, & muyto pouoada de elifantes & de tigres, nos subimos em humas aruores siluestres, para nellas escaparmos por então à grande multidão destes, & de outros animais [...].“⁷⁸⁶ („Když jsme viděli, že v té zemi nežijí lidé, ale je tam mnoho slonů a tygrů, vylezli jsme na stromy, abychom tak unikli té spoustě těchto i jiných zvířat [...].“) Stejně jako ve vyprávění o Sepúlvedově ztroskotání jsou divoká zvířata postrachem trosečníků, kteří raději spí na stromech pro „medo dos tigres & reymões, de que toda a terra era muyto pouoada, a fora outras muytas diuersidades de animaes peçonhentos, [...] com infinidade de cobras [...] tão peçonhentas que co bafo somente matão.“⁷⁸⁷ („ze strachu z tygrů, jichž je

⁷⁸² Všechny tři citace tamtéž, kap. LIIII, s. 180.

⁷⁸³ Tamtéž, kap. LIII, s. 178.

⁷⁸⁴ Také Margarido si všímá podobnosti se Sepúlvedovou řečí, ale pro porovnání uvádí Fariovu promluvu z kapitoly LXI. Sepúlvedově řeči se však téměř doslovně podobá skutečně Fariův proslov z kapitoly LIIII. Viz Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1013 a srovnej s Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. LXI, s. 205.

⁷⁸⁵ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. LIIII, s. 181.

⁷⁸⁶ Tamtéž, kap. CLXXX, s. 617.

⁷⁸⁷ Tamtéž, kap. XXIII, s. 89-90. Výraz „reymões“ pochází z malajštiny a znamená tygr. Viz sv. III, s. 67 citované edice *Putování*.

tam plno, kromě mnoha dalších různých jedovatých zvířat, [...] především nespočetných hadů, kteří zabíjejí svým dechem [...].“ V posledním ztroskotání, které Pinto popisuje, je to však nakonec zrada domorodců, jimž trosečníci stejně jako ve vyprávění o lodi São João odevzdají zbraně, jež je uvrhne do ještě horší situace. Strach ze zvířat, jejichž popisy jsou významným exotickým prvkem *Putování*, je tedy nakonec nahrazen strachem z lidí.

V posledním Pintově ztroskotání se také objevuje motiv odlišnosti trosečníků, podobně jako v některých vyprávěních o ztroskotáních. Domorodci se trosečníků totiž nejdříve polekají, protože, jak popisuje vypravěč, „parecendolhe que eramos diabos.“⁷⁸⁸ („zdálo se jim, že jsme ďáblové.“) Tento motiv se v Pintově *Putování* objevuje ještě jednou, když vypravěč líčí osud trosečníka Nuna Rodriguese Tabordy, který měl po ztroskotání strávit dvacet tři let na Jávě: „lhe preguntamos se na verdade era Portuguez, porque tal vinha o triste que nem pela falla o podiamos bem conhecer.“ („zeptali jsme se ho, zda je skutečně Portugalec, protože chudák vypadal tak, že jsme ho nemohli poznat ani podle řeči.“) Podle vypravěče byl tedy trosečník natolik změněn dlouhým pobytem, že ani jazyk příliš nepomohl k jeho identifikaci. Jak jsme viděli, řeč a dále vousy a vlasy jsou zmiňovány často jako poznávací znamení akulturovaných trosečníků. Příběh tohoto trosečníka se podobá citovanému příběhu Rodriga Tristãa, o němž se hovoří v Mesquitově vyprávění: Nuno Rodriguez se k Portugalcům přidá, vypravěč uvádí, jak ho ihned oblékli „doutro vestido mais Christão“ („do křesťanštějšího oblečení“), aby se více podobal jim samým. Trosečníkův příběh se tedy skládá z prvků jinakosti, rozpoznání a návratu k vlastní kultuře, přičemž vypravěč zdůrazňuje podivuhodný rozměr trosečnickova příběhu: „Tão espantados ficamos todos [...], quanto o requeria a nouidade de tão estranho caso [...].“⁷⁸⁹ („Velmi jsme nad tím užasli, jak si zasluhovala neobvyklost takového zvláštního případu [...].“) Ztroskotání je tedy výjimečné i tím, že vede k naprosto nezvyklým situacím a zkušenostem.

Stejně jako ve většině vyprávění o ztroskotáních i v *Putování* je využit dramatický a tragický potenciál neštěstí na moři. Popisy bouří nebo připlutí přeživších k pevnině se velmi podobají popisům z vyprávění o lodi São João nebo São Bento. Vypravěč se často zaměřuje na kolektivní rozměr tragédie: „lamentando com bem de lagrimas o triste successo da nossa perdição.“⁷⁹⁰ („bědovali jsme a plakali nad našim smutným ztroskotáním.“) V tomto popise má svůj význam pečlivý výběr slov, jenž je pro rétoriku vyprávění o ztroskotáních charakteristický, jak ukazuje Andrade (viz s. 111). Podobné popisy najdeme i v dalších Pintových ztroskotáních: „tornamos à praya, a qual achamos toda juncada de corpos mortos, cousa tão lastimosa & espantosa de ver [...].“⁷⁹¹ („vrátili jsme se na pláž, kterou jsme našli pokrytou mrtvými těly, politováníhodný a hrůzný výjev [...].“) Vypravěč se opět drží kolektivní perspektivy a scénu hodnotí jako „lastimosa, espantosa“ („politováníhodnou,

⁷⁸⁸ Tamtéž kap. CLXXX, s. 617.

⁷⁸⁹ Všechny tři citace tamtéž, kap. CLXXVI, s. 604-605.

⁷⁹⁰ Tamtéž, kap. XXIII, s. 88.

⁷⁹¹ Tamtéž, kap. LIII, s. 177.

hrůznou“), tato dvě přídavná jména můžeme označit za nejčastěji používaná při popisech scén samotného ztroskotání.

V některých Pintových ztroskotáních můžeme také určitou scénu označit za vrcholnou podobně jako ve vyprávěních o ztroskotáních. V případě prvního Pintova ztroskotání můžeme jako vrcholnou scénu chápat vyličení smrti muslimského trosečníka, který protagonistu prosí, aby ho ještě před smrtí pokřtil: „me pidio com muytas lagrimas que logo o fizesse Christão, porque entendia, & assi o confessaua que só com o ser se podia salvar [...]. E em acabando de dizer isto espirou logo [...].“ („plačky mne prosil, abych z něho udělal křesťana, protože ví a věří, že jedině tak může být zachráněn [...]. Když to dopověděl, vydechl naposledy [...].“) Na této epizodě je zajímavé především vypravěčovo líčení vlastní situace a slabosti: „estar eu tambem ja tão fraco que a cada passo cahia na agoa, do esuaecimento da cabeça, & do muyto sangue que se me tinha ido das feridas [...].“⁷⁹² („byl jsem tak slabý, že jsem při každém kroku padal do vody, protože se mi točila hlava a protože jsem ztratil mnoho krve z ran [...].“) Ve vyprávěních o ztroskotáních nejsou totiž popisy vlastního fyzického stavu příliš časté. Zdá se tedy, že protagonistova výjimečnost je v příběhu vystavěna i pomocí takových popisů, protože z nich vyplývá, že dokázal přežít situace na pokraji smrti.

I v *Putování* vypravěč popisuje situace extrémní nouze, které vedly ke kanibalismu. První taková scéna je vyličená ve vyprávění o ztroskotání Fernãa Gila Porcalha, kde ji vypráví tato postava: „E ha ja quatorze dias [...] sem em todos elles comermos mais que hum cafre meu que nos falleceo, com que todos nos sustentamos oito dias [...].“⁷⁹³ („Už je to čtrnáct dní [...], co jsme nic nejedli, pouze jednoho mého Kafra, který nám zemřel, jehož masem jsme se všichni živili osm dní [...].“) Podobně jako v Perestrelově vyprávění není skutečnost, že bylo snědno lidské maso, podána jako šokující zpráva, spíše naopak. Jak jsem již citovala na s. 108, černí Afričané nebyli považováni za bytosti zcela lidské. I zde je však zdůrazněno, že trosečníci nechtěli jíst mrtvé Portugalce. Kanibalství je popsáno ještě jednou později tentokrát v kapitole, v níž vypravěč líčí vlastní ztroskotání:

forçounos a necessidade a comermos hum cafre que nos morreo, co qual nos sustentamos mais cinco dias [...], determinamos de nos deixarmos antes morrer, que comermos de nenhum Portuguez [...].⁷⁹⁴

(hlad nás donutil sníst jednoho Kafra, který nám zemřel. Jeho maso jsme jedli více než pět dní [...], rozhodli jsme se raději zemřít než sníst nějakého Portugalce [...].)

Z této pasáže vyplývá, že vypravěč-protagonista skutečně jedl maso mrtvého černocha. Jedná se o velký posun oproti vyprávěním o ztroskotáních, protože v nich, jak jsme viděli, se kanibalismus nikdy netýkal samotného vypravěče. V Perestrelově vyprávění jsou tyto epizody líčeny velmi podobně, ale vždy se jedná o převyprávění zkušeností někoho dalšího, což můžeme interpretovat jako projev jisté opatrnosti autora.

⁷⁹² Obě citace tamtéž, kap. XXIII, s. 89.

⁷⁹³ Tamtéž, kap. XXXIII, ss. 116-117.

⁷⁹⁴ Tamtéž, kap. CLXXX, s. 616.

Na těchto dvou epizodách je však pozoruhodné i to, že druhá epizoda téměř doslova kopíruje epizodu první. Vypadá to tedy, jako by autor dvakrát s menšími obměnami použil zpracování téhož motivu. Podobně bychom mohli uvažovat i o anekdotě s krokodýly, která se objevuje v prvním a posledním ztroskotání, jež vypravěč líčí. V prvním ztroskotání se protagonista spolu se svými druhy pokusí přebrodit řeku, ale jeho druhové jsou zabiti krokodýly: „arremeterão a elles dous lagartos muyto grandes [...], ficando a agoa cheya de sangue [...], da qual vista fiquey eu tão assombrado que nem gritar pude [...].“⁷⁹⁵ (Vrhli se na ně dva velcí ještěři [...], voda se smíchala s krví [...], ten pohled mne tak vyděsil, že jsem ani nemohl křičet [...].“) Ve vyprávění o posledním ztroskotání jsou to domorodci, kteří Portugalce do řeky nalákají, poté je popsána scéna v podstatě identická:

forão comidos de tres lagartos muyto grandes, sem de todos tres aparecer mais que somente o sangue, de que todo o rio ficou tinto, do qual sucesso os oito que estauamos à borda do rio ficamos tão pasmados de medo [...].⁷⁹⁶

(snědli je tři velcí ještěři, ze všech tří [lidí] nezůstalo nic víc než krev, která obarvila řeku do ruda, nás osm na břehu z toho bylo bez sebe strachy [...].)

Zdá se tedy, že ve struktuře *Putování* má opakování určitých motivů velký význam: autor vícekrát využívá nejen samotné ztroskotání, ale i dílčí motivy, které různě obměňuje. *Putování* se z tohoto pohledu jeví jako mnohonásobné vyprávění o ztroskotání.

Podobně jako v některých vyprávěních o ztroskotáních se v *Putování* také objevuje kritika mořeplavby za účelem zbohatnutí. Problematika kritiky, satiry a parodie v Pintově díle je poměrně komplikovaná a ve svých studiích se jí zabývá především Rebecca Catz. Pokud vezmeme v úvahu tuto perspektivu, *Putování* se jeví jako dílo skutečně mnohovrstevnaté. Na některé kapitoly, obrazy nebo postavy *Putování* můžeme totiž nahlížet z několika perspektiv. Již zmíněný kapitán António de Faria, který, jak počítá Catz, vystupuje asi ve čtyřiceti kapitolách díla,⁷⁹⁷ se sice podobá idealizovaným kapitánům z některých vyprávění o ztroskotáních (ke svým mužům se chová soucitně, modlí se a věří v Boží milosrdenství), na druhou stranu Faria je v podstatě pirát, který přepadá lodě, loupí a zabíjí. Některé prvky převzaté z vyprávění o ztroskotáních tedy Pinto důmyslně přetvořil a jeho dílo vyznívá kriticky.

V *Putování* je kritizována samotná mořeplavba. Zajímavé je, že vypravěč kritiku vkládá do úst tatarskému králi a jeho služebníkovi. Tatarský král portugalské zámořské dobývání odsoudí: „conquistar esta gente terra tão alongada da sua patria, dê claramente a entender que deue de auer entre elles muyta cubiça & pouca justiça [...].“ („to, že tito lidé dobývají tak vzdálené země od své vlasti, jasně ukazuje, že mezi nimi vládne chamtivost, ale žádná spravedlnost [...].“) Zbytek kritiky pak pronese králův služebník:

⁷⁹⁵ Tamtéž, kap. XXIII, s. 90.

⁷⁹⁶ Tamtéž, kap. CLXXX, s. 618.

⁷⁹⁷ Viz Catz, Rebecca. Op. cit., 1981, s. 36.

homens que por industria & engenho voão por cima das agoas, por aquirirem o que Deos lhes não deu, ou a pobreza nelles he tanta que de todo lhes faz esquecer a sua patria, ou a vaydade & a cegueyra que lhes causa a sua cobiça he tamanha que por ella negão a Deos, & a seus pays.⁷⁹⁸

(lidé, kteří důvtipně létají nad vodou, aby získali to, co jim Bůh nedal, buď jsou tak chudí, že úplně zapomínají na svou vlast, nebo je tak zaslepila chamtivost a marnivost, že se zříkají Boha a svých předků.)

V této promluvě je tedy odsouzena chamtivost, touha po cizím bohatství a území a riskantní mořeplavba, pro niž se zapomíná na vlast. Podobnou kritiku najdeme v Mesquitově vyprávění (viz s. 104). Ve vyprávěních o ztroskotáních však tato kritika zůstává v rovině kometářů vypravěčů, často samotných přeživších, kteří kritizují hlavně přetěžování lodí zbožím. Pintova kritika je mnohem hlubší, protože zpochybňuje portugalský zámořský podnik jako celek, dobývání cizích území vůbec a riskantní zámořské cesty. Tím, že vypravěč kritiku vložil do úst příslušníkům cizí kultury, se vlastně schovává a distancuje, na druhou stranu však nastavuje účinné zrcadlo, protože nabízí pohled *jiného*, tedy pohled jakoby *zvenčí*. Velmi podobný postup použil také Michel de Montaigne ve svém eseji *O kočárech*, v němž nechává promlouvat americké indiány, kterým se papež jeví jako svárlivý, nesnášenlivý člověk, když rozděluje území, která mu nepatří.⁷⁹⁹ Catz navíc upozorňuje na to, že Pinto takto nechává promlouvat tatarského krále, který sám dobývá cizí území.⁸⁰⁰ Postava, která odsouzení pronáší, tedy nevidí své vlastní chyby.

V posledním ztroskotání vyličeném v *Putování* také zaznívá kritika krutého chování se lidí k lidem. Trosečníci se musí zmocnit voru, aby se mohli zachránit, ale musí přitom zabít mnoho Číňanů:

em que se pode ver claramente a miseria da vida humana, porque auendo menos de doze horas que nos abraçauamos todos [...], nos trouxerão nossos peccados a tamanho extremo de necessidade que [...] nos matamos todos huns aos outros tanto sem piedade [...].⁸⁰¹

(na tom je jasně vidět bída lidského života, protože neuplynlo ani dvanáct hodin od chvíle, kdy jsme se všichni objímali [...], naše hříchy nás ale přivedly do takové nouze [...], že jsme se navzájem nemilosrdně zabíjeli [...].)

Ztroskotání tedy činí lidi krutými, vypravěč sice částečně tento skutek ospravedlňuje extrémní situací, ale přesto takové chování odsuzuje. Tato epizoda je opět obměnou závěru jednoho z předchozích ztroskotání, v němž líčí, jak trosečníci pod Fariovým vedením Číňanům ukradli loďku. Zde vypravěč sice přímo tento čin nekritizuje, ale líčí smutek

⁷⁹⁸ Obě citace Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. CXXII, s. 406.

⁷⁹⁹ Viz Montaigne, Michel de. Op. cit., sv. III, s. 161-162.

⁸⁰⁰ Viz Catz, Rebecca. Op. cit., 1981, s. 71

⁸⁰¹ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. CLXXIX, s. 615.

okradených: „ficarão chorando o sucesso da sua mà fortuna, como nós até então tínhamos chorado o nosso.“⁸⁰² („plakali nad svým neštěstím, jako jsme my až dosud plakali nad svým.“) Štěstí jedněch je neštěstím jiných. Podle Margarida se originalita Pintova díla projevuje právě v tom, jak autor zobrazuje proměnlivost lidského osudu a nestálost štěstí na moři.⁸⁰³ Zajímavé na těchto epizodách také je, že jistý soucit s osudem druhých nebo odsouzení krutého zacházení s jinými lidmi lze najít pouze v líčení vztahů s některými asijskými národy, jak upozorňuje Margarido něco takového nikdy nenajdeme v popisech vztahu k černochům.⁸⁰⁴

Ze všeho výše uvedeného je tedy zřejmé, že vyprávění o ztroskotáních představovala pro Pinta důležitý inspirační zdroj. Převzal z nich mnoho prvků, které také různě přetvořil. Ztroskotání navíc ve struktuře *Putování* hrají velmi významnou roli, protože představují jakýsi leitmotiv, který se neustále a mnohokrát vrací a jež autor využívá k zobrazení proměnlivosti lidského štěstí a nejistoty lidského osudu.

Z vyprávění o ztroskotáních je Pintovu *Putování* zřejmě nejpodobnější vyprávění Gaspara Afonsa. Afonso podobně jako Pinto popisuje mnoho různých prostředí, v jeho vyprávění vlastně dojde k několika ztroskotáním a jeho příběh je popisem putování po různých oblastech Jižní Ameriky a ostrovech Karibiku. Navíc Afonsovo shrnutí vlastní cesty, které jsem citovala na s. 79, je nápadně podobné shrnutím, jež uvádí Pinto v první a poslední kapitole *Putování*. Protože Afonso své vyprávění napsal zřejmě v roce 1599, kdy Pinto byl již mrtvý a rukopis jeho díla se nacházel v instituci Casa Pia das Penitentes, nabízí se otázka, zda Afonso nemohl Pintův rukopis nebo nějaký opis znát. Víme, že k rukopisu měl přístup Francisco de Andrade⁸⁰⁵ a také zřejmě Francisco de Herrera Maldonado, který *Putování* přeložil do španělštiny.⁸⁰⁶ Francisco Roque de Oliveira velmi podrobně analyzuje všechny dostupné informace o tom, kdo další mohl mít k rukopisu přístup, a jmenuje další autory například jezuitu Giovanniho Pietra Maffei nebo Dioga do Couto. Zdá se, že Couto mohl mít ke konci devadesátých let 16. století k dispozici opis rukopisu Pintova díla a že k Pintovu rukopisu se dostali obzvláště jezuitští autoři.⁸⁰⁷ Gaspar Afonso a jeho vyprávění není v této souvislosti nikde zmíněno a předpoklad, že mohl podobně jako další autoři Pintův rukopis číst, zůstává pouhou spekulací. Nemůžeme tedy ani potvrdit, ani úplně vyloučit možnost, že Gaspar Afonso mohl Pintovo dílo znát. Ovšem ani v případě, že Afonso Pintův rukopis neznal, nejsou podobnosti mezi oběma díly dle mého názoru náhodné. Obě díla totiž vycházejí zcela nepochybně ze stejné tradice a sdílí tedy mnohé prvky a motivy.

⁸⁰² Tamtéž, kap. LIII, s. 181.

⁸⁰³ Viz Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1010.

⁸⁰⁴ Viz tamtéž, s. 1003.

⁸⁰⁵ Andrade v textu *Putování* provedl změny, jejichž rozsah není přesně znám, pravděpodobně rozdělil dílo do kapitol.

⁸⁰⁶ Viz Garcia, José Manuel. Op. cit., s. 102 a 227.

⁸⁰⁷ Viz Roque de Oliveira, Francisco. „«Una relación de suficiente probabilidad.» Iberian readings and transcriptions of Fernão Mendes Pinto's unpublished *Peregrinação* manuscript, 1576-1614.“ In *Fernão Mendes Pinto and the Peregrinação*. Santos Alves, J. (dir). Lisbon: Fundação Oriente, INCM, 2010, sv. I, s. 276 a následující.

Nejvýznamnější rozdíl mezi vyprávěními o ztroskotáních a Pintovým rozsáhlým *Putováním* spočívá v představení protagonisty. Protagonista *Putování* stejně jako protagonisté vyprávění o ztroskotáních zažije a přežije naprosto výjimečnou cestu, jenže Pinto-protagonista na rozdíl například od Perestrela-protagonisty existuje před cestou i po cestě. *Putování* se tedy odlišuje tím, že vypravěč pojednává o životě protagonisty před vyplutím, o jeho důvodech na cestu se vůbec vydat a také o jeho životě po návratu do vlasti. S těmito prvky se ve vyprávěních o ztroskotáních téměř nesetkáme a pokud ano, jedná se o velmi okrajové komentáře, navíc v žádném vyprávění o ztroskotání nejsou vylíčeny tyto tři okolnosti všechny. Například Maestre Juan se krátce zmiňuje o tom, že je po návratu do vlasti vydržován Pedrem de Alvarado, ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání jsou líčeny kapitánovy činy ještě před cestou, ale ve většině vyprávění o ztroskotáních takové zmínky vůbec nenajdeme. Protagonisté vyprávění o ztroskotáních se tedy zjevují, až ve chvíli, kdy se vydávají na cestu, ne dříve, jejich vyprávění navíc končí ve chvíli zachránění nebo doplutí do Mozambiku nebo na jiné území obývané Portugalci, případně do vlasti, ale ve chvíli, kdy končí cesta, se vyprávění uzavírá a mizí tedy i protagonista.

Naopak *Putování* začíná líčením protagonistova původu: „passei a vida até a idade de dez ou doze annos na miseria & estreiteza da pobre casa de meu pay na villa de Montemor o velho [...]“ („do deseti nebo dvanácti let jsem žil chudým životem v ubohém domě svého otce ve městě Montemor-o-Velho [...].“) V první kapitole se vlastně shrnuje celý protagonistův život do rozhodnutí odplout do Indie: chudého chlapce dal strýc do služeb jisté šlechtičny, z jejíhož domu protagonista po roce a půl utekl, nalodil se na karavelu, kterou přepadli francouzští korzáři, a posléze čtyři roky sloužil Franciskovi de Faria. Protože však plat, který dostával, „me não bastava para minha sustenção“⁸⁰⁸ („mi nestačil na živobytí“), rozhodl se hledat štěstí v Indii. Protagonistův nízký původ a služba u několika pánů, s nímž ale není spokojen, jsou prvky, které pojí počátek *Putování* s pikareskním románem.

V poslední kapitole díla je vylíčen protagonistův návrat do vlasti a jeho zklamání nad tím, že za činy, které vykonal, se mu nedostalo žádné odměny, přestože strávil více než čtyři roky čekáním na nějaký výsledek: „quatro annos & meyo, no fim dos quais não tirey outro fruto senão os trabalhos & pesadumes que passey no requerimento [...]“ („čtyři a půl roku, jejichž výsledkem nebylo nic jiného než útrapy a mrzutosti, jež jsem zažil během žádání [...].“) Vypravěč zde opět shrnuje celý svůj příběh obdobně jako v první kapitole: „E nisto vierão a parar meus seruiços de vinte & hum annos, nos quais fuy treze vezes catiuo, & dezasseis vendido [...]“ („Tak skončila moje jedenadvacetiletá služba, během níž jsem byl třináctkrát zajat a sedmnáctkrát prodán [...].“) Stejně jako v první kapitole také opět připomíná, že jeho nešťastná cesta i nepříznivá situace po návratu jsou řízeny Boží vůlí, jíž se podřizuje: „Pelo que eu dou muytas graças ao Rey do Ceo que quis que por esta via se cumprisse em mim a sua divina vontade [...]“⁸⁰⁹ („Děkuji za to králi nebes, který touto

⁸⁰⁸ Obě citace Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. I, s. 30-31.

⁸⁰⁹ Všechny tři citace tamtéž, kap. CCXXVI, s. 796-797.

cestou naplnil svou vůli [...].“⁸¹⁰) Pintovo vyprávění tedy končí podobně jako začíná: vypravěč shrnuje prožité strasti, připomíná, že jeho cesta byla trestem za hříchy a vlastně mu nepřinesla žádné zlepšení živobytí, protože se vrátil do stejné bída, z níž odešel. Zklamání je jedním z klíčových témat Pintova díla,⁸¹⁰ jež ho také odlišují od vyprávění o ztroskotáních.

Protagonista *Putování* se tedy vydává na cestu, protože je chudý a chce zkusit štěstí, nakonec se však vrátí zklamán a jediné, co mu zůstává, je jeho vyprávění. Známe tedy protagonistův původ, jeho pohnutky k cestě i výsledek jeho snažení po návratu. Z tohoto pohledu se *Putování* tedy jeví jako dílo, v jehož centru stojí protagonista. Protagonistu okolnosti donutí vydat se na cestu, která bude dlouhá a, jako ve vyprávěních o ztroskotáních, tragická a podivuhodná. Nicméně můžeme říci, že cesta se odehraje proto, že se na ni protagonista vypraví. Ve vyprávění o ztroskotáních je tomu přesně naopak: je v nich líčena především tragická a podivuhodná cesta a protagonista, který čelí nástrahám ztroskotání, jež musel přežít, je vlastně produktem této cesty. Vyprávění o ztroskotáních jsou tedy především díla pojednávající o výjimečné cestě, jsou to především specifické cestopisy a jako takové také vždy začínají údaji o cestě (datum vyplutí, počet lodí, kapitáni apod.), nikoli údaji o protagonistovi. Hlavní rozdíl mezi vyprávěním o ztroskotáních a *Putováním* je tedy v tom, že protagonista se zde jeví jako propracovanější literární postava, která má určité pozadí a jejíž pohnutky alespoň pro některé činy známe. V tomto smyslu se tedy blíží románovým hrdinům.

5.2 Carlos de Sigüenza y Góngora: *Útrapy Alonsa Ramíreze*

Útrapy Alonsa Ramíreze jsou pravděpodobně nejkomentovanějším a nejčtenějším Sigüenzovým dílem. Toto ne příliš rozsáhlé vyprávění vydané v roce 1690 patří do skupiny několika děl, v nichž Sigüenza převypravoval nebo komentoval současné události.⁸¹¹ Existence skutečného Alonsa Ramíreze se dnes nezpochybňuje, přestože, jak ukazuje Fabio López Lázaro, vlastně nemáme žádný dokument, který by o jeho životě pojednával.⁸¹² Veškeré informace, které o Ramírezovi máme, tedy pocházejí ze Sigüenzova vyprávění. Nicméně na základě různých dokumentů López Lázaro dokazuje, že angličtí piráti skutečně v březnu roku 1684 u Manily přepadli a zajali španělské lodě přesně, jak to Sigüenza vypráví. Dále také ukazuje, že místokrál Nového Španělska kníže Galve byl Ramírezovým příběhem velmi zaujat, protože o něm pojednává v dopise svému staršímu bratrovi, který byl významnou osobností španělského královského dvora. Podle López Lázara si mohl místokrál sepsání Ramírezova příběhu objednat také proto, že ho chtěl použít jako důkaz

⁸¹⁰ Viz také Vila Maior, Isabela. „O discurso directo como estratégia narrativa na *Peregrinação*.“ In *O discurso literário da Peregrinação*. Seixo, M. A.; Zurbach, Ch. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 116.

⁸¹¹ Irving Leonard je proto označuje za díla žurnalistického charakteru. Viz Leonard, Irving A. „Prólogo.“ In Sigüenza y Góngora, Carlos. *Seis obras*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1984, s. XVII.

⁸¹² Viz López Lázaro, Fabio. *Misfortunes of Alonso Ramírez: The True Adventures of a Spanish American with 17th-Century Pirates*. Austin: University of Texas Press, 2011, s. 27.

proti Anglii, jejímuž spojení se Španělskem proti francouzskému postupu v Americe nevěřil.⁸¹³ Pro Lópeze Lázara je tedy Ramírezův příběh napsaný Sigüenzou střípkem v mozaice komplikovaných mezinárodních a politických vztahů konce 17. století.

Vztah Sigüenzových *Útrap* k vyprávěním o ztroskotáních je možná méně zřejmý než v případě Pintova *Putování*. Sigüenza se o Cabezovi de Vaca výslovně zmiňuje v dokumentu z expedice Andrése de Pez do Mexického zálivu, jíž se na příkaz místokrále účastnil. V tomto dokumentu z roku 1693 Sigüenza popisuje zátoku zvanou Pensacola v Mexickém zálivu a viděné skutečnosti porovnává s popisy z Inkovy *Floridy* a Núñezových *Ztroskotání*:

se me ofreció ser éste el mismo puerto que [...] poco después que se descubriese esta América halló un piloto [...] y en cuya busca [...] (como lo dice el mismo Inca en el cap. 3, y Cabeza de Vaca en sus *Naufragios* [...]), vino Pánfilo de Narváez en su infeliz jornada.⁸¹⁴

(napadlo mne, že tento přístav je právě ten, jejž našel jeden kormidelník krátce poté, co byla objevena tato Amerika [...] a jejž hledal na své nešťastné výpravě [...] (jak to uvádí sám Inca ve třetí kapitole, a Cabeza de Vaca ve svých *Ztroskotáních* [...]) Pánfilo de Narváez.)

Tato zmínka tedy dokládá, že Sigüenza Núñezovo dílo znal minimálně v roce 1693, tedy tři roky po vydání *Útrap*, je však velmi pravděpodobné, že *Ztroskotání* znal již dříve. Juan José Arrom navíc uvádí, že Sigüenza četl také Acostovo *Putování Bartolomého Lorena*,⁸¹⁵ které, jak jsme viděli, je velmi blízké poetice vyprávění o ztroskotáních (viz s. 147).

Útrapy, jež pojednávají o Ramírezově nedobrovolné cestě kolem světa (z Akapulka se dostal na Filipíny a odtud na anglické pirátské lodi kolem Afriky k břehům Brazílie a dále na Yucatán), s vyprávěním o ztroskotáních pojí kromě podobností dějových a obsahových i některé motivy a prvky. Jedná se například o motiv předzvěsti, který se objevuje v první kapitole díla při líčení první protagonistovy cesty po moři podobně jako v Pintově *Putování*. Vypravěč popisuje, jak byl přijat na lodi Juana del Corcho: „confieso que, tal vez presagiando lo porvenir, dudaba si podría prometerme algo que fuese bueno, habiéndome valido de un corcho para principiar mi fortuna.“⁸¹⁶ („přiznávám, že jsem, možná v předtuše, pochyboval, zda mi to přinese něco dobrého, když jsem si měl ke jmění dopomoci plovákem.“) Nejedná se tedy o předzvěst v podobě bouře nebo varování věštců, ale o vypravěčský komentář a ironickou hru slov s příjmením kapitána lodi.

Vyprávění o Ramírezově cestě se skládá v podstatě ze dvou částí: v první z nich vypravěč líčí zajetí Alonsovy lodě u Manily anglickými piráty a plavbu, jíž Alonso a jeho posádka byli

⁸¹³ Viz tamtéž, s. 23.

⁸¹⁴ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1963, s. 65.

⁸¹⁵ Viz Arrom, Juan José. „Carlos de Sigüenza y Góngora: relectura criolla de los *Infortunios de Alonso Ramírez*.“ In *Imaginación del Nuevo Mundo*. Arrom, J. J. (ed.). México: Siglo Veintiuno Editores, 1991, s. 182.

⁸¹⁶ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1988, kap. I, s. 76.

nucení s piráty podniknout, v druhé části vypravěč popisuje Alonsovo ztroskotání u amerického pobřeží a putování nehostinnou krajinou.

V první části se *Útrapy* velmi podobají vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání, v němž také velkou roli hrál popis setkání s francouzskými korzáry. Při líčení bojů s piráty vypravěč například poukazuje na špatné vyzbrojení lodí proti nepřatelům, což je motiv, který se objevuje právě ve vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání, nejdůležitější jsou ovšem popisy pirátů a jejich chování a zacházení se zajatci. Angličtí piráti jsou pochopitelně vylíčení jako krutí barbaři neznající slitování: vypravěč líčí mučení, tvrdou práci a posměch. Za vrcholné scény této části vyprávění, které také bývají nejvíce komentovány, můžeme považovat epizodu, v níž je jeden ze zajatců donucen vypít exkrementy anglického kapitána Bela, a epizodu, v níž je vylíčeno vypálení vesnice na jednom z ostrovů u pobřeží jihovýchodní Asie. Významná je především ta část, v níž vypravěč popisuje, jak piráti jedli lidské maso:

Entre los despojos con que vinieron del pueblo [...] estaba un brazo humano de los que perezieron en el incendio. De éste cortó cada uno una pequeña presa, y alabando el gusto de tan linda carne entre repetidas salvas, le dieron fin.⁸¹⁷

(Mezi kořistí, s níž přišli z vesnice [...], byla paže někoho z těch, již zemřeli při požáru. Z ní si každý odřízl kousek, vychvalovali chuť tak jemného masa, připíjeli a tak ji snědli.)

Tyto popisy jsou vystavěny tak, aby byly co nejpůsobivější,⁸¹⁸ a podobně jako v Luisově vyprávění jsou využita tabuizovaná témata (kanibalismus a požívání exkrementů) k vykreslení osobnosti pirátů. Stejně jako v Luisově vyprávění i zde hraje důležitou roli otázka odlišnosti ve věcech víry: také Alonso Ramírez, podobně jako kapitán Albuquerque, před piráty schovává cenné náboženské předměty.

Není jistě bez zajímavosti, že López Lázaro díky informacím z různých historických pramenů a z vyprávění Williama Dampiera Ramírezovy piráty identifikuje: kapitán Bel je samotný Bill Dampier, kapitán Donkin byl zřejmě Duncan Mackintosh, vrchní velitel Nicpat se ve skutečnosti jmenoval Nick Burton.⁸¹⁹ Nicméně zde opět pochopitelně platí, že Ramírezovi piráti jsou literárními postavami i přesto, že *Útrapy* vycházejí ze skutečných historických událostí. Navíc popisy krutého chování, například znásilňování žen, jsou prvkem, jímž je v Sigüenzově vyprávění charakterizováno barbarství anglických pirátů, ale Angličan Walter Raleigh z něj ve svém vyprávění obviňuje naopak španělské kolonisty a mořeplavce.⁸²⁰ Nejde tedy ani tak o to, zda se jedni nebo druzí takových činů dopustili,

⁸¹⁷ Tamtéž, kap. III, s. 91.

⁸¹⁸ Viz také Berendová, Alexandra. Op. cit., s. 45.

⁸¹⁹ Viz López Lázaro, Fabio. Op. cit., s. 58 a následující.

⁸²⁰ Raleigh, Walter. *The discovery of the large, rich and beautiful empire of Guiana*. Farnham-Surrey: Ashgate, 2010, s. 102: „I suffered not anie man to take from anie of the nations so much as a Pina, [...], nor any man so much as to offer to touch any of their wiues or daughters: which course, so contrarie to the Spaniards (who tyrannize ouer them in all things) drew them to admire her Maiestie, whose commandement I told them

jako spíše o to, že tyto motivy jsou zcela jistě vybrány tak, aby byly co nejpůsobivější, a slouží záměru vykreslit nepřítele v co nejhorším světle. Z tohoto hlediska se tedy jeví ne jako popisy skutečných událostí, nýbrž jako literární motivy, pomocí nichž jsou ve vyprávění vykresleni antagonisté hlavní postavy.

Přesto však nejsou všichni Ramírezovi piráti vykresleni jako veskrze negativní postavy. Jedná se především o kapitána Donkina, který se v rozhodující chvíli zastane španělských zajatců a díky nemuž zajatci nejsou popraveni ani vysazeni na březích Brazílie, ale je jim dána malá fregata, s níž poté ztroskotají v Mexickém zálivu. V tomto smyslu se postava kapitána Donkina podobá kapitánovi francouzských korzárů z vyprávění o Albuquerqueho ztroskotání. Významná je také řeč, kterou Donkin pronese: „Bástanos [...] haber degenerado de quienes somos, robando lo mejor del Oriente con circunstancias tan impías.“⁸²¹ („Stačí, že jsme zdegenerovali a nemilosrdně uloupili v orientu to nejlepší.“) Sám pirát tedy uznává vlastní ničemnost a dále vypočítává hříchy, jichž se dopustil. Negativní rysy postav pirátů tedy nejsou ve vyprávění vylíčeny pouze pomocí vypravěčových popisů, ale také díky této promluvě.

Piráty tedy charakterizuje kruté chování bez lítosti a jakýchkoli zábran. V opozici proti nim stojí protagonista, jehož hlavním rysem je silná a neotřesitelná víra, podobně jako u postavy kapitána Albuquerqueho v Luísově vyprávění: „Creo que hubiera sido imposible mi libertad si continuamente no hubiera ocupado mi memoria y afectos en María Santísima de Guadalupe de México [...].“⁸²² („Myslím, že svobody bych nedosáhl, kdybych neustále neměl na paměti a v srdci Pannu Marii Guadalupskou z Mexika [...].“)

Tento rys charakterizuje protagonistu v celém vyprávění, tedy i v jeho druhé části, v níž se líčí naražení na mělčinu u amerických břehů a postup trosečníků nehostinnou krajinou. Modlitba žíznicích trosečníků k Panně Marii Guadalupské přinese bouři a déšť, zajímavé je, že tuto událost vypravěč neoznačuje za zázrak, jak bychom mohli očekávat. V této části vyprávění se Alonso projevuje jako skutečný protagonista: zajišťuje potravu, chodí na průzkum terénu, povzbuzuje muže a pohřbívá mrtvé. Podobně jako ve *Ztroskotáních Cabezy de Vaca* impuls k nějaké akci vychází vždy od protagonisty. Rétorice portugalských vyprávění o ztroskotáních se v této části podobají emotivní komentáře vypravěče, v nichž trosečníci protagonistu prosí, aby je neopouštěl: „Abrazándose de mí, me pedían con mil amores y ternuras que no les desamparase [...].“⁸²³ (Objímali mne a láskyplně a vroucně prosili, abych je neopouštěl [...].“) Protagonista má tedy v celém vyprávění výjimečné postavení: v první části vyniká především díky kontrastu mezi svými postoji

it was, and also woonderfully to honour our nation.” („Nepřipustil jsem, aby si jediný z mých mužů vzal od oněch lidí třeba jen ananas, [...], ani aby se byť pokusili dotknout se jejich vdov a dcer, a tento postup, který je tak odlišný od toho, co dělají Španělé (kteří je ve všem tyranizují), je přivedl k obdivu k Její Milosti [...], neboť jsem jim sdělil, že je to její nařízení, a také k úctě k našemu národu.“)

⁸²¹ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1988, kap. IV, s. 99.

⁸²² Tamtéž, kap. IV, s. 101.

⁸²³ Tamtéž, kap. VI, s. 117.

a chováním pirátů, v druhé části stojí nad ostatními postavami, které jsou vyličený vždy jako slabší.

Stejně jako ve *Ztroskotáních Cabezy de Vaca* i zde je to protagonista, kdo se jako první setká se zachránci. Podobně jako v mnohých vyprávěních o ztroskotáních je moment setkání charakterizován překvapením a také nedůvěrou, protože protagonista a jeho společníci vzbuzují dojem, že jsou piráti. Jak už bylo řečeno, krajina, kterou trosečníci putují, je popsána jako nehostinná: „Era aquel sitio, no sólo estéril y falto de agua, sino muy enfermo [...]“.⁸²⁴ („To místo bylo nejen pusté a bez vody, ale také velmi škodlivé [...].“) Zajímavé je, že ve vyprávění se zmiňuje Florida, která představuje místo, z něhož není možno uniknout, protože tam žijí „cruelísimos“ („strašně krutí“) indiáni.

Podle Sacida Romera můžeme v Sigüenzově vyprávění rozlišit dva druhy diskursu: ústní vyprávění podané skutečným Ramírezem, jež charakterizují především souřadné věty, a Sigüenzovy dodatky, jež představují především technické údaje týkající se plavby a zeměpisné popisy a vysvětlení.⁸²⁵ Zmínku o Floridě bychom mohli tedy chápat jako jeden ze Sigüenzových dodatků k původnímu ústnímu vyprávění. Pokud by tomu tak bylo, mohli bychom se domnívat, že tuto zmínku autor používá právě proto, že znal *Ztroskotání Cabezy de Vaca*.

Popis krajiny se ovšem mění v momentě, kdy jsou trosečníci zachráněni a jejich cesta je tedy téměř u konce. Vesnice Tejozucó, kam trosečníky zavede jejich zachránce, se vyznačuje pozitivními rysy: „Es pueblo no sólo grande, sino delicioso y ameno [...]“.⁸²⁶ („Je to vesnice nejen velká, ale také krásná a příjemná [...].“) Popisy nehostinné pustiny a příjemné vesnice se tedy podřizují ději vyprávění, přestože jistě alespoň do určité míry vycházejí z charakteristik skutečně viděných míst.

Příroda v Sigüenzových popisech však nepředstavuje pouze nebezpečí, ale je také zdrojem fascinace, podobně jako v dílech 16. století: „Lo que se experimenta en la fragosidad de la Sierra [...] no es otra cosa sino repetidos sustos de derrumbarse por lo acantilado de las veredas, profundidad horrorosa de las barrancas [...]“.⁸²⁷ („V nepřístupných horách [...] jednoho neustále děsí, že se zřítí ze strmých cest, příšerná hloubka roklí [...].“)

Novou perspektivu však přináší Sigüenzovy popisy měst: portorický San Juan je slavný pro „la hermosura de su bahía“ („nádhru své zátoky“), mexická Puebla se podobá hlavnímu městu „en el desembarazo de sus calles, en la magnificencia de sus templos“ („svými širokými ulicemi, okázalostí svých chrámů“) a „las grandezas magníficas“ („okázalá nádhera“) hlavního města by měly být zobrazovány na „láminas de oro“ („tabulkách ze zlata“).⁸²⁸ V popisech velkoleposti amerických měst, kterou vypravěč zdůrazňuje, se podle

⁸²⁴ Tamtéž, kap. VI, s. 115.

⁸²⁵ Viz Sacido Romero, Alberto. „La ambigüedad genérica de los *Infortunios de Alonso Ramírez* como producto de la dialéctica entre discurso oral y discurso escrito.“ *Bulletin Hispanique*, roč. 94, 1992, č. 1, s. 135 a následující.

⁸²⁶ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1988, kap. VII, s. 123.

⁸²⁷ Tamtéž, kap. I, s. 78.

⁸²⁸ Všechny tři citace tamtéž, kap. I, s. 74-77.

Arroma odráží hrdost kreola, tedy člověka, který se v Americe již narodil.⁸²⁹ Sigüenzovy *Útrapy* jsou jedním z prvních děl, v nichž je Amerika zobrazena jako místo, které je vlastní autorovi i protagonistovi a odkud je nahlíženo na zbytek světa. Fernando Aínsa v tomto smyslu hovoří především o *Průvodci slepých poutníků*⁸³⁰ (*El lazarilo de los ciegos caminantes*, 1775 nebo 1776), nicméně tato perspektiva je přítomná již v Sigüenzově díle.

Významné ovšem také je, že v amerických městech protagonista nenajde obživu, neuspěje v nich. Popisy nádhery měst se tedy mísí s líčením zklamání: v Pueble protagonista zakusí větší hlad než v Portoriku, v hlavním městě, přestože se má vyznačovat bohatstvím a jeho obyvatelé štědrostí, se musí vrátit k povolání truhláře. Nakonec je to tedy filipínská Manila, která je popsána jako bohatstvím oplývající ráj:

Es la abundancia de aquellas islas, y con especialidad la que se goza en la ciudad de Manila, en extremo mucha. Hállase allí para el sustento y vestuario cuanto se quiere a moderado precio [...]. Esto y lo hermoso y fortalecido de la ciudad, coadyuvado con la amenidad de su río y huertas [...], obliga a pasar gustosos a los que en ella viven.⁸³¹

(Bohatství oněch ostrovů, a obzvláště to, jež se zakouší v městě Manile, je obrovské. K jídlu a k oblékání lze sehnat cokoli a vše za dobrou cenu [...]. Město je navíc krásné a opevněné, k tomu se přidává příjemná řeka a zahrady [...], a tak musí být spokojen každý, kdo tam žije.)

Dochází tu tedy k velmi zajímavému posunu perspektivy, na nějž už upozorňuje Arrom: pro autora vyprávění i jeho protagonistu, je Amerika domovem, centrem, z něhož se dívají na svět, proto se v popisech měst odráží i kreolská hrdost. Ale právě proto, že Amerika zde představuje domov, už nemůže být rájem. Naději na lepší život je tedy třeba hledat jinde, proto se protagonista odebírá na Filipíny, a Dálný východ tedy vypravěč popisuje jako prosperující místo a Manilu jako ráj. Amerika už tedy není místem, kam je potřeba doplnout a kde se hledá lepší život nebo sláva. Alonso Ramírez tedy z místa, kam jiní, jako Cabeza de Vaca, museli dorazit, odplová.

V závěru *Útrap* se setkáme také s motivem vyprávění jako zdroje obživy, který hrál velkou roli také v Inkově vyprávění o ztroskotání Pedra Serrana (viz s. 181). Ramírez a jeho společníci se dostanou až do Méridy, kde všichni chtějí slyšet jejich příběh, a protože vyprávění je to jediné, co mají, protagonista také doufá v odměnu. Je však zklamán, protože „al punto de mediodía me despachaban todos“ („s úderem poledne mne všichni vyhazovali“).⁸³² Protagonistu nakonec v Méridě na své vlastní náklady živili indiánští služebníci: trosečník vracějící se z cest pouze se svým vyprávěním se tedy ocitá na nejnižším stupni společenského žebříčku a musí spoléhat na pomoc jiných.

⁸²⁹ Viz Arrom, Juan José. Op. cit., 1991, s. 183 a následující.

⁸³⁰ Viz Aínsa, Fernando. Op. cit., 2004, s. 70.

⁸³¹ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1988, kap. II, s. 83.

⁸³² Tamtéž, kap. VII, s. 127.

Zde už se dostáváme k rysům, které *Útrapy* odlišují od vyprávění o ztroskotáních a naopak je pojí s Pintovým *Putováním*. Podobně jako v Pintově díle i v závěru *Útrap* je protagonista zklamán tím, že jeho vyprávění o strastech, jež musel přežít, mu nepřináší takový užitek, jaký by si představoval. Zklamání se ovšem v *Putování* i v *Útrapách* může objevit proto, že obě díla začínají líčením naděje protagonisty na lepší život, jež je také důvodem k cestě. Alonso Ramírez je stejně jako Pinto ve vyprávění představen: známe jeho původ a život před tím, než se rozhodl na cestu vydat. Protagonista odejde z rodného Portorika a vystřídá několik měst a několik povolání (podobně jako Cabeza de Vaca se na čas stane putujícím obchodníkem), aby se nakonec nalodil na galeonu Santa Rosa, protože cesta pro něj už představuje jedinou naději. Stejně jako v *Putování* se tedy cesta odehraje proto, že se na ní protagonista vydá. Protagonista existuje před cestou i po ní a vyprávění, na rozdíl od *Ztroskotání* Cabezy de Vaca, nezačíná údaji o cestě, ale líčením protagonistova mládí. *Útrapy* tedy nepochybně částečně vycházejí z vyprávění o ztroskotáních a je v nich mnoho prvků, o nichž můžeme tvrdit, že pocházejí právě z této tradice, ale k posunu dochází v postavení protagonisty v díle: to se totiž strukturuje právě kolem protagonisty. Alonso Ramírez je tedy hrdina, který se vydává na cestu, jež bude neobvyklá, na rozdíl od takového Cabezy de Vaca, který je hrdinou, jenž se zrodí díky neobvyklé cestě. *Ztroskotání*, jež můžeme chápat jako dílo o cestě a jejím hrdinovi, zůstávají především cestopisem i přes četné autobiografické a automytizující prvky, naopak *Útrapy* můžeme označit za dílo o hrdinovi a jeho cestě, tedy za dílo, jež se blíží románu.

Stejně jako u Pintova *Putování* je velkou otázkou vztah Sigüenzova vyprávění k pikaresknímu románu. Je zřejmé, že s pikareskním románem *Útrapy*, podobně jako v případě *Putování*, pojí především zdánlivě autobiografická forma vyprávění a také téma chudoby, hladu a touhy po lepším životě, která stojí za protagonistovými rozhodnutími. Julie Greer Johnson upozorňuje především na podobnosti mezi Sigüenzovým vyprávěním a románem *Guzmán z Alfarache* Matea Alemána.⁸³³ Na druhou stranu bychom se mohli domnívat, že autobiografická forma *Útrap* souvisí spíše s díly cestopisného charakteru 16. a 17. století, tedy se zprávami dobyvatelů, nebo s vyprávěními o ztroskotáních, jak také uvádí Aníbal González.⁸³⁴ *Útrapy* se však naprosto zřejmě od pikareskního románu také odlišují a to hlavně v pojetí protagonisty. Pikareskní hrdina totiž má procházet určitým vývojem a z původní „prosté naivity se dostává ke lstivosti a cynismu, kterému ho naučil život.“⁸³⁵ Jenže Alonso Ramírez, jak upozorňují Raquel Chang-Rodríguez nebo Lucrecio Pérez Blanco, se nikdy nenechá zlákat nabídkou pirátů, kteří ho vybízejí ke spolupráci, nikdy se neuchýlí ke zločinu nebo lstím. Ani protagonistův původ se nepodobá kořenům,

⁸³³ Viz Greer Johnson, Julie. „Picaresque Elements in Carlos Sigüenza y Góngora's los *Infortunios de Alonso Ramírez*.“ *Hispania*, roč. 64, 1981, č. 1, s. 63.

⁸³⁴ Viz González, Aníbal. „Los *Infortunios de Alonso Ramírez*: Picaresca e historia.“ *Hispanic Review*, roč. 51, 1983, č. 2, s. 189 a následující.

⁸³⁵ Sánchez, Juan A. „Las voces de la picaresca.“ In *La cuestión autobiográfica en el Siglo de Oro*. Marešová, J.; Sánchez, J. A. (eds.) Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 123: „pasa de la inocencia más simple a la cicatería y el cinismo que le ha enseñado la vida.“

teré mívají pikareskní hrdinové: vypravěč zdůrazňuje například zbožnost Alonsovy matky a uvádí řemeslo, jímž se živil Alonsův otec a jemuž se protagonista vyučil. Proto Chang-Rodríguez i Pérez Blanco své studie uzavírají tím, že Alonso Ramírez není píkaro.⁸³⁶ V tomto smyslu se protagonista *Útrap* skutečně podobá více protagonistům některých vyprávění o ztroskotáních, například kapitánu Albuquerquemu, který vyniká zbožností a starostí o členy posádky své lodě, nebo i Cabezovi de Vaca, který při svém putování mezi indiánskými kmeny propaguje pravou víru. Alonso Ramírez se tedy nejvíce jako píkaro, ale spíše jako nástupce hrdinů vyprávění o ztroskotáních, ovšem s tím rozdílem, že jeho příběh je obohacen o detaily jeho mládí a vysvětlení motivů k cestě. Tím se právě přibližuje románovému vyprávění, ale ne nutně pikaresknímu románu.

V diskusi o žánrovém zařazení Sigüenzova vyprávění hraje důležitou roli otázka vypravěče. Jednou z nejkomentovanějších částí *Útrap* je předposlední odstavec, v němž vystupuje Sigüenza y Góngora v podstatě jako literární postava:

Mandóme [el virrey] [...] fuese a visitar a don Carlos de Sigüenza y Góngora, [...] cosmógrafo y catedrático de matemáticas [...] (títulos son estos que suenan mucho y valen muy poco [...]). Compadecido de mis trabajos, no sólo formó esta Relación en que se contienen, sino que me consiguió con la intercesión y súplicas, [...] Decreto para que D. Sebastián de Guzmán y Córdoba, [...] me socorriese, como se hizo.⁸³⁷

(Poslal mne [místokrál] [...], abych navštívil dona Carlose de Sigüenzu y Góngoru, [...] kosmografa a profesora matematiky [...] (jsou to tituly, které lépe znějí, než vynášejí [...]). Ten se nejen slitoval nad mémi strastmi, ale napsal tuto zprávu, v níž se o nich vypravuje, a dokonce se za mne přimluvil a vyprosil mi dekret [...] pro dona Sebastián de Guzmána y Córdoba, [...] aby mi pomohl, jak se také stalo.)

Hlas vypravěče se až do tohoto okamžiku jevil jako hlas patřící protagonistovi příběhu. Zde se však perspektiva zásadně mění: vypravěč zmiňuje samotné vyprávění, které nazývá zprávou, a jejího autora. Autor zprávy zde však vystupuje jako postava a vypravěč dělá narážku na ekonomickou situaci této postavy. Alonso Ramírez a Carlos de Sigüenza y Góngora se v této pasáži jeví jako dvě postavy, jež spojuje osud lidí, kteří za svou práci nebyli spravedlivě odměněni. Vypravěč, který má být totožný s protagonistou vyprávění, tedy sám odhaluje to, že je jen konstrukcí, kterou stvořil skutečný autor, jenž stojí mimo příběh, ale zároveň je v něm i postavou. Vypravěčovo *já* se tedy v této chvíli rozdvíhá v tom smyslu, že má odkazovat jak k protagonistovi, tak k autorovi, který není s protagonistou totožný. Pro Aníbala Gonzáleze toto *já*, jež se v textu zároveň skrývá i odhaluje, představuje paralelu k vypravěčskému hlasu v pikareskních románech. Ve skutečnosti se toto *já* mnohem více podobá vypravěčskému hlasu například *Ztroskotání* Cabezy de Vaca. Tyto dva vypravěčské hlasy se vlastně odlišují pouze v tom, že v případě

⁸³⁶ Viz Chang-Rodríguez, Raquel. Op. cit., s. 102; Pérez Blanco, Lucrecio. Op. cit., s. 48.

⁸³⁷ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1988, kap. VII, s. 129.

Útrap není záměrem vyprávění ztotožnění skutečného autora a protagonisty, jenž se v textu zjevuje. Na rozdíl od *Ztroskotání* život skutečného autora není tématem díla, přesto autor do svého textu vstoupí jako postava, aby poukázal na svoje ne zrovna dobře odměňované zásluhy.

Významné především je, že efekt způsobený tímto prostředkem se velmi podobá efektu, který v závěru *Ztroskotání* vytváří slavná předpověď Maurky z Hornachos (viz s. 150). V obou případech totiž vypravěč zmiňuje příběh, který čtenář zrovna čte, a v obou případech vypravěč sám vlastně ruší autoritu svého hlasu tím, že uvádí jiného autora vyprávění: vypravěč *Ztroskotání* tvrdí, že Maurka předpověděla úplně vše tak, jak se to později odehrálo a jak se to vypráví, vypravěč *Útrap* odkazuje na Sigüenzu jako svého stvořitele.

Jestliže v případě *Ztroskotání* jsme předpověď považovali za prvek společný vyprávěním o ztroskotáních, díky němuž vyprávěná neštěstí nabývají na významu a nejeví se jako pouhé nešťastné náhody, zjevení autora v textu v případě *Útrap* musíme dle mého názoru vykládat zcela jinak. Sigüenza y Góngora *Útrapy* nepochybně napsal na základě ústního vyprávění skutečného Ramíreze. Vytvořil tedy vypravěče, který měl být identický s protagonistou, ale ne s autorem. Autorovo zjevení se v textu bychom tedy mohli spíše interpretovat jako snahu skutečného Sigüenzy osvětlit čtenáři vztah vypravěče k protagonistovi i k autorovi, jenž je pod vyprávěním podepsaný a je za ně zodpovědný. Citovaná pasáž tedy především ilustruje problematiku chápání diskursu, jenž má autobiografickou formou sdělovat skutečné události. Jako problematickou musel tuto skutečnost vnímat i samotný Sigüenza a jeho vstoupení do textu jako by mělo být spíše vysvětlením a snahou zachovat empirickou povahu vypravěčského *já*. Chang-Rodríguez sice poukazuje na to, že hry s vypravěčovým hlasem a vstup autora do textu přibližují *Útrapy* k některým moderním románům,⁸³⁸ dle mého názoru se však jedná o projev autorovy snahy zachovat faktualnost vyprávění. Je nicméně zřejmé, že *Útrapy* se přibližují románovému vyprávění a to jistě i proto, že autor v díle zpracoval příběh někoho jiného: musel totiž vytvořit vypravěče, který již nemá tak přímý vztah k autorovi jako například vypravěč ve *Ztroskotáních*.

Problematika žánrového zařazení *Útrap* je pochopitelně velmi často reflektována v odborných studiích. Luis Alberto Sánchez Sigüenzovo vyprávění považuje za skutečný román,⁸³⁹ Arrom uznává, že se *Útrapy* románu velmi blíží, Ainsa je považuje za jedno z klíčových děl pro zrození hispanoamerického románu, ale za první hispanoamerický román považuje Lizardiho *Prašivého papouška* (*El Periquillo sarniento*, 1816).⁸⁴⁰ Zajímavý je také přístup Davida Bosta, který upozorňuje na to, že díla jako Sigüenzovy *Útrapy* jsou natolik specifická, že pro ně vlastně neexistuje žádná moderní analogie.⁸⁴¹ Zde bychom se možná

⁸³⁸ Viz Chang-Rodríguez, Raquel. Op. cit., s. 95.

⁸³⁹ Viz Sánchez, Luis Alberto. *Historia comparada de las literaturas americanas. Desde orígenes hasta el Barroco*. Buenos Aires: Losada, 1973, sv. I, s. 377.

⁸⁴⁰ Viz Ainsa, Fernando. *Identidad cultural de Iberoamérica en su narrativa*. Madrid: Gredos, 1986, s. 170.

⁸⁴¹ Viz Bost, David H. „Historians of the colonial period: 1620-1700.” In *The Cambridge History of Latin American Literature*. González Echevarría, R.; Pupo-Walker, E. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 1996, sv. I, s. 184.

mohli vrátit k označení nefikční román (viz s. 68). Zdá se totiž, že právě toto označení velmi dobře vystihuje charakter Sigüenzova vyprávění a zároveň odpovídá na otázky, jež toto dílo vzbuzuje. *Útrapy* jsou stejně jako *Ztroskotání* nebo jiná díla koloniálního období zpracováním skutečných zážitků a zkušeností z velmi extrémních situací, na druhou stranu jsou diskursivní konstrukcí, jež vychází z určité tradice a na niž je také navázáno a jež svou formou daleko spíše připomíná román než jiný literární útvar.

Sigüenzovy *Útrapy*, pokud je tedy nazveme nefikčním románem, nicméně představují jeden článek řetězu, který k fikčnímu románu vede. Většina odborníků je totiž chápáno jako dílo vycházející z tradice koloniálních kronik a zpráv, jemuž předcházela právě *Ztroskotání*, a jako dílo předznamenávající *Průvodce slepých poutníků* Alonsa Carrió de la Vandra a Lizardiho *Prašivého papouška*.⁸⁴² Vyprávění o ztroskotáních a pozdější díla, jež se blíží románu, spolu tedy velmi souvisí. Tuto skutečnost ilustruje také fakt, že Carrió de la Vandra v předmluvě svého díla zmiňuje Pintovo *Putování*.⁸⁴³

Vztahem Sigüenzových *Útrap* k *Prašivému papouškovi* se detailně zabývá Pérez Blanco a poukazuje především na to, že v obou dílech je přítomen záměr poučit a zároveň pobavit, v obou dílech je vysoce hodnocena úloha vzdělání a povolání a také užitečnost člověka ve společnosti.⁸⁴⁴ Samozřejmě je nutné zdůraznit, že záměr poučit je důležitější v Lizardiho díle, které můžeme charakterizovat jako dílo didaktické a morální. Nicméně jistě není náhodné, že Lizardiho protagonista při svém putování za lepším životem také prožije ztroskotání. Popisy bouře a potopení lodi se velmi podobají popisům z vyprávění o ztroskotáních. Kromě nich se v této kapitole *Prašivého papouška* také setkáme s motivem vyprávění jako zdroje obživy. Podobně jako Ramírezovo vyprávění má i vyprávění Pedra Sarmienta ukojit zvědavost vesničanů, ale přináší mu jen mizerný výdělek: „Todos me miraban y me hacían mil preguntas de mera curiosidad; pero ninguno se dedicaba a favorecerme.“⁸⁴⁵ („Všichni se na mne dívali a ptali se mne na tisíc věcí jen ze zvědavosti, ale nikoho nezajímalo mi pomoci.“) Zdá se tedy, jako by *Ztroskotání*, *Útrapy* a *Prašivý papoušek* vytvářely články jednoho řetězu: od autobiografické zprávy s mnoha automytizujícími prvky se přes biografický Ramírezův příběh, jež jsme nazvali nefikčním románem, dostáváme až k dílu, které bývá často považováno již za román. Na význam cestopisných děl pro vývoj hispanoamerického románu poukázal také Luis Alberto Sánchez.⁸⁴⁶ Přestože nelze vznik hispanoamerického románu chápat pouze ve vztahu

⁸⁴² Viz např. Pupo-Walker, Enrique. *La vocación literaria del pensamiento histórico en América*. Madrid: Gredos, 1982, s. 162.

⁸⁴³ Viz Carrió de la Vandra, Alonso. *El lazarillo de ciegos caminantes*. Barcelona: Biblioteca Ayacucho, 1985, s. 14.

⁸⁴⁴ Viz Pérez Blanco, Lucrecio. „La proyección de *Infortunios de Alonso Ramírez* en la primera novela mexicana del siglo XIX.“ In Sigüenza y Góngora, Carlos. *Infortunios de Alonso Ramírez*. Pérez Blanco, L. (ed.). Madrid: Historia 16, 1988, s. 133 a následující.

⁸⁴⁵ Fernández de Lizardi, José Joaquín. Op cit., část III, kap. III, s. 461.

⁸⁴⁶ Viz Sánchez, Luis Alberto. *Proceso y contenido de la novela Hispanoamericana*. Madrid: Gredos, 1976, s. 571: „La novela se inicia como relato de viaje [...]“

ke kronikám a cestopisům 16. a 17. století, jisté je, že význam těchto děl pro hispanoamerickou literaturu je nezanedbatelný.

Útrapy, tedy podobně jako Pintovo *Putování*, částečně vyrůstají z tradice vyprávění o ztroskotáních, ale zároveň se od nich odlišují, a to především, jak už bylo řečeno, v pojetí protagonisty. Právě tento rozdíl mezi vyprávěními o ztroskotáních a Sigüenzovým a Pintovým dílem přibližuje *Putování* a *Útrapy* k románu, z tohoto pohledu se tedy tato dvě díla jeví jako díla *na cestě k románu*.

6 Závěr

Z porovnání Pintova *Putování* a Sigüenzových *Útrap* s vyprávěními o ztroskotáních vyplývá, že tato dvě díla se částečně zrodila právě z tradice těchto příběhů, můžeme je tedy považovat za jejich nástupce. Je také poměrně spolehlivě doloženo, že autoři těchto dvou děl vyprávění o ztroskotáních skutečně znali, zdá se tedy nezpochybnitelné, že vyprávění o ztroskotáních byla jedním z inspiračních zdrojů obou autorů.

Jak již bylo řečeno, hlavní charakteristiky vyprávění o ztroskotáních můžeme spatřovat v některých postupech, motivech a tématech, jež jsou jim společné (viz s. 182-186). Oba hlavní postupy, jež se zdají typické pro vyprávění o ztroskotáních, tedy dramatizace vyprávěných událostí a líčení ztroskotání z perspektivy trestu a zachránění jako odměny, hrají také důležitou roli jak v Pintově, tak v Sigüenzově díle. V *Putování* vypravěč líčí mnoho ztroskotání, mnohokrát tedy také využívá motivy bouře, líčí situace extrémního nedostatku nebo pobyt na nehostinných místech. Podobně jako ve vyprávění o ztroskotáních bývají v *Putování* tyto popisy často hyperbolické a bohaté na vypravěčovy komentáře zdůrazňující tragický rozměr daných situací. Také v *Útrapách* se s tímto postupem setkáme, i když možná ne v tak velké míře jako v Pintově díle. I vypravěč *Útrap* však využívá motivů bouře, ztroskotání, popisuje putování pustým americkým pobřežím a v tragických krátkých epizodách smrt některých druhů.

Vypravěčský postup líčení ztroskotání jako Božího trestu za hříchy je výrazný především v Pintově díle. Jako trest za hříchy vypravěče-protagonisty nebo některé jiné postavy jsou interpretována jednotlivá ztroskotání, ale především se tato perspektiva uplatňuje v díle jako celku: vypravěč na jeho začátku i na konci explicitně uvádí, že celé jeho dlouhé *putování* po vzdálených zemích bylo trestem a zároveň projevem Božího milosrdenství, protože mu bylo umožněno zachránit se a vrátit zpět. V *Útrapách* tato perspektiva není tolik výrazná, výraznější je však motiv zachránění jako odměny za silnou víru, který s perspektivou trestu souvisí. Viděli jsme, že postava Alonsa Ramíreze je charakteristická neotřesitelnou vírou v Boha, vypravěč například líčí, jak si trosečníci pod protagonistovým vedením vymodlili déšť. Alonso Ramírez se tedy ve vyprávění jeví jako osoba obdařená silnou vírou a vyvolená nejen přežít, ale i zachránit své druhy. V obou dílech hraje roli také motiv předzvěsti v podobě nešťastných prvních plaveb obou protagonistů. Tyto charakteristiky tedy obě díla nepochybně pojí k vyprávěním o ztroskotáních.

Obě díla se od vyprávění o ztroskotáních odlišují především v pojetí protagonisty a z něho vyplývajícího vztahu protagonisty k samotné cestě. Pinto-protagonista a Alonso Ramírez se jeví jako propracovanější literární postavy: známe jejich původ a život před samotnou cestou a tyto skutečnosti jsou významné především proto, že k cestě vedou. Cesta se tedy v těchto dílech odehraje, protože protagonista k ní má důvod, který vypravěč vysvětluje. Jak už bylo řečeno, vztah cesty a protagonisty je zde opačný než u vyprávění o ztroskotáních:

v nich cesta rodila protagonistu, v *Útrapách* a *Putování* cestu protagonisté podnikají. Tento rozdíl, který se nemusí na první pohled jevit jako příliš významný, je dle mého názoru zásadní, protože právě z tohoto hlediska se vyprávění o ztroskotáních jeví jako díla o cestě, tedy cestopisy, zatímco *Útrapy* a *Putování* jako díla o protagonistovi a jeho cestě.

Navíc na rozdíl od vyprávění o ztroskotáních má v obou dílech cesta ještě jeden rozměr, totiž rozměr naděje. Pro Alonsa Ramíreze i Pinta-protagonistu cesta představuje naději na lepší život, cesta má protagonistům přinést lepší živobytí, je pro ně útekem z nuzných podmínek života ve vlasti. Pro mnoho autorů a protagonistů vyprávění o ztroskotáních musela cesta do Ameriky nebo Indie představovat tutéž naději, rozdíl však spočívá především v tom, že v jejich dílech o tom není pojednáno. V *Putování* a v *Útrapách* je ztroskotání líčeno jako trest a záchrana jako odměna stejně jako ve vyprávění o ztroskotáních, ale k této interpretaci se přidává ještě další perspektiva, která ve vyprávění o ztroskotáních přítomná není: cesta jako naděje a návrat jako zklamání. Právě zklamání po návratu, které je odpovědí na naději před cestou, je výrazným tématem obou děl. S jistým náznakem zklamání se sice setkáme např. ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca, v nichž vypravěč vyjadřuje svoji roztrpčenost nad tím, že se na výpravě na Floridu nemohl osvědčit, jak si přál, nebo ve vyprávění Maestra Juana, který podotýká, že ho po návratu z pustého ostrova musí na svoje náklady někdo vydržovat, jenže tento motiv v nich není příliš výrazný. Pokud mají vyprávění o ztroskotáních výrazného protagonistu (pokud se tedy řadí k typu výrazně automytizujícímu, budeme-li se držet typologie navržené na s. 183), protagonista se v díle jeví jako hrdina, jehož návrat by se dal nazvat vítězným: protagonista překonává ztroskotání, přežije náročné putování, ale nejen to – Cabeza de Vaca je líčen jako léčitel a muž konající zázraky a šířící křesťanství, jezuita Manuel Álvares je mužem, který kázal na zcela nových místech, a to lidem velmi potřebným, Gaspar Afonso vykonal mnoho dobra ve jménu Boha v různých částech Ameriky, Maestre Juan přináší cenné informace o nebezpečných mělčinách, kapitán Albuquerque zachrání svoji posádku. Protagonisté těchto vyprávění tedy skutečně přežijí trest v podobě ztroskotání a následně jsou *odměněni*. Z *Putování* i *Útrap* však tato idealizace mizí. Pinto-protagonista i Alonso Ramírez se vrací do stejné bída a složitých životních podmínek, z nichž odešli. Cesta je pro ně nadějí, ztroskotání trestem, zachránění odměnou, ale návrat je především zklamáním. Tragika má v těchto dílech tedy mnohem hlubší rozměr, protože jako tragické nejsou líčeny pouze jednotlivé události cesty, ale jako tragický se v podstatě jeví celý lidský život, v němž někdy ani sebevětší snaha nevede ke šťastným koncům.

Nuzné prostředí, z něhož protagonisté pocházejí, a jejich touha po lepším životě a cesta za ním přibližuje tato díla k pikaresknímu románu, jak už bylo řečeno. Vztah obou děl k tomuto žánru je poměrně složitý a panují na něj různé názory.⁸⁴⁷ V případě *Útrap*

⁸⁴⁷ *Putování* jako dílo s pikareskními rysy hodnotí např. Rebecca Catz nebo António José Saraiva. Alfredo Margarido zastává opačný názor. Viz Catz, Rebecca. Op. cit., 1978, s. 183 a následující; Saraiva, António José; Lopes, Óscar. Op. cit., s. 175; srov. s Margarido, Alfredo. Op. cit., s. 1010 a následující. Pikareskní prvky v *Útrapách* spatřují Julie Greer Johnson, Aníbal González, naopak Raquel Chang-Rodríguez nebo Pérez Blanco

můžeme klíčový rozdíl oproti pikaresknímu rozdílu spatřovat v tom, že protagonista se nikdy neuchýlí k nízkým činům, zůstává morálně silným hrdinou až do konce příběhu. Postihnout tento rozdíl u *Putování* je mnohem složitější vzhledem ke komplexnosti tohoto díla. Jak už bylo řečeno, Pinto-protagonista část své cesty podnikne ve službách Antónia de Faria, který je vlastně pirátem, na druhou stranu i Pinto vystupuje v některých částech díla jako osoba, jíž jsou svěřovány důležité úkoly nebo jež vykonává výjimečné činy. Protagonista například vyléčí zraněného syna jednoho japonského šlechtice, dar léčit daný protagonistovi od Boha z něj tedy činí, podobně jako ve *Ztroskotáních* Cabezy de Vaca, osobu vyvolenou.⁸⁴⁸ Pinto-protagonista je tedy částečně nepochybně postavou s prvky automytizace, což charakteru pikareskního hrdiny příliš neodpovídá.

Klíč k těmto postavám dle mého názoru leží spíše v dílech, která jsou *Putování* i *Útrapám* bezprostředně bližší, tedy ve vyprávění o ztroskotáních. Pinto-protagonista a Alonso Ramírez jsou protagonisté částečně mytizovaní, zdůrazňující svoji víru v Boha a pokorně přijímající trest i odměnu (zvláště explicitně je to vyjádřeno v *Putování*, viz citace na s. 199). Z tohoto pohledu se tedy jeví jako nástupci hrdinů vyprávění o ztroskotáních, dokonce i Pintovo slavné „já ubohý“ má snad blíže k lamentacím vypravěčů vyprávění o ztroskotáních nad neštěstími na cestách než k pikareskním prvkům. Jsou to však postavy propracovanější a obohacené o motivace a také o rozměr doufání a zklamání, ne nutně však tento rozměr musíme interpretovat jako styčný bod s pikareskním románem.

Další paralela k pikaresknímu románu bývá spatřována v kritickém rozměru obou děl. *Útrapy* i v *Putování* jsou díla skutečně poměrně kritická. V *Útrapách* zaznívá kritika zanedbané bezpečnosti přístavů a královských lodí v Americe i na Filipínách. Zbraněmi špatně vybavené lodě – podle vypravěče Alonso a jeho posádka „partíamos las balas con un cuchillo“⁸⁴⁹ („nožem jsme půlili náboje“) – jsou snadnou kořistí pirátů, kteří drancují přístavy, jak se jim zlíbí. Nejkritičtější vyznívá závěr díla, v němž je poukázáno na intriky a neřesti panující ve společnosti, do níž se protagonista vrací: v Tejojuku a v Méridě každého zajímá, jaká bohatství zanechal protagonista opuštěná na pláži, kde ztroskotal, ale nikdo mu není ochoten pomoci, takže Alonsovi nakonec vypomáhají ti nejchudší z chudých, totiž indiánští služebníci. Jistou kritiku lze také spatřit v popisech amerických měst na začátku díla, v nichž je sice vychvalována jejich nádhera, ale na druhou stranu v nich protagonista nenajde uplatnění ani obživu. V *Putování*, jak jsme viděli, se kritika týká především smyslu zámořských plaveb, kterou vypravěč vkládá do úst postavám patřícím k jiným kulturám, čímž nastavuje svým krajanům kritické zrcadlo. Významná je také kritika krutých činů

tyto prvky jako pikareskní nehodnotí. Viz Greer Johnson, Julie. Op. cit., s. 63; González, Aníbal. Op. cit., s. 189; srov. s Chang-Rodríguez, Raquel. Op. cit., s. 102; Pérez Blanco, Lucrecio. Op. cit., s. 48.

⁸⁴⁸ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. CXXXVII, s. 452: „E encomendandome a Deos [...], que se assi o não fizesse me auíão de cortar a cabeça, preparey tudo o que era necessario para a cura [...], quiz nosso Senhor que dentro em vinte dias elle foy são [...].“ („Poručil jsem se Bohu [...], kdybych to totiž neudělal [léčení], popravili by mne, připravil jsem tedy vše potřebné k léčbě [...], náš Pán chtěl, že se během jedenadvaceti dní uzdravil [...].“) Protagonista je tedy k léčení donucen okolnostmi, podobně jako Cabeza de Vaca, a léčení uskuteční i díky Boží pomoci, jeví se tedy jako člověk vyvolený k takovým činům.

⁸⁴⁹ Sigüenza y Góngora, Carlos. Op. cit., 1988, kap. II, s. 86.

páchaných Portugalci v orientu vystavěná pomocí kontrastu mezi zásadami křesťanství, k nimž se postavy hlásí, a jejich činy.⁸⁵⁰ Slavná je v tomto smyslu především promluva čínského chlapce, kterého unesl kapitán Faria, v níž vypravěč opět nechává promlouvat příslušníka cizí kultury, aby nad chováním Portugalců vynesl soud: „bendita seja senhor a tua paciencia, que sofre auer na terra gente que falle tão bem de ty, & vse tão pouco da tua ley como estes miseraueis [...]“. ⁸⁵¹ („bud’ pochválena, pane, tvoje trpělivost, když strpíš, aby na zemi žili lidé, kteří o tobě tak krásně mluví, ale tak málo se řídí tvými zákony jako tito nebožáci [...].“) V této kritické řeči jsou Portugalci označeni za zloděje, jejich kruté chování je odsouzeno a dáno do kontrastu s vírou, k níž se hlásí a k níž chce Faria přivést i uneseného chlapce. V *Putování* se tedy často setkáme se změnou perspektivy a pohledu na líčené události, která je významným kritickým prostředkem díla.⁸⁵² vypravěč nejdříve dané situace popisuje z pohledu Portugalců, potom ovšem nechává promluvit postavu patřící k národům Dálného východu.

Kritika v *Putování* a *Útrapách* bývá tedy někdy označována za další prvek přibližující tato díla k pikaresknímu románu. Jak jsme však viděli, i vyprávění o ztroskotáních přinášela kritické komentáře, možná bychom se tedy mohli domnívat, že tento rozměr obou děl může spíše než s pikareskním románem opět souviset s vyprávěními o ztroskotáních. Už ve vyprávěních o ztroskotáních je kritizováno špatné vybavení lodí proti pirátům nebo lidská chamtivost a touha po bohatství, která často vede k tragédiím. Je nicméně nepochybné, že kritika v *Putování* i *Útrapách* je mnohem hlubšího charakteru, navíc se nejedná pouze o ojedinělé vypravěčské komentáře, ale o motiv mnohem významnější, který prostupuje oběma celými díly a který se v případě *Putování* promítá i do jeho struktury. V tomto smyslu tedy obě díla vyprávění o ztroskotáních přesahují a směřují k mnohem komplexnějšímu zobrazení světa.

Svět vytvořený v díle a obklopující protagonistu přibližuje *Útrapy* i *Putování* k románu. Oproti vyprávěním o ztroskotáních se v těchto dílech jeví jako propracovanější nejen protagonista, ale také právě prostředí, v němž se protagonista pohybuje. Pinto ve svém díle stvořil komplikovaný a mnohvrstevnatý svět s mnoha vedlejšími a epizodními postavami, s nimiž se protagonista setkává a k nimž má různý vztah. Ve vyprávěních o ztroskotáních se protagonista pohyboval v nehostinném, nepřátelském prostředí právě proto, aby vynikla jeho výjimečnost a schopnost přežít. I v *Putování* je tento rys přítomen, nicméně svět, v němž se pohybuje Pinto-protagonista, je mnohem složitější. V *Útrapách* jsou z tohoto pohledu důležité především postavy pirátů, které se jeví jako antagonisté hlavní postavy. V Sigüenzově díle nejsou ovšem piráti zjednodušeni pouze na nepřátele, proti nimž se protagonista vymezuje: viděli jsme, že někteří z nich se naopak v rozhodující chvíli Alonsa zastanou. V závěru díla se jako nepřátelé jeví nakonec Alonsovi krajané, chamtiví obyvatelé

⁸⁵⁰ Viz například Saraiva, António José; Lopes, Oscar. Op. cit., s. 175.

⁸⁵¹ Pinto, Fernão Mendes. Op. cit., kap. LV, s. 183.

⁸⁵² Viz Catz, Rebecca. „Introduction.“ In Pinto, Fernão Mendes. *The travels of Mendes Pinto*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1989, s. xl.

Tejuzuka a Méridy. I svět, v němž se pohybuje Alonso Ramírez, se tedy jeví jako propracovanější než svět například *Ztroskotání*, v nichž Cabeza de Vaca procházel nehostinnou krajinou obývanou nejprve nepřátelskými, poté přívětivějšími domorodci, přičemž proměna v chování indiánů odpovídala ději vyprávění (viz s. 156). Oproti vyprávěním o ztroskotáních ve světě Pintova a Sigüenzova díla jako by bylo více místa pro nečekané události a perspektivy, protože je to svět, kde příslušníci cizích národů vynášejí nad Portugalci soudy, kde někteří piráti nejsou nakonec tak špatní, jak se zdálo, a kde zklamání a rozhořčení přináší návrat domů a chování protagonistových krajanů.

Všechny tyto rysy, tedy propracovanější svět díla i protagonista a jeho vztah k cestě, na niž se vydá, protože k tomu má důvody, zobrazení naděje i zklamání, odlišují *Putování* a *Útrapy* od vyprávění o ztroskotáních a přibližují je k románu. Z tohoto pohledu se tedy Sigüenzovo i Pintovo dílo jeví jako díla *na cestě k románu*. Obě díla také odpovídají již citované definici románu nefikčního (viz s. 68), protože jsou to příběhy extrémních zkušeností, v nichž se mísí fakta a fikce. Možná právě takové označení by nejlépe vystihovalo jejich charakter.

Zajímavé však je, že o *románovosti* bývá častěji pojednáno v souvislosti se Sigüenzovými *Útrapami* než s Pintovým *Putováním*. Nabízí se pro to snad dvě možná vysvětlení. Určitou roli zde může sehrávat rozdíl mezi vypravěčem *Putování* a vypravěčem *Útrap*. Jak už bylo řečeno, vypravěč Sigüenzova příběhu je zvláštní v tom, že na konci díla je zrušena identita mezi vypravěčem a protagonistou. V *Putování* naopak existuje jednotu mezi vypravěčem, protagonistou a autorem díla, který je za ně zodpovědný, jako v autobiografických dílech. Přestože na Sigüenzovo objevení se v textu v závěru *Útrap* můžeme nahlížet jako na snahu autora objasnit svůj vztah k protagonistovi, o němž vypráví v první osobě, jak bylo řečeno, někdy bývá efekt, který tato pasáž vytváří, označován za příbuzný k modernímu románu (viz s. 208). Zatímco *Putování* se z tohoto pohledu jeví jako cestopis psaný v první osobě – i když velmi komplexní – označení *Útrap* je v tomto smyslu problematičtější a tedy může častěji vést k úvahám o jeho téměř románovém charakteru.

Druhým faktorem, který jistě sehrává velkou roli v této otázce, je také způsob, jakým je na tato díla nahlíženo v rámci literatur, do nichž jsou řazena. Pintovo *Putování* je bezpochyby jedním z nejvýznamnějších děl portugalské literatury nejen 16. století a často bývá jeho přínos spatřován také v tom, že představuje určitý protipól ke Camõesovým *Lusovcům* oslavujícím zámořskou expanzi. Jenže bývá nejčastěji řazeno k literatuře věnující se zámořské expanzi, uvnitř této kategorie je pak sice dílem naprosto výjimečným, ale problematika jeho vztahu k románu a jeho označení zůstává poněkud v pozadí. Často bývá označováno prostě za mnohovrstevnaté dílo, v němž se prolínají různé typy diskursů a v němž nelze odlišit fakta od fikce.⁸⁵³ Oproti tomu *Útrapy* jsou nejčastěji řazeny ke koloniálnímu období hispanoamerické literatury a jejich vztah k fikčnímu románu bývá více promýšlen už jen proto, že jsou jedním z prvních děl, která se zrodila na půdě španělsky mluvící

⁸⁵³ Viz např. Rocha, Clara. Op. cit., s. 62 a následující.

Ameriky, a lze je tedy počítat mezi díla, jež stojí u zrodu hispanoamerické literatury. Rozdílné pojetí obou děl v rámci literatur, k nimž jsou řazena, snad právě ovlivňuje i způsob promýšlení jejich vztahu k románu.

Z našeho pohledu se však *Útrapy* a *Putování* jeví jako díla do velké míry paralelní, která vycházejí z vyprávění o ztroskotáních, ale pojetím protagonisty, jeho světa a cesty je přesahují a *směřují k románu*.

7 Bibliografie

7.1 Prameny

- História da muy notável perda do Galeão grande de S. João. Em que se contão os grandes trabalhos e lastimosas cousas que aconteceram ao Capitão Manoel de Sousa. E o lamentavel fim que elle e sua mulher e filhos e toda a mais da gente ouveram. O qual se perdeu o anno de 1552 a 24. de Junho na terra do Natal em trinta e hum graos.* Lisboa: Antonio Aluarez, 1625.
- „Naufrágio da viagem que fez a nau Santa Maria da Barca deste Reino para a Índia, em que ia por capitão-mor dom Luís Fernandes de Vasconcelos, no ano de MDLVII.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio.* Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983, s. 43-68.
- „Perdimento do gualeão São João que vinha da imdia pera Portuguall Manoell de Sousa de Sepulluada por capitão.“ In Kioso, K. *Mar, medo e morte: aspectos psicológicos dos náufragos na História Trágico-Marítima, nos testemunhos inéditos e noutras fontes.* Cascais: Patrimonia Historica, 2004, s. 515-551.
- Relaçam do lastimozo nauyfragio da nao Conçeicam chamada Algaravia a Nova. De que era Capitaõ Francisco Nobre a qual se perdeu nos Bayxos de Pero dos Banhos em 22. de Agosto de 1555.* Lisboa: Officina de Antonio Alvares, s. a.
- „Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca» de que era capitão D. Luís Fernandes de Vasconcelos, a qual se perdeu vindo da Índia para Portugal no ano de 1559.“ In Brito, Bernardo Gomes de. *História Trágico-Marítima.* Águas, N. (ed.). Lisboa: Europa-América, 1982, sv. I, s. 150-170.
- Acosta, José de. *Peregrinación de Bartolomé Lorenzo.* Arrom, J. J. (ed.). Lima: Ediciones Copé, 1982.
- Afonso, Gaspar. „Naufragi e peregrinazioni americane di Gaspar Afonso.“ In Lanciani, Giulia. *Naufragi e peregrinazioni americane di Gaspar Afonso.* Milano: Cisalpino-Goliardica, 1984, s. 27-90.
- Álvares, Manuel. *Naufrágio da nau «S. Paulo» em um ilheu próximo de Sumatra no ano de 1561.* Vasconcelos, F. de. (ed.). Lisboa: Bertrand, 1948.
- Amaral, Melchior Estácio do. *Tratado das batalhas, e dos sucessos do Galeam Santiago com os Olandezes na Ilha da Santa Elena e da Nao Chagas com os Inglezes entre as Ilhas dos Açores: ambas Capitánias da carreyra da India, e da causa, e desastres, porque em vinte annos se perdêrão trinta e oyto Naos della.* Lisboa: Officina de Antonio Alvares, 1604.

- Armero y Perea, Juan. *Papeles varios*, s. 64-67. Biblioteca Nacional de Madrid, signatura MSS/6952.
- Borda, Juan Márques de la. *Coplas en que se da relación como la nao de Miguel de la Borda se hundió viniendo por capitán de la Flotila que vino de Sancto Domingo que es la isla Española. A veinte y siete de Junio de MDLVII años*. S. l., s. a.
- Boxer, Charles Ralph. (ed.). *The Tragic History of the Sea. 1589-1622*. New York-Cambridge: Cambridge University Press, 1959.
- Boxer, Charles Ralph. (ed.). *Tragické námořní příběhy 1589-1622. Vyprávění o ztroskotání portugalských východoplachetníků a putování těch, kteří zkázy lodí přežili, jihovýchodní Afrikou: Diogo do Couto, João Baptista Lavanha a Francisco Vaz d'Almada*. Přel. Eliška Freiová. Praha: Mladá fronta, 1972.
- Brito, Bernardo Gomes de. *Historia trágico-marítima*. Trad. P. Blanco Suárez. Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1948.
- Brito, Bernardo Gomes de. *História Trágico-Marítima*. Águas, N. (ed.). Lisboa: Europa-América, 1982.
- Caminha, Pero Vaz de. *Dopis králi Manuelovi o nalezení Brazílie*. Přel. Martina Malechová. Dolní Břežany: Scriptorium, 2000.
- Camões, Luíz de. *Os Lusíadas*. Porto: Domingos Barreira, 1933.
- Camões, Luíz de. *Lusovci*. Přel. Zdeněk Hampejs, přebásnil Kamil Bednář. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1958.
- Carrió de la Vandra, Alonso. *El lazarrillo de ciegos caminantes*. Barcelona: Biblioteca Ayacucho, 1985.
- Colón, Cristóbal. *Textos y documentos completos*. Varela, C. (ed.). Madrid: Alianza, 1982.
- Corte Real, Jerónimo. *Naufrágio e lastimoso sucesso da perdição de Manoel de Sousa de Sepulveda, e dona Lianor de Sá, sua mulher, e filhos, vinda da Índia [...]*. Lisboa: Typografia Rollandiana, 1783.
- Couto, Diogo do. „Livro Quinto da Sétima Década da História da Índia. Capítulo II. Livro Oitavo da Sétima Década da História da Índia. Capítulo I.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio*. Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983, s. 60-82.
- Crespo, Sebastián. *Relación de la tormenta que padeció la Capitana Real, en que me hallé, como Piloto, al tiempo que pasó el mismo infortunio lo restante de las Naos de la Real Armada*. Cádiz: Juan Vejarano, s. a.
- Creston, Robert-Yves. (ed.). *Journal de bord de Saint-Brendan à la recherche du Paradis*. Paris: Éditions de Paris, 1957.
- Dias, Henrique. „Relação da viagem e naufrágio da nau *S. Paulo* que foi para a Índia no ano de 1560, de que era capitão Rui Melo da Câmara, mestre João Luís e piloto António Dias, escrita por Henrique Dias, criado do Sr. D. Antónnio, Prior do Crato.“ In Brito, Bernardo

- Gomes de. *História Trágico-Marítima*. Águas, N. (ed.). Lisboa: Europa-América, 1982, sv. I, s. 171-235.
- Díaz del Castillo, Bernal. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. Madrid: Espasa-Calpe, 1982.
- Díaz del Castillo, Bernal. *Pravdivá historie dobývání Mexika*. Přel. Luděk Kult. Praha: Odeon, 1980.
- Fernández de Lizardi, José Joaquín. *El Periquillo sarniento*. La Habana: Arte y Literatura, 1987.
- Fernández de Oviedo, Gonzalo. *Historia general y natural de las Indias*. Pérez de Tudela Bueso, J. (ed.). Madrid: Biblioteca de Autores Españoles, 1959, pět svazků.
- Godinho Cardoso, Manoel. *Relaçam do naufragio da nao Santiago, e itinerario da gente que delle se salvou*. Lisboa: Pedro Crasbeeck, 1602.
- Kolumbus, Kryštof. *Cesty Kryštofa Kolumba. Deníky, listy, dokumenty*. Přel. Oldřich a Jiřina Běličovi. Praha: Orbis, 1958.
- Las Casas, Bartolomé de. *Historia de las Indias*. México: Fondo de Cultura Económica, 1986.
- Luís, Afonso. *Navfragio qve passov Iorge Dalbuquerque Coelho, Capitão e Governador de Parnambuco*. Lisboa: Antonio Alvarez, 1601.
- López de Gómara, Francisco. *Historia general de las Indias, y todo lo acaescido enellas dende que se ganaron hasta agora y la conquista de Mexico y dela Nueva España*. Anueres: Martin Nuncio, 1554, dva svazky.
- Maestre Juan. „Relación de su naufragio y de los trabajos que pasó en los ocho años que estuvo en la isla de la Serrana.“ In *Relaciones históricas de América. Primera mitad del siglo XVI*. Serrano y Sanz, M. (ed.). Madrid: Sociedad de Bibliófiles Españoles, 1916, s. 16-25.
- Mesquita Palestrelo, Manoel de. *Naufragio de Nao Sam Bento. Summario da viagem que fez Fernão d'Alvarez Cabral, quem partio pera a India por Capitão moor da armada que foy ho anno de M. D. LIII até que se perdeo na costa do Cabo de Boa esperança, e dos seus trabalhos e morte. E do que mais socedeo aos que da sua cõpanhia escaparão do caminho que fizerão per terra e mar: até chegarem as ditas partes*. Lisboa: 1564.
- Montaigne, Michel de. *Essais*. Paris: Librairie Général Française, 1972.
- Núñez Cabeza de Vaca, Álar. *Naufragios*. Maura, J. F. (ed.). Madrid: Cátedra, 2007.
- Pinto, Fernão Mendes. *Peregrinação*. Lopes da Costa, E. (ed.). In *Fernão Mendes Pinto and the Peregrinação*. Santos Alves, J. (dir.). Lisbon: Fundação Oriente, INCM, 2010, sv. II.
- Raleigh, Walter. *The discovery of the large, rich and beautiful empire of Guiana*. Farnham-Surrey: Ashgate, 2010.
- Ramusio, Giovanni Battista. *Delle Navegationi et viaggi. Volume Terzo*. Venetia: Giunti, 1606.

- Rangel, Manoel. „Relação do naufrágio da nau *Conceição* de que era capitão Francisco Nobre, a qual se perdeu nos baixos de Pêro dos Banhos aos 22 dias do mês de Agosto de 1555 [...]“. In Brito, Bernardo Gomes de. *História Trágico-Marítima*. Águas, N. (ed.). Lisboa: Europa-América, 1982, sv. I, s. 110-133.
- Sigüenza y Góngora, Carlos. *Infortunios de Alonso Ramírez*. Pérez Blanco, L. (ed.). Madrid: Historia 16, 1988.
- Sigüenza y Góngora, Carlos. „Descripción que de la Bahía de Santa María de Galve [...] hizo don Carlos de Sigüenza y Góngora.“ In *Documentos inéditos de don Carlos de Sigüenza y Góngora*. Leonard, I. A. (ed.). México: Fournier, 1963, s. 63-92.
- Šimek, František (ed.). *Cestopis tzv. Mandevilla*. Praha: SNKLU, 1963.
- Vega, El Inca Garcilaso de. *Comentarios reales*. Miro Quesada, A. (ed.). Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1991.
- Vega, El Inca Garcilaso de la. *La Florida*. Mora, C. de. (ed.). Madrid: Alianza, 1988.

7.2 Sekundární literatura

- Adorno, Rolena. *Polemics of Possession in Spanish American Narrative*. New Haven: Yale University Press, 2007.
- Adorno, Rolena. *De Guancane a Macondo*. Sevilla: Renacimiento, 2008.
- Aínsa, Fernando. *Identidad cultural de Iberoamérica en su narrativa*. Madrid: Gredos, 1986.
- Aínsa, Fernando. „El viaje como trasgresión y descubrimiento. De la Edad de Oro a la vivencia de América.“ In *Relatos de viaje y literaturas hispánicas*. Peñate Rivero, J. (ed.). Madrid: Visor, 2004, s. 45-70.
- Almeida Flor, João. „Introdução: Viagem, Naufrágio, Desterro e Fim.“ In *O naufrágio de Sepúlveda*. Almeida Flor, J. (ed.) Lisboa: Centro de Estudos Anglisticos da Universidade de Lisboa, 2008, s. 11-28.
- Araújo, Maria Benedita. „Os relatos de naufrágios.“ In *Condicionantes culturais da literatura de viagens*. Cristóvão, F. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 391-421.
- Arrom, Juan José. „Prólogo.“ In Acosta, José de. *Peregrinación de Bartolomé Lorenzo*. Arrom, J. J. (ed.). Lima: Ediciones Copé, 1982, s. 9-26.
- Arrom, Juan José. „Carlos de Sigüenza y Góngora: relectura criolla de los *Infortunios de Alonso Ramírez*.“ In *Imaginación del Nuevo Mundo*. Arrom, J. J. (ed.). México: Siglo Veintiuno Editores, 1991, s. 175-196.
- Barchino, Matías. „Reescritura y usos literarios en escritos autobiográficos hispánicos de los siglos XVI y XVII.“ In *El retrato literario: tempestades y naufragios, escritura y reelaboración. Actas del XII Simposio de la Sociedad Española de Literatura general y comparada*. Márquez, M. et alii. (ed.). Huelva: Universidad de Huelva, 2000, s. 465-471.

- Barrera, Trinidad. „Álvar Núñez Cabeza de Vaca, *Naufraios*.“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, s. 169-203.
- Barrera, Trinidad. „Otra vuelta de tuerca al naufragio de Pedro Serrano.“ In *Renacimiento mestizo: Los 400 años de los Comentarios reales*. Mazzotti, J. A. (ed.). Madrid-Frankfurt am Main: Iberoamericana-Vervuert, 2010, s. 19-29.
- Beltrán, Rafael. „Los libros de viajes medievales castellanos. Introducción al panorama crítico actual: ¿cuántos libros de viajes medievales castellanos?“ *Revista de filología románica*, Anejo I, 1991, s. 121-164.
- Berendová, Alexandra. *Španělský Zlatý věk v Novém světě*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007.
- Binková, Simona. *Čas zámořských objevů*. Praha: Triton, 2008.
- Bost, David H. „Historians of the colonial period: 1620-1700.“ In *The Cambridge History of Latin American Literature*. González Echevarría, R.; Pupo-Walker, E. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 1996, sv. I, s. 143-191.
- Boxer, Charles Ralph. *An Introduction to the História Trágico-Marítima*. Lisboa: Universidade de Lisboa, 1957.
- Boxer, Charles Ralph. „Portuguese in the East, 1500-1800.“ In Boxer, Ch. R. *Opera Minora. Historiografia*. Ramada Curto, D. (ed.). Lisboa: Fundação Oriente, 2002, sv. III, s. 251-300.
- Braham, Persephone. „El feliz cautiverio de Gonzalo Guerrero.“ *Hispanic Review*, roč. 74, 2006, č. 1, s. 1-17.
- Buffington, Nancy. „Conquering Histories: The Historical Romances of Robert M. Bird.“ *Modern Language Studies*, roč. 30, 2000, č. 2, s. 87-117.
- Carrizo Rueda, Sofía M. *Poética del relato de viajes*. Kassel: Reichenberger, 1997.
- Carrizo Rueda, Sofía M. „Construcción y recepción de fragmentos de mundo.“ In *Escrituras del viaje. Construcción y recepción de “fragmentos de mundo.”* Carrizo Rueda, S. M. (ed.). Buenos Aires: Biblos, 2008, s. 9-33.
- Cardoso Bernardes, José Augusto. „A viagem no Renascimento português: Experiência, História e Criação Literária. Introdução.“ In *História crítica da literatura portuguesa*. Reis, C. (dir.). Lisboa: Verbo, 1999, sv. II, s. 293-302.
- Carvalho, Célia. „Acerca da autobiografia na Peregrinação.“ In *O discurso literário da Peregrinação*. Seixo, M. A.; Zurbach, Ch. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 27-59.
- Catz, Rebecca. *A sátira social de Fernão Mendes Pinto*. Lisboa: Prelo, 1978.
- Catz, Rebecca. *Fernão Mendes Pinto. Sátira e anti-cruzada na «Peregrinação»*. Lisboa: Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, 1981.
- Catz, Rebecca. „Introduction.“ In Pinto, Fernão Mendes. *The travels of Mendes Pinto*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1989, s. xv- xlv.

- Costa Ideias, José António. „A *Relação da viagem e naufrágio da nau «São Paulo»*, de Henrique Dias. Consagração martirológica e libelo acusatório.“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, Maria A.; Carvalho, A. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 67-92.
- Crovetto, Pier Luigi et al., „El naufragio en el Nuevo Mundo: de la escritura formularizada a la prefiguración de lo novelesco.“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 205-218.
- Cummins, John. „Introduction.“ In *The voyage of Christopher Columbus*. Cummins, J. (ed.). New York: St. Martin's Press, 1992, s. 1-77.
- Curtius, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Přel. Jiří Pelán, Jiří Stromšík, Irena Zachová. Praha: Triáda, 1998.
- Dalgado, Sebastião Rodolfo. *Portuguese Vocables in Asiatic Languages*. New Delhi: Asian Educational Services, 1988.
- D'Assunção Barros, José. „Os livros de linhagens na Idade Média portuguesa. A constituição de um gênero entre a genealogia e a narrativa.“ *Convergência Lusíada*, 2011, č. 25, s. 74-101.
- De Man, Paul. „Autobiography as De-facement.“ *Modern Language Notes*, 1979, č. 94, s. 919-930.
- Dowling, Lee W. „Story vs. Discourse in the chronicle of the Indies: Alvar Núñez Cabeza de Vaca's *Relación*.“ *Hispanic Journal*, 1984, č. 2, s. 89-99.
- Elliott, J. H. *The Old World and the New 1492-1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Fausett, David. *The Strange and Surprising Sources of Robinson Crusoe*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1994.
- Fick, Bárbara. *El libro de viajes en la España medieval*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria, 1976.
- Finck, Almut. „Pojem subjektu a autorství: K teorii a dějinám autobiografie.“ In *Úvod do literární vědy*. Pechlivanos, M.; Rieger, S.; Struck, W.; Weitz, M. (eds.). Praha: Herrmann & synové, 1999, s. 279-290.
- Garcia, José Manuel. *Ao Encontro dos Descobrimientos. Temas de História da Expansão*. Lisboa: Presença, 1994.
- Garin, Eugenio. „Alla scoperta del «Diverso». I selvaggi americani e i saggi cinesi.“ In Garin, E. *Rinascite e Rivoluzioni. Movimenti culturali dal XIV al XVIII secolo*. Roma: Laterza, 1975, s. 329-362.
- Gasquet, Axel. „‘Bajo el cielo protector.’ Hacia una sociología de la literatura de viajes.“ In *Diez estudios sobre literatura de viajes*. Lucena Giraldo, M.; Pimentel, J. (eds.). Madrid: CSIC, 2006, s. 31-66.
- Genette, Gérard. „Récit fictionnel, récit factuel.“ In Genette, G. *Fiction et diction*. Paris: Seuil, 1991, s. 65-93.

- Genette, Gérard. *Fikce a vyprávění*. Přel. Eva Brechtová. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007.
- Glantz, Margo. „El cuerpo inscrito y el texto escrito o La desnudez como naufragio.“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 403-434.
- Goetz, Rainer H. *Spanish Golden Age Autobiography in Its Context*. New York: Peter Lang, 1994.
- Gonçalves, Dulce de Souza. *Diálogo com a Africanidade na História Trágico-Marítima*. Lisboa: Comissão Cultural da Marinha, 2004.
- González, Aníbal. „Los *Infortunios de Alonso Ramírez*: Picaresca e historia.“ *Hispanic Review*, roč. 51, 1983, č. 2, s. 189-204.
- Greenblatt, Stephen. *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*. Přel. Lucie Johnová. Praha: Karolinum, 2004.
- Greer Johnson, Julie. „Picaresque Elements in Carlos Sigüenza y Góngora's los *Infortunios de Alonso Ramírez*.“ *Hispania*, roč. 64, 1981, č. 1, s. 60-67.
- Guibovich Pérez, Pedro M. „The Publication of *La Florida del Inca* and Its Historical Context.“ In *Beyond Books and Borders. Garcilaso de la Vega and La Florida del Inca*. Chang-Rodríguez, R. (ed.). Lewisburg: Bucknell University Press, s. 147-154.
- Gusdorf, Georges. „Conditions and Limits of Autobiography.“ In *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Olney, J. (ed.). Princeton: Princeton University Press, 1980, s. 28-48.
- Guzmán Rubio, Federico. „Tipología del relato de viajes en la literatura hispanoamericana: definiciones y desarrollo.“ *Revista de Literatura*, roč. 73, 2011, č. 145, s. 111-129.
- Hernández y Sánchez-Barba, Mario. „La influencia de los libros de caballerías sobre el conquistador.“ *Cuadernos Americanos*, roč. 99, 1960, č. 102, s. 235-256.
- Herrero Massari, José Manuel. *Libros de viajes de los siglos XVI y XVII en España y Portugal: Lectura y lectores*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1999.
- Herrero Massari, José Manuel. „Leitura e leitores da literatura de viagens portuguesa dos séculos XVI e XVII. Uma aproximação.“ In *Literatura de Viagem. Narrativa, história, mito*. Falcão, A. M. et alii. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1997, s. 641-652.
- Hodoušek, Eduard (dir.). *Slovník spisovatelů Latinské Ameriky*. Praha: Libri, 1996.
- Horta, José da Silva. „A imagem do Africano pelos portugueses antes dos contactos.“ In *O Confronto do Olhar. O encontro dos povos na época das Navegações portuguesas. Séculos XV e XVI*. Ferronha, A. L. (dir.). Lisboa: Caminho, 1991, s. 43-70.
- Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky. (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998.
- Chang-Rodríguez, Raquel. *Violencia y subversión en la prosa colonial hispanoamericana, siglos XVI y XVII*. Madrid: Porrúa, 1982.

- Chmelíková, Věra; Chýlová, Helena. „Motiv bouře v českých cestopisech 15. a 16. století.“ In *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 1995, s. 88-92.
- Invernizzi Santa Cruz, Lucía. „*Naufragios e Infortunios*: Discurso que transforma fracasos en triunfos.“ *Revista Chilena de Literatura*, 1987, č. 29, s. 7-22.
- Koiso, Kioko. *Mar, medo e morte: aspectos psicológicos dos naufragos na História Trágico-Marítima, nos testemunhos inéditos e noutras fontes*. Cascais: Patrimonia Historica, 2004.
- Lafaye, Jacques. „Los milagros de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca (1527-1536).“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 17-35.
- Lagmanovich, David. „Los *Naufragios* de Álvaro Núñez como construcción narrativa.“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 37-48.
- Lanciani, Giulia. *Os relatos de naufrágios na literatura portuguesa dos séculos XVI e XVII*. Venda Nova – Amadora: Instituto de Cultura Portuguesa, 1979.
- Lanciani, Giulia. *Naufragi e peregrinazioni americane di Gaspar Afonso*. Milano: Cisalpino-Goliardica, 1984.
- Lanciani, Giulia. *Tempeste e naufragi sulla via delle Indie*. Roma: Bulzoni, 1991.
- Lanciani, Giulia. „Introdução.“ In *Santa Maria da Barca. Tres testemunhos para um naufrágio*. Lanciani, G. (ed.). Lisboa: Imprensa Nacional, 1983, s. 11-40.
- Lastra, Pedro. „Espacios de Alvar Núñez: las transformaciones de una escritura.“ *Cuadernos Americanos*, roč. 254, 1984, č. 3, s. 150-164.
- Leal, Maria Luísa. „O naufrágio Sepúlveda: variantes e invariantes de uma matéria narrativa.“ In *Literatura de Viagem. Narrativa, história, mito*. Falcão, A. M. et alii. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1997, s. 629-651.
- Leal, María Luisa; Carrasco González, Juan; Fernández, María Jesús. „Literatura portuguesa durante el siglo XVI.“ In *Historia de la Literatura Portuguesa*. Fernández, M. J. (ed.). Mérida: Junta de Extremadura, 2011, s. 47-145.
- Ledezma, Domingo. „Los infortunios de Pedro Serrano: huellas historiográficas de un relato de naufragio.“ In *Renacimiento mestizo: Los 400 años de los Comentarios reales*. Mazzotti, J. A. (ed.). Madrid-Frankfurt am Main: Iberoamericana-Vervuert, 2010, s. 31-50.
- Lejeune, Philippe. *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil, 1975.
- Leonard, Irving A. „Prólogo.“ In Sigüenza y Góngora, Carlos. *Seis obras*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1984, s. IX-XXIX.
- Lewis, Robert E. „Los Naufragios de Alvar Núñez: historia y ficción.“ *Revista Iberoamericana*, 1982, č. 120-121, s. 681-694.
- López de Mariscal, Blanca. *Relatos y Relaciones de Viaje al Nuevo Mundo en el siglo XVI*. Madrid: Polifemo, 2004.

- López Lázaro, Fabio. *Misfortunes of Alonso Ramírez: The True Adventures of a Spanish American with 17th-Century Pirates*. Austin: University of Texas Press, 2011.
- Loureiro, Rui. „Mission Impossible. In search of the sources of Fernão Mendes Pinto's *Peregrinação*.“ In *Fernão Mendes Pinto and the Peregrinação*. Santos Alves, J. (dir.). Lisbon: Fundação Oriente, INCM, 2010, sv. I, s. 235-255.
- Máchová, Eva. *Tragické námořní příběhy*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1975. Rigorózní práce.
- Marešová, Jaroslava; Sánchez, Juan A. „La cuestión autobiográfica.“ In *La cuestión autobiográfica en el Siglo de Oro*. Marešová, J.; Sánchez, J. A. (eds.). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 9-20.
- Margarido, Alfredo. „Os relatos de naufrágios na *Peregrinação* de Fernão Mendes Pinto.“ In *Estudos Portugueses – Homenagem a Luciana Stegano Picchio*. Lisboa: Difel, 1991, s. 988-1023.
- Martins, António Coimbra. *Em torno de Diogo do Couto*. Coimbra: Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra, 1985.
- Maura, Juan Francisco. *Los Naufragios de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca: o el arte de la automitificación*. México: Frente de afirmación hispanista, 1988.
- Mocná, Dagmar; Peterka, Josef a kol. (eds.). *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2004.
- Molino, Jean. „Strategies de l'autobiographie au Siècle d'Or.“ In *L'autobiographie dans le monde hispanique. Actes du Colloque International de la Baume-lès-Aix*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 1980, s. 115-137.
- Molloy, Silvia. „Alteridad y reconocimiento en los *Naufragios* de Alvar Núñez Cabeza de Vaca.“ *Nueva Revista de Filología Hispánica*, roč. 35, 1987, č. 2, s. 425-449.
- Moniz, António Manuel de Andrade. *A História Trágico-Marítima: Identidade e Condição Humana*. Lisboa: Colibri, 2001.
- Mora, Carmen de. „Introducción.“ In Vega, El Inca Garcilaso de la. *La Florida*. Mora, C. de. (ed.). Madrid: Alianza, 1988, s. 19-73.
- Moser, Gerald M. „Camões' Shipwreck.“ *Hispania*, roč. 57, 1974, č. 2, s. 213-219.
- Opatrný, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998.
- Paredes Meira, Maria José. „Uma leitura da *Relação do naufrágio da nau «Santa Maria da Barca»*, no ano de 1559.“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 147-159.
- Pastor, Beatriz. *Discurso narrativo de la conquista de América*. La Habana: Casa de las Américas, 1983.
- Pastor, Beatriz. „Desmitificación y crítica en la relación de los *Naufragios*.“ In *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. Glantz, M. (ed.). México: Grijalbo, 1993, s. 89-118.

- Peñate Rivero, Julio. „Camino del viaje hacia la literatura.“ In *Relato de viaje y literaturas hispánicas*. Peñate Rivero, J. (ed.). Madrid: Visor Libros, 2004, s. 13-29.
- Pérez Blanco, Lucrecio. „Introducción.“ In Sigüenza y Góngora, Carlos. *Infortunios de Alonso Ramírez*. Pérez Blanco, L. (ed.) Madrid: Historia 16, 1988, s. 7-63.
- Pérez Blanco, Lucrecio. „La proyección de *Infortunios de Alonso Ramírez* en la primera novela mexicana del siglo XIX.“ In Sigüenza y Góngora, Carlos. *Infortunios de Alonso Ramírez*. Pérez Blanco, L. (ed.). Madrid: Historia 16, 1988, s. 131-145.
- Pérez-Mallaina Bueno, Pablo Emilio. *El hombre frente al mar: naufragios en la Carrera de Indias durante los siglos XVI y XVII*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 1996.
- Petrů, Eduard. *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Olomouc: Votobia, 1996.
- Petrů, Eduard. „Cesta jako klíčový motiv starších slovanských literatur.“ In *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 1995, s. 69.
- Pezzuto, Marcela. „Una lectura de *Naufragios* de Álgvar Núñez Cabeza de Vaca a la luz de un modelo de relato de viajes.“ In *Escrituras del viaje. Construcción y recepción de "fragmentos de mundo"*. Carrizo Rueda, S. M. (ed.). Buenos Aires: Biblos, 2008, s. 35-50.
- Piña, Carlos. „Verdad y objetividad en el relato autobiográfico.“ In *La invención de la memoria*. Narváez, J. (ed.). Santiago de Chile: Pehuén, 1988, s. 29-39.
- Pope, Randolph D. *La autobiografía española hasta Torres Villarroel*. Frankfurt am Mein: Peter Lang, 1974.
- Popeanga, Eugenia. „Lectura e investigación de los libros de viajes medievales.“ *Revista de filología románica*, Anejo I, 1991, s. 9-26.
- Prieto Calixto, Alberto. „Aculturación en las fronteras de América. Cabeza de Vaca: el primer mestizo cultural.“ *Estudios fronterizos*, roč. 8, 2007, č. 16, s. 123-143.
- Puertas Moya, Francisco Ernesto. *Los orígenes de la escritura autobiográfica. Género y Modernidad*. Logroño: Universidad de La Rioja, 2004.
- Pupo-Walker, Enrique. *La vocación literaria del pensamiento histórico en América*. Madrid: Gredos, 1982.
- Pupo-Walker, Enrique. „Los *Naufragios* de Álgvar Núñez Cabeza de Vaca: notas sobre la relevancia antropológica del texto.“ *Revista de Indias*, roč. 47, 1987, č. 181, s. 755-776.
- Pupo-Walker, Enrique. „Sección introductoria.“ In Núñez Cabeza de Vaca, Álgvar. *Naufragios*. Pupo-Walker, E. (ed.). Madrid: Castalia, 1992, s. 9-80.
- Quint, David. „Voices of Resistance: The Epic Curse and Camões's Adamastor.“ *Representations*, 1989, č. 27, s. 111-141.
- Rodríguez, Jimena N. *Conexiones transatlánticas: viajes medievales y crónicas de la conquista de América*. México: El Colegio de México, 2010.
- Rocha, Clara. *Máscaras de Narciso. Estudos sobre a literatura autobiográfica em Portugal*. Coimbra: Almedina, 1992.

- Roque de Oliveira, Francisco. „«Una relación de suficiente probabilidad.» Iberian readings and transcriptions of Fernão Mendes Pinto's unpublished *Peregrinação* manuscript, 1576-1614.“ In *Fernão Mendes Pinto and the Peregrinação*. Santos Alves, J. (dir.). Lisbon: Fundação Oriente, INCM, 2010, sv. I, s. 271-297.
- Rubio Tovar, Joaquín. „Introducción.“ In *Viajes medievales*. Rubio Tovar, J. (ed.). Madrid: Fundación José Antonio de Castro, 2008, sv. I, s. XI-LXXXIII.
- Sacido Romero, Alberto. „La ambigüedad genérica de los *Infortunios de Alonso Ramírez* como producto de la dialéctica entre discurso oral y discurso escrito.“ *Bulletin Hispanique*, roč. 94, 1992, č. 1, s. 119-139.
- Sánchez, Juan A. „Las voces de la picaresca.“ In *La cuestión autobiográfica en el Siglo de Oro*. Marešová, J.; Sánchez, J. A. (eds.). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 121-147.
- Sánchez, Luis Alberto. *Historia comparada de las literaturas americanas. Desde orígenes hasta el Barroco*. Buenos Aires: Losada, 1973, sv. I.
- Sánchez, Luis Alberto. *Proceso y contenido de la novela Hispanoamericana*. Madrid: Gredos, 1976.
- Saraiva, António José; Lopes, Óscar. *Dějiny portugalské literatury*. Přel. Zdeněk Hamp. Praha: Odeon, 1972.
- Seixo, Maria Alzira. *Poética da viagem na literatura*. Lisboa: Cosmos, 1998.
- Seixo, Maria Alzira. „O Abismo sob o mar que se ergue (a partir do relato de naufrágio da nau *Santiago*, com recurso aos relatos das naus *São Francisco* e *Conceição*, e com fundamento noutros textos da *História Trágico-Marítima*).“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (ed.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 161-188.
- Seixo, Maria Alzira. „Les récits de naufrages de *l'Histoire Tragico-Maritime*: combinatoires et sens tragique de la représentation.“ In *A Viagem na Literatura*. Seixo, M. A. (ed.). Mira-Sintra: Publicações Europa-América, 1997, s. 103-126.
- Simpson, Lesley Byrd. „The Spanish Crusoe: An Account by Maese Joan of Eight Years Spent as a Castaway on the Serrana Keys in the Caribbean Sea, 1528 – 1536.“ *The Hispanic American Historical Review*, roč. 9, 1929, č. 3, s. 368-376.
- Soares Carvalho, João. „Viagens e naufrágios.“ In *História da Literatura Portuguesa*. Lyon de Castro, F. (ed.). Lisboa: Publicações Alfa, 2001, s. 591-637.
- Sousa, Jorge Pedro. „As relações de naufrágios do século XVI e a génese do jornalismo lusófono.“ In *Anais do 4º Congresso da Sociedade Brasileira de Pesquisadores em jornalismo*. Porto Alegre: SBPJor, 2006, s. 49-51.
- Spadaccini, Nicholas; Talens, Jenaro. „Introduction: The Construction of the Self. Notes on Autobiography in Early Modern Spain.“ In *Autobiography in Early Modern Spain*. Spadaccini, N.; Talens, J. (eds.). Minneapolis: The Prisma Institute, 1988, s. 9-40.

- Spitta, Silvia. „Chamanismo y cristiandad: una lectura de la lógica intercultural de los *Naufraios* de Cabeza de Vaca.“ *Revista de Crítica Literaria Latinoamericana*, roč. 19, 1993, č. 38, s. 317-330.
- Starobinski, Jean. „The Style of Autobiography.“ In *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Olney, J. (ed.). Princeton: Princeton University Press, 1980, s. 73-83.
- Todorov, Tzvetan. *Dobyetí Ameriky. Problém druhého*. Přel. Kateřina Lukešová. Praha: Mladá fronta, 1996.
- Vasconcelos, Frazão de. „Prefácio.“ In Álvares, Manuel. *Naufração da nau «S. Paulo» em um ilheu próximo de Sumatra no ano de 1561*. Vasconcelos, F. (ed.). Lisboa: Bertrand, 1948, s. 5-14.
- Vila Maior, Isabela. „O discurso directo como estratégia narrativa na *Peregrinação*.“ In *O discurso literário da Peregrinação*. Seixo, M. A.; Zurbach, Ch. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 95-118.
- Vitorino, Clara. „A «palavra» de Jorge de Albuquerque. Ensaio sobre «Naufração que passou Jorge de Albuquerque vindo do Brasil no ano de 1565».“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 189-208.
- Vydrová, Hedvika. „Hispanoamerická literatura.“ In *Slovník spisovatelů Latinské Ameriky*. Hodoušek, E. (dir.). Praha: Libri, 1996, s. 18-52.
- Zavarzadeh, Mas'ud. *The Mythopoeic Reality*. Urbana: University of Illinois, 1976.
- Zepeda, Jorge. „La metarreflexión en los *Naufraios* de Álar Núñez Cabeza de Vaca.“ In *Narración y reflexión. Las crónicas de Indias y la teoría historiográfica*. Kohut, K. (ed.). México: El Colegio de México, 2007, s. 107-132.
- Zurbach, Christine. „História e ficção nos relatos de naufrágios. O caso da «Relação da muy notavel perda do Galeão Grande São João».“ In *A História Trágico-Marítima. Análises e perspectivas*. Seixo, M. A.; Carvalho, A. (eds.). Lisboa: Edições Cosmos, 1996, s. 209-224.